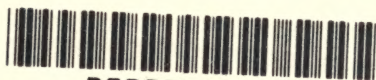
איבער אמעריקא

פרץ הירשביין

איבער אמעריקא

ליטעראַרישער פערלאג ניויארק 1918

א "גרינער"

מיט פינף יאָהר צוריק, אין א קאַלטען, רעגענדיגען אָסיען־טאָג, בין איך צום ערשטען מאָל אָנגעקומען קיין אמעריקא — די מדינה, וואוהין דאָס אידיש הארץ האָט אָנגעהויבען איהרע האָפ־נונגען איבערצוטראָגען.

יענע שיף, וואָס האָט מיך אהער געבראכט, רוהט שוין לאנג אין דער טיעפעניש פון ים. ס'איז געווען די שעהנע, פלינקע "לוסי־טאניא", וואָס האָט זיך ביים לעבען געפּלייסט אין פינף טעג איהרע פּאסאזשירען אריבערצוברענגען פון אייראָפּא קיין אמעריקא און וואָס האָט מיט איהר אונטערגאנג אזוי פיעל עגמת נפש אמעריקא פערשאפט.

די גאנצע פינף טעג פון מיין רייזע בין איך געשטאנען אָנגע־שפּארט אָן פּארענטש און געקוקט צום שוימיגען וועג, וואָס בלייבט הינטער אונזער שיף; געקוקט צו דער פערנעבעלטער ווייטקייט פון וואנען מיר זיינען אָנגעקומען, און געוואָלט כאָטש נאָך איין מאָל דערזעהן די מדינה, וואו ליעבע און האס טרינקען מענשען אינ־איינעם מיט זייער וואסער. כ'האָב יעמאָלט אליין ניט געוואוסט פארוואָס איך פערלאָז רוסלאנד, וואו איך בין געבוירען געוואָרען און וואו איך האָב צום ערשטען מאָל דערשפּירט, ווי שווער עס איז צו ליעבען דאָס לעבען און פיינד האָבען די שכנים, וואָס רינגלען מיך ארום. צייטענווייז האָט זיך מיר אויסגעדוכט, אז אויף אויביג, אויף אויביג פערלאָז איך רוסלאנד און א גאנץ נייעם לעבען וועל איך אָנהויבען אין דעם אונבעקאנטען לאנד, וואָס הייסט אמעריקא.

וואָרים זיצענדיג אין רוסלאנד, אין די קליינע, אדער אפילו אין די גרעסערע שטעט און טראכטענדיג פון אונזערע נייע היימען, טראכטענדיג פון נייע לענדער בלייבט קיין שום לאנד ניט אזוי אונבעקאנט פאר אונזער געדאנק, ווי אמעריקא. מיט סודות איז פאר אונז ארומגעוויקעלט דאָס לאנד, וואו שוין א פיערטהלק פון

געדרוקט-געבונדען
ביי „כהן"
קליוולאנד

מעהר אונזער שיף האָט זיך דערווייטערט פון אייראָפּא אַלץ פער-נעבעלטער איז געוואָרען אין מיין געדאנק דאָס בילד פון'ם לאנד וואוהין כ'בין געוואָרען געטראָגען.

ביים ברעג האָט מיך קיינער ניט בעגעגענט, קיינער ניט אָבגעוואַרט; אויסער אפשר דער צאָלבעאמטער, וואָס האָט מיר גע-הייסען אויפעפענען מיין פעקעל און, דאָס, וואָס ס'האָט ביי מיר גענומען פינף שעה איינצופאקען, האָט ער אין איין רגע איבער-געקעהרט פון אונטען ארויף, קייענדיג דערביי גומע. קוקענדיג אויף איהם און אויף מיין צורודערטען פעקעל, איז מיר עפּעס אזוי מאָדנע געוואָרען אויפ'ן הארצען:

— צו אלדע גוטע יאָהר! נאָך וואָס פיהרען מיט זיך אָט די אלטע שמאטעס מיט דעם שטויב פון דער אלטער וועלט און איצ-טער קוקען, ווי דער אונבעקאנטער מיט אזא ערנסט פנים, רודערט זיך אין מיינע פעקלעך.... נאקעט האָט מען בעדארפט אָנקומען, נאקעט ווי די מאמע האָט געבוירען, און אזוי פון זיך ארויסוואר-פען דאָס בילד פון דער אלטער וועלט!

איך בין ארויס אין די גאסען. אידען, אידען, אידען...

— וואו איז די מאמע, וואָס האָט זיך דאָרט, אויפ'ן וואָקזאל קאָפּ אָן וואנט געשלאָגען? וואו איז דער זוהן, דער בלאסער, וואָס האָט זיך נאָך אין דער לעצטער מינוט, א צוואווערהטאָגטער, געצוי-גען פון וואגאָן צו דער מוטער? וואו איז די טאָכטער מיט די פער-גליווערטע טרערען אויף די באקען און מיט די הענט אויסגע-שטרעקט צו דער מאמען, צום לעצטען מאָל זיך נאָך ארומגעהמען און די טרוקענע באקען איהרע קושען, קושען?...

כ'האָב זיי אין די גאסען ניט בעגעגענט.

כ'האָב זיך דערשלאָגען צו איסט בראָדוויי און די ארומיגע גאסען, וואָס פלעגטען זיך פון איהר ארויס, און מיר האָט זיך אויסגעדאכט, אז אין חלום זעה איך דאָס אַלץ. א חלום וואָס ציהט זיך שוין לאנגע, לאנגע יאָהרען.

ביים שוועל פון גליקליכען לאנד האָבען אונזערע געפּלאָגטע

אונזער פאָלק בויט פאַר זיך א היים. אלץ, וואָס עס ווערט דער־צעהלט ביי אונז דאָרטען פון אמעריקא, קלינגט ווי פון א מעשה ביכעל ארויסגענומען. און קומט אמאָל אימיצער צו פאָהרען צו־ריק פון אמעריקא קיין רוסלאנד, זעהט ער אויס אנדערש ווי די ארומיגע; רעדט עפּעס קליגער, ווי איינער וואָס האָט א סך, א סך געזעהען און א סך געהערט דערצעהלען — די מעשיות וואָס ער דערצעהלט פון דער גאָלדענער מדינה, גלויבען מיר און גלויבען נים.

צי קאָן מען זיך דען פאָרשטעלען, אין רוסלאנד זיצענדיג, אז אין א שטאָט ערגעץ דאָרט וואוינען אפשר אנדערהאלבען מיליאָן אידען און קיינער טשעפּעט זיי נים... ווי אַזוי און ווען איז דאָס געשעהן?

וואָרים, אז אויב אייך איז אמאָל אויסגעקומען צו זעהן אויף א רוסישען וואָקזאל: א צוג קלייבט זיך אוועקגעהן, פּאסאזשירען שטויסען זיך און שטופּען זיך מיט זייערע פּעקלעך. און ערגעץ אָן א זייט שטעהט א מאמע מיט איינגעפאלענע באקען, אין דרייען געבויגען און שלאָגט זיך קאָפּ אָן וואנט, ווי פון א בייזען חלום רייסען זיך איהרע אויגען צום וואגאָן, וואו אויף דער פּלאטפאָרמע שטעהט אָן אויסגעקלאָגטע, אויסגעיאָמערטע טאָכטער און יעפּ־טשעט:

— מאמע, הער אויף, וואָרים כ'וועל עס נים אריבערטראגען.

נו, וואָס? אייער האַרץ האָט אין דער שטיל מיטגעוויינט און אייך איז גאָרנים איינגעפאלען צו קלערען אין יענער רגע, אז פון אָט די איינציגע, מיט טרערען געוואשענע, וועלען זיך שטעט אויפ־בויען ערגעץ דאָרט אויף יענער זייט ים: אז אָט יענע פּערטרי־קענטע לעבענס וועלען נאָך נייע כחות בעקומען א לעבען אויף ס'ניי אָנצוהויבען.

און קוקענדיג אויף דעם שוימיגען וועג, וואָס האָט זיך גע־בלייכט אהינטער אונזער שיף, האָט זיך געוואָלט פאָרשטעלען, ווי אזוי עס זעהט אויס א מדינה, וואָס הייסט אמעריקא, אָבער וואָס

— אין דער היגער פרייהייט בענקט די הארץ נאָך פרייהייט.

איהר אָבער פּרעגט א קינה, וואָס איז דאָ געבוירען געוואָרען, וואָס איז נאַקעט פון דער מוטער'ס לייב ארויסגעקומען און היגע קליידער צום ערשטען מאָל דערשפּירט אויף זיין לייב — איהם פּרעגט, זאָל ער אייך זאָגען וואָס אמעריקא איז. אָבער איך און אפשר דער גרעסטער טייל פון מיין דור האָט נאָך דעם אלטען פּע-קעל אויף זיין פּלייצע און אין פּעקעל — אלטע, ווייטע חלומות.

די שטאָט

אז איך הויב אָן צו טראַכטען, וואָס אזוינס איז אמעריקא, נים בלויז פאר אונזערע אימיגראַנטען, נאָר פּשוט פאר אונזער צייט — פערכאַפּט מיר אזש דער אָטעם. ניט איין מאָל האָבען זיך מיינע געפיהלען דערהויבען, און טרערען האָבען זיך מיר געשטעלט אין די אויגען, טראכטענדיג פון דער וואונדערליכסטער פון אלע לענ-דער, וואָס איז פאר אונזערע אויגען געבוירען געוואָרען. און אויב פּעריאָנטע, גע'רודפ'טע פון דער אלטער וועלט, פערשטויסענע קינדער געפינען דאָ קיין גליק ניט, איז עס בלויז דערפאר, וואָס מיט זיך האָבען זיי מיטגעבראכט די צייכענס אויף זייער לייב פון דער בייטש, וואָס האָט זיי געפּאסעוועט. פון שיף אראָב, אין שטאָט אריינגעקומען; און די גרויסע שטאָט האָט זיי אנטקעגען ארויסגעשיקט איהר בייזען לץ, וואָס צעהלט ביי יעדען אויפ'ן פּלייצע די צייכענס און פון יעדען איינציגען טרייבט ער אן אנדער מין לצנות. און אויב איינער האָט געבראכט אן אויסגעבויגענע פּלייצע טוט מען איהם דאָ אָ יאָך אָן, דעם אייגענעם יאָך וואָס ער האָט אין דער היים געטראָגען. דער איינגעבויגענער, אויסגע-ביינערטער רוקען איז דאָ א שפּילכעל פאר דעם בייזען ווילען. דאָ, אין דעם פרייען, פון גאָט געבענשטען לאנד, איז דער גורל

לייט די פעקלעך אראָבגעוואָרפען; דערשראָקען זיך פאר דער אונ-ענדליכער, פרייער ברייטקייט, וואָס עפענט זיך אויף רעכטס און אויף לינקס — און ביים שוועל זיינען זיי אלע געבליבען; אין א ווינקעלע זיך בעהאלטען. געשראקענע, גע'רודפ'טע דורות לאנג, האָבען זיי אין דעם פרייעסטען לאנד דעם קלענסטען ווינקעלע פערנומען:

אין לודלאָוו סטריט פערקויפען אידען עפעל; אין עסטער סטריט פערקויפט מען הערינג. און אזוי ענג, זייט ביי זייט, האָבען זיי זיך צונויפגעפרעסט אָט די אלע, וואָס זיינען אין פערשיעדענע צייטען פון פערשיעדענע שטעט און שטעטלעך געקומען, יעדערער מיט זיין דלות.

און די שטאָט ניו יאָרק —

א בעשעפעניש פון שטאָל און שטיין, און מיט אייזערנע גע-דערים און שטאָלענע נערוועז, וואָס רוישען אזוי טרוקען און קלאַ־פען אזוי גרילציג — אזוי האָט מיר די מערקווירדיגסטע פון אלע שטעט אויסגעזעהען אין יענע ערשטע שטונדען, ווען כ'בין אליין אומגעגאנגען מיט אָנגעשטרענגטע נערוועז און צו אלץ זיך צוגע־קוקט, צו אלץ זיך צוגעהערט.

אז כ'האָב א אידישע צייטונג גענומען אין האנט, אָנגעהוי־בען לייענען, איז מיר אויסגעקומען, אז מיט ברעקלעך אייזען און שטאָל האָט מען אונזער אידישע שפראך דורכגעמישט; אזוי פער־שפיצט די ווערטער, אזוי פערשפיצט דעם אויסדרוק, אזוי, אז די שפראך האָט מיר געקלונגען טרוקען, ווי דער גערויש פון די איי־זענבאהנען, וואָס טראגען זיך דאָ איבער די קעפ פון די לעבעדיגע בשעפענישען.

דאָס זיינען געווען בלויז געפיהלען פון א ג ר י נ ע ם, וואָס האָט מיטגעבראכט פון דער אלטער היים זיינע אלטע בגדים און א היימיש ווייך קישעלע צום שלאָפען. — —

איך בין שוין אָבער פינף יאָהר דאָ אין לאנד און קאָן זיך אלץ ניט אויסגרינען. דורכגעשניטען די לאנד'ס לענג און ברייט,

אטעמען. און איוב אונזערע לייט טוליען זיך צום הארטען שטיין, קיהלען זיך אין שאָטען פון דעם פיערציג שטאָקיגען טויער — טא ווען זאָל מען שילטען דערפאַר? נאָט אליין אדער דעם טייוועל, אָבער — ניט דאָס לאנד.

יעדעס הויז האָט א שוועל; יעדעס לאנד האָט זיך זיין שוועל ביים טיר, ביים אריינקומען. די שוועל איז געמאכט די טיר בעסער צו פערהאקען; די שוועל איז פאר א ניט-פאַרזיכטיגען א פלאץ גע-שטרויכעלט צו ווערען; און געפעהרליך איז פאר דעם פרעמדען די שוועל פון אמעריקא, וואו דער פרעמדער בעדארף אריבערגעהן, דעם ערשטען טריט דאָ אין לאנד מאכען. און צום שלימסטען איז דאָס, וואָס פרעמדע האָבען פאר פרעמדע די שוועל געמאכט און פרעמ־דע גראָבען פאר'ן שוועל די גרויסע גרוב אין געשטאלט פון דער צייטווייליגער שטאָט, וואו דער ערשטער דור לעבט זיין צייטוויי־ליגען לעבען אָב.

איך דערמאָן מיר א זומער פארנאכט צופוסענס פון די קעצ־קיל־בערג. כ'האָב פערבראכט ביי א אָרטיגען פארמער, פארנאכט, נאָך דער ארבייט זיינען מיר אלע געזעסען אויף א בערגעל הינטערן שטוב און געערדט פון דעם הייסען טאָג, וואָס האָט שוין געהאל־טען ביים פערגעהען. די זון האָט זיך גליהענדיג אראָבגעלאָזען צו די שפיצען פון די בערג. ווייב און קינדער, אלע האָבען זיך אויף א ווייל ארויסגעכאפט אָבצורוהען. אנטקעגען אונז, אויפ'ן גראָז, זיי־נען אומגעגאנגען זעקס יונגע, האלב־יאָהריגע קעלבלאך. איינס האָט פעררייסען דעם קאָפ צו דער זון און מיט אמאָל אזוי זיך צוברי־קעוועט, אזש שיעור אויפ'ן קאָפ איז עס ארויפגעשפרונגען. דער פארמער האָט זיך צולאכט און שפעטער, בעטראכטענדיג מיך א ביסעל, האָט ער מיר פלוצלונג א פרעג געטהאָן:

— יא, דו ביזט דאָך פון דער גרויסער שטאָט, קענסטו אפשר עפּעס דערצעהלען פון דער גרויסער שטאָט?

איך האָב געשוויגען. געמאכט א פנים, אז איך פערשטעה איהם שלעכט. ער איז ערנסט געוואָרען און ווידער געפרעגט:

פון די פרעמדע, אַריבערגעקומענע, איבערגעגעבן געוואָרען אין די הענד פון די, וואָס האָבן געהאַט דעם גליק מיט א טאָג פריהער צו קומען. טראַדיציעס זיינען דאָ ניטא. מעהר ווי אומעטום שמי־דען זיך דאָ די געסט אליין זייער גליק: שמידען פאר זיך זייער מזל, בויען פאר זיך זייער לעבען. ניטאָ קיין טראַדיציעס. און אויב דאָס לאַנד האָט מעשיות צו דערצעהלען, לעגענדעס איבערצוגעבען, איז דאָך עס פון מענשען, וואָס נים זייער לעבען וויל מען נעהמען פאר א ביישפּיעל; איז דאָך עס — פון צייטען, פון וואָסערע דער נייער דור וויל גאָר נים לערנען.

איך געה אַרום אין דער ניו־יאָרקער א י ס ט ס י י ד און זעה ווי אונזערע ווייבער פּשרקויפען געקאָכטע באָב אָדער געבראָ־טענע קארטאָפעל, און דער מאַן — זויערע אוגערקעס; אָדער ווען איך טרעף אין אן אנדער שטאָט־וואו, דעם סלאוו, וואָס האָט דאָר־טען אין דער היים זיין שטיקעל פעלד געהאַט, כמעט אין שכנות מיט'ן אידען, אז איך זעה איהם דאָ אין אן אייזען־פאבריק, וואו ביי די שטראָמען צושמאָלצענעם מעטאַל ברענט ער זיין לייב און פערניפּטעט זיינע לונגען מיט די שארפע גאזען, וואָס שלאָגען פון קאָכעדיגען גיהנום ארויס — ס'הארץ ווערט דאָך צוריסען, טרערען ווערגען דאָך אין האלז קוקענדיג פון ווייטען:

— צי דען האָט די רייכע, ליכטיגע און יונגע אמעריקא שוין גאר קיין טראָפּעלע גליק ניט פאר די, וואָס זיינען פון דער אלטער, בייזער היים געלאָפען אין דער רגע פון יאוש?!

אז מען פאָהרט דורך דאָס לאַנד לענג און ברייט, דאכט זיך, אז אין ערגעץ אויף דער וועלט שיינט ניט די זון אזוי פריי, אין קיין שום לאַנד גיט ניט די ערד אזא שפע ארויס, אז אין קיין שום לאַנד אין דער וועלט זיינען די מענשען ניט אזוי מסוגל צו וואקסען גרויס און שטארק ווי דאָ אין אמעריקא. מיליאָנען ווינ־קעלעך זיינען דאָ אין לאַנד פאר יעדען איינציגען, וואו ער קען זיך אויסבעהאלטען און זיין לעבען פריי אויסלעבען... טויזענדער בע־העלטענישען ווארטען פאר יעדען איינציגען, וואָס וויל פריי אָב-

גען און דאָס פרעמדע קינד הרעהט דעם קאָפּ אָן א זייט פון איהר אוועק.

און פאַר קיין פאַל קען איך ניט צונויפבינדען ביי מיר אין געדאנק אינאיינעם אַט דעם סלאוו, מיין שכן, וואָס האָט ביי זיך אין דער היים געטראָגען אין א זאק אויפ'ן פּלייצע קליינע חזירים'־לעך אין מארק אריין פערקויפען, אוועקגעטראָגען די היהנער פער־קויפען; גראָשען צו גראָשען געקליבען און איז אין זיין סוויטענע געקומען ווי א געבונדענע שאָף אהער אין לאנד אריין — איך קען עס אין מיין געדאנק ניט צונויפזעצען מיט דעם פארמער, וואָס קלאָגט זיך, אז אין שטאָט איז ניטאָ קיין גאָט...

מיר דאכט זיך, אז ניט קיין מענשען זיינען ס'רוב פון די, וואָס זיינען אהער אריבערגעקומען — נאָר שוואמען, וואָס ווי נאָר מען רייסט זיי פון דער ערד אב, קלייבען זיך ווערעם אין זיי אריין. און זייער לעבען, וואָס זיי הויבען דאָ אָן צו בויען, איז אויך א ווערעמדיגער; קענען דעם אייגענעם פנים און געשטאלט אפילו קיין דור ניט אויפהאלטען.

צו די וואָס ווערען דאָרט אין דער אלטער היים פון דער ערד אָבגעריסען; צו זיי ווערען פון א קליינער שטעטעל ארויסגעריסען;; ווער עס ווערט אין די פינסטערע מינען פערשיקט אדער ווערט פער'משפט אין די שטיינערנע גאסען זיין לעבען אָבצולעבען — ביים שוועל פון לאנד איז עס געשעהען. — דאָרט וואו פרעמדע שמידען פאר פרעמדע — זייער מזל. די ענגע, פינסטערע גאסען אין ניו־יארק אדער אין שיקאגא, וואו אונזערע לייט זיצען און וואו אונזער שפראך קען מען נאָך הערען פון אלטע מאמעס און גרוי־געבויגענע טאטעס — פאר מיר איז דאָרט א יאָמער־טאָל; און קוקענדיג אמאָל בעת שיפען קומען אָן פון דער אלטער וועלט, ווי פון זייער טיפעניש קומען ארויס מענשען מיט שווערע שטיוועל און מיעדע, טעמפּע בליקען און, ווי דאָ ביים ברעג צעהלט מען זיי ווי שעפּסען, מען רעדט מיט זיי זייער אייגענע שפראך, מען טוט זיי נומערען אָן, צוגעשפיליעט צו די לאצען און אין ערגעץ ווערען

— וואָס איז דאָרט אזעלכעס אין דער גרויסער שטאָט, וואָס עס ציהט אהין אזוי אונזער יוגענד? אָט זעהסטו, זיצען זיי, מיינע טעכטער, און טראכטען געוויס פון דער גרויסער שטאָט. די על־טערע פאָהרט אהין לערנען די לעצטע פּאָר יאָהר און כ'זעה ווי זי ווערט פרעמד ניט נאָר פאַר מיר אליין, נאָר עפּעס ווי צו דער גאנצער געגענד, וואו זי איז געבוירען געוואָרען און אויסגעוואקסען — ווערט זי פרעמד.

— אמת, מען קען דאביי ניט העלפען.

— פארוואָס? איהר אלע אָנגעקומענע זענט אין דעם שולדיג.

וואָס ווילען זיי די פרעמדע מיט זייערע שטעט? זיי קומען אהער גרויסע שטעט ב ו י ע ן און אָב־רייסען קינדער פון זייערע טאטעס. מען רעדט מיר איין, אז כ'זאָל אויף ביינאכט פערשליסען מיין שטאל, ווארום עס דרעהען זיך דאָ ארום פרעמדע פון דער שטאָט און קענען עפּעס פון שטאל ארויסנעהמען. ס'איז דאָך נארישקייטען. ווער בעדארף דען ביי וועמען עפּעס נעהמען? וואָס ברענגען זיי אהער דעם אונצוטרוי — ווער בעדארף עס? גלויבסט דאָך אודאי אין גאָט, טאָ זאָג מיר פארוואָס בויען זיי אלע אזעלכע גרויסע שטעט, אויב זיי גלויבען אין גאָט? די פאבריקען, די מאשינען.... וואו גלויבען זיי דיר אין גאָט. איך קוק ווי די קעלבלאך זיינען פאר'ן זומער אויסגעוואקסען און איך טראכט: אויף דער שעהנער וועלט איז א גרויסער, גוטער גאָט פאראנען.

וואָס אייגענטליך האָב איך דאָ דערצעהלט? גאָר א קלייניג־קייט. ס'אי דאָך אָבער ניט קיין ווערטער פון א פשוט'ען פּארמער, וואָס איז געזעסען ארומגערינגעלט מיט זיינע קינדער, און דער־שפירענדיג אין מיר די שטאָט האָט איהם זיין הארץ זיך צורעדט. פאר מיר איז עס די שטימע פון דער יונגער זאטער אמעריקא, וואָס איז ניט צופרידען מיט איהרע קינדער. די אמעריקאנער יונגע ערד, וואָס, ווי א געזונטע יונגע מוטער, מוז נאָך צו איהר אייגען קינד א פרעמד קינד בעטען די מילך פון איהרע פולע ברוסטען אָבצוזויי־

אמאָל, און די האנט לעבט נאָך, פּאסט אויף, אז דער אלטער פּנים זאָל ניט פערדאָרבען ווערען אין גאנצען: וואו ניט וואו צוגעפּוצט, אָבגעפרישט, צוגעפּארבט, פערצירעוועט און פערלאטעט. מען היט אָב סטיל און כאראקטער — זאָל דער נייער דור דעם אלטענס גרויען קאָפּ ניט פערשוועכען; זאָל איין יאָהרהונדערט אזוי ניט טרעטען דעם אנדערען יאָהרהונדערט אויפ'ן קאָפּ.

אָבער ניו יארק —

צוויי הענט, וואָס לעבען צווישען זיך מיט רוגזה — זיי בויען די שטאָט: איין האנט בויעט, די אנדערע צושטערט. איינע מויערט פון ציגעל, די אנדערע ווארפט אראב דעם בנין און שלעפּט צונויף שטאָל און שטיין פאר א צעהן־שטאָקיגען מיוחס. עס געשעהט כמעט אונבעמערקט. איהר געהט דורך א גאס טאָג נאָך טאָג און איהר האָט גאָרניט בעמערקט ווי ניחריגע הייזער זיינען אראבגעטראָגען געוואָרען און אויף זייער פּלאַץ זיינען העכערע אויסגעוואקסען. ניו יארק בויט זיך און בויט זיך איבער אויף שטיין און פעלזען. טאָג איין טאָג אויס רייסט מען דעם גרונט מיט דינאמיט. אמאָל הינטער אייער פענסטער, און אמאָל ממש אונטער אייער שטוב ברעכט זיך דער פעלזען גרונט, אזש פון בעט שליידערט עס אייך ארויס. אָבער איהר הערט עס ניט. עס קימערט אייך ניט, גלייך ווי אין שטיין זענט איהר אליין פערוואנדעלט געוואָרען. און מיט אזא שנעלקייט, אין אזא ווילדען גאלאָפּ קומט דאָ פאָר די איבערקעהרע־ניש, אז אָפט אין איילעניש טרעפט — פון א הילצערען הייזעל איז געוואָרען א צוויי שטאָקיגער מויער; פון מויער — א קלויסטער; פון קלויסטער — א טעאטער; פון טעאטער — א אידישע שוהל; פון דער אידישער שוהל א שטאל פאר פערד און אויטאָמאָבילען; פון שטאל — א נעבעכעל־וואָלקענקראצער, וואָס קוקט מיט הכנעה צו די שפּיצען פון די יוסטע וואָלקענקראצער...

און דער גאנצער שניט פון שטאָט, אזוי ניט אויסגערעכענט, לאנג און שמאָל, צווישען די צוויי טייכען — האָדסאָן און איסט ריווער צונויפגעפּרעסט.

זיי אוועקגעשיקט — — — — — — — — — — — — — — — — — —
און דאן שפעטער טרעפסטו איינעם פון זיי אין א מינען-געגענד, אין א שטאָל־שמעלץ געגענד, טרעפסט איהם פערמורזעט אין דער וואָכענס און שיכור אין א יום טוב אדער זונטאָג.

— זאָל מען אמעריקא שילטען אין יענער רגע?!

אויף א הויכען בארג דארף מען זיך פערקלייבען און לידער זינגען פון אמעריקא; זינגען פון איהר שעהנקייט, זינגען פון איהר גרויסקייט, זינגען פון איהרע פעלדער און וועלדער, פון איהרע טייכען און שטראמען.

בין איך אָבער אויך דער פרעמדער, און דער גורל פון מ י י נ ע איינענע איז מיין גורל.

איך בין געזעסען ביים פאסיפיק אדער אין דער ווילדער יומא, האָב איך געבענקט צום ברעג פון אטלאנטיק, וואו ביים שוועל טוליען זיך אונזערע צום קאלטען, הארטען שטיין.

ניו יאָרק

די שטאָט, וואָס דער גרעסטער טייל פון אונזערע אימיגראַנ־טען דערזעהט ביים אָנקומען קיין אמעריקא; וואו דער גרעסטער טייל הויבט אָן צו בעשאפען ביי זיך אין הארצען א מיינונג איבער אמעריקא; — די שטאָט, וואו האָפנונגען פון לאנגע יאָהרען ווערען אין איין רגע פערלאָרען און, וואו נאָך א לאנגער שורה פון שווערע טעג און נעכט הויבט אָן די האָפנונג ווידער אויפצולעבען, זיך בע־ווייזען ווי אונטער א גרויען שלייער — אָט די שטאָט הייסט נ י ו - י א ר ק.

פיעל גרויסע שטעט אין דער ברייטער וועלט זיינען מיר בע-קאנט, אָבער צו קיינער פון זיי קען איך ניו יאָרק ניט גלייכען.

פאריז, אז איהר בלאָנדזשעט אום אין איהרע גאסען, דאכט זיך אייך, אז אָט די אלטע גרויסע שטאָט איז פון איין האנט גע-בויט געוואָרען; איין האנט האָט איהר פּלאן געצייכענט נאָך גאָר

און די רעהרען און די טרויבען, ברייטע און שמאָלע, וואָס געהען איינס איבער דעם אנדערען, איינס אונטער'ן אנדערען, דורכגעצוי־גען און דורכגעפלאָכטען. טאָג טעגליך ווערען זיי געביטען — שמאָלע אויף ברייטערע; קורצע — אויף לענגערע. די קינדער פון דער אלטער וועלט, וואָס זיינען אהער אריבערגעקומען, האָבען זיך אויס־געאיידעלט, זיך אויסגעלערענט נאָכאמאָל אין טאָג הענט און פּנים צו וואשען, און דער צופלוס פון וואסער איז קליין געוואָרען, דער אָבגאנג פון די וואסער איז צו שמאָל געוואָרען. טעלעגראַף און טעלעפאָן, רעהרען דורך וועלכע בריעף לויפען פון עק ביז עק שטאָט... אלץ אונטער דר'ערד.

דאָרט אונטער דער ערד אין דעם שטאָלענעם בויך פון דער מעטאל און שטיינערנער שטאָט; די שטאָלענע געדערים, וואָס אין דער פינסטער קנוילען זיי זיך דאָרט אין דער טיעף. דער בויך וואקסט אויפ'ן חשבון פון קאָפּ דאָרט אויבען.

און די ברייטססטע רעהר, פון דעם גיגאנטישען בויך — דאָרט איז די סאָבוויי, דער אונטערערדישער באהן וואָס לויפט די לענג פון שטאָט, אויף און אָב.

און אין פריהמאָרגען און אין אווענט, ווען מענש ווערט אין מאשין פערוואנדעלט און מאשין ווערט צוריק אין מענש פערבי־טען, יעמאָלט מיט אן אבגעלאָזענער טעמפּקייט לאָזען זיך די מענ־שען אהין, צו יענעם אונטערערדישען וועג. דער שטאָלענער צוג קומט אָן, טירען רוקען זיך פאנאנדער און די מענשען, מיט אראב־געלאָזענע הענד, מענער, פרויען, יונג און אלט געהען אויטאָמאטיש אהין אריין. און ווען ס'ווערט ענג, איז א מענש פאראן ביים טיר, וואָס שפּארט אייך מיט דער קניה אריין און פערריגעלט די טיר אונטער אייך. און אינווענינג — זיבען פאָרשטעהער פון זיבען נאציאָנען אָטעמען אייך אין פּנים אריין, אונטער'ן קאָלנער ארונ־טער דעם אָטעם זייערען; די שמוץ פון איין בגד מישט זיך מיט'ן שטויב פון דעם אנדערענס קליידער. גלייכגילטיג און מיט א טעמפּ־קייט בעטראכט איהר אייערע אונבעקאנטע נאָהענטע ארום אייך.

דער שניט איז א צייטוויילינגער, פערסטריגעוועטער אבי נים ווי, מיט ווייסע פאַדעם א שווארץ געוועב. פון אלע ווינקעלעך קוקט זי, די צייטווייליגקייט, ארוים. מענשען ענערגישע, וואָס קענען קיין ווייל ניט רוהען, זיינען אהער אַנגעקומען פון דער פרעמד; אויף א ווייל זיך אָבגעשטעלט און אין דער קליינער ווייל גאנצע בערג שטיין מיט שטאָל צונויפגעשלעפט. איין הויז אויפגעשטעלט, ס'הויז קליין געוואָרען — אראבגעוואָרפען, אויף גיך א גרעסערע געבוים. אויף גיך די באהנען אוועקגעלאָזען איבער אלעמענס קעפּ: פיער זיילען, לענג און ברייט שטאבעס אייזען, איבער דעם רעל־סען, און דער באהן לויפט שוין און פערטויבט די וועלט. פער־טעמפּט די געפיהלען, צורייסט די נערוועז. איהר ווייסט נים ווען ס'איז געשעהן, נים געהאט קיין צייט זיך ארומצוקוקען. כמעט אין איין נאכט איז דער וואונדער פערלאָפען. און כאָטש דער באהן אוי־בען איז צוגעטראכט געוואָרען פאר דער בעקוועמליכקייט פון די מיליאָנען מענשען־קינדער, און דאָך קומט אוים אזוי, אז די אלע מיליאָנען געפינען זיך מייסטענס גאָר אונטען, אויף דר'ערד, און דער באהן, ווען ער טראָגט זיך איבער זייער קאָפּ, יעמאָלט איז בלויז איינס פערבליבען — אראבצורוקען דאָס היטעל איבער די אויערען און טראכטען אין דער שטיל:

— ווי העלפט מיר שוין גאָט פון דאנען צו אנטלויפען.

ניו יארק איז ניט קיין מוסטער פון ב ו י ע ן — נאָר א מוסטער פון צ ו ש ט ע ר ו נ ג.

ניו יאָרק איז נים קיין שטאָט, נאָר — אן ערשיינונג וואָס בייט יעדער שעה איהר פּנים. ניט נאָר די ווינטען בייטען זיך דאָ זיבען מאָל אין טאָג, נים נאָר די הייזער אויף דר'ערד בייטען זיך אלע ווייל, נאָר אויך אונטער דר'ערד, וואו די אייזערנע געדערים פון דער שטאָט געפינען זיך, אויך דאָרט ווערט זיבען מאָל אין טאָג אנדערע אָפּעראַציעס געמאכט. וואו איהר געהט, וואו איהר שטעהט איז א שטיק גאס אויפגעריסען, און אז איהר קוקט זיך איין אין דער טיעף לויפט אזש א פרעסטעל דורך אייערע ביינער. די רינעס

מאָדערנעם סטיל — ער שניידט זיך ארויס אין דער בלויער לופט און, ווען וואָלקען ציהען איבער זיין שפּיץ, קען מען מיינען, אז ער וויגט זיך אין לופטען ווי א מעכטיגע סאָסנע, און אזוי לייכט זעהט ער אויס, אזוי דורכזיכטיג דאכט זיך — אויף דער האנד צו נעהמען און אוועקטראָגען מיט זיך... קוקסטו לאנג צו איהם און טראכסט זיך:

— ניט דאָ איז דער אָרט פאר דעם וואונדערליכען בנין. ער־געץ אין סטעפּ, ערגעץ אין דער וויסטע שטעלט איהם אוועק, זאָל די זון איהם בעלויכטען, זאָל ער פון דער נאכט ארויסקוקען און זאָלען זיך מענשען פון ארום און ארום ציהען צו בעוואונדערען איהם, צו טראכטען פון דעם שטאָלצנעם ווילען פון דעם מענשען און צונויפנעהמען עס ביי זיך אין געדאנק מיט די אלע שעהנע, עהרליכע זאכען, וואָס די וועלט פערמאָגט; מיט אלע דערהויבענע שעהנקיי־טען וואָס די נאטור אליין האָט בעשאפען. דאָ אָבער אין ניו־יארק, ארומגעשטעלט און פערשטעלט מיט דער גאנצער מחנה אנדערע, קלענערע אומגעלומפערטע וואָלקענקראצער, וואָס שטשירען גלייך אין דער וועלט אריין — דאָ זעהט ער אויס נאקעט, נאריש, קוקט מיט א פּאפּירענע גאוה, קוקט מיט בעגרעניצקייט פון גייסט, מיט טיעפער עקשנות און פערשוועכונג פון ליניען און פאָרם....

— איז ניו־יאָרק אן אבשפּיגלונג פון אמעריקא?

— ניין! שטעלט זיך פאָר ניו־יאָרק אָהן אמעריקא; וואָס אזעל־כעס וועט בלייבען? משוגעת. וואו די רעכטע פוס טרעט די לינקע אָב. א בילד פון צושטערונג.

אמעריקא אָהן ניו־יאָרק — א ליכטיגע, גרויסע און פרייע וועלט, וואו רוהיג און זיכער קענען זיך פערפלאנצען אָבגעריסענע לעבענס; וואו ניט מיט געאיילטע טריט וואָלט דער מענש געקענט אוועקגעהען, און וואו זיכער וואקסט דער עפּעל־בוים, פונקט ווי זיכער טראָגט די מיסיסיפּי איהרע וואסערען צו די דרום ברעגעס פון אטלאנטישען אָקעאן.

אז איך וויל צונויפנעהמען די מחשבות, וואָס האָבען געצויגען דורך מיין קאָפּ פאַר די עטליכע יאָהרע, ווען מיר איז אמאָל אויסגעקומען אין יענע שטונדען דורכצומאַכען מיין וועג דורכ׳ן בויך פון דער שטאָט ניו-יאָרק, — זיינען זיי אזעלכע נישטיגע טויטע און טעמ-פּע... אין יענע שטונדען ווערסטו ניט אין כעס אויף דער וועלט, ס׳לעבען ווערט דיר ניט מיאוס. פילסט זיך, ווי דער מיט פּאַראַלי־זירטע געהירען, וואָס ליגט אין זיין אייגענער שמוץ און דאָס פּנים איז גלייכגילטיג. אז כ׳מאַך צו די אויגען און וויל מיר פאַרשטעלען זיך אליין אין נעראַנק, וויל זיך פאַרשטעלען מיין לעבען דאָרט, מאָלען א בילד פון זיך אליין פאַר זיך — קעהרט זיך אום צו מיר יעמאָלט א געוויסע טעמפּקייט און איך הער דורך איהר דעם עזות־דיגען, אונטערערדישען שטאָלענעם גערויש אין דעם אונטערגרונד באהן, וואָס נעהמט אייערע געהירען און קוועטשט זיי צונויף ווי מיט אייזערנע הענטשקעס...

כ׳האָב געוואוינט א געוויסע צייט ביים ים, ניט ווייט פון ניו־יאָרק. און יעדער מאָל, אָנקומענדיג מיט׳ן וואסער אין שטאָט אריין, האָט זיך פריהער פון ווייטען בעוויזען די משפּחה וואָלקענ־קראַצער און שפּעטער, פון שיף אראָבגעהענדיג האָב איך יענע גאַ־סען געמוזט דורכגעהן. און יעדער מאָל האָב איך אליין ביי זיך גע־פרעגט:

— וואָס פאַר א רוח טרייבט די מענשען אָנצושלעפּען אויף איין פּלאַץ אזוי פיעל שטאָל און שטיין און בעמיהען זיך דאָס אלץ אויפצוהורבען מיט א סדר? ווער צווינגט זיי אויפשטעלען הייזער פאַר גאנצע צעהן טויזענד, אז גאנצע צעהן טויזענד מענשען זאָ-לען אינאיינעם זיין, אין דער צייט וואָס דאָס לעבען אין דער שטאָ־לענער שטאָט מאַכט אזוי, אז איינער דעם אנדערען זאָל אפילו ניט וועלען קענען?!

דער וואונדער איבער אלע וואונדערע, דער וואולוואָרט-וואָלקענ-קראַצער, וואָס איז כמעט אין איין נאַכט בעשאַפען געוואָרען מיט זיינע פופציג אָדער מעהר שטאָק, אין זיין האלב גאָטיש און האלב

וואָלקען-קראַצער־סקעלעטען אויסגעגאָסען; און דער עיקר — אַזוי-פיעל און אַזויפיעל אַרבייטער זיינען געווען פערנומען ביי שמעל-צען די בלאָטיגע רודע און שמידענדיג דעם צוגליהטען שטאָל. שמי־דענדיג גליק פאַר׳ן לאנד, פראָפּיטען פאר דער וועלט. — יא, נע־ווים זיינען אזוינע ביכער פאַראַן, וואו צווישען די ציפערען האָט מען האָפנונג איינגעפאַסט; בעפוילען די ציפערען זיי זאָלען פון גליק זינגען.

איך האָב יענע ביכער ניט געלייענט. איך בין געווען אין פיטסבורג. פינף טעג דאָ פערבראַכט. פינף טעג ניט געזעהען די ליכטיגע זון. צייטענווייז האָט זיך מיר געדאַכט, אז א פינסטערער קאָשמאַר האָט זיך אראבגעלאָזען אויף דער גאַנצער געגענד. די מענשען ארום — ניט אויף דער וואהר זעה איך זיי, נאָר אין דער אבשפּיגלונג פון מיין געדריקטען געמיטה, פון מיין צוהיצטען מח.

און די מענשען — געשטאַלטען וואָס דרעהען זיך ארום צווי־שען רויך און פייער, פערמורזעטע מיט איינגעצויגענע באַקען, מיט דארע, אויסגעצויגענע, ביינערדיגע, פערברענטע הענט, אָט די אלע געשפּענסטער, וואָס דרעהען זיך ארום ביי די גרויסע גיהנום־אוי־וועגס, וואו דער פייער, אזא העסליך־געלער, ווירבעלט זיך און קנוילט זיך און רוישט, גלייך ווי דעם ווינט וואָלט ער אין זיין מויל אריינגעכאפּט און וויל איהם פערברענען; אָט דאָ ביי די פייערען, וואָס בעדארפען עס שטאָל-רודע צושמעלצען און פון וואנען עס רייסען זיך ארויס אלע ווײלע מיט גערויש און געפייף הייסע, גיפ-טיגע, געלע סם־גאזען; אָט דאָ, בעלויכטען פון דעם געלען גיפטיגען שיין, בעוויזען זיך פאַר מיר געשטאַלטען אזוי בעקאַנטע. טרעף איך בליקען אזוי היימיש און הער א שפּראַך וואָס איז מיר אזוי היימיש און קלינגט אזוי טרויעריג:

איך זעה דאָ מענשען, וואָס זיינען אויף יענער זייט ים נאָכ־געגאנגען באָרוועס, טריט ביי טריט נאָך דעם אקעראייזען, וואָס איז געשלעפּט געוואָרען פון א פּאָר מאָגערע איינגעצויגענע אָקסען, אָדער פון א דאַר פערדעל מיט טרוקענע ריפּען. געשטאַלטען בע

ביים טויער פון סדום

אז מען דערנעהענטערט זיך צו פיטסבורג קאָן מען מיינען, אז דאָ ברענט נאָך די ערד פון אלטע צייטען, רויכערט און טשאַדעט פון אלטע דורות אָן, און די מענשען וואָס בעווייזען זיך פון צייט צו צייט אין די רויך קנוילען ביים אָבשיין פון די געלע פלאַמען, זיי פערנעהמען זיך עס דאָ מיט׳ן לעשען דעם פייער, וואָס האָט זיך אָנגעהויבען צוליעב א קללה פון גאָט.

אין אמת׳ן אָבער האָבען מענשען דאָ דעם פייער אָנגעצונדען און וואכען איבער איהם טאָג און נאכט, ער זאָל ניט אויסגעלאָשען ווערען. און דער שטאָלענער קלאנג, וואָס הילכט ארוים פון דער צופלאמטער פינסטערקייט —ס׳איז דער ריעזיגער האמער-קלאנג; דאָרט שמידט מען גליק פאר׳ן לאנד. גאנצע וועלדער קוימענס הויכע רויכערען אין דער וועלט אריין און פון צווישען די קוימענס רייסט זיך אלע ווײלע ארוים א גאָלדיג־געלער פלאם, וואָס טרייבט פון זיך דעם קנוילענדיגען רויך אוועק, אָבער באלד ווערט ער, דער פלאם, אין דעם נעדיכטען שווארצען רויך ווידער דערשטיקט.

פיטסבורג איז די מאמע, וואָס שפייזט א שטיק וועלט מיט שטאָל און אייזען, דעם רויען מאטעריאל קאָכט זי איבער, ברענט איבער, און איהר מאָגען מאכט איהם אזוי, אז די וועלט זאָל קאָנען פערדייהען...

איך האָב ניט געלייענט, וואָס עס ווערט געשריבען פון פיטסבורג אין די ביכער, וואו מען מאָלט די ליכטיגע זייט פון אמעריקא וואו מען בעשרייבט די עשירות און די שפע פון אמעריקא. איך גלויב, אז אין יענע ביכער, וואָס זיינען נאָך אפשר פון דער רעגיערונג אליין ארויסגעגעבען, ציהען זיך די שורות, שורות ציפערען וואָס דערצעהלען, אז אין דעם און דעם יאָהר האָט מען אזויפיעל און אזויפיעל טאָן שטאָל ארויסגעגעבען; אזויפיעל הונדערטער הונדערטער מייל רעלסען פארטיג געמאכט; אזויפיעל און אזויפיעל

טען געוואָרען אויף פייערדיגע, גיפטיגע גאזען, וואו זייערע לונגען ווערען דורכגעברענט, וואו דאָס בלוט אין די אדערען ווערט ווי וואַסער שיטער, ווי וואסער ביליג...

וואָרים אָט די אלע שרעקליכע, געפעהרליכע ארבייטען, סיי אויף דער ערד און סיי אונטער דער ערד, ווערען געטאָן אָט פון די פויערים, וואָס האָבען זייער ברויט, מיט קלייען געמישט, געגעסען אין פוילען, רוסלאנד אָדער גאליציע. זיי גראָבען די ברודיגע אייזען-רודע אונטער דער ערד און זיי שמעלצען עס, לייטערען עס, מאַכען שטאָלענע סקעלעטען פאר די הייזער אין דער גרויסער שטאָט.

און געהט מען אום אין זייערע גאסען, וואו ווייב און קינד האַלטען זיך אויף — בעדארף מען ניט בעדויערען די הייזער. וואָרים זיי זיינען בעסער פאר די, וואָס זיינען ביי זיי אויף זייער פעלד געשטאנען, אָבער א קעלט איבער'ן לייב לויפט דורך, ווען מען בעטראַכט ווייב און קינד.

דער טאטע ברענט זיין לעבען שמעלצענדיג שטאָל פאר א טאָלער א טאג, אָדער פאר א טאָלער מיט זעכציג סענט, און אפשר נאָך צעהן סענט א טאָג; קומט א היים, וויל פון לעבען געניסען, א ליעבע שפיעלען, דעם לעבענס-בעכער צו די פערברענטע ליפען טראָגען און — דער נייער דור וואָס ווערט געבאָרען... אויף איהם רוהט די קללה פון דער ציוויליזאציע: פון מוטערלייב קומען ארויס קינדער דראָבנע, פנימ'ער גרין-געלע און מיט מוסקולען שיטערע. דאָס לאנד, וואָס קאָן ריעזען ארויסגעבען פון זיך; ברייט-ביינינע פעסטע, גלייכע און פלינקע ווי הירשען; דאָס לאנד, וואו אפילו איד-דישע טאטע-מאמע, קליין-געוואקסענע, טאטע-מאמע אריבערגעקומענע פון שטאָט און שטעטעל ערגעץ אין דער ליטא, האָבען דאָ קינדער, אין צווייען שטארקער און אין צווייען גרעסער פון זיך ארויסגעגעבען. — — — און אָט די מאָגערע אָבער פעסטע מענער, פון פעלד געקומענע, פרויען פון ווינט און דעם ריח פון גראָז געכאָוועטע, וואָס האָבען זיך צום קעניג פון שטאָל און אייזען איבערגעגעבען, ברענגען פון זייערע לענדען ארויס קינדער אָהן

קאנטע פון די זאמדיגע פעלדער אין דער ליטא, אדער פון די פלאַ־כע אומעטיגע פעלדער אין פוילען. איך זעה איהם דעם פויער זומער אין האלבען טאָג רוהענדיג אונטער א בוים, און נעבען איהם זיין ווייב, וואָס האלט־אונטער דעם שווארצען ליימענעם טעפעל אויף איהר שויס, פון וואנען ער שעפּט מיט א הילצערנער לעפעל דעם ארימען, מיט נ י ש ט געקאָכטען זופּ. איך זעה זיין שטוב מיט שטרוי געדעקט און ביים זייט אן איינגעבויגענע שטאהל, ארום וועלכער חזירים ראָיען זיך, היהנער גראבלען די ערד, זוכענדיג קערנדלעך, און די עלטסטע טאָכטער, וואָס וואשט גרעט פאר׳ן שטוב, מיט בלויזע ארעמס און נאקעטע פיס ביז די קניע. איך זעה איהם אין אָסיען שטעהן אין זיין שטאל און דרעשען אויף דעם ליי־מענעם טאָק די ארימע סנאָפּעס, און ווי ער הערט זיך צו צו די קערנער, וואָס שפּריצען ארוים פון די זאנגען, ווען ער דערלאנגט מיט זיין דרעשער איבער די שפּיצען פון די גארבען. איך זעה זיין ווייב, ווי זי צעהלט די היהנערשע אייער, זי לעגט זיי איבער מיט שעטשקע אין קוישעל, כדי אין מארק אריין צו טראגען און פאר׳ן אָבגעלייזטען געלד א טיכעל א געקווייטעלטע פאר דער טאָכטער ברענגען.

איך זעה זיי אין ווינטער, ווען ארום ליגט טיעף דער שניי און הינטערען שטוב ערגעץ שטייערט זיך דער פראָסט מיט דער נאכט און די געפרוירענע צווייגען הינטער׳ן פענסטער ברעכען זיך און קנאקען; איך זעה זיי זיצענדיג ביים אויווען, אין דער ליכט פון א קליין לעמפּעל. שכנים האָבען זיך צונויפגעקליבען און די אינגסטע מיידעל אין שטוב לייענט א בריעף פון אן אייגענעם, וואָס איז ערגעץ ווייט אין א פרעמד און זעהר רייך לאנד. מען בעטראכט א פאָטאָגראפיע פון אן אייגענעם מאן מיט א גלאט אויסגעקאָכט פנים און מיט א קייטעלע ביים זשילעט...

— און אזוי אויף די פליגלען פון די בייזע ווינטען זיינען זיי פערטראָגען געוואָרען אזש קיין אמעריקא, אזש קיין פּיטסבורג און דער ריח פון דעם היימישען ארימען און טרייען פעלד איז פערבי־

ווינט און רויך

דער ערשטער איינדרוק, וואָס שיקאגא האָט אויף מיר גע־מאכט, איז געווען גאָר ניט אזוי אנגענעהם. מיר האָט זיך אויס־געוויזען, אז שיקאגא איז ניט געבויעט געוואָרען אויף דעם איינגע־נעם אופן ווי אלע אנדערע גרויסע שטעט אין דער וועלט. מיר האָט זיך פאַרגעשטעלט, אז עפּעס א ריעז האָט די שטאָט פון א זאק אויסגעשאָטען, די הייזער מיט די מיסט אינאיינעם, און שפּעטער איז דער אייגענער ריעז נעגאנגען און מיט א פוס פאנאנדערגע־שארט גאסען און הינטער־געסלעך.

איך דערמאָן מיר, אז מיין ערשטער אָנקומען איז געווען אין א שרעקליך קאלטער, ווינטיגער, נאסער און פערשלומפּערטער ווינ־טער־נאכט. א נאסער גערייכטער שניי איז געפאלען און געלעגט זיך שווער אויף מענשען, וועגענער, פערד און גאס. פארביי מיר איז דורכגעפאָהרען א טיעפער גרויסער וואָגען, געשפּאנט מיט א פּאָר גרויסע משא־פערד! דער וואָגען איז געווען מיט זאלץ אָנגעפילט און א נענער איז געשטאנען אויפ׳ן וואָגען און מיט א לאָפּעטע גע־שיט די זאלץ אויפ׳ן וועג, וואו דער טראמוויי געהט, כדי דער שניי זאָל צושמאָלצען ווערען צווישען די רעלסען. די גאנצע מעשה האָט אזוי אומגעלומפּערט אויסגעזעהען, אז כ׳האָב אליין ביי זיך אין הארצען געטראכט און געלאכט:

— נו, א געזינדעל האָט גאָט אויף דער שעהנער ערד בעזעצט!

אָבער וואָס אָפּטער כ׳האָב אָנגעהויבען צו בעזוכען שיקאגא, לענגער דאָרט אָנגעהויבען צו פערווייל׳ען, האָב איך מיין מיינונג פון דער שטאָט געמוזט בייטען. פון דעם רויך ארויס, וואָס שפּרייט זיך און ציהט זיך איבער שיקאגאָ, האָב איך צו ביסלעך די שטאָט אָנגעהויבען ארויסצוזעהען. און ווען ס׳טרעפט אזא מין וואונדער, אז אין איין נאכט וואָלט מען דעם רויך צוגענומען, די סאזשע פון די הייזער ארומגעוואשט און מאכען אזוי, אז די זון זאָל העל אי־

בלוט, ווי בלויז איין קורצען לעבען צו לעבען, איין קורצען דור אי-בערציהען, און דערנאָך זאָל זייער זכרון פערשניטען ווערען...

איך ווייס ניט וואָס עס ווערט דערצעהלט אין די ביכער, וואו די מזל און ברכה פון דער שטאָט פּיטסבורג ווערט בעשריבען; וואו עס ווערען געמאָסטען די הונדערטער מיילען רעלסען דאָ אויסגעגאָסענע. איינס אָבער בין איך זיכער איז דאָרט געוויס ניט פערשריבען אין יענע ביכער און אין יענע בעריכטען:

אז עס וואָלט גוט און ניצליך געווען פאר די מענשען וואָס געפינען זיך שוין דאָ אין לאנד, אז ביים ברעג ים, וואו די שיפען קומען אָן פון דער אלטער וועלט, זאָל די רעגיערונג פון די פעראייניגטע שטאאטען א שטארקע און שטרענגע וואך אנידער־שטעלען און יעדען איינציגען וואָס קומט אהער אין לאנד — בע־טראכטען זיינע הענט, בעטראכטען זיין וואוקס און קעהר, אויס־פרעגען, וואָס ער האָט ביי זיך אין דער היים געטאָן און צו וואָס זיינע הענט זיינען געבוירען געוואָרען. און אָט די אלע, וואָס האָ־בען ביי זיך אין דער היים, אויף יענער זייט ים, געצויגען ברויט פונ'ם זאמדיגען גרונט, זיי זאָל מען אוועקפיהרען ווייט פון דער שטאָל און שטיינערנער שטאָט, איבערגעבען זיי אין די ארעמס פון דער רייכער, זאטער מוטער ערד דאָ אין לאנד. זאָלען זיי אליין עסען צו זאט און ברויט לרוב פאר די הונגעריגע דאָ בעזאָרגען. — — — און ניט, נאָכדעם ווי מען צעהלט איבער זייערע גראָ־שענס, נאָך איידער זיי האָבען א פוס אין פרייען לאנד אנידער־געשטעלט, זאָל מען זיי קוויטלעך מיט נומערען צושפיליען צו די לאצען ווי שעפּסען זיי טרייבען אין א סטאדע צו די ענגע וואגאָנעס, און ערגעץ זיי אוועקפיהרען, און צום שטאָל-און-אייזען-קעניג פאר א קרבן וואַרפען.

שיקאגא איז דער אמת'ער צענטער פון לאנד און די הונדער־טער, הונדערטער באהנען וואָס ציהען זיך פון מזרח און מערב, צפון און דרום — קומען אָן קיין שיקאגאָ און אויף א ווײלע בלױז: שטעלען זיי זיך אָפּ דאָ רוהען, און אָט אין דער ווײלע פערוויכערען זיי די וועלט. שיקאגא איז דער גרעסטער אייזענבאהן צענטער אין לאנד און פאר א זייטיגען מענשען, וואָס פיהרט ניט קיין סחורות מיט יענע באהנען, זעהט עס אויס, אז בלויז דאָ א רויך אָנצומאכען קומען זיי אהער די באהנען פון אלע עקען לאנד.

און דער מאָגען פון שיקאגא, וואו בירגער פון פרעמדע לענ־דער, קינדער פון אנדערע נאציאָנען, בעדארפען עס ווערען איבער־געקאָכט אויף דעם אמעריקאנער אופן, בעקומען אן אמעריקאנער פנים, אָט דער מאָגען איז ניט קלענער ווי דער ניו־יאָרקער. און פונקט ווי דער נ י ו - י אָ ר ק ע ר פער־דייעט ער שלעכט דעם נאציאָנען און פעלקער־געמיש. ער שלינגט זיי נאנצערהייט, רויערהייט און ווארפט זיי פון זיך ארויס ניט גענוג איבערגעקאָכט. דאָ איז א וועלט מיט קליינע וועלטעלעך מיט אלערהאנד שפראכען און אלערהאנד צייטונגען. יעדע וועלטעל אין איהר גהעטא... און פונקט ווי די קראָהען אין די וועלדער קענען זיך ניט איינטיילען מיט זייערע נעסטען אזוי זיינען די נאציאָנען מיט זייערע גהעטאָס: קומט דער איד צוציהען אין א גאס, אנטלוי־פען אלע יענקיס, אירלענדער און דייטשען; קומט דער איטאליענער און שטופּט ארויס דעם אידען; קומט דער סלאוו און שטופּט ארויס דעם איטאליענער; קומט דער נעגער און שטופּט ארויס דעם סלאוו און מיט דער פערענדערונג ווערט די גאס אלץ מיסטיגער און בלאָ־טיגער, און אין די הייזער — אלץ חושכ'דיגער און אָרימער.

איהר געהט פון איין גהעטאָ אין דער אנדערער און הערט ה י י מ י ש ע שפראכען און הערט ווי דער באציל גריזשעט אָט די היימישע שפראכען און פערדארבט זיי.

די היימישע שפראך פוילט און ווערט מיט דעם אמעריקאנער ענגליש צוגעווירצט. און פון דעם איין און איינציגען ענגלישען

בער שיקאַגאָ איהרע שטראַהלען שיקען — מענשען וואָלטען אויפ־געשטאַנען און די אויגען געריבען און זיך געוואונדערט:

— אך, וואָס פאַר א שעהנע שטאָט!

— א, אפשר די שעהנסטע שטאָט אין לאַנד!

אז מען פערברענגט אביסעל לענגער דאָ, הויבט מען אָן צו ענטדעקען דעם שעהנעם פּלאַן פון דער ריעזיגער שטאָט, איהרע ברייטע בולוואַרען, פון ביידע זייטען מיט בוימער פערפלאַנצטע, וואָס צושניידען די שטאָט לענג און ברייט: מען בעמערקט די גרויסע צאָהל שפּאציר־גערטנער, בלומען־בייטען —

— א, ווען ניט דער רויך, כ׳וואָלט שוין אפילו די אָפּטע בייזע ווינטען דאָ אויך פאַר גוט אָנגענומען.

כאָטש ניו יאָרק פערמאָגט אריבער פינף מיליאָן מענשען און שיקאַגאָ נאָך קיין גאַננצע דריי ניט — דער איינדרוק אָבער איז, אז שיקאַגאָ איז די גרעסטע שטאָט אין אמעריקאַ און — ניט ניו יאָרק.

ווייל ניו יאָרק איז שמאָל און אין צוואַנציג — דרייסיג מינוט קענט איהר דורכשפּרייזען, פון איסט־ריווער צום האָדסאָן, און איהר פערגעסט גאָר אז איהר געפינט זיך אין א שטאָט וואָס פערמאָגט אריבער פינף מיליאָן איינוואוינער. שיקאַגאָ אָבער איז ברייט, אפשר ברייטער פון פּאַריז, אָבער צוליעב׳ן רויך קענט איהר מיי־נען, אז איהר זייט אין לאָנדאָן.

— א, ווען ניט דער רויך.

און פאַר׳ן רויך דאָ האָט מען צו פערדאַנקען דעם גאַנצען לאַנד. ניט שיקאַגאר קויהלען און אויווענס רויכערען און רויכערען אויפצוהאַלטען דעם פינסטערען וואָלקען, וואָס מאכט אייך מיט א שעה פריהער צו דערקענען, אָנקומענדיג מיט׳ן באַהן, אז דאָרטען און דאָרטען, וואו די הימלען זיינען פעררויכערט — איז שיקאַגאַ; ניט פון דעם אָרטיגען קויהלען-שטויב ווערט אייער פּנים, ווי ביי א קוימענקעהרער און, וואָס קיינמאָל קענט איהר דעם ריכטיגען קאָליר פון אייער הויט ניט ארויסזעהען. —

זישע פראצעסיע, ציהענדיג פון א הינטער-געסעל, שניידט דורך די הויפט־גאס און קלייבט זיך דורך, ניט איילענדיג צום צווייטען הינ־טער-געסעל. קוקען אויף דער שטאט מיט דעם אייגענעם שטאלץ וואס אנדערע איינוואוינער.

שיקאגא האט אויך א נאמען: „די שטאט פון די ווינטען", צוליעב די אפטע שארפע צפון ווינטען וואס בלאזען פון די גרויסע אזיערעס.

איך וויל אבער אונטערצייכענען אן אנדער זאך וואס ווארפט זיך דא אין די אויגען:

די שיקאגא'ר לייט האבען צו ערנסטע, ניט קיין פריינדליכע פנים'ער. אזוי זעהט אויס דער דורכשניטס מענש אין גאס. זעלטען ווען א ליעבער שמייכעל, זעלטען ווען א לייכטזיניגע שטיפערישע בעוועגונג.

דער אמעריקאנער, וואס אין דער וועסט, האט אין אלגעמיין א צו ערנסט פנים. קענסט מיינען לויטער פילאזאפען, אהן א שמייכעל. אז מען קוקט זיך אבער צו נאהנטער בעסער, זעהט מען, אז די סבה פון דער ערנסטקייט אין פנים און די פערשלאסענע ליפען — איז דער קיי־טאבעקא. ביי יעדען איינציגען פון אט די פילאזאפען ליגט אין א ווינקעלע צווישען באק און צונג, ביי די באק־צייהנער: דארט אין ווינקעלע ליגט א קניילכעלע שווארצער טאבאק און ער נאגט פון איהם דעם זאפט מיט אזא ערנסטקיים.

עס ווארפט זיך אין די אויגען, אז דער פעלקער און ראסען מישמאש דא, איז ניט קיין געקליבענער.

די מענשען וואס דו בעגעגענסט זיינען אדער איבערגעוואק־סען-גרויס אדער ניט דערוואקסען־קליין. פרויען, ניט גראציעז און ניט שעהן — דער דורכשניט וואס דו בעגעגענסט אין גאס. א סך מיט ברילען אדער פענסנע אויף די נעז. הענט גרויסע. ניט מיט געשמאק געקליידט.

אין שיקאגא, אין א פאסט אדער אזוי אין אנשטאלט, בעהאנ־דעלט מען איך רוי, ניט העפליך — גלייך אייער געלט וואס איהר

ווערטעל אין א גאנצען היימישען זאץ, איז — ניט חלילה ענגליש לײדט דערפון, נאָר די היימישע שפּראַך ווערט אָנגעשטעקט:

— יא מיאַלעם דזשיסאי טאקי ט ר אָ ב ע ל, זאָגט דער פּאָליאַק.

— כ׳האָב היינט געהאט אזוי פיעל ט ר א ב ע ל — דער איר.

— יש לי היום כל כך ט ר אָ ב ע ל — דער העברעער.

— יא אימיעל סעוואָדניא סטאָלקאָ ט ר א ב ע ל — דער רוס.

א, ווער וועמען מאכט מעהר טראָבעל אָן?! — — —

אז איהר רעדט מיט א שיקאַגאָר מענשען, רעדט ער פון זיין שטאָט מיט דער גרעסטער ליעבע און וויל אייך איבערצייגען, אז אין דער צוקונפט וועט שיקאַגאָ שפּיעלען די גרעסטע ראָלע אין לאנד.

— דער צענטער, דאָס הארץ פון לאנד וועט ווערען שיקאגאָ, ווארט נאָר ווארט, זאָל מען נאָר דורכפיהרען דעם געזעץ, אז די באהנען זאָלען ניט טאָרען ארייגקומען אין שטאָט מיט זייער רויך, און ווי ביי אייך אין ניו יאָרק ווערען זיי מוזען א תחום שבת פאר דער שטאָט צושפּאנען א עלעקטרישען לאָקאָמאָטיוו —

הלואי! אפשר צו יענער צייט וועט מען אין שיקאגאָ אָפּראַמען די מיסט אין די הינטערגעסלעך. שיקאגא האָט גאסען און הינטערגעסלעך; ס׳הייסט הינטער די הייזער ציהט זיך א שמאָל, שמאָל געסעלע, ניט געברוקירט און ניט אויפגעפּאסט ווי די פּאַרענט גאס.

דורך יענע בלאָטיג־ענגע געסלעך ציהט דער פּעדלער מיט זיין מאָגער פערדעל; שפּיעלען זיך הינט אין ליעבע; דראפּען זיך קעץ די אויגען אויס און עס פּראווען זייערע חתונות מחנות, מחנות שטשורעס און מייז. א וואונדער? אין שיקאגא, די שטאָט וואָס האָפט צו ווערען דאָס הארץ פון לאנד, קענט איהר גאנץ אָפט, אין א בענינגען און אמאָל טאקע אין מיטען העלען טאָג, זעהן א מיי־

אונטאלעראנץ

אמאָל אין פּעטערבורג, ביים בעטראכטען א צימער פאַר זיך אין א ניט־אידישער הויז און זעהענדיג די פריינדליכקייט, וואָס די אַלטע רוסישע בעל־הבית׳טע ווייזט מיר ארויס — איז מיר איינגעפאַלען אפשר ווייסט זי ניט, אז איך בין א איד, אפשר גאָר, אז זי וועט זיך עס דערוויסען קען געמאָלט זיין, זי זאָל מיר ניט וועלען אריינלאָזען צו זיך אין שטוב אריין, אז כ׳האָב שוין געהאל־טען ביים ארויסגעהן, צוזאָגענדיג אז נאָך היינט וועל איך קומען מיט מיינע פּעקלעך, זאָג איך צו איהר:

— ווייסטו אָבער, אז איך בין א איד? אפשר איז עס דיר ניט בעקוועם?

— גאָט איז מיט דיר, גאָט איז מיט דיר „טייבעלע מיינס״, וואָס דו רעדסט... ביי גאָט זיינען אלע גלייך. — און זי האָט זיך איבערגע׳צלם׳ט.

ס׳אייגענע האָט מיט מיר געטראָפען מיט עטליכע יאָהר שפּעטער, שוין דאָ אין לאנד, דאָ אין דער נייער וועלט:

ס׳אי געווען אָנהויב זומער. איך בין געפאָהרען זוכען פאַר זיך אן ארט צו וואוינען ערגעץ צווישען פארמער, אין דער געגענד פון שעהנעם האָדסאָן. כ׳האָב מיך דערשלאָגען צו א שעהנער, ניט אידישער פארמער-הויז און האָב אָנגעקלאפּט. צו מיר איז ארויסגע־קומען די ווירטהין. כאָטש א פארמערס א ווייב און דאָך מיט א גאנץ איידעלען אויסזעהען, מיט אריסטאָקראטישע שטריכען אין פּנים און מיט א ליעבען שמייכעל ביי די ליפּען. כ׳האָב דערצעהלט וואָס איך פערלאנג.

— יא, ביי מיר זיינען פאראן גענוג צימערן. קום ארויף קלייב זיך אויס א צימער. — איז געווען איהר פריינדליכער ענטפער.

זי האָט מיך דורכגעפיהרט ארום און ארום. אלץ מיר בע־וויזען. געזאָגט, אז ניט נאָר מיין צימער האָב איך א רעכט צו

דערלאנגט איז פון גזילה.

שיקאגא האָט די גרעסטע שלאכט-הייזער אין דער וועלט — אזוי זאָגט מען — וואו טויזענדער בהמות, שאָף און חזירים ווערען טאָג־טעגליך גע'ממית'ט און פון זייער פעל, פלייש און שמאלץ מאכט מען אלץ וואָס עס ווערט נאָר געמאכט פון פעל, פלייש און שמאלץ. די וועלט לויפט אהין אויף בייז וואונדער. גרויסע ביכער זיינען שוין פון יענע שלאכט־הייזער אָנגעשריבען געוואָרען.

— זאָל מיר גאָט ניט שטראָפען פאר די רייד, איך האָב שוין אמאָל געהאט גע'פועל'ט ביי זיך, אז כ'זאָל אָנטאָן א פאנצער אויף מיינע נערוועז און געהן זעהן דאָס וואָס א וועלט מיט מענשען האָט געזעהן און בעוואונדערט. איז אָבער דער אונבעשרייבליכער גע-שטאנק, וואָס טראָגט זיך פון יענע הייזער אויף א מייל ארום, ער האָט מיר אזא שלאָג געטאָן צום נאָז און הארצען, אזש אין קאָפ האָט מיר אָנגעהויבען צו שווינדלען, און כ'האָב מיט אלע כחות פערקירעוועט צוריק. ווען כ'וואָלט געווען בכח זיך אליין גובר זיין און די שלאכט־הייזער יא בעזוכען, אפשר וואָלט איך עס בע־וואונדערט... פאָרלויפיג אָבער, אפילו אָהן דעם איינדרוק פון די שלאכט-הייזער ווילט זיך מיר זאָגען, אז: —

שיקאגא איז דאָך די גרעסטע שטאָט אין לאנד, כאָטש מענ־שען ווינציגער ווי אין ניו יארק.

שיקאגא — די אינטערעסאנטסטע שטאָט אין לאנד — ווען ניט דער רויך, און מענשען וואָלטען פערמאָגען א ליעבען שמיי-כעל אויף די ליפען.

און איך אליין, ווען איך טראכט פון די גרויסע שטעט דאָ אין לאנד טראכט איך מעהר פון שיקאגאָ ווי פון ניו יאָרק.

אפילו אונזערע אידען געפעלען מיר אין שיקאגא בעסער ווי אין ניו יאָרק.

בען ביז'ן ביין.

און אז מען בעטראכט דאס לעבען דא אין אמעריקא ביי היינטיגען טאג; בעטראכטענדיג דעם שווערען וואגען פון פראג-רעס, וואס איז אויסגעפאלען אויף פארשטעהער פון כמעט אלע נאציאנען פון דער וועלט צו שלעפען; בעטראכט מען אט דעם דאזיגען געשפאן — זעהט איהר קלאר מיט וואס פאר אן אונטא-לעראנץ ס'קוקט איינער צום אנדערען שלעפענדיג דעם אלגעמיי-נעם געשפאן.

אבער דא איז פון די טאטעס פון לאנד אין די אלטע צייטען א קערענדעל פערזעעט געווארען אין דער היגער, יונגער, זאפטי-בער ערד; און די ווארצלען פון יענעם קערענדעל האבען זיך גוט צוגענומען. קאלט איז אויבען, שלאגען זיך די ווארצלען אין דער טיעף:

„אלע מענשען זיינען גלייך ביי גאט און אלע גלייך בעדארפען געניסען פון גליק, פרייהייט און ליכטיגקייט אויף דער ערד“.

אין דער רגע, ווען ס'כאפט ארום ס'הארץ טרויער און פער-דרוס, קוקענדיג צו דער אומפריינדליכקייט וואס הערשט דא צווי-שען די פארשטעהער פון אלע ראסען און נאציאנען וואס וועלען דאך מיט דער צייט אונטערגעהען, שיינען אויף יענע ליכטיגע ווערטער וואס זיינען פון דעם ליכטיגסטען ווינקעל פון מענשענס הארץ ארויסגעקוואלען... גלויבסט אין גוטע צייטען אין די קו-מענדיגע צייטען.

און דערוויילי?

דערווייל גלייכען זיך די פעלקער דא אויס נאר אין האנדעל. ביי ביזנעס בעהאנדעלט איין פאלק דעם אנדערען איידעל, פריינד-ליך. דער יענקי נעהמט אויף שעהן דעם אידען, דער איטאליענער — דעם איירישען, דער פאליאק — דעם דייטש און דער דייטש — דעם פראנצויז. אויסערהאלב די ביזנעס אבער, אין „לעבען“ — כמעט ווי איינער דעם אנדערען דערקענט ניט. איינער זעהט אין דעם אנדערען זיין קאנקורענט.

בענוצען, נאָר איך קען זיצען וואו איך וויל, וואו מיר געפעלט. כ'האָב בעשטימט דאָרט צו וואוינען דעם זומער. בלויז ברענגען די פעקלעך. און שוין אין טיר זייענדיג וועגד איך מיך צו איהר:

— כ'וויל, זאָלסט וויסען, אז איך בין א איד. א רוסישער איד, און אפשר וועט עס זיין פאר דיר אונבעקוועם.

זי האָט אויף מיר אָנגעשטעלט א פאָר פערוואונדערטע אויגען ניט פערשטעהענדיג וואָס איך מיין. כ'האָב ס'איינענע איבערגע'חזר'ט און געגעבען איהר צו פערשטעהן אז...

דאָ איז זי אביסעל רויט געוואָרען און מיט א לייכטען שמייכעל צוגעגעבען:

— ביי אונז אין לאנד איז ניטא קיין חילוק פון איד ביז ניט איד.

און, ווי צו ווערען מיר איבערצייגען, אז דאָס איז דער ריינער אמת, האָט זי אָנגעהויבען צו רופען:

— עלען! מיין טייערע וואו ביזטו?

דאָס איז געווען איהר איינגערע טאָכטער. א מיידעל פון א יאָהר זיבעצען. זי איז אריינגעקומען פון א זייטיגער טיר און געפרעגט, וואָס די מאַמע בעדאַרף.

— אָט זעהסטו מיין טייערע, דער דזשענטעלמאַן וועט דאָ וואוינען ביי אונז. דאָס איז מיין טאָכטער, זעהסט, מיין טייערע, דער מענש איז ניט לאנג געקומען פון רוסלאנד. א רוסישער איד...

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

איך האָב די צוויי זאכען דערצעהלט, ווייל מיר דוכט זיך אויס, אז ערגעץ אין דער טיעף פון יעדען פאָלק ליגט דאָס מענש-ליכע בעגראבען און ווי א גרינער גראז שפּראָצט עס ארויס דאָ און דאָרט ביים זיים פון שטויביגען מענשען-וועג. און כאָטש פאר מיר פערזענליך זיינען די אויבענדערמאָנטע צוויי פאקטען כמעט אן אויסנאהם, דאָך ווילט זיך מיר עס געדענקען דוקא אין די צייטען ווען מיר האכט זיך אויס, אז פערדאָרבען איז דער מענש מיט זיין שנאה צו יענעם וואָס איז ניט אין איהם געראָטען, פערדאָר־

ניט דעם אידען.

כ׳האָב מיר אמאָל גענומען די מיה נאָכצוזוכען אין די אָנ־געזעהענע ניו יאָרקער צייטונגען, אין דער אבטיילונג וואו ס׳ווערט איבערגעגעבען ס אָ ס י י ע ט י נייעס, דאָס לעבען פון דעם רייכען, אריסטאָקראטישען ניט-אידישען עולם; כ׳האָב געזוכט אין די נייעס וואו ס׳ווערט איבערגעגעבען ביי וועמען פון די מיליאָ־נערען איז עפּעס א שמחה; ווער ס׳האָט פער׳קנס׳ט א קינד, ווער ס׳מאכט חתונה א קינד, וועמעס טאָכטער ס׳אי שוין מיט מזל דערוואקסען ארייננצוקומען אין דער גזעלשאפט און אויסקוקען פאר זיך א חתן. כ׳האָב גאנץ פאָרזיכטיג איבערגעקוקט די נעמען פון די געסט אויף דער שמחה, וועלענדיג אידישע נעמען בעגע־גענען.

כ׳האָב געוואָלט פשוט וויסען ווי אזוי ס׳לעבען צווישען זיך די אידישע און ניט אידישע מיליאָנערען, אדער ווי מען רופט זיי דאָ — די פּיער הונדערטער? — זיי פיהרען דאָך געשעפטען אינאיינעם, קומט צו עפּעס שיטען דאָך אידען מיט מיליאָנען, ווער נאָך ווייזט זיך אזוי ארויס מיט זיינע גרויסע נדבות פאר עפּעס אן אלגעמיינעם וואוילטעטיגען ענין ווי אונזערע אידישע עשירים? כ׳האָב דעריבער געוואָלט אויסגעפינען צי ווערען זיי איינגעלאדען צו זייערע נ י ט-א י ד י ש ע ב ר י ד ע ר א י ן ה א נ ד ע ל אויף א שמחה אויף א תנאים אָדער אויף א חתונה פון א קינד.

— זעלטען, זעהר זעלטען, ווען כ׳האָב צווישען דעם גרויסען צעטעל פון ניט־אידישע געסט א אידישען נאָמען געפונען.

איז עס נאָר צום אידען אזוי?

ניט אינגאנצען. צום אידען איז דער עקעל א דאָפּעל-טער, א דריי-פאכיגער. צום אידען איז דער אונפריינדליכער געפיהל א שטארקערער. אפשר מיט מעהר עקעל פערמאכט מען די טיר פאר איהם. אפשר בלויז מיט דעם אידען ווילען זיך די קריסטליכע סטודענטען ניט בעגעגענען אין איין קלוב, אין איין פעראיין.

וואָרים אין דער אַלטער וועלט, אַז איהר זענט געפאָהרען איבער׳ן גרעניץ, געקומען אין א פרעמד לאנד, האָט מען אייך דאָרט בעטראַכט ווי א גאַסט. און אַזוי האָט איהר זיך אַליין בעטראַכט. אַז א רוס איז געקומען קיין דייטשלאַנד, האָט מען איהם געפרעגט ווען ער פאָהרט צוריק. אפילו אין דער גאַסטפריינדליכער פראַנק-רייך האָט מען אייך געפרעגט — ווי לאַנג קלייבט איהר זיך דאָ צו פערבלייבען?

אַנדערש איז אָבער אין אַמעריקאַ. אַהער קומט מען ניט צו גאַסט. אַהער פאָהרט מען אַרויס לאָזענדיג די היים הינטער זיך. פערקויפענדיג די שטוב, מעבעל, אַלץ מיט אַנאַנדער. מען געזעגענט זיך אויף לאַנג. און דאָ אין לאַנד פרעגט מען אייך ניט — ווען איהר פאָהרט צוריק. דאָ פרעגט מען אייך:

— האָט איהר שוין אייערע ערשטע בירגער-פאַפּירען אַרויס-גענומען?

אַהער פאָהרט יעדערער ווי צו זיך אַ היים. און אַז מען קומט אַהער, ס׳הייסט, צו זיך אין שטוב, און מען געפינט דאָ אַן ענגשאַפט, מענשען זיינען פריהער געקומען, פערכאַפּט די וועלט, קוקט קרום איין פאָלק אויפ׳ן אַנדערען. כמעט גרייט צו שפּייען איין פאָלק דעם אַנדערען אין פּנים אַריין.

פאַר די לעצטע פינף און דרייסיג יאָהר איז דאָ צוגעקומען אַריבער פערציג מיליאָן מענשען. פון אַלע עקען וועלט זיינען זיי אָנגעקומען. פון אַלע פעלקער און ראַסען. און וואָס איז פינף און דרייסיג יאָהר? דער עולם האָט זיך נאָך ניט איבערגעקאָכט אין דעם היגען מאָגען, נאָך ניט צושמאָלצען געוואָרען. יעדער איינער פון דער אַלטער וועלט וואָלט וועלען, אַז דאָ זאָל בלויז זיין וועלט אַליין זיין. יעדערער זוכט פאַר זיך א בעזונדערען ווינקעל. איינער וויל דעם אַנדערען אין שכנות ניט האָבען. זעלטען ווען איינער וועט דעם אַנדערען צו זיך צו גאַסט פערבעטען. דער יענקי פער-טראָגט ניט דעם דייטש, דער דייטש — דעם אירלענדער. דער איר-לענדער דעם סלאַוו; און אַלע אינאיינעם גענומען — פערטראַגען

ט ע ר ל א נ ד ס; אלע אינאיינעם האבען פיינט ס׳קליינע גלות-קינד. קינד מיט קינד קריעגט זיך און דריקען אויס די געפיהלען פון זייערע טאטע מאמע אין דער היים. רופט איין קינד דעם אנדערען ש י נ י ענטפערט יענער ג י נ י; זאגט דער ד ע י ג א, ענטפערט יענער א י י ב י.

אין דעם שטאט וואו מען האט א אידען גע־ינטשט, אין דזשארדזשיא, איז דא פאר אידען נאך א נאמען:

— פרענק!

אזוי האט געהייסען דער אידישער מארטירער.

טרעפט אמאל אידישע קינדער, געבוירענע אינ׳ם לאנד, וואס ווילען עס ניט ליידען, גיבען קלעפ.

כ׳ווייס א אידיש קינד וואס האט פאר דעם איין ווערטעלע „שיני" געפיהרט מלחמה מיט א גאנצער גאס ניט-אידישע קינדער, האט זיי אלעמען גע׳מזיק׳ט, און, אז איהם האט דערעסען די גאנצע מלחמה האט ער געבעטען טאטע־מאמע זיי זאלען ארויסציהען אין א אידישער גאס.

דאס זיינען אינגלאך, מענער: פייט! אז מען שלאגט דא איי־נעם אונטער די אויגען, גרויס און קליין אזוי, האט ער דרך־ארץ.

מיידלאך אבער, דער שעהנערער און שוואכערער מין, זוכען זיך אויס אנדערע וועגען ווי איינע דער אנדערערס בלוט צו בער־ליידיגען:

— נעהמט די ניט־אידישע מיידעלע מיט א שטיקעל קרייד און שרייבט אן א צ ל ם און דערנאך טונקט זי איין איהר פינ־גער אין מויל און מיט שפייעכץ מאכט זי א מ ג ן-ד ו ד...

נעהמט די אידישע מיידעלע און שרייבט אן מיט ק ר י י ד א מגן-דוד און מיט ש פ י י ע כ ץ — א צלם...

פון דער אלטער וועלט, אינאיינעם מיט געבעט-געוואנט האט יעדער פאלק מיטגעבראכט מיט זיך א האס צום צווייטען פאלק. מיסט פון דער אלטער וועלט האט מען מיטגעשלעפט מיט זיך און מען פערשיט דעם גרונט-שטיין פאר א שעהנעם און ליעבען

אפשר וואָלט מען נאָך דעם כינעזער אדער יאפּאנעזער אויך גע-קענט צורעכענען ווען יענע זאָלען זיך אליין ניט האלטען פון ווייטען. וויכטיג איז, וואָס פון די ד' אמות פון דער איינענער שטוב וואַרפט איין פאָלק צום אנדערען, כמעט אָהן אונטערשייד, פעראכטונגס־בליקען ארוים.

אין וואָגען זיינען זיי אלע געשפּאַנט:

דער איטאליענער ברוקירט די גאסען, גראָבט גאָלד און זילבער.

דער סלאַוו ליגט אין די מינען און שלעפּט משאות אין פּאָרט.

דער איר נייהט הויזען און בעקליידט די וועלט.

דער אירלענדער בויט הייזער.

דער דייטש האלט ביער־סאלונען.

אין די נידעריגע קלאסען כאָטש מען זידעלט זיך פונדעסט-וועגען שניידט מען ברויט פון איין לאבען און וואסער צאַפּט מען פון איין קראַן. מען זידעלט זיך: „שיני״, „דעיגאָ״, „מייק״ און „קייק״ — אָבער דאָך שניידט מען דעם ברויט פון איין לאבען. אין די אריסטאָקראטישע קרייזען רופט מען זיך ניט איבער; אין די אויגען בעליידיגט מען זיך ניט — נאָר מען האלט בלויז די טיר פערשלאָסען פאר דעם, וואָס איז ניט פון מיין בלוט.

אזוי איז צווישען די עלטערען.

די קינדער אָבער צווישען זיך, אין גאס אדער אין דער שולע — וויסען נאָך ניט פון דער ביזנעס־העפליכקייט, פון דעם שמועס איבער'ן וועטער, וואָס בעשעהנט דאָ אזוי די ביזנעס־שפּראך, זיי די קליינע קינדערלעך, אונשולדיגע און איינפאכע, טראָגען מיט זיך ארויס פון טאטע־מאמעס שטוב אינאיינעם מיט'ן פּעקעלע עסען — די שלעכטע געפיהלען צום פרעמדען — די שעהנע תורה איבער דעם פרעמדען פון פרעמד בלוט. וואָס זיי האָבען אין שטוב פון טאטע מאמע געהערט: קינד מיט קינד קריעגט זיך. ס'האָבען פיינט איינס דעם אנדערען קינדערלאך פון טאטע מאמע מיט פּאָ-

אהן געזאנג

נישטא קיין געזאנג אין די פעלדער פון נארד אמעריקא; און דעריבער איז אומעטיג אין די פעלדער פון נארד אמעריקא.

עס שלעפען די פערד דעם שווערען אקער-אייזען, שטום און שטיל געהט נאך דער מענש טראכטענדיג זיינע מחשבות און אזוי שטיל לעגען זיך די גליבעס ערד ביים זייט פון אקער־אייזען. ס'ווערען ניט בעזונגען די קארען אדער ווייץ־קערענדלאך, בע־האלטענדיג זיי אין דער פריש צואקערטער און ווארימער ערד. ס'הערט ניט קיין געזאנג דער גרינער גראז ווען ער שלייכט זיך ארויס פון דער ערד. אהן געזאנג ווערען געשניטען די תבואות און געפיהרט אין שייער אריין; אדער צו זיי ווערען אין פעלד געהראשען — אלץ איינס, קאלטע שטומע דרעהען זיך ארום די מענשען האביי. די היי ווערט געקאשעט פון די לאנקעס, געטריי־קענט, אין סטאגעס צונויפגעשארט און קיין ליעד איז דאביי ניט געזונגען געווארען. און דער עפעל, בארנע, אדער אפילו די גאלדע־נע אפעלסינען הענגען שטום אראב צווישען די גרינע בלעטער און, אז די צייט קומט, פליקט מען זיי פון די בוימער, מען טריי־סעלט די צווייגען און שטום פאלען זיי אויף דער ערד; אין קאס־טענס פערפאקט מען זיי און ערגעץ ווייט, ווייט אין די גרויסע שטעט ווערען זיי אוועקגעשיקט און — ניט געזונגען האט דער מענש דאביי. אפשר בלויז פון מטבעות געטראכט.

אומעטיג איז אין פעלד פון נארד אמעריקא ווייל ס'איז ניט צו זעהן די פרוי אין די פעלדער פון נארד אמעריקא.

די פרוי האט דא איהר ארט אין קיך אדער אין פאבריק אבער ניט אין גאטס געבענשטען פעלד. די ארבייט אין פעלד ווערט דא אין לאנד געטאן פון מאן, וואס זיין מויל איז פער־לייגט מיט קיי-טאבאק. די פרוי ווייסט ניט פון אומגעהן מיט'ן סערפ אויפ'ן אקסעל און קוקען צווישען די תבואות אפשר וועט

לעבען וואָס איז דאָ געלעגט געוואָרען פון די טאטעס פון דעם לאנד. א געשטאנק פון ראסען־האס איז אהער אריבערגעבראכט געווארען פון דער אלטער וועלט.

און די ים־לופט, וואָס מאכט אויסוועבען גוטע פערפיומען, מאכט מענשען אויסברעכען אלץ וואָס זיי האָבען געגעסען ביי זיך אין דער היים, אין דער אלטער וועלט — אָט די ים־לופט איז ניט אימשטאנד אויסצוראָטען די אומפריינדליכקייט פון דורות וואָס פאָלק צו פאָלק טראגט אין הארצען און וואָס — א ל ע א י נ א י י נ ע ם טראגען צום אידען...

פאר דעם מענשען וואָס גלויבט אין מענשען און בעגרייפט דעם וואונדער פון אמעריקא'ס אויפקומען, פון אמעריקא'ס גרויס־קייט — פאר איהם איז געבליבען בלויז צו האָפען:

— אז ווי לאנג די פעלדער וועלען דאָ גרינען און די פעלזען־בערג פון מערב-זייט וועלען דעם שניי אויף זיך טראגען; ווי לאנג די מיסיסיפי וועט איהרע וואסערען טראגען צום אוקינוס און די כוואליעס פון די ים'ען וועלען קומען וואשען דעם זאמד פון די היגע ברעגעס... אזוי לאנג נאָך וועלען דאָ און דאָרט קלינגען די ליכטיגע ווערטער פון די פאָטערס פון לאנד:

„אלע מענשען זיינען גלייך פאר גאָט; אלע גלייך בעדארפען געניסען פון גליק, פרייהייט און ליכטיגקייט אויף דער ערד".

דאָס איז דער גרונט-שטיין פון דעם לעבען דאָ אין לאנד. דער פונדאמענט. אמעריקא בעדארף נאָך אמאָל אויפסניי געבוירען ווערען. ס'בעדארף נאָך קומען די צייט פון איהר ו ו י ד ע ר-געבורט.

די קומענדיגע דורות וועלען פון דעם פונדאמענט די מיסט אראָבקערען.

די ברעגעס פון דער מיסיסיפי. ווארום וואס פאר טעם האט אין שטאט די ליעד, וואס איז געבוירען געווארען פון מענשען, וואס ווי קינדער קליינע זיינען זיי קינדיש, און זינגענדיג זיינען די טענער אויף די סטרונעס פון דער ב א נ ט ש א שטענדיג בעגלייט געווארען? די ליעדער האט מען צינויפגענומען און אבגעדרוקט, ארויסגעגעבען פאר דער שטאט ווי א צייכען פון אלטע צייטען. מען פרובט זיי זינגען. אויף א שלעכטער פיאנא קלאפט נאך אי-מיצער צו צום טאקט. אבער אין פעלד וואו דער ווייסער מענש איז דער האר, דארט וועט איהר די ליעד פון פלאנצען און זעען זעל-טען, זעלטען וועט דערהערען.

כ'האב צו ווינציג געלעבט אין ענגלאנד כ'זאל זייערע מנהגים און כאראקטער קענען משפט'ן, אבער מען זאגט, אז זיי זיינען ניט קיין פאלק פון געזאנג און מוזיק. און אפשר דערפאר וואס זיי זיינען געווען כמעט די ערשטע פון דער אלטער וועלט, וואס האבען אנגעהויבען ארייגצולאזען ווארצלען טיעפע דא אין דער ערד פון דער נייער וועלט און האבען די ערד בעהערשט, דאריבער איז אין פעלד דא אזוי שטיל. און זיי זיינען אפשר שולדיג פאר וואס די פרוי איז פון פעלד דערוויטערט; פאר וואס די ליעבע וואוינט ניט אין פעלד.

ווארום אנגעקומען זיינען צום ערשטען בראווע מענער, וואס האבען איבער פרעמדע ים'ען זיך געלאזען זוכען גליק, זוכען א ניי לעבען און נייע וועלטען. זיי האבען זיך די ערשטע מיט דער ערד בעקענט און שפעטער זי בעהערשט. ס'האט דאס נייע לאנד און יונגע ערד זייער הארץ געפאנגען און אבגעווענדט די מחשבות פון דער פרוי און דעם פערבאטענעם וועג וואס פיהרט צו איהרע פענסטער. ערשט שפעטער, שפעטער האט מען ווייבער פאר זיך ארויסגעשריבען פון דער אלטער וועלט פונקט ווי מען האט פאר זיך ארויסגעשריבען זריעה פאר די פעלדער און וואפען פון דעם אינדיא-נער זיך צו בעשיצען.

דער ערשטער טראנספארט ווייבער, ניינציג אין צאהל, איז

זיך צו איהר פון דעם גאָלדענעם זאַנגען-ים איהר ליעבע בעווייזען. זי קומט ניט ארויס בעגינען אין פעלד צו פרעגען דעם וואונדער בלימעלע אויב איהר געליבטענס הארץ איז נאָך מיט איהר. זי טראָגט קיין מאָל ניט דעם שווערען בונט היי אויף איהר קאָפּ, געהענדיג געבויגען צום סטאג, וואו אויבען ווארט א יונג אויף איהר, פיהלענדיג די בליקען פון די יונגען ביים זייט וואָס פאלען אויף איהרע באָרוועסע טריט. ניט אין די קאָרנפעלדער שפּיעלט זיך די ליעבע אויס און ניט צווישען די ווייצענפעלדער קומט זי אויסזיינגען איהר בעטריבט הארץ. פון שוועל ביז צום ראנד פון פעלד איז די ממשלה פון מאן. די גרינסען פאר'ן שטוב פער־זעעט ער און, אז זיי ווערען צייטיג, רייסט ער זיי און טראָגט זיי אין שטוב אריין, צום ווייב, וואָס שטעהט ביים אויווען און היט די טעפּלאך. דער מאן מעלקט די קוה און טראגט דעם שעפעל מילך אין שטוב אריין. אין ז י י ן ממשלה ליגט דאָ די מוטער ערד און דאריבער איז אין פעלד אזוי אומעטיג פאר אונזערען א מענשען.

אָט דער פאס ערד, וואָס ציהט זיך אוועק צו דרום זייט פון לאנד, וואו קנעכטשאפט האָט געהערשט און איז נאָך אינגאנצען ניט פערשוואונדען, אין די וואטע־פעלדער, וואו דורך נעגער, אייביגע קנעכט, איז די ארבייט געטאָן געוואָרען, דאָרטען איז נאָך די ליעדער אינגאנצען ניט פערשטומט געוואָרען. מאן און פרוי אבי נאָר שווארץ, זיינען פון דער בייטש געשמיסען געוואָרען, טאָג און נאכט ווי פערד דעם יאָך אינאיינעם געשלעפּט — דאָרט איז די פאָלקס ליעדער ווי א שעהנע בלום אין פעלד ארויסגעוואקסען. און ווילט איהר די אונשולדיג־ליכטיגע פאָלקס־ליעדער הערען, זוכט זיי צווישען יענע ליעדער, וואָס שטאמען פון יענעם דרום־פאס לאנד. געזונגען האָבען זיי אין פ ע ל ד שווארצע קנעכט און דער ווייסער, פרייער מענש, אין ש ט אָ ט פרובט זיי אמאָל איבערזינגען, און נאריש און פרעמד קלינגט אין שטאָט די שטילע ליעד, וואָס איז אויסגעזונגען געוואָרען אין די שטילע אוועגטען ביי

וואָס געהט אויף. זי האָט געזונגען פון מאָרגענשטערען פון דעם טוי אויף די גראָזען און פון דעם איר וואָס וואקסט ביים ברעג טייך. זי האָט נאָכגעמאכט דעם זילבערנעם גערויש פון וואסער ביי די זייטען פון דער פלינקער קאנו. זי האָט געזונגען פון ליע־בע און הירשען-געיענ; פון דער זון וואָס פערגעהט און דעם שטערן פון אווענט.

און ווי האָבען זיך עס גאָר געקענט אזוי לאנגווייליגען מיינע שכנים? ווי אזוי האָבען עס די שטאָטישע לייט זיך גאָר געקענט וויצלען ביים ארויסגעהן פונ'ם רייכען זאאל, וואָס איז פאר מיר מיט אזא שווערען טרויער פול געוואָרען? ס'איז דאָך אמעריקא'ס ליעד! ס'איז דאָך אמעריקא'ס נשמה... ס'איז דאָך די ליעד פון דער פריירי און גרויסע אָזיערעס. ס'איז דאָך די ליעד וואָס האָט איהר נעסט געהאט ביי די ברעגעס פון אלע טייכען דאָ אין לאנד...

„די זון פערגעהט אין מערב זייט —
אזוי פערגעהט אונזער רום...."

די ליעד פון אינדיאנער — די ליעד פון פעלד — שטארבט דאָ פונקט ווי עס שטארבען אויס די לעצטע פון די אינדיאנער שבטים, וואָס האָבען איבערגעגעבען די מוטער ערד צו דער ווייסער ראסע.

* *
*

אומעטיג איז אין שטאָט פאר אונזערען א מענשען דאָ. ניטא קיין געזאנג אין דער שטאָט פון נאָרד אמעריקא.

אין דער גרויסער שטאָט רויכערען פאבריקען און רוישען מא־שינען; לויפען באהנען איבער'ן קאָפּ און דער לעבענס־טאקט איז ניט מיט געזאנג בעגלייט. צו האסטיג איז דאָ דאָס לעבען. האס־טיג פערגעהט דער טאָג; שנעל פערשווינדט דאָס לעבען, דער אָטעם פערשלאָגען אין דעם שטענדיגען געיעג נאָכ'ן קלאנג פון קאלטען מעטאל. און, אז מען כאפט אָב דעם אָטעם ווערט דער געדאנק פערנומען מיט דעם פרעמדען מאָרגען אָבער ניט מיט דער שעה

צו די ברעגעס פון ווירדזשיניא אנגעקומען פון ענגלאנד אין יאָהר טויזענט זעקס הונדערט נײַנצען. א לאנגע צייט שוין פארביי.

כ'האָב אין ערגעץ געזעהען אויף אן אלטער גראַווירן-צייכנונג ווי יענע ווייבער זיצען ביים ברעג ים אויף זייערע קאסטענס און פעקלאך, דער פנים צום ווייטען ים געווענדעט און ווײנען אין דער שטיל. ביים זייט שטעהען געזונטע מענער, אויסגעפוצטע אין די שעהנסטע קליידער און בעטראכטען די סחורה. שמייכלען און קוקען איינס צום אנדערען. פון זיי האָט יעדערער זיך בעדאַרפט אויסקלייבען א ווייב, כלומרשט, איהר פריהער געפעלען ווערען, פאנגען איהר הארץ. און אז זי האָט בעוויליגט צו ווערען זיין ווייב, האָט ער פאר איהר בעצאָהלט מיט טאבאק. דער יעמאָלדי־גער פערמעגען פון די קאָלאָניסטען, די פרוכט פון זייער פעלד און וואָס איז געגאנגען אנשטאָט געלד. אזוי האָט ער זיך מיט איהר בעגעגענט. ער האָט זי אוועקגעפיהרט צו זיך אין שטוב אריין. פון יעמאָלט אָן קאָכט זי די טעפלאך און ווארט דער מאן זאָל פאר איהר מילך אָנמעלקען פון דער קוה, און אין שטוב אריינברענגען.

ערגעץ וואו אין פעלד טראָגט זיך נאָך אפשר אום דער וויע־דער־קול פון דעם אינדיאנער'ס מעלאנכאָלישע ליעד; ער האָט אומעטיג פאר זיך געזונגען, געהענדיג מיט פייל און בויגען נאָך די טריט פון די הירשען און ביזאנעס. דעם אינדיאנערס ליעד, איהרע קלאנגען האָבען זיך אין דער שטאָטישער, פרעכער גאסען־ליעד אריינגעקליבען און דאָרט איז זי פערשוועכט געוואָרען. אין פעלד אָבער, אין די געגענדען וואו זייערע שפורען זיינען נאָך פריש — זייער ליעד איז שטום.

כ'האָב אמאָל אין ניו יאָרק אויסגעהערט א געזאנגס־קאָנצערט פון א אינדיאנער פרינצעסין. וויפיעל טרויער איז אין איהר געזאנג געווען. וויפיעל הארצענס־וועה! ס'האָט זיך מיר אויס־געדאכט, אז מיט טרויער ווערט דער רייכער זאָל אָנגעפיהלט. און די ווערטער אזוי קינדיש און דאָך אזוי טרויעריג. זי האָט געזונגען פון ברייטען פעלד, פון ווייטען סטעפ און פון דער זון

קינדער פון יענע בורגעס, וואס פון פריהמארגען ביז אין דער נאכט אריין טראגען זיך זייערע ליעדער איבער די פעלדער, וואס זינגענדיג ווערען זיי ווי יענער סאלאוויי, וואס מיט פערמאכטע אויגען אין דעם דעמבען־קוסט פערגעסט ער זיך און צוגיסט זיינע טרילען אזש די קוסטעס ציטערען. — — —

אט די יונגע יוגענדס־ליעדער מיט בענקשאפט פול, וואס פיהלען אן די הערצער ביי די קינדער פון רוסלאנד, פוילען און או־קרייאינע — וואס ווערט פון זיי דא אין דעם נייעם לאנד, אין דער נייער היים?.... האט נאר דער ווינט זייער וועג מיט שטויב פערטראגען, האט נאר דער מזל זיי פון זייער היים ארויסגעריסען, ווי נאר זייער היימיש פעלד איז פון זייער בליק פערשוואונדען געווארען — מיט די שטומע טרערען פון די אויגען איז די ליעד פערשטומט געווארען.

און אונזער אידיש ליעד, וואס ווערט זעלטען אין כאר גע־זונגען; די ליעד פון דעם עלענדען הארץ און פערליעבטער, פער־בענקטער נשמה, וואס ציהט זיך אין די זומער טעג דורך די אפענע פענסטער מיט ווייסע פארהאנגלאך פערהאנגען און ביינאכט פון די פריזבעס, וואס זענען אין דער זומערנאכט בעהאלטען... דער נגון אהן ווערטער וואס קלייבט זיך פון בית מדרש־געסעל ארויס אין די גרויע בעגינענס, אין די ווינטערדיגע פראסטיגע טעג און דורך זומערדיגע נעכט — שטום ווערט די ליעד און שטארבט, ווי עס שטארבען פערלאנגען און יוגענד־חלומות ביים פערלאזען די היימישע שטעטעל.

אט די אלע יונגע קוואלען פון די יונגע הערצער פון וואנען ס'האט די היימישע ליעד געקוואלען ווערען דא מיט זאמד פער־טראגען. די ליעד איז געשטארבען, די ליעד איז פערדארבען.

עס טרעפט נאך אמאל ערגעץ וואו אין א ענגען פערווארפע־נעם שאפ וואו ס'האט נאך זיין היימישען אויסזעהען דער בעל הבית ניט פערלארען — דארט זיצען יונגע הערצער און וועלקען און וועלקענדיג רייסט זיך נאך צומאל אן אבגעריסענער קלאנג

פון זיסער רוה. קינדער פון דער אלטער וועלט, וואס ווי זינג-פויגעל האט שטענדיג זייער ליעד געקלונגען ביי זיך אין דער היים יעדערער אין זיין לאנד — דא, דעם ים אריבערקומענדיג, ווערט דאס ליעד אנטשוויגען.

דער איטאליענער, וואס פון שלאף, דאכט זיך צומאל, זינגט ער ביי זיך אין דער היים, קומט ער אריבער אהער צו ברוקירען די גאסען פון די גרויסע שטעט אין נארד אמעריקא, אדער צו גראבען די וועגען פאר די אונטערגרונד־באהנען, אדער ווען ער ווערט אין די מינען פערפיהרט — זיין ליעד ווערט פערגעסען. דא אין אמעריקא קענט איהר בלויז הערען זיין גרילצי-גען שרייען; דא קנאקט די שפראך טרוקען אונטער'ן צונג פון די־קע איטאליענערינס. איהר הערט דא דעם איטאליענערס שרייענדיגען געשפרעך און איהר מיינט, ער געהערט צו א פאלק, וואס געזאנג איז איהם פרעמד. אויפ'ן שיף, פערלאזענדיג זיין פאטער-לאנד, דארט זינגט ער אלע זיינע ליעדער צום לעצטען מאל אויס. אויף די כוואליעס פון בייזען, כמורנעם אטלאנטיק ווערט זייער ליעד פון פריהמארגען ביז שפעט אין דער נאכט ניט פערשטומט. זינגען מיט פערמאכטע אויגען און זינגענדיג לאזט מען זיך אין א הפקר־טאנץ ארוים. ביז צום שוועל פון נייעם לאנד שאלט נאך די ליעד און דערנאך — ווערט זי שטום, די פרייע ליעד.

און אזוי זיינען די לעבענס-לוסטיגע שפאניער. נעהמען מיט זיך אין וועג אריין זויערען וויין און זיסע, הארציגע ליעדער, צימב-לען אויפ'ן פייקעל, קנאקען מיט די פינגער, זינגען און טאנצען, טאנצען און זינגען ביז צום ברעג פון נייעם לאנד, ביז צו דער גרוי-סער, שטאלענער ריעזען־שטאט. דער וויין איז אויסגעטרונקען און די לעצטע ליעד אויסגעזונגען.

און דער יונג און מיידעל פון די גרינע דניעפער ברעגעס וואו אין פריהלינג צערטעלט זיך דער איידעלער לאנדיש־בלימעל, אדער ביי די זאמדיגע ברעגעס פון דער בלאסליך פער'חלומ'טער ווייכ־סעל, וואו ס'וויגט זיך א ווערבע איבער איהר אייגענעם שאטען:

מאכט זיך א גאסט. וואָס קען איהר לאנד, א קינד פון איהר לאנד, וואָס פערשטעהט איהר שפּראך און פרעגט אין איהר איי־גענער שפּראך:

— ווי לאנג פון דער היים, קינדעשו?

— פינף יאָהר מיין פאן.

— און האָסטו נאָך די לידער פון דער היים ניט פערגעסען?

— ווי קען מען גאָר די היימישע לידער פערגעסען? —

ענטפערט זי טרויעריג אין פּויליש פון ענג־ליש צובראכען; און טרויעריג, פערטרערט קלינגט איהר קול... און אויסדרוק פון צער אויפ'ן פּנים..

גרוי איז דאָס לעבען אָהן געזאַנג. וויסט איז דאָס הארץ אָהן דעם היימישען ליעד.

אומעטיג, אומעטיג אין די פעלדער פון נאָרד אמעריקא.

און ניט נאָר מיר אליין איז דאָרט אומעטיג. דאכט מיר, אז די פעלדער, גלייך ווי איך, בענקען נאָך לידער און געזאַנג...

דער סוד פון לעבען

איך בין דאָ ניט געווען אויף די בית-עולם'ס פון אנדערע נאַ־ציאָנען, וואָס זיינען אהער אָנגעקומען פון דער אלטער וועלט. כ'ווייס ניט ווי זייערע אייביגע ערטער זענען איינגעטיילט און צו־מאָסטען.

א פּאָר מאָל אָבער בין איך געווען אויף אונזער אייגענעם בית־עולם דאָ און דאָרטען און, אומגעהענדיג צווישען די קברים־שורות, האָט זיך פאר מיר אבגעדעקט דער פאָרהאנג צו דער נשמה פון אונזערע אהער אריבערגעקומענע פון דער אלטער היים. און אין ניו־יאָרק, אויף דער אנדערער זייט פון מזרח-טייך, דאָרטען ציהען זיי זיך אוועק אויף מיילען אָט די פערשידענע

ארויס און ווערט פערטויבט פון דער מאשין׳ס זשומען...
„ס׳געהט די זון ארום וואלד ארום
און קען אין וואלד ניט אריין״...

קלינגט ווי פון ווייטע צייטען די ליעד פון ווייטען, ווייס־רוסלאנד, וואס איז דארט אין פעלד געוואקסען אינאיינעם מיט די קערענדלאך פערזעעטע אין דער ארימער, זאמדיגער ערד.
„אהיים ציהט מיך ווי מיט צוואנגען,
אוי, אהיים איז מיין געפיהל״...

זינגט ווי פאר זיך א אידישע טאכטער ווען איהרע פינגער בעגלייטען דעם ווייסען לייווענט צו דער נאדעל פון שטעפ־מאשין..

עס טרעפט, איהר זיצט אמאל אין אייער איינזאמען צימער אין א גרויסען האטעל, אין א גרויסער שטאט, וואו מיט פרעמד־קייט קוקט פון אלע ווינקעלעך ארויס, קענט איהר אמאל הערען אויף יענער זייט טיר אונבעקאנטע טריט, אבער די טריט זיינען בעגלייט פון אבגעריסענע קלאנגען פון א ווייטער און דאך נאהענטער ליעד:
„ס׳מעלקט די קוה די שעהנע מיידעל
און איהר אינגעל שטעהט דאביי...״

דאס זיינען שלאנקע טעכטער פון פוילען, וואס זיינען קיין אמעריקא פערפיהרט געווארען נאך איידער זייער שטאלץ אין הארצען האט אויפגעבליהט און זיי ראמען דא די צימערען פון אונבעקאנטע געסט און זיי פערנעהמען עס די שמייכלען פון די פרעמדע און ניט איידעלע געסט.

— וואס זינגסטו אזעלכעס? — פרעגט איהר א גאסט אויף ענגליש.

— א, דאס זינג איך א ליעד פון דער היים, — ענטפערט זי מיט א קאקעטישער רויטקייט אין פנים, אין אן ענגליש, וואס איז פון פויליש צובראכען.

— בענקסט זיך דיר אהיים?

— ניט אזוי שטארק; אין אמעריקא איז גוט...

וואָס טראַכט ביי זיך איינער פון נייעם דור דא, ווען איהם פאַלט איין צו געהן אויף קבר-אבות און לייענענדיג, אויב ער קען אידיש לעזען, אַט די נעמען פון די שטעט, וואָס זענען ביים לעבען פון טאַטע־מאַמע אַזוי אַפּט דערמאַנט געוואָרען אין שטוב? צי פערשטעהט ער יעמאָלט בעסער דעם זינען פון די טרערען, וואָס זיין מאַמע האָט יעדען פרייטאָג פאַרנאַכט אין דער שטיל פערגאָ־סען? דו זיצסט אַמאָל און קלערסט:

— וואו איז דער זינען פון אונזער לעבען און וואו ענדיגען און הויבען זיך זיינע גרעניצען אָן?

און ווי שווער ס'איז אויסצוגעפינען דעם סוד פונ'ם לעבען אין דער גרויסער וואָכעדיגקייט, וואָס וויקעלט ארום אונזער לעבען דאָ אין אמעריקא. ניט ווילענדיג קוקסטו אריין אין דעם גרויסען תהום, וואָס טיילט אָב אונזערע טאַטעס פון די קינדער; אונזערע מאַמעס — פון זייער אייגען פלייש און בלוט. און ס'הויבט אָן אויש אין קאָפּ צו שווינדלען.

קוקענדיג אין יענעם תהום אריין קענסט איהר צומאָל זעהען דעם — פאַר דער צייט גרוי געוואָרענעם — טאַטען, זיצט ביי א ספר, ביי דעם אייגענעם ספר, וואָס ער האָט נאָך פון רוסלאַנד מיטגעבראַכט און געגענאיבער זיצט דער זון אויף א שטול און די פיס אויפ'ן טיש, אנטקעגען טאַטען די פּאַרעשוועס, קייט טאַבעקא און שפּייט דעם טאַטען איבער'ן קאָפּ.

דאָס איז די ווירקליכקייט — אָבער צו ברוטאַל, וואָס זאָל קלינגען ווי א וויץ. ס'איז דאָך ניט קיין וויץ — ווייל איך געה אין מיינע בעשרייבונגען ניט מאַכען קיין פאַרוואורף א יונגען דור פון א יונג לאַנד. איך רעד איצטער בלויז פון טאַטעס און מאַמעס, וואָס בויען איבער זייער אַלטע היים אויפ'ן אייבינגען ארט; איך רעד פון דער מוטער רוסלאַנד, וואָס האָט דאָ איהר תיקון.

פאַראַנען אַזעלכע ערטער אין לעבען, וואו ניט די באַנען פּיי־פען, ניט די טראַמוויייען און פראַכט־וועגענער טומלען מיט זייער ציהען דורך די ברוקירטע גאַסען; פאַראַן ערטער אין אונזער לע-

בית־עולם׳ס, אלטע און נייע, און דאָרט ערשט פיהלט איהר ווי גרויס איז די שטאָט ניו יאָרק, וואו אונזערע לעבעדיגע האלטען זיך אויף. דאָרטען ערשט זעהט מען וואָס פאר א בענקשאפט עס רוהט אין דער טיף פון אונזער לעבען דאָ; דאָרטען ערשט זעהט מען ווי אזוי דער אלטער דור, האָט אויף א רגע ניט אויפגעהערט צו טראכ־טען פון דער אלטער היים. אונזערע פלאנצער און דערציהער וואָל־טען דאָרטען אפשר געלעגענט, אז סוף־כל־סוף איז א מענש ניט קיין קארטאָפעל, וואָס וואו מען פערזעצט איהם דאָרט וואקסט ער. די געגענד אויף יענער זייט איסט־ריווער, וואו עס ציהען זיך די מיילען־לאנגע אידישע בית-עולם׳ס, איז פערוואנדעלט געוואָרען אין א נייעם רוסלאנד. שטעט און שטעטלעך און אפילו דערפער רוסי־שע, זייערע נעמען ווערט איהר בעגעגענען.

די געגענד איז צושניטען און צוטיילט אויף קליינע און גרע־סערע חלקים גאסען און געסלעך, לענג און ברייט. ביי יעדער טייל — אין דר׳ערד א סלופיק און מיט אן אויפשריפט. גראָדנע, יע־קאטערינאָסלאוו, שניפעשאָק און באָברויסק; ווארשע, קיעוו, אדעס און וויסאקע. ס׳מאכט ניט אויס, וואָס די גובערניעס זיינען צו־מישט, די אויעזדען איבערגעדרעהט; עס מאכט ניט אויס וואָס ווילנע איז צו מאָסקווע דערנעהענטערט געוואָרען און ווארשא איז מיט פעטערבורג אין שכנות. שטיקער פון דעם גרויסען רוסלאנד איז עס. די גרויסע מוטער רוסלאנד פערגיסט דאָ אויך א טרער. וואָלטען די רוסישע פאטריאָטען אהער געקומען מיט א דאָלמע־טשער און הייסען זיך לעזען די אויפשריפטען, אפשר וואָלט זיי אויך א קעלט דורך די ביינער דורכגעלאָפען, ווי ס׳טרעפט מיט אונזערען איינעם.

כמעט ניטאָ קיין איין פערוואָרפען ווינקעל אין רוסלאנד, וואו אידען וואוינען און וואָס דאָ אויף יענער זייט טייך זאָלען זיי ניט האָבען א פאסעקעל ערד און מיט אן אויפשריפט, וואו ס׳איז פערצייכענט דער נאָמען פון זייער שטאָט.

די טויטע רוסלאנד.

איין קבר ניטא. נאָר דאָ שטארצט אַרויס א גרויער שטיין פון דער ערד; דאָרטען א טרוקענער גראָז, א מאָגער ווילד בלימעלע:

„חברת אנשי״... און זיין שטעטעל וואקסט איהם אויס פאר די אויגען; זיין קינדהייט בליהט אויף פאר איהם נאָך אמאָל. די ערד וואו זיין טאטע איז געבוירען געוואָרען; די ערד וואו זיין זיידע איז אויסגעוואקסען; דער פלאץ וואו זיין וויג-בעט איז צופוילט געוואָרען...

און ערגעץ וואו, צו דער מערב־זייט שטאָט, אויף א פרייען פלאץ איז דער נייער דור פערזאמעלט. דאָרט זיינען זיינע קינדער אויך פאראן. שפיעלען בייס־באָל, פוט־באָל, באסקעט־באָל — — — די יונגע ברוסט ווערט ברייטער און די טויערען פון אמעריקא, די גאָלדענע מדינה, עפענען זיך פאר איהם ברייטער, ברייטער, ברייטער....

און דער אלטער דור — — —

„ח ב ר ת א נ ש י...״

וואו איז דער סוף פון לעבען?...

ליכט און שאָטען

ס׳ווערט ליכטיגער אויפ׳ן הארצען, ווען מען פאָהרט ארויס פון דער געגענד, וואו די ערד איז בעדעקט מיט שטעט, וואָס האל־טען אין רויכערען און קאָפטשען. אָט די פיטסבורגס, דעטראָיטס, שיקאגאָס און זייער גלייכען, אז דו פערברענגסט לענגער דאָרטען טראכסטו אפט: צוויי זונען האָט גאָט בעשאפען פאר דער וועלט, איינע א קארגע, א וואָכעדיגע און די אנדערע — אזא לויכטענדיגע, אזא יום־טוב׳דיגע, וואָס שפּאָרט ניט קיין ליכטיגקייט, שיט מיט שטראהלען אויף אלע וועגען און שטעגען. און פאר די אלע שטעט, וואָס זיינען אזוי פערנומען מיט מאכען געלד און שאפען בעק־

בען, וואו די ש ט י ל ק י י ט כאפט דיך ארום, נידערט אין דיין הארצען אריין, צורייסט די נשמה. און שרעקליך איז די שטיל־קייט, וואס שלאגט פון דעם אבגרונד, וואס האט זיך אויפגעעפענט צווישען איין דור און דעם אנדערען אין דער אידישער גאס. צי דען רעד איך איצטער פון דער אידישער שפראך; צי דען רעד איך פון דער אלטער שול אונזערע, וואס איז איינגעפאלען... — איך רעד איצטער פון בוימער, וואס זיינען אהער אריבערגעטראגען גע־ווארען אין דער צייט פון זייער בליהען און דא ווערקען זיי; איך רעד פון א דור, וואס שטארבט און ניט קענענדיג לאזען נאך זיך א גאנצען, א ל ע ב ע ד י ג ע ן שפור אין ל ע ב ע ן, וויל ער כאטש אויפ'ן בית-עולם זיין געדעכעניש פערצייכענען.

איך דערמאן מיר ווי אין רוסלאנד, אין א שטעטעל, איז אמאל צו מיר געקומען א איד אין די מיטעלע יאהרען מיט א שעהנער זויבערער באָרד און איידעלען פנים און האט געפרעגט, איך זאל איהם זאגען ווי אזוי ער זאל זיינע קינדער דערציהען. און, אז איך האב איהם געענטפערט, אז איך וויים ניט איז ער געווארען שטארק פערוואונדערט:

— ווייסט, ווער דען זאל וויסען אויב איהר ווייסט ניט?

— איך וויים ניט ווי אזוי קינדער צו דערציהען, ווייל איך אליין האב קיין קינדער ניט.

— יא, אבער — — —

ווער ווייסט, אפשר איז שוין יענער איד אין אמעריקא און איז א מיטגליעד פון זיינע ל י י ט און ערגעץ אויף יענער זייט א י ס ט ר י ו ו ע ר איז אבגעצאמט א שטיקעלע לאנד, ביים זייט א ברעטעל אין דער ערד איינגעשטעלט און אנגעשריבען: „חברת אנשי...“

די קינדער דערציהען זיך שוין, ווי אלע קינדער פון די גרינע אין א יום-טוב טאג פאהרט מען אוועק אהין, אויף יענער זייט טייך, מען קומט צום ארט, וואו די היימישע שטעטעל געפינט זיך. ער שטעהט און קוקט אויף דער שטיקעלע ק ר ק ע, נאך קיין

שוואונדען. דער ישוב ווערט שיטערער. וואו ניט וואו קוקט ארויס א פארמער'ס הויז פון צווישען די בוימער. ס'בעווייזט זיך א פערד אדער א קוה מיט א געדיכט-האָריגע ווינטערדיגע פעל, צופּען די גרינע גראָזען, וואָס שלאָגען זיך שוין פון דער ערד ארויס. די געגענד ווערט נאָך בערגיגער, נאָך פעלזיגער און צובראָכענער. דעם צוג קומט אויס זעהר אפט דורכצוּתעהן פינסטערע טונעלען און ביז מיר קלייבען זיך פון זיי ארויס רייסט זיך ארײן דער שטיינקויהלען רויך דורך די שפּאַלטען אין וואגאָן אריין און רייסט אין האלז און אין די אויגען. צוביסלעך לופטערט זיך אויס און די וואַרעמקייט און די ליכטיגקייט, וואָס שלאָגט פון הרויסען מאכט ענג און מיער אין וואגאָן צו זיצען.

ארויספאָהרענדיג האָב איך מיט זיך פערכאפּט **עטליכע אידישע** צייטונגען און דאָס האָט געמאכט צופיעל צו קוקען **אויף** מיר די עטליכע פּאסאזשירען, וואָס זיינען מיט מיר אין שכנות געוועזען. דעם שטארקסטען איינדרוק אָבער האָט עס געמאכט אויף דעם צייטונגס־און־קענדי־פּעדלער, וואָס געהט פון וואגאָן צו וואגאָן און וועקט מיט זיינע, כמעט ניט נויטיגע סחורות, די פּאסאזשירען. אז ער איז א איד האָב איך פערשטאנען פון דעם, וואָס ער האָט מיך צורוה געלאָזט יעדער מאָל פערבייגעהענדיג מיט זיין קוישעל. בלויז פון דער זייט האָט ער צו מיר א פערוואונדערטען בליק געוואָרפען. ס'האָט כמעט אויסגעזעהן, אז איך שטער איהם אין זיין האנדעל.

פון מיטעלען וואוקס, די פלייצע געבויגען, פון א יאָהר אכט און צוואנציג, מיט איינגעצויגענע באקען און בעדעקט מיט שטויב די קליידער, אין סאזשע דער פּנים, איז ער אלעמאָל אריינגעקומען אויסרופענדיג און לויבענדיג זיינע סחורות, אָבער וואָס מעהר ער האָט זיך דערנעהענטערט צו מיר אלץ שוואכער איז זיין שטימע געוואָרען. ענדליך איז ער צו מיר צוגעקומען און אזוי, אז קיינער זאָל ניט זעהען האָט ער פון בוזים-קעשענע ארויסגענומען א ניו־יארקער אידישע וואָכענשריפט און מיר פאָרגעלעגט, אויב איך וויל. ס'הייסט, חלילה, ניט פאר געלט. דאָס איז ער מיך מכבד מיט

װעמליכקייטען פאַר דער װעלט: פון אױטאָמאָבילען ביז נאָדעל־פּאָרעם — פאַר זײ איז די קאַרגע, װאָכעדיקע זון.

בלױז איין נאכט געריזט מיט'ן באהן און זיך דערװייטערט פון יענער געגענד; בלױז איין נאכט רייזע נאָהענטער צו דרום און — װאָס פאַר א נייע װעלט! װאָס פאַר א ליכטיגע װעלט! פון דעטראָיט קיין אטלאנטא, דזשארדזשיא איז בלױז פינף און צװאנציג שעה רייזע; כ'האָב נאָך קיין העלפט פון מיין װעג ניט דורכגעמאכט און די הימלען זענען שוין בלױער, טיעפער און די װעלט — ברייטער. סינסינעטי, דער לעצטער װאָלקען אונטער'ן הימעל און די לעצטע שװארצע, קלעפּעדיגע קױהלען־שטױב בלאָטע, װאָס בלישטשעט אױף דר'ערד. דאָ בין איך פאַר צװײ יאָהרען געװען, געװישט די סאזשע פון פּנים און געדאַנקט גאָט, װאָס כ'בין פון דאָרט אנטלאָפען. און איצטער בין איך באמת צופרידען, װאָס אונזער צוג װעט דאָ בלױז א לאָקאָמאָטיװ איבערבייטען. פון דעטראָיט ארױסגעפאָהרען אין א קאַלטער, נאסער, װינטיגער און פערשנייטער נאכט און אױף מאָרגען, בלױז סינסינעטי אױסגעמיטען און ס'האָט זיך אזױ אױסגעלייטערט.

מיר דערנעהענטערען זיך צו די גרענעצען פון קענטאָקי. די ערד איז בערגיג, האָרבאטע, צובראָכען און צוקרימט. מען זעהט, אז די ערד טראָגט דאָ שטיינער אין איהר בוזים און אפשר אוצרות פאַר דער װעלט. די בױמער, װאָס װאַקסען דאָ, כאָטש אונטער דער ליכטיגער זון און בלױע הימלען, זיינען זײ דאָך עפּעס ניט דערװאַקסען, מאָגערע און צוקרימטע. קאַרליק־דעמבלעך און קריפּעלפּאָסנעס. זעהט אױס, ניט פריי לעבט זיך די װאָרצלען זייערע אין דער ערד צװישען פעלזען און שטיינער.

װייזט אױס, ניט לאנג דאָ א שנײ ארױסגעפאַלען, דין און אונבעריהרט שפּרייט ער זיך דאָ און דאָרט אין שאָטען פון די בױמער. ניט בכוח די גאנצע אױבערפלעך צו בעדעקען. די זון קלייבט זיך ארױס נאָך העכער, לייכט נאָך שטארקער און די װייסע שנײ־טישטאכער װערען זעלטענער, ביז זײ װערען אינגאנצען פאַר

נאָר צי איז ער דער איינציגער... וואו טרעפט מען דען זיי ניט אָט די פערבלאָנדזשעטע נשמות? כ'האָב זיי געטראָפען אין ארגענטינא, בראזיליען, אורוגוואי; זיי געטראָפען אין די ענגלישע קאָלאָניעס, פערקניפּענדיג זייער מזל מיט די נעגער. און דאָ, אין די פעראייניגטע שטאַטען, אין אלע פערוואָרפענע ווינקעלעך, טרעפט איהר זיי, אונזערע היימישע תלמידי־חכמים, איידעלע יונגע־לייט. וואָס מעהר תלמיד־חכם געוועזן אין דער היים, — אלץ גרעסערער שלים־מזל דאָ, אין דער גאָלדענער מדינה. זייער איינ־געבאָרענע איידעלקייט ווערט דאָ פערזשאַווערט און אויסגעוועפּט. וואָס מעהר זוכער — אלץ קלענערער געפינער דאָ אין לאַנד. זיי ווערען דאָ אין לאַנד אָבגעקראָכען, אבגעבליאקעוועט, איינגע־שרומפּען און פערוועלקט. עלויים, קינדער פון די גרויסע ישיבות אין רוסלאַנד, בני־תורה מיט סמיכות אויף רבנות און קאַנדידאַטען אויף רייכע כלות מיט אייביגע קעסט ביי רייכע שווער און שוויי־גער, קאַנדידאַטען אויף רבנות אין גרויסע בכבוד'יגע שטעט — און דאָ, אין גאָלדענעם לאַנד, פעדלען זיי מיט קיבעבע און לאַקרעץ; פעדלען מיט קענדי און צייטונגען, מיט קנעפּלעך און בערשטלעך. און צוזאַמען מיט דער ביליגער סחורה אין קוישעל דערלאַנגט מען צום קונה שטיקער פון דער נשמה, שטיקער פון אייגענעם ווילען און פערלאַנג, חשק און אמביציע. קאָלאָטשען זיך אַרום ווי די פּרוכטען גרינע, פאַר דער צייט פון בוים אַראָבגעריסענע. ניט קיין בע־ווייבטע, פּרוכטלאָזע און פון אלץ אָבגעריסען. — — —

— — — אונזער צוג האָט שוין באלד דורכגעשניטען טענע־סי, און מיר דערנעהענטערען זיך צו די גרענעצען פון דזשאָר־דזשיא. מיר קומען נעהענטער צו טשאַטאַנאָגאַ, וואוהין, אין אָקטאָבער, טויזענד אכט הונדערט דריי און זעכציג, איז גראַנט אָנגעקומען מיט זיין זיעגרייכער אַרמעע, וואָס האָט געקעמפּפט פאַר דער פעראייניגונג און גאַנצקייט פון לאַנד...

פון די גרויסע רעגענס, וואָס האָבען דאָ די טעג געגאָסען, האָט זיך דער טייך טשאַטאַהוטשי אַזוי צושפּיעלט, אז די גאַנצע

ז י י ן א י י נ ע נ ע ר צייטונג. פונקט ווי ביי זיך אין דער היים, ווי א גוטען בעקאנטען.

— איהר מוזט זיין אָדער א אידישער שרייבער אָדער א לעקטשורער — מאכט ער צו מיר, און זיין פערמורזעטער פּנים פערציהט זיך מיט בעגייסטערונג.

— ווי אזוי דערקענט איהר עס?

— גאָר גרינג צו דערקענען אונזערע אידען װעלען זיך קיינמאָל ניט ערלויבען אין א פולמאן וואגאָן צו לייענען א אידישע צייטונג.

איך האָב איהם אָנגערופען מיין נאָמען. ער האָט אָבגעווישט זיין האנט אָן רעקעל און האָט מיר דערלאנגט א שלום־עליכם.

— געהערט. אודאי געהערט. ניט שטענדיג איז מען א פעדלער איבער די וואגאָנעס. איך פאָהר די שטרעקע פון סינסינעד־טי ביז טשעטאנאָגא. איך פאָהר ביי־טאָג, און ביינאכט איז מען א מענש מיט מענשען צוגלייך.

— נו, מאכט מען א לעבען?

— שווער, זעהר שווער א לעבען צו מאכען. מיר זענען אָנגע־שטעלט ביי א קאָמפּאניע. זי גיט אונז אכצעהן פּראָצענט פון דעם לייזונג און דאָס איז זעהר ווינציג א לעבען צו מאכען, נאָר די גאנ־צע זאך איז, וואָס מען מאכט א פּאָר סענט ביי דער זייט. מען קליגט זיך אמאָל ארויפצוציהען א פּאָר סענט אריבער דעם גע־וואוינטליכען פּרייז. אָדער מען קלייבט אויף די צייטונגען, וואָס די פּאסאזשירען לאָזען איבער און מען פערקויפט זיי נאָך אמאָל צו די פרישע אָנגעקומענע פּאסאזשירען. אזוי טרעפט אמאָל, אז איין צייטונג אדער זשורנאל ווערט עטליכע מאָל פערקויפט. אָבער ס'איז ניט קיין לעבען.

איך דערוויס זיך, אז ער איז א גאנצער תלמיד־חכם. אין דער ישיבה געלערענט, אין בית־מדרש זיך געקאלאטשעט. ערגעץ פון קאָוונער גובערניע איז ער אָנגעקומען און דאָ ווערט מען פער־שוואַרצט און פערגרעבט; צייטונגען און קענדי פערקויפט ער.

האָב מיר נאָך פריהער איינגע'חזר'ט.

שטיל, זעהר שטיל איז געוועזן אין די גאסען. אין דער שטילער נאכט האָבען אָבגעקלאפּט מיט אן עכאָ די טריט פון דעם אויסגע־מאָגערטען ברוין־שוואַרצען פערדעל.

און איך מוז מיר מודה זיין, אז אן אונרוהיגער געפיהל האָט מיך אַרומגעכאפּט אין דער שטילער נאכט צווישען די הויכע מוי־ערען און די פערשלאָסענע, שטומע געשעפטען. מיין הארץ האָט אָנגעהויבען צו קלאפּען אונרוהיג און האסטיג, דערשפּירענדיג אז איך בין אין דער שטאָט אטלאנטא, פון דעם שטאט דזשאָרדזשיא, וואו ס'איז אָבגעשטעמפּעלט געוואָרען דער גורל פון אונזערע אי־דען דאָ, אין דער פרייער מדינה; אז מיר אידען, טרינקען בלוט פון הייליגע קריסטען...

ס'פערדעל קלאפט און קלאפט מיט זיינע דראָבנע טריט דורך די לעדיגע גאסען, און ביים שיין פון די עלעקטרישע לאמטערנעס לייען איך דאָ און דאָרטען אויפשריפטען איבער די טירען פון די געשעפטען:

ראָזענבלום, ראזענצווייג, ראזענבערג, ראָזענשטיין, ראָזענ־פעלד...

די נאכט איז א ווארימע. אָבער מיין נעגער בלייבט א ווײַלע שטעהן מיט'ן פערדעל און ווענדעט זיך צו מיר מיט א קול פול מיט חנינה און אונטערטעניגקייט:

— ווייסט, באָס, אז ס'איז זעהר א קאלטע נאכט. וועסט מיר מוזען צולעגען נאָך צעהן סענט, וועל איך מיר קאָנען אויסטרינקען א גלעזעל קאווע...

(אין דעם שטאט איז פערבאָטען בראנפען צו טרינקען...)

געגענד אויף מיילען ארום שטעהט אין וואסער. די וואסער איז ערטערווייז ביז דריי פוס העכער איבער דער אייזענבאהן-ליניע און דער צוג געהט ביז איבער די רעדער אין וואסער, אזוי לאנגזאם, פארזיכטיג, און די וואסער קלינגט אונטער׳ן וואגאן. אלע ווילע בלייבט מען שטעהן, געבענדיג סיגנאלען. און אזוי אין די וואסער־רען שטעהענדיג פאלט־צו די נאכט. ס׳ווערט אביסעל אונהיימליך. מען ריהרט זיך ווידער, מיר דערנעהענטערען זיך צום שטאט, און מען זעהט פון ווייטען ווי א טייל שטאט שטעהט אין וואסער. גאנצע שורות הייזער, גאסען שטעהען אין וואסער, פינסטער, און פון די שווארצע שויבען קוקט ארויס א פחד.

כ׳האב נאך בייטאג געלייענט אין די צייטונגען פון דער פערפלייצונג, און אז הונדערטער פאמיליעס זיינען געווארען ארויסגעטריבען פון די הייזער, און אז בהמות, עופות זיינען דער־טרונקען געווארען. איך האב צום בילד זיך צוגעקוקט און ס׳האט מיר דערמאנט עהנליכע בילדער, וואס כ׳האב געזעהען מיט א פאר יאהר צוריק, ארומרייזענדיג אין ארגענטינא. נאך אין דער פריה, דורכפאהרענדיג סינסינעטי, האט דער טייך אהייא אויך אונהיימליך אויסגעזעהען, טרייבענדיג זיינע געלב־בלאטיגע וואַ־סערען מיט א שוים און גרויסען רעש. ווער ווייסט וואס פאר א חורבנות ער וועט אט באלד, באלד אנמאכען.

אונזער צוג פייפט, גיט סיגנאלען, און ביסלעכווייז קלייבען מיר זיך ארויס פון דער פערגאסענער געגענד. ס׳ווערט שפעט. מיר האבען געדארפט אנקומען קיין אטלאנטא א זייגער עלף אין אווענט און ערשט ארום דריי נאך האלבע נאכט האבען מיר זיך אהין דער־קליבען.

בלויז נאך צוויי פאסאזשירען האב איך געזעהען פון באהן אויסשטייגענדיג. ביים וואקזאל האבען געווארט אויטאמאבילען, פאסאזשירען אויפצונעהמען, און אן איין-און-איינציגער פערד-און־וועגעלע מיט אן אלטען נעגער אלס אנטרייבער. כ׳האב מיר ביי איהם אויפגעזעצט און געהייסען פיהרען צום האטעל, וואס איך

שפאניען".

און ניט אבי ווי א קאָלאָניע האָט אנלעטארפּ געוואָלט בעשאַ־פען. ער איז געוועזן א מענש א אידעאליסט און איהם האָט זיך געוואָלט, אז זיין קאָלאָניע זאָל זיין א מין עיר-מקלט פאר אלע געפלאָגטע, גע'רודפ'טע אין דער אלטער וועלט. ער האָט צונויפ-גענומען לייט וואָס זיינען גע'רודפ'ט געוואָרען פאר זייערע פרייע געדאנקען, אזעלכע וואָס האָבען געשמאכט אין טורמעס צוליעב שלעכטע בעלי־חובות. ער האָט זיי אויסגעלייזט אויף זיין אחריות און אוועקגעפיהרט אהער אין נייעם לאנד. אנטלאָפענע דייטשען, פּראָטעסטאנטען זיינען אָנגעקומען און אויך די ערשטע צוואנציג אידישע פאמיליעס, מייסטענס פון דייטשלאנד, זייַנען אהער אָנ־געקומען. די קאָלאָניע האָט מען א נאָמען געגעבען נאָך דעם ענגלישען קעניג — דזשארדזשיא. איהר דעוויז איז געווען: — ארבייטען פאר יענעם און ניט פאר זיך.

מיט זייד־ווערעמלעך דערציהען האָט זיך די קאָלאָניע גע-דאַרפט אָבגעבען. עס הייסט, זיין בעשיידען. מעהר ווי פופציג אקער לאנד האָט א קאָלאָניסט ניט געטאָרט האָבען. ער זאָל חלילה ניט ווערען רייך און גרויס ביי זיך"...

עס קלינגט ווי א שעהנע לעגענדע אָבער ניט ווי א היסטאָרי־שער פאקט. די פעל וואָס יענער גענעראל האָט אויף זיינע לייט אָנגעצויגען איז געוואָרען ענגער און ענגער און ביז זי האָט גע־פּלאצט. פון דער בעשיידענער קאָלאָניע איז ארויסגעשפּרונגען א בעשעפעניש וואָס האָט אין די בלוטען דעם חשק צו האנדלען מיט מענשען-לייב און — מענשען אין קנעכט צו פערוואנדלען.

און יענע מלחמה וואָס די נאָרד האָט מיט זיי געפיהרט אין לינקאָלנ'ס צייטען און געצוואונגען זיי צו בעפרייען די נעגער־קנעכט און שווערען, אז זיי וועלען זיך פון נאציאנאלען פערבאנד ניט אָברייסען, אָ יענע מלחמה מיט איבער פופציג יאָהר צוריק — איהר גייסט שוועבט נאָך דאָ ארום אטלאנטא וואו שערמאן האָט זיינע נצחונות אָבגעהאלטען איבער די שטאָלצע זידליכע חילות.

אריסטאָקראַטען

גרויס ביי זיך, פּריצ׳יש פיהרען זיך די דרום־שטאַטען כאָטש די לייט דאָ געהערען מיינסטענס צו דער דעמאָקראַטישער פּאַרטיי פון לאַנד, אָבער זיי זיינען עס ניט. בלאָזען זיך, קענען ניט פערגעסען די עולה, וואָס די נאָרד איז געגען זיי בעגאַנגען אין בירגער־קריעג. זיי זיינען דעמאָלט בעזיעגט געוואָרען, מיט גוואַלד גע־צוואונגען זיך צוריק צו פעראייניגען מיט די צפון־שטאַטען. און כאָטש שוין אריבער פופציג יאָהר איז פון יענער צייט פערגאַנגען, דאָך שפּירט איהר די אונזיכטבאַרע וואַנט וואָס טיילט אָב דרום פון צפון. כאָטש נאָך אין לינקאָלנס צייטען איז דאָ קנעכטשאַפט אָבגעשאַפט געוואָרען און דאָך איז דער נעגער נאָך אלץ אין זיי־ערע אויגען דער אמאָליגער שמוציגער קנעכט. און כאָטש אויף יעדע געביט זיינען זיי אונטערשטעליג אין פערגלייך מיט דער נ אָ ר ד — דאָך זיינען זיי די אריסטאָקראַטען.

און דער שטאָלצער שטאַט דזשאָרדזשיא, וואָס פערשאַפט גאַנץ אָפט בזיונות דעם לאַנד מיט אריסטאָקראַטישע נייגונגען און תאוה צו זעהען ווי עס גיסט זיך די בלוט פון דעם וואָס מען בע־טראַכט נידעריגער פון זיך, ס׳איז די קרוין פון די דרום־שטאַטען. מענישען פעסטע, הויכע, שטאָלצע. קענטיג אין דער יוגענד פלינק, טאַפּער געוועזען. כאָטש מיט אַן אייגענעם ברודער, ווי א לייב זיך געשלאָגען פאַר אייגענע רעכט. דאָ און דאָרט סמנים פון יענע גרויסע טעג — די צייטען פון בירגער־קריעג.

און די היסטאָריע פון אָט דעם אריסטאָקראַטישען שטאַט קלינגט כמעט ווי א לעגענדע:

„מיט הונדערט פיער־און־אכציג יאָהר צוריק האָט אַן ענגלי־שער גענעראַל מיט׳ן נאָמען אָגלעטאָרפּ געקראָגען די ערלויבניש פון ענגלישען קעניג, געאָרג דער צווייטער, צו גרינדען א קאָלאָניע אין שכנות מיט פלאָרידע, וואָס האָט נאָך דעמאָלט געהערט צו

— „און אזוי איז עס געוועזן, אז שערמאַן האָט אונז געוואָלט פערלויפען דעם וועג און אונז אריינכאַפּען אין זיין נעץ... ווי לייבען האָבען אונזערע געפאָכטען דעם ש ו נ א..." ער פערגעסט זיך גאָר, אז אריבער פופציג יאָהר זיינען שוין פערלאָפען פון יענער צייט; יונג קלינגט זיין שטימע, בראַוו זיינע בעוועגונגען און די מעדאליען אויף זיין ברוסט ווינקען מיט עהרליכקייט.

קומט ער אָבער צו די יוניאָניסטען, צו דער ארמעע און גענעראלען פון דער נאָרד, דאָ פאלט זיין שטימע. שנעל הויבט ער אָן צו רעכענען די נעמען פון זייערע גענעראלען, האָט גאָר קיין שעהן וואָרט ניט פאר זייערטוועגען, קיין איין לויב־ליעד ניט פאר די וואָס טראָגען זיך איבער די בערג ארום אטלאנטא אויף זייערע צואווילדעטע פערד; אָט די וואָס האָבען געקעמפפט אָבצושאפען שקלאפעריי אין פרייען לאנד. און אויף אייביג פערזיכערען די גאנצקייט פון לאנד.

איך שטעל מיר פאָר, ווען ס'געלינגט זיי דעמאָלט צו בעזיעגען די יוניאָניסטען אָדער ווען ס'געלינגט טאקע יענע שלוחים וואָס זיינען אין געהיים געפאָהרען קיין פראנקרייך און ענגלאנד בעטען אין נאָמען פון די זידליכע שטאטען, אז די אלטע וועלט זאָל זיי קומען צו הילף און, ווען מען נעהמט זיי ניט איבער אין וועג איידער זיי האָבען זייער ציעל דערגרייכט... געוויס וואָלט דאָס לאנד איצטער א גאנץ אנדער פנים געהאט. אפשר די געגענד פון וואנען איך שרייב איצטער מיינע שורות וואָלט נאָך געהערט צו ענגלאנד און דער אייגענער בראַווער סאָלדאט פון די קאָנפעדערירטע, וואָלט ביי א געלעגענהייט בעדויערט:

— „עך, געווען אמאָל צייטען! ניט פערשטאנען וואו אונזער גליק איז פערבאָרגען. ברידער האָבען פערלאנגט, אז מיר זאָלען אויפגעבען אונזער האנדעל מיט נעגער־קנעכט, האָבען מיר מיט אייגענע ברידער א מלחמה געפיהרט. זיי האָבען פערלאנגט, אז מיר זאָלען זיך ניט אָבטיילען פון זיי, וואָרים מיר וועלען אָבגעשוואכט ווערען און זיי וועלען א קלענערע מאכט האָבען אין די אויגען פון

הינטער אטלאנטא איז דער בית־עולם וואו עס ליגען די קרבנות פון יענעם בירגער-קריעג. צוויי מאָנומענטען גרויסע זיינען דאָ אויפ׳ן בית־עולם, א זכרון פון יענער צייט.

אויפ׳ן קבר פון די געפאלענע אין קריעג שטעהט א הויכער אָבעליסק. אָבער אויפ׳ן קבר פון די אונבעוואוסטע קרבנות פון דער ז י ד ל י כ ע ר ארמעע, פון די קאָנפעדערירטע, איז פון מא-סיוועז גראניט אויסגעהאקט א ריעזיגער לייב: א לייב וואָס איז געפאלען אין שלאכט. ער ליגט אויף א זייט אויף א שטיינערנעם געלעגער, די פאָדערשטע פיס אויף פאָרענט אויסגעצויגען און די הינטערשטע צו זיך גענומען. זיין מויל איז געבליבען א ביסעל אָפען און פערקרימט; נאָך דעם ווי ער האָט זיין לעצטען וועה-געשריי ארויסגעברומט איז ער אזוי אויסגעגאנגען, דער קאָפ אָן א זייט מיעד געפאלען.

אָט אין דעם מאָנומענט זעהט מען דעם גייסט פון די דרום־שטאטען און דער בליק זייערער אויף די נאָרדליכע שטאטען.

אין דעם גראנט־פארק וואָס אין אטלאנטא — אייגענטליך איז עס א וואלד פון סאָסנע־בוימער מיט וועגען דורכגעהאקטע פאר אויטאָמאָבילען, אין דעם פארק איז פאראן א קיילעכדיגע געביידע ווי א צירק. און אין דער געביידע — א מערקווירדיגע אויל-פאָנאָראמא, וואו עס שטעלט זיך פאָר די שלאכט הינטער אט-לאנטא. אז מען פערברענגט דאָרט א ווײַלע קען מען זיך פער־געסען, אז א מאהלעריש בילד זעהט מען, נאָר — די ווירקליכקייט אליין איז עס פאר אייערע אויגען. און אן אלטער גרויער שלאנקער מאן מיט אן אָדלער־נאָז און גרוי, שטאָלץ בערדעלע, א סאָלדאט פון דער קאָנפעדערירטער ארמעע, ער דערצעהלט פאר די נייגעריי־גע וועגען יענער שלאכט. ער ווייזט אפילו אָן דעם אָרט וואו ער האָט זיך דעמאָלט געפונען. מיט דער גרעסטער בעגייסטערונג דערצעהלט ער וועגען ז י י נ ע גענעראלען און פון די גבורות פון די קאָנפעדערירטע. אויף דעם ווינקעל, וואו עס געפינען זיך זיינע סאָלדאטען נוצט ער אויס זיין גאנצען פאָעטישען פייער:

רייסען. אמאָל גענינגט עס דיר.

קומסטו אבער אין דער ס א ו ט ה, אין די שטאטען, וואו די זון לייכט אזוי העל, וועקט עס דיר און רייסט דיינע בליקען צו דער ווירקליכקייט. בעטראכסט די מענשען און זייערע פיהרונגען און עס ווערט ניט היימליך אויפ׳ן הארצען. פערגעסט אפילו זיך ארומצוקוקען, בעטראכטען די שטאָט, זעהן ווי די אויסערליכע וועלט זעהט אויס. גלייך ביים אָנקומען, גלייך פון וואגאָן ארויס, בעמערקסטו פון עפּעס אזעלכעס, וואָס דיר ווערט אונהיימליך און ס׳גלוסט זיך ניט ארומקוקען:

אין וואָקזאל צוויי טירען, מיט צוויי בעזונדערע אויפשריפ־טען. איין טיר — פאר ו ו י י ס ע די אנדערע — פאר קאָ־לירטע. ס׳מיינט נעגערס.

איין בית-הכסא פאר ווייסע און א בעזונדערער, מיט אן אויפשריפט: פ א ר ק א ל י ר ט ע. און אזוי אין טראמוויי אזוי אין טעאטער. בלויז ביזנעס, געלט, געשעפט — שווארצע און ווייסע דורך איין טיר. אָבער ניט דאָס איז דאָך אלץ. א ווייסער שענדט אמאָל א שווארצע מיידעל און דערשיסט זי ווי א קרעציגע צויג. האָט זיך א שווארצער גע׳חנ׳דעלט צו א ווייסער — הימעל און ערד ציטערען אויף.

דאָ זאָגט מען, אז דער נעגער ווערט בעטראכט ווי א הונט.

ס׳איז ניט אמת. צו א הונט איז פאראן א בעציהונג. צו איהם שמייכעלט מען, צו איהם חנ׳דעלט מען זיך, א קינד אדער א שעהנע דאמע שענקען אמאָל א קוש דעם הונט. מען נעהמט איהם אריין צו זיך אין שטוב און מען מאכט פאר איהם אן ארט צו שלאָפען אויך. און, אז א הונט איז געוואָרען משוגע, שעדליך פאר מענשען — שיסט מען איהם, גאנץ קאלט, פילאָזאפיש; א סכנה און אראב פון מערק.

אז א נעגער אָבער טוט א פערברעכען, נעהמט אויך דאָס פאָלק דעם משפט איבער אין די אייגענע הענט; אָבער מיט וואָס פאר א פייער.. מיט וואָס פאָס פאר א ברען! מיט היים בלוט און

דער הונגעריגער, בייזער אלטער וועלט... און איצטער"..

לעשט מען אָבער אויס די פרומע ליכט; הערט מען אָבער אויף צו זוכען חטאים ביי די ארימע מענשען-קינדער; יעמאָלט ווען דיין פערלאנג איז צו זוכען שעהנקייטען, וואו די אויג זאָל אָברוהען, דאן ווערט אסך גרינגער צו לעבען אויף דער וועלט. ביזט צומאָל צופריעדען, וואָס די לייט פון די דרום שטאַטען קוקען אויס פריציש. זייער אויסערליכער פנים גלעט דיינע בליקען; מענשען גלייכע, בויגיגע, שעהן געוואקסען מיט דעם פיינעם שטריך אין פנים. א פנים פון א פאָלק מיט איין פנים.

און אזוי זיינען די הייזער. סטיל כאראקטער אויסגעהאלטען פון זייערע ברחבות'דיגע וואוינונגען אין אטלאנטא קוקט נאָך ארויס דער רוהיגער און זיכערער גייסט פון די קאָלאָניאלע צייטען, וואָס פעלט אזוי אין די צפון שטאטען פון אמעריקא.

שווארץ

מיט צוויי הונדערט אכט און ניינציג יאָהר צוריק, איז צו די אמעריקאנער ברעגעס אָנגעקומען א האָלענדישע שיף און געבראכט די ערשטע סטאַדע נעגער, זיי דאָ אין לאנד פערקויפט פאר אייביגע קנעכט צו די ווייסע מענשען וואָס האָבען געהאלטען אין לעגען דעם פונדאמענט פון די מעכטיגע, פעראייניגטע און פרייע שטאטען.

אזא לאנגע צייט שוין פערביי. מען זאָגט אז מענשען זיינען צייט דעמאָלט פיעל בעסער געוואָרען; זייער הארץ איז געוואָרען ווייכער און פיינער. אפשר איז עס טאקע אזוי. אפשר איז דער איצטיגער וועלט-קריעג בלויז א בייזער חלום און אין אמת'ן, אין דער ווירקליכקייט זיינען מענשען גוט און רחמנות'דיג. אפשר איז די עפענטליכע און ניט-עפענטליכע שנאה צו אידען אויך א וויסטער חלום. ווילסט זיך אמאָל פון דער ווירקליכקייט ארויס־

נעקומען ווייסע לעהרער און לעהרערינס, האָט די דזשארדזשיאַ'ר ווייסע געזעלשאפט זיי אויסגעווייכט, ניט אריינגעלאָזען אין זייער סביבה. און אין דעם שכני'שען שטאט אלאבאמא, אז מען האָט בעדארפט הענגען א נעגער, האָט א כלל־טוער גע'פוע'ט די הינ־ריכטונג זאָל זיין עפענטליך. און ווען דאָס פאָלק האָט זיך פערזאַ־מעלט אויפ'ן בייז וואונדער, פון דער גאנצער געגענד איז מען אָנגעקומען, האָט דער פאָלקס פערזאַרגער געהאלטען א רעדע מכח זיינע פאָליטישע אינטערעסען. און ווייל נעגער האָבען זעהר ליעב קאוואָן האָט מען דעם פער'משפט'ן געצוואונגען, אז ער זאָל פאר'ן טויט קאוואָן עסען — ס'פאָלק זאָל זיך אמוזירען. און שפעטער האָט מען דעם טויטען נעלאָזען הענגען און ס'פאָלק האָט א פיקניק געפראַוועט אונטער די בוימער.

אָט לייען איך אין ציימונג ווי דער דזשארדזשיער גאָווערנאָר בעריהמט זיך אז בלויז צוועלף נעגער האָט מען ביי איהם אין שטאט פאר'ן יאָהר געלינטשט און די נעגערשע צייטונג בעווייזט, אז פערצען האָט מען גע'ממית'ט. און אזוי קאלט געהט אָן דער וכוח. אזוי מערדעריש קאלט ציהט מען אונטער דעם חשבון. און ווי אזוי בעלייכט דאָ א צייטונג א שטיקעל נייעס וואָס האָט צו טאָן מיט א פערברעכען פון א נעגער! אָט לייען איך:

דריי יאָהר פאר גנב'ענען, טויטען און שינדען א קוה

"דער נעגער הודסאָן האָט גע'גנב'עט א קוה, האָט זי גע'הרג'־עט און דערנאָך האָט ער דער אומגליקליכער בהמה אבגעשונדען"...

— א, די אומגליקליכע בהמות; גלייך ווי אין די שיקאגאָ'ר שלאכט-הייזער שינדט מען זיי ניט. גלייך ווי אטלאנטא'ר לייט לעבען פון בלומען־דופט.

עס איז דעריבער קיין וואונדער ניט, וואָס דער שווארצער בעציהט זיך אזוי קאלט צום טויט. רעדט אזוי פלעגמאטיש פון טויט. און ווי אזוי זאָרגען עס די ווייסע וועגען זייערע לויות... ס'געהען ארום אגענטען פון פערשיידענע פערזיכערונגס געזעלשאפ-

צורייצטע אינסטינקטען לאָזט זיך די מאַסע בעטיילינגען אין דער אַרגיע. פונקט ווי אין יענע צייטען ווען מען האָט נאָך מענשען פאַר א קרבן געבראַכט צו די געטער.

— היט זיך ווען ס׳פאָלק לאָזט זיך אויפברעכען די טורמעס און לינטשען א נעגער, וואָס איז אן עולה בעגאַנגען, געגען דער ווייסער ראַסע!

שוין אַריבער פופציג יאָהר זינט לינקאָלן האָט פּראָקלאַמירט פרייהייט פאַר די נעגער. אָבער זיי זיינען דאָך נאָך ניט פריי געוואָרען. אין דאָרף, ביים פאַרמער, איז ער נאָך עד היום אן אייבי־גער קנעכט. שטענדיג איז ער דעם בעל הבית שולדיג. קיין מאָל קען ער זיך פון איהם ניט אויסצאָהלען. און, אז ער פּרואווט אנט־לויפען, אויב אין די גרענעצען פון דעם איינענעם שטאַט — כאַפּט מען איהם און מען ברענגט איהם צוריק, בעקומט ער פייערדדיגע שמיץ און דאַרף פאַר זיינע חובות זיינע אדערען ציהען.

— אז מען פרעגט א ווייסען:

— סטייטש, ווי איז עס געשיקט?

— איך בעטראַכט דעם נעגער ווי א פערד. וואָס ווילט איהר איך זאָל מיין פערד צו זיך אין שטוב אריינגעהמען, מיט איהם זיך אין בעט אריינלעגען?..

ס׳איז דאָך אָבער נאַריש ווען מען פערגלייכט די בעציהונגען פון דעם ווייסען מענשען צום נעגער מיט די בעציהונגען פון מענ־שען צו הויז-בהמות. די פערד, די קיה, די קעץ, די הינט געהען דאָך ניט אין קלויסטער, זיינען דאָך ניט קיין קריסטען, ווייסען דאָך ניט פון דער תורה, אז דו זאָלסט געבען די אנדערע באַק ווען האָסט שוין אין דער ערשטער א פּאַטש געקראָגען. כ׳האָב געזע־הען ווי אין אטלאַנטא געהט א ווייסער אויפ׳ן טראָטואַר און א שוואַרץ קינד געהט איהם אנטקעגען טרייבט ער עס מיט׳ן פוס אראָב פון טראָטואַר. און ווען דער שוואַרצער רעדט צום ווייסען שטעהט ער געבויגען אָהן א היטעל.

אין אוניווערזיטעט פאַר די שוואַרצע זיינען פון דער איסט

דאנק דער בעציהונג פון די ווייסע האָט אזא מין געפיהל אויס-געארבייט ביי זיי אין הארצען. מען זאָגט זיי זיינען פויל און דאָך ווערט מיט זיי געטאָן אלע שווערע מלאכות; אלע געפערליכע מלאכות.

אזוי פיעל קאליקעס בעגעגענט מען צווישען זיי. צו'מזיק'טע, אָהן הענט און אָהן פיס. און טרעפט איהר אָן אן אלטען נעגער פון יענע צייטען, פון דעם בירגער־קריעג, פון לינקאָלנ'ס צייטען — איז עס ניט דער קנעכט וואָס איז בעפרייט געוואָרען. ער ווייסט ניט פון קנעכטשאפט צו דערצעהלען און ער ווייסט ניט פון דער שעה-נער פרייהייט. ער פינטעלט מיט די אויגען, אז א ווייסער פון אונזער גראד רעדט צו איהם. ניטאָ ביי איהם קיין ענטפער אויף אזא פשוט'ער פראגע ווי: — וואָס מאכסטו, צי ביזטו צופריעדען וואָס קנעכטשאפט איז אָבגעשאפט געוואָרען?

ער איז דערשלאָגען און נידערגעשלאָגען. די פרייהייט האָט צו איהם ניט דערגרייכט. נישטיגער פון דעם שטויב וואָס אונטער די פיס. אזוי איז דאָ דער ק אָ ל י ר ט ע ר און ספּעציעל אין דעם שטאט דזשארדזשיא וואו זיי ווערען מיט די פיס געטראָטען, וואו דער ווייסער דרעהט אָב דעם קאָפּ אָן א זייט ווען דער קאָ־לירטער געהט דורך. איך האָב זיי בעגעגענט אין די ענגלישע קאָ־לאָניעס פון וועסט־אינדיען, אויך דאָרטען ווערען זיי פערשווארצט הונגערען אונטער דער ענגלישער ממשלה — דאָך האָבען זיי אויף מיר ניט געמאכט דעם שווערען איינדרוק וואָס דאָ אין די דרום־שטאטען. איך רעד שוין ניט פון בראזיליען וואו דער פּאָרטוגעז איז זיך גערן משדך מיט'ן נעגער און אויף יעדען טריט קענט איהר זעהן א ווייסען פיהרענדיג אונטער'ן ארעם זיין קאָלירטע ווייב און ביים זייט זייערע קינדערלעך מיט א העלער הויט און דינערע גע-זיכטס-צוגען. דאָרט זיינען זיי מענשען מיט מענשען צוגלייך. העלפען בויען דאָס לאנד.

אויף דעם ענגלישען אינזעל "בארבעדאס" האָב איך א פרעג געטאָן א נעגער:

טען און רעדען איין די נעגערס זיי זאָלען זיך פערזיכערען און וואַ־כען-געלט צאָהלען און צוליעב וואָס?... די גרעסטע טייל פון זיי פערזיכערט זיך אין א געזעלשאַפט, צאָהלט צעהן סענט א וואָך, אז ער זאָל האָבען א שעהנע לויה. ער הויבט אָן צו צאָהלען מיט דעם געדאַנק, אז היינט־מאָרגען שטארבט ער. ער וואָלט זיך קיינ־מאָל אפשר ניט אונטערגענומען צו צאָהלען די צעהן סענט א וואָך ווען ער זאָל וויסען, אז איהם וועט נאָך אויסקומען צו צאָהלען אמאָל גאנצע פופציג יאָהר. אָט דער ווייסער קאָלעקטאָר וואָס קומט יעדע וואָך און אמאָל צוויי מאָל אין וואָך קלאַפּען אין טיר און רייסען די פּאָלעס פאר די צעהן סענט — זיי וואָלטען זיך ניט אונטערגענומען א לעבען לאנג איהם אין שטוב אריינצולאָזען ווען זיי וואָלטען ניט ארומגעהן מיט'ן געדאַנק, אז היינט מאָרגען שטארבען זיי. כ'האָב געטראָפען א נעגערטע, וואָס האָט פערזי־כערט איהרע צוויי קליינע קינדערלעך פון דריי און פינף יאָהר.ביידע פאר פופצען סענט א וואָך, טאָמער שטארבען זיי וועט עס זיין אויף קבורה געלט.

— בעסער פערזיכער זיי אז מען זאָל דיר די פּרעמיע אויס־צאָהלען, אז זיי וועלען אויסוואקסען, ווערען גרויסע, וועלען צוואנ־ציג יאָהר אלט ווערען.

— אָט, ווער ט'עס דערלעבען ביז צוואנציג יאָהר.

— ביזטו דאָך שוין אריבער דרייסיג. לעבסט און האָסט די קינדער געבוירען, וועסט נאָך קינדער האָבען.

— וועל מסתמא שטארבען.

איך ווייס, אז א נעגערטע האָט בעשטעלט א פאָטאָגראפער ער זאָל קומען זונטאָג פאָטאָגראפירען איהר מאַן ווייל איהר דוכט זיך אויס, אז ער וועט גאָר אין גיכען שטארבען, טאָ זאָל פון איהם כאָטש א שעהנע פאָטאָגראפיע בלייבען.

— כ'וויל פון איהם האָבען ס'לעצטע בילד צום אָנדענקען.

ס'איז אין דעם פאראן זיכער זעהר פיעל אָבערגלויבען — אָבער דאָס וואָס זיי זיינען קיינמאָל ניט זיכער מיט'ן לעבען א

ביי א האלב־יעהריג קינד.

— א שעהנער יום-טוב היינט פאר אייערע לייט — זאגט מיין בעגלייטער. — לינקאָלן געווען א גרויסער מענש, ער האָט דאָך אייערע לייט פאר פרייע מענשען געמאכט.

— עס, פאר מיר איז עס א קנאפּער יום־טוב — האָט זי מיט א איראָנישען שמייכעל געענטפערט — שטופּענדיג דאביי איהר שווארצע ברוסט דעם קינד אין מויל אריין.

— פאר וואָס, אזא גוטער מענש געווען.

— יא, א גוטער מענש; ער איז אָבער בלויז איינער געווען און דאָס שוין באלד פופציג יאָהר טויט — ווען די גאנצע וועלט וואָלט געווען ווי ער...

און אָט דאָ, אין דער געגענד וואו מען האָט די נעגער א מ אָ ל געהאלטען פאר קנעכט און א י צ ט ע ר — נאָך ערגער ווי היינט, אָט דאָ האָב איך ערשט פערשטאנען פאר וואָס איהר שטימע האָט דעמאָלט אזוי געציטערט ארויסזאָגענדיג די ווערטער.

פלאָרידא

איך האָב ליעב יענע געגענדען, וואו פון דער ערד קוקט ארויס שפע און זאטקייט. דער מענש, וואָס קאלאטשעט זיך דאָרט ארום, זאָל ער זיין א שטיק פון דער געגענד, א חלק פון איהר. האָט דער מענש זיין פּראצע ארייננגעלעגט אין דער ערד איז ער פאר זיין מיה בעלוינט געוואָרען.

זומער זאָלען לאָנקעס גרינען, אויף די פעלדער זאָל זיך וויגען א גילדענער זאנגען־ים, זאָלען זיך רויטלען די עפּעל אויף די עפּעל־בוימער און גרינען די בארנעס אויף די בארען־בוימער, זאָלען [illegible] טען אפעלסינען און זאָל אין דער ערד קוועלען וואָס ברעסען און

— פאר וואָס זעהט איהר אלע אוים אזוי ארעם דא?

— ווייל מיר זיינען טאקע ארימע לייט. מען צאָהלט אונז ווינציג פאר אונזער ארבייט און אלץ איז אזוי טייער.

פרעגט איהר דא א נעגער:

— פאָר וואָס זיינט איהר אזוי ארים און נידערשלאָגען?

— ווייל ווי הינט בעהאנדעלט מען אונז אין אונזער לאנד.

אפילו זיי אליין דאכט זיך אוים, אז א הונט איז די אומגליקליכסטע בעשעפעניש אין די פעראייניגטע שטאטען פון נאָרד אמע-ריקא, און — ניט דער נעגער.

כ'בין געגאנגען אין גאס מיט א בעקאנטען. בעמערק איך איהם, ווי אויף א בריקעל פון א רייך הויז זיצט א שווארצע דיענסט מיידעל און ביי איהר אויפ'ן האנט א ווייס קינד. ס'קינד האלט ארומגענומען דער שווארצער מיט ליעבע ארום האלז.

— וואָס פיהלט זי איצטער אָט די שווארצע האלטענדיג צו איהר הארצען ס'ווייסע קינד? אפשר וואקסט עס א ווייסער מאן, וואָס וועט אין צוואנציג יאָהר ארום שענדען איהרע א טאָכטער און שפעטער דעם קרבן דערשיסען — וואָס פיהלט זי איצטער?

אָט, זי פיהלט גאָר ניט — ענטפערט מיר מיין בעגלייטער...

האָט מען דאָך א אידען אויך געלינטשט, און, אז א אידישע מאמע פיהלט, ווייסען מיר דאָך אידען.

* * *

מיט א צייט צוריק בין איך אין שיקאגא אומגעגאנגען אין דעם קווארטאל וואו די נעגער וואוינען. כ'האָב בעגלייט א קאָלעק-טאָר פון א פערזיכערונגס-געזעלשאפט, וואָס מאָהנט די צעהן-סענטיגע צאָהלונגען יעדער וואָך אין זייערע הייזער. עס איז גע-ווען פונקט אין לינקאָלנ'ס געבורטס־טאָג, וואָס איז דאָ א נאציאנא-לער יום טוב אין לאנד. כ'בין אריינגעגאנגען אין א שטיבעל, וואו שמאטעס איז געווען אין בערג אָנגעוואָרפען און צווישען די בערג שמאטעס א יונגע נעגער-פּאָר-פאָלק און קליינע קינדערלאך. מען האָט זיך אביסעל צושמועסט. ביי איהר אויפ'ן האנט איז געווען

אן אָרימע וועלט. פלאָרידא לעבט פון די געסט, וואָס קומען אהער ווינטער צייט פון די ווינטערדיגע געגענדען צוליעב וועמען מען הענגט ארויס אין די וואַנאָנעס די ז ו נ י ג ע ב ל י ה ע נ-ד י ג ע רעקלאַמעס. און דעריבער איז די שטאָדט צוגעפוצט ווי א גאַסט-הויז און די אייגענטימער פון דער שטאָדט — בעלי־בתים פון גאַסט־הייזער, קלענערע און גרעסערע, רייכערע און ביליגערע. אלץ איז גרייט צום דיענסט פאר'ן פרעמדען, אלץ שטעהט אויף די שפּיץ פינגער פאר'ן פרעמדען, אלץ שמייכעלט צום גאַסט און פאר געלד אלץ גרייט אלץ אין דער וועלט איהם אוועקצוגעבען. אויף די וואַקזאַלען איז שטענדיג א יריד. מענשען קומען און פאָה-רען אוועק, און ארום די וואַקזאַלען — אָט די אלע שלעק פון א גאַנץ יאָהר, וואָס דערעסען אייך ביז'ן ביין מיט זייער דיענסט-פעהיגקייט, אויב ביי אייך אין האַנד איז עפּעס א פּעקעל פּארא-נען...

פאָהרט איהר אָבער ארויס איין תחום שבת פון דער שטאָט. איהר בעטראַכט די געגענד, וואו, ניט האָטעל־דיענער האַלטען זיך אויף, נאָר די ברויט-געבערס, די האָרעפּאַשנע מוזשיקעס, וואָס ווי־לען פערבינדען זייער לעבען מיט דער מוטער ערד — דאָרט, אז איהר קוקט און פערטראַכט זיך, ווערט טרויעריג אויפ'ן הארצען. דער גרונד איז א זאַמדיגער, פלאַכער, שיטערער און בעוועלדערט געדיכט מיט אָרימע סאָסנעס. צוליעב דער וואָרימקייט און פייכט־קייט פּרוכפּערען זיי זיך אזוי געדיכט, אז איין בוים לאָזט דעם אנדערען ניט וואַקסען. די סאָסנע איז ניט געראָטען און ביי איהר צופוסענס פלאַנטערען זיך געדיכט ווילדע פּאַלמען־קוסטעס און גלאַט אזוי פּאַראַזיטען-פלאַנצונגען, וואָס פלעכטען זיך און פיהלען אויס יעדער שפּעלטעלע, וואוהין די זון קען זיך אריינרייסען.

די הונדערטער טויזענטער געסט, וואָס קומען אהער יאָהר־יעהר־ליך בעקומען זייערע שפּייז-פּראָדוקטען ניט פון פלאָרידע, וואו א גאַנץ יאָהר גרינען די בוימער. די נ י ו י א ר ק ע ר געסט בעקומען געוויס זייער פרישטיק פון די גוטע זאַכען, וואָס איז גע-

פעסטער דער פשוט'ער ערד-עפּעל — דער קאַרטאָפּעל.

און אויב וואַלד — זאָל עס זיין וואַלד. סאָסנע צי דעמב, זאָל זיך הויך און גלייך, פעסט און זיכער פון דער ערד אַרויסהויבען און פון זייערע שטאַמען זאָלען דורות אַרויסקוקען און ווינקען. אין דער מדבר, — וואו קיין מענש איז ניטאָ — זאָלען זיך דאָרט הו־ליען די ווינטען און הורבען דעם זאַמד, זאָלען זיך דאָרט שלאַנגען וואַרימען און צערטלען אויף יענעם ווייכען זאַמד.

אַזעלכע זאַטע, רייכע, שעהנע, בליהענדיגע געגענדען זיינען לרוב אין אַמעריקא. אפילו דער שטאַט ניו-יאָרק איז כמעט אַזוי אין די זומער חדשים. די שטאָט־מענשען אָבער, מיט צוריסענע נערוועז, חלום'ען פון די לענדער, פון די געגענדען, וואָס זעהען אויס שעהן אויפ'ן ביליגען אָבדרוק פון די אַנזיכטס-קאַרטלאַך.

איהר פאָהרט אין ניו יאָרקער אָדער אין אַ שיקאַגאָ'ר טראַם-וויי און אייערע בליקען זוכען צווישען די רעקלאַמעס, וואָס ציהען זיך פּאַר אייערע אויגען איבער די פענסטער. אַלץ אַזעל-כע נישטיגע זאַכען — און אַזוי הויך רעקלאַמירט: זייף, שמירעכץ, חזיר־פלקעס און וואורשטלאַך; מעסער, פיילען, רייניג־פּודער און אַ מיטעל האָר זאָל וואַקסען. און מיט אַמאָל — פלאָרידע! אַ שורה פּאַלמען, די זון לייכט, אַפּעלסינען קייקלען זיך אויף דר'ערד. ס'פערכאַפּט ממש ביים האַרצען. אָט די ביליגע קאָלירען פון די רעקלאַמעס רעדען צו אונז פון אַ שעהנער, רייכער וועלט; פון אַ זאַטע, רחבות'דיגע געגענד — פלאָרידאַ. ס'קלינגט אַזוי שעהן, פלאָרידאַ. —

קומט מען קיין פלאָרידאַ, אין דער ווירקליכער פלאָרידאַ, ניט אין דער פאַפּירענער און רעקלאַמע־פלאָרידאַ, ווערט מען ענטוישט. אָבער גאָר ענטוישט. אַמוועניגסטען האָב איך אַזוי געפיהלט. אין פלאָרידאַ איז וואַרעם און דאָס איז אַלץ. ווער ס'האָט מורא פאַר קעלט אין ווינטער קען זיך דאָ אָנוואַרימען.

די געגענד אַליין איז אָבער אָרים און די מענשען זעהען נאָך אָרימער אויס. פלאָרידאַ איז אַ וועלט אַליין פאַר זיך, אָבער —

זייערע אייגענע הענה, פון די בוימער, וואָס זיי האָבען אויסגע-האקט, פוסטעווען; די שויבען אויסגעשלאָגען און פון די אויסגע-בראכענע שויבען קוקט ארויס טרויער, צער און פערדרוס.

איך שטעל מיר פאָר וויפיעל האָרעוואניע מען בעדארף עם אריינלעגען ביז מען רייניגט אויס איין אקער לאנד. מענשליכע כחות זיינען דאָ געווים וויכציג.

און די קאָלאָניסטען, וואָס זיינען פערבליבען, ניט וועלענדיג אויפגעבען זייערע האָפנונגען — וואָס פאַר א פנים האָבען זיי! דאָס שטיקעל פערד אדער מויל-אייזעל, וואָס דרעהט זיך ארום פאר'ן שטוב איז אויסגעדארט, איינגעצויגען, אזש ביים הארצען כאפט עס. קיה — גרויס ווי מאָגערע קעץ, — און קעלבלעך — ווי הונגעריגע מייז. א פויער וואוינט דריי מייל פון דער שטאָט און האָט ניט וואָס צו פיהרען פון זיין ערד אין שטאָט אריין צו פער-קויפען; אויסער אפשר עטליכע בינטלעך האָלץ, וואָס ער פיהרט אוועק אין שטאָט מיט זיין מאָגער פערדעל און פאר'ן אָבגעלייזטען געלד קריגט ער קעראָסין און קיי-טאבעקא. מיט די געהילץ זעהט אויס איז דאָ ניטא וואָס צו מאכען. איהר טרעפט גאנצע שטרעקעס אויף מיילען, האָט דער אייגענטימער פון זיין לאנד, אלע בעסערע און שטארקערע סאָסנעס, ניחריגער ביי דר'ערד אגעטעשעט א פאס פון בוים, אויסגעהאקט רינעלאך און מעפעלאך אונטערגעשטעלט די פעך זאָל אָנרינען. ס'מאכט א שווערען איינדרוק צו זעהען מוי-זענדער בוימער אזוי אונטערגעהאקטע, ווי געקוילעטע, און פון זיי רינט די פעך ארויס. שפעטער, זעהט אויס, צינדען זיי אונטער די בוימער, ווען זיי הויבען אָן טריקענען. און אזוי טרעפט מען א געגענד וואו ס'שטעהען הויכע בוימער-האלאוועשקעס — געוועזענע בוימער. קיין מענשען ניט צו זעהן, וועמעס האנד האָט עס געטאָן — דער דורכפאָהרער ווייסט ניט.

די ערד שפעקולאנטען וואָס פערפיהרען אהער מענשען צו קאָ-לאָניזירען זיך, פארמער ווערען, זיי האָבען דאָ א נאָמען:

— די לאנד-שארקס.

בראכט געוואָרען פון שטאַט נ י ו י א ר ק. אייער, פוטער, קעז, דאָס קומט פון די ו ו י נ ט ע ר ד י ג ע געגענדען; און אפילו דעם שעהנעם, פיינעם אפעלסין האָט איהר ניט דאָ. קיין פלאָרידא קענט איהר קומען אין שטאָט אריין פערדארבען דעם מאָגען און שוויצען, אָבער ווען איהר ווילט אַ גוטען אפעלסין, אפילו אַ פלאָרידאר אפעלסין, זייט מוחל זוכט איהם אויף סאָפאָלק סטריט אין ניו יארק אדער העסטינגס סטריט אין דעטראָיט. דער פויער אין פלאָרידע איז ניט בכח צו בעקומען פון דער ערד דורך זיין פראַצע גענוג שפייז אפילו פאר זיך אליין און ווער רעדט שוין פון דערנעהרען דער שטאָט מיט די געסט. פאראנען פאסען לאנד, נעהענטער צו די טראָפּיקס, וואָס געהערען צו געוויסע קאָמפּאניעס אין דער א י ס ט און צו זיי געהערען די בעסערע אפעלסין געגענדען. שטיקלעך ערד בעסערע בענגעגענט מען שוין נאָהענטער צו די גרעניצען פון אלבאמא. אָבער דער דורכשניט — איז זאמד און דלות. איינטאָניג, ענג און שמאָל; מיילען, מיילען און ניטאַ קיין ישוב. גענוג צו דערמאָהנען, אז אין פלאָרידא איז נאָך פאראן צוויי און דרייסיג מיליאָן אקער לאנד ניט בעארבייט.

איך דערצעהל עס דערפאר, ווייל די אלע, וואָס אינטערעסירען זיך מיט דער ערד-פראגע דאָ אין לאנד, קאָנען זיך זעהר אָפט אָנשלאָגען אויף די רעקלאמעס, וואו מען רופט מענשען זיי זאָלען זיך קומען קאָלאָניזירען אין פלאָרידא און זייער פראצע וועט זיין אָנגעלעגט.

איך האָב געגרייזט אַ שעה צעהן אין דער לענג און אַ שעה צעהן אין דער ברייט פון פלאָרידע און בעטראכט גראדע די געגענד, וואוהין מען לאדעט איין מענשען מיט געזונטע הענד און ליעבע צו דער ערד, און געזעהען האָב איך דלות און טרויער:

דאָ און דאָרטען טרעפט איהר די שפורען פון די ערשטע פיאָנירען, וואָס זיינען געקומען, אויסגעוואָרצעלט די בוימער, אויסגערייניגט די ווילדע געוויקסען, און פאר זיי האָט זיך ענטפּלעקט זאמד און מעהר גאָרניט. די הייזער, וואָס זיי האָבען געבויט מיט

טילינגס.

דער צענטער פון שטעטעל איז מאָדערן און ווי א ליאַלקע אויסגעפּוצט פאר די געסט וועגען און טוריסטען, וואָס קומען אהער טאָג־טעגליך. אָבער אז איהר פערבלאָנדזשעט אין א זייטיגער פער־וואָרפענער געסעל, דערקענט איהר נאָך די שפּורען פון דער ש פּ א נ י ש ע ר ק ו ל ט ו ר און שפּאנישען סטיל. ניט מעהר, וואָס אנשטאט פלינקע שפּאַנישער און לעבענס־לוסטיגע שפּאַ־ניערינס בעגעגענט איהר פוילע נעגערס און דיקע, צוגאָסענע נע־גערטעס.

נעבען א געשעפט, וואָס פערקויפט נארישקייטען, ארטיגע ס א ו ו ע נ י ר ס פאר די געסט — האָב איך דאָ געטראָפען זיצען אויף דר׳ערד, אויף איבערגעקעהרטע קעסטלעך צוויי קאוו־קאזער, גרייז־גרויע לייט מיט געבויגענע פּלייצעס, אין זייערע וואָ־טענע כאַלדעכעסעס און פּעלצענע היטלען, כאָטש דרויסען איז גע־ווען א ברענענדיגע היץ. זיי זיינען עס דאָ די פאָרשטעהער פון דער קאווקאזער קונסט:

זיי בעפּוצען מיט זילבערנע טשוועקעלאך און לאנגליכע זילבער־שטיקעלאך, ליולקעס, שירעם־הענטלאך און שטעקענס, שרייב גע־ציינגען און נאָך אזעלכע זאכען. א שטאך מיט דער אָל, א זילבער־דרעטעלע אריינגעשטעקט, מיט א צוויינגעלע אָנגעפּיקט און מיט א האמעריל צוגעקלאפּט. און אזוי ווערען אויפ׳ן ברוינעם האָלץ זיל־בערנע בלימעלאך, קווייטעלאך און גלאט אזוי צאצקעס. כ׳האָב מיר אָבגעשטעלט נעבען זיי און אזוי גאַנץ הויך געווענדעט:

— זדראַווסטוואויטע!

ביידע האָבען אויף א ווײלע אָבגעריסען די אויגען פון דער ארבייט און פון אונטערן שטערען און ברעמען מיך בעטראכט. אזוי פערדעכטיג מיט די בליקען מיר דורכגעדרונגען און אויף מיין בע־גריסונג ניט געענטפערט.

כ׳תאָב מיין זדראַווסטוואויטע נאָך אמאָל איבערגע׳חזר׳ט און דאָס מאָל פון אונטער זייערע צייהן א שטיקעל ענטפער ארויס־

די מענשען־פרעסער פיש. דורך זייער לאַנד שפּעקולאַציעס פרעסען זיי אויף אייביג אויף — ניט נאָר די מיה — נאָר די שעהנע האָפנונג אויף א בעסער לעבען נעבען דער מוטער ערד. זיי פוילען זיך ניט צו ברענגען קאָלאָניסטען, וואָס זיינען שוין איין מאָל אין די וויסטענישען פון יוטא צובראכען געוואָרען...

א דאנק דעם, וואָס אין אייראָפּא איז א מלחמה און ס'איז אהין אונמעגליך צו פאָהרען, פערגעניגען קלייבען, דעריבער האָט פלאָרידא היי־יאָהר געהאַט זעהר פיעל געסט פון דער איסט. צו האָפען, אז זיי זיינען געקומען צום ברעג ים זיך וואַרימען און דאָרט איז דאָך שטענדיג שעהן. צו האָפען, אז זיי האָבען זיך אין פלאָ־רידא ניט ענטוישט. און אויב זיי פערברענגען אין שטאָט איז אויך קיין בייז. די שטאָט איז פיין צוגעפּוצט, די שטאָט נעהמט די געסט אויף מיט דעם שעהנסטען און ליעבסטען שמייכעל.

איך וואָלט ראטהען אָט די אלע וואָס מיינען, אז די יונגע אמעריקא האָט שוין אן אלטע, גרויע היסטאָריע און ווילען אמאָל זיך לאָזען צו זוכען די טריט פון די ערשטע, וואָס האָבען אמעריקא ענטדעקט, און, אויב די צייט האָט זיי פערטראָגען אזש קיין פלאָ־רידע — זאָלען זיי ניט פערפעלען צו בעזוכען די שעהנע שטעטעלע סט. אוגוסטין, וואָס ליגט ביים טייך סט. דזשאנס, פיער מייל פון אטלאנטיק. דאָס איז די עלטסטע שטאָט אין אמעריקא. זי איז גע־גרינדעט געוואָרען דורך שפּאניער אין יאָהר טויזענד פינף הונדערט פינף און זעכציג. דאָרטען קענט איהר זעהן די עלטסטע פעסטונג, וואָס איז אין יענער צייט געוואָרען אויפגעשטעלט. א גאנצע שורה פאָרטען אזוי סאליד געמויערט. אין יענע יאָהרען האָבען די שפּא־ניער מלחמה געהאלטען מיט די פראנצויזישע פּראָטעסטאנטען, די הוגאנאטען וואָס גע'רודפ'ט אין דער היים פאר זייער גלויבען, האָבען זיי זיך אהער פערקליבען און ניט ווייט, אין סאוטה קאראָ־ליינא האָבען זיי זיך בעזעצט. אָט די פעסטונג איז קעגען זיי גע־בויט געוואָרען. און דערנאָך האָבען זיך די שפּאניער אויף זיי א לאָז געטאָן און יענע אומגעבעטענע געסט כמעט אינגאנצען פער־

פון וואַנען געקומען, און אויף רוסיש זיי דערצעהלט, אז זייער גאָסודאַר באַטיושקא האָט מען אראָבגעוואָרפען...

ניו-אָרלינס

א שטאָט פון גענויע פיער הונדערט טויזענד איינוואוינער, ליגט אין מויל פון דעם גרעסטען טייך אין די פעראייניגטע שטאַ־טען — אין מויל פון דער מיסיסיפי.

ניו־ארלינס מאכט דעם איינדרוק פון א גרויסער שטאָט, אין אלע גאסען איז לעבען פאראן. ניו־ארלינס איז ניט שעהן און דאָך מאכט די שטאָט אַן איינדרוק און קריצט זיך איין אין זכרון פון רייזענדען. עס איז איינע פון די ווינציגע שטעט דאָ אין לאנד וואָס האָבען זייער אייגענע פיזיאָנאָמיע, האָבען א געוויסען פנים און קאָליר.

ניו־ארלינס איז איינע פון די עלטסטע שטעט אין לאנד, כאָטש דער גרונד־שטיין איז פון די פראנצויזען געלעגט געוואָרען ערשט מיט הונדערט ניין-און־ניינציג יאָהר צוריק. עס שמעקט דאָ מיט היסטאָריע דער שניט פון די הייזער און זייער סטיל, איז מעהרס-טענס פראנצויזיש. אפילו די מענשען אין די גאסען פון ניו־ארלינס בעוועגען זיך פראנצויזיש און ניט אמעריקאניש. אין די אנדערע דרום־שטעט קענט איהר בעגעגענען מחנות נעגער לעדיג־געהער, כאפען פליגען און ציילען די שטיינער פון ברוק, דער ווייסער איז — פעריאָגט און פערטראָגען; אין ניו־ארלינס אָבער בעגעגענט איהר ווייסע לעדיג־געהער, פיהלען אָן אלע פארקס אין מיטען העלען טאָג, אויף דעם ריינעם אייראָפעאישען אופן, אָדער פראנצויזישען שניט. איהר הערט אין די גאסען זעהר אָפט די פראנצויזישע שפראך קלינגען, ניט נאָר פון אלטע לייט, נאָר אויך פון יונגע קינדער. עס איז אפשר דער איינציגער אָרט אין

בעקומען.

— לאנג דאָ אין לאנד?

— פינף יאָהר. — ענטפערט איינער מיט א צובראכענעם רוסיש.

— ווייסט ניט, געהען שיפען קיין רוסלאנד? — פרעגט דער אנדערער אין א רוסיש וואָס איז כמעט שווער צו פערשטעהן.

— ניין. געהען ניט קיין שיפען — ענטפער איך — ס'איז נאָך א מלחמה אויף דער וועלט.

— נאָך אלץ די מלחמה?

— יא. מען שלאָגט זיך דאָרט אויף קאווקאז אויך.

— געהען נאָך ניט קיין שיפען אהין?

— ניין, נאָך ניט, אָבער צי ווייסטו, אז אין רוסלאנד איז שוין מעהר ניטא קיין ג א ס ו ד א ר ב א ט י ו ש ק א?

— הא?

— ניטאָ מעהר. מען האָט איהם דורכגעטריבען, מען וויל ניט מעהר קיין גאָסודאר.

ביידע האָבען זיך שווייגענדיג דורכגעקוקט, קיין איין נערוו האָט ניט א ציטער געטהאָן אויף זייער צוקנייטשט פנים. אראב־געלאָזען די קעפּ און אויטאָמאטיש גענומען שטעכען מיט דער אָל אין ברוינעם האָלץ, צוקלאפּענדיג מיט'ן האמערעל. עפּעס האָבען זיי זיך א רגע דורכגעוואָרפען מיט עטליכע אונפערשטענדליכע ווער־טער און ווידער שטיל געבליבען. איך האָב אָנגעהויבען ווידער ווע גען עפּעס צורעדען, זיי האָבען אָבער מעהר די אויגען פון דער אר־בייט ניט אָבגעריסען. כ'האָב געפיהלט, אז כ'וועל זיי צו לאסט און בין אוועקגעגאנגען. כ'האָב בעמערקט ווי זיי האָבען אויף א ווייל־ע אויפגעהויבען די קעפּ און פון וויטען מיר נאָכגעקוקט.

און איין גאָט אין הימעל ווייסט, וואָס די צוויי זקנים האָבען דאָרט שפּעטער צווישען זיך גערעדט, איבער'חזר'ענדיג און בע־טראכטענדיג די ווערטער פון דעם פרעמדען, וואָס איז, ווער ווייסט

ניט?

— איך זאָג ניט, אז מיר געפעלט ניט ניו־ארלינס, נאָר...

— איך הער עס צום ערשטען מאָל — האָט זי ביטער מיך גע׳מוסר׳ט און איהר פּנים האָט געפלאַמט פאר אינערליכער אויפ־רעגונג, — איך פערקויף שוין דאָ אין וואָקזאל באלד פינף יאָהר אנזיכטס־קארטען פון ניו־ארלינס און קיין מאָל האָב איך נאָך פון קיינעם ניט געהערט אזא בעמערקונג וועגען אונזער שטאָט...

— דאָך האָף איך, אז דו וועסט מיר פערקויפען אָט די דריי קארטלעך?

זי האָט בעטראכט מיין געשמאַק און צוגעגעבען שוין אביסעל מיט א שמייכעל:

— אָט זעהסטו, ביזטו דאָך געווען, גלויב איך, אין די ערטער און ווי אזוי קענסטו זאָגען אז זיי זענען ניט שעהן?... עס איז דאָך ווינטער איצטער. מיר האָבען נאָך גאָר ניט לאנג געהאט גרויסע קעלטען און רעגענס, דעריבער אפשר זעהען די גערטנער און בול־ווארען אויס אָבגעלאָזען. דו קום אהער זומער...

אנדערע קונים האָבען איבערגעשלאָגען איהר לויב־ליעד און איך בין געווען גליקליך, וואָס כ׳בין פריי געוואָרען פון איהרע בערענענדיגע בליקען און שטראָף־רייד. וואָרים, ווען ס׳האלט אָן נאָך לענגער וואָלט איך געמוזט שווערען, אז כ׳האָב חרטה, און ניט קענען צומאָל בעמערקען דאָס, וואָס כ׳האָב שוין פריהער געזאָגט וועגען דער שטאָט.

איך האָב אין מיינע פריהערדיגע בעשרייבונגען דערצעהלט ווי ווייט ס׳איז נאָך ניט פערהיילט אין דער ס א ו ט ה די וואונד פון דער בירגער-קריעג, און ווי ווייט די לייט דאָ עד-היום, שפּירען זיך נאָך אלץ געקרענקט וואָס זיי זיינען פון דער נ אָ ר ד דעמאָלט בעזיעגט געוואָרען. און כאָטש אלץ איז דאָך געווען צום גוטען, און כאָטש צוליעב זייער טובה איז דעמאָלט, מיט אריבער פופציג יאָהר צוריק, איין ברודער אנטקעגען דעם אנדערען ארויס אין קריעג — און דאָך אויף יעדען שריט און טריט זעהט איהר די

די פעראייניגטע שטאטען וואו דער פראנצויזישער גייסט הערשט נאך אין לעבען.

ארום ניו-ארלינס, פון די וואסערען וואס זיינען אויף מיילען צוגאסען, קוקען ארויס רעשטלעך, איבערבלייבענישען פון גרויסע פארטען, שטיקלאך פעסטונגען, וואס די פראנצויזען האבען אין יענע צייטען געבויט אנטקעגען די ענגלענדער. לא-סאל, וואס האט יענע געגענד ענטדעקט איז געווען א פראנצויז און די פראנצויזען האבען געקוקט אויף די מיסיסיפי-געגענדען ווי אויף זייערס, כאטש זעהר אין א קליינער צאהל זיינען זיי דא געווען.

ביי א ארטיגען מענשען איז פעררעכענט, אז ניו־ארלינס איז די שעהנסטע שטאט אין לאנד, און כ׳האב מיר אזוי פיין אנגע־ריסען האבענדיג די העזה אויסצורעדען א שלעכט ווארט, זייענדיג אביסעל אונפארזיכטיג:

ווארטענדיג אויף מיין צוג אין וואקזאל, זעה איך ווי פאסא־זשירען קויפען אנזיכטס־קארטען פון ניו־ארלינס, שרייבען אן א פאר ווערטער און ווארפען עס אין בריעף־קאסטען: טראכט איך מיר: לאמיר אויך שיקען א קארטעל מיט א בילד פון ניו־ארלינס צו א פריינד, און כ׳בין צוגעגאנגען צום פלאץ וואו א שלאנקע בלאנדע מיידעל האט די אלע זאכען פערקויפט. כ׳האב לאנג גע־קליבען און עפעס ניט געקענט זיך צוקלייבען א קארטעל מיט א שעהנער אנזיכט.

— נו וואס, אזוי שווער צו געפינען א שעהן קארטעל פון ניו-ארלינס? — מאכט זי אביסעל איראניש.

—אויפ׳ן בילד מיט די ביליגע קאלירען זעהט אלץ פיעל שעהנער אויס ווי אין דער ווירקליכקייט — מאך איך מיר גאנץ פשוט. און כ׳האב גאר אליין ניט געוואוסט וואס כ׳האב דא אבגע־טאן. זי האט מיך גענומען אויפ׳ן פערהער גאנץ שטרענג, צי איך קען די שטאט און צי איך בין געווען אין אלע שעהנע ערטער ארום דער שטאט?

— וואס האסטו דא געזעהען אזעלכעס וואס דיר געפעלט

באלד ביי די טויערן פון שטאָט, אָבער מען זאָל ניט פאלען ביי זיך; מיט אונזערע קליינע כחות וועלען מיר זיך פערטיידיגען ביז׳ן לעצטען טראָפּען בלוט. און טאָמער וועט אויסקומען צו לויפען, איז דער שטאָט-מעיאָר מודיע, זאָלען זיי זיין זיכער, אז ער וועט מיט זיי מיטגעהן...

קוקענדיג אויף די אלע קליינינקייטען, וואָס זיינען מיט אזוי פיעל ליעבע געזאַמעלט געוואָרען, קוקסט צו די אויסשניטען פון צייטונגען, וואָס זיינען אויפגעמישט און אזוי אנידערגעלעגט, אז דער היינטיגער מענש זאָל קענען לייענען פון דער עהרליכקייט, גרויסקייט און נ ע ר ע כ ט י נ ק י י ט פון די קאָנפעדערירטע, זעהסטו אז בלויז מיט פופציג יאָהר צוריק איז יענער בירגער-קריעג געשעהן און — ווען עס קומט נאָך צו א זקן פון יענער צייט, וואָס הרעהט זיך דאָ אום אין מוזעאום צווישען די אלע אלע טויטע ז כ ר ו נ ו ת פון יענער צייט, און ער הויבט אָן מיט זיין אלטער, ציטעריגער שטימע צו רעדען און דערצעהלען, וויזענדיג אויף זייער ערשטען און לעצטען פרעזידענט ד י י ו ו י ס — טראָגט זיך דיר ניט ווילענדיג:

— ווי יונג איז דאָס פאָלק נאָך, און ווי יונג איז דאָס לאנד!

צייטענווייז זעהט מיר דאָס אמעריקאנער פאָלק אוים ווי א געזונטער, איבערגעוואקסענער יונגאַטש, וואָס געהט נאָך אין קינדערשע קליידער כאָטש ער איז מיט א קאָפּ העכער פון טאטען און מיט גאנצע אָנדערהאלבען קעפּ העכער פון דער מאמען. ווי א קינד נאאיוו און ווי א קינד העזה׳דיג.

— — — כ׳בין געווען א פּאָר טעג אין וועג און ניט געהאט קיין געלעגענהייט מיט אימיצען א שמועס צו כאפּען און אומגעהענדיג אין די גאסען פון ניו־ארלינס גאנץ אליין — האָט זיך מיר פשוט פערבענקט צו זעהן אונזערען א אידען. מען האָט מיר געזאָגט, אז אין ניו־ארלינס איז פאראן עטליכע טויזענד אידען, האָב איך געוואָלט כאָטש איינעם פאקען, זיך אויספרעגען און זיך דערוויסען נייעס פון דער אידישער קהלה דאָ. עס איז מיר ניט שווער

שפורען פון אַט דער וואונד, פון דער ניט בעפרידיגטער בעליידי-
גונג און דערנידערונג: כמעט אין לופט קענט איהר עס פיהלען.

אין ניו־ארלינס איז פאראן א מוזעאום, צום אָנדענקען פון די
קאָנפעדעריר̈טע העלדען אין בירגער קריעג. — וואָס איז דאָרט ניט
צונויפגעזאמעלט געוואָרען פון יענער צייט?... און מיט וואָס פאר
א ליעבע און יראת הכבוד אלץ איז אויסגעלעגט געוואָרען אונטער
גלעזער! אפילו דער שטויב, וואָס ליגט אויף די פערשיעדענע
חפצים ווערט מיט דער גרעסטער ליעבע געהיט; און וואָס איז
דאָרט ניט פאראנען?

אלערליי פאָטאָגראַפיעס, בילדער פון אפיציערען, וויזיט-
קארטלעך, אויסגעשאָסענע קוילען, אָבגעריסענע קנעפלאך פון מונ־
דירען, שטיקלאך פון א שוך און א שפראָנטשקע פון א פאסעק. עס
ליגען צונויפגעלעגט די יוניפאָרמס פון די העלדען פון יענער צייט.
מונדירען פון גוטען געוואנט און מונדירען פון ביליגען פשוט'ען
קאָרט. שווערדען, היטלען — אויבען מיט רויטע דעקלעך, רעוואָל־
ווערען, ביקסען, זאָטלען פון פערד און אלערליי מעלדונגען וועגען
קריעג און רעפּאָרטען פון די שלאכט־פעלדער. אויסשניטען פון ציי־
טונגען און מיינונגען איבער דער טאפּפערקייט פון זייער קאוואַ־
לעריע:

מיט גרויסע אותיות איז אויבען, אויף'ן וואנט אָנגעמאָלען,
וואָס דער העלד פון דער נ אָ ר ד, זייער שונא, גענעראל שער-
מאן, האָט געזאָגט וועגען זייערע פייערדיגע רייטערס.

דעם פינף-און־צוואנציגסטען אפּריל, טויזענד אכט הונדערט
צוויי-און־זעכציג, איז געלונגען דעם יוניאָניסטישען אדמיראל
פאראגאָט זיך דורכצורייסען מיט זיינע שיפען דורך די בעפעסטי־
גונגען און די שטאָט איז געפאלען. און אונטער א גלאָז דאָ, אין
מוזעאום, ליגט אן אויפרוף צו דער בעפעלקערונג פון ניו־ארלינס
פון דעם שטאָט־מעיאר, מאָנרא, ארויסגעגעבען דעם אייגענעם פינף
און־צוואנציגסטען אפּריל, וואו ער איז מודיע דער בעפעלקערונג,
אז דער נידערטרעכטיגער און אונפערשעמטער שונא איז שוין

קיינעם ניט גערעדט. וואָס קומט מיר דערפאַר? מיר איין טיר אוים אידען שטעהען אין זייערע געשעפטען און ווארטען אויף קונים. זיצט א מיידעל ביים שוועל און קוקט אריין אין א אידישער ציי-טונג קום איך אריין און זאָג:

— גוט מאָרגען!

ענטפערט זי ניט.

דערצעהל איך, אז כ'בין אזוי זיך אריינגעקומען. איך בין א פרעמדער, א דורכפאָהרער, פערבענקט זיך צו בעגעגענען א אידען און אביסעל זיך דורכרעדען. איך זעה איהר לייענט א אידישע ציי־טונג — זיינען דאָ א סך אידען פאראנען אין ניו־ארלינס?

זי אָבער קוקט אויף מיר און שווייגט. איז מיר אין עפּעס חושד. זי פרעגט מיך אין ענגליש וואָס איך וויל, און כ'זעה, זי איז אויף מיר אָנגעשטויסען. זאָגט מיר מיט איהרע אויגען, אז כ'זאָל ארויסגעהען. מיט איהרע בליקען טרייבט זי מיך ארוים פון געשעפט כאָטש זי לייענט א אידישע צייטונג און כאָטש אויף איהר פּנים איז אָנגעשריבען, אז נאָך גאָר ניט לאנג איז זי פון דער אלטער היים.

כ'האָב מיר געלאָזט ווייטער, געטראָפען מאנסבילען.

— גוט מאָרגען!

מען קוקט מיך ארום, מען בעטראכט מיך מיט א בליק פון ביטול און — "געה צו אלדע גוטע יאָהר". כ'זעה, אז מיין ג ו ט מ א ר ג ע ן איז גאָר ניט ווערט. דאָ אין אמעריקא איז עס א ווערטלאָזע זאך, און כ'הויב מיר אָן ארויסצוקלויבען פון דער אי־דישער גאס מיט א געפיהל פון פערדרוס און בעליידיגונג. שוין ביים עק גאס הער איך פּלוצלונג רעדען אידיש, כ'דערקען א ביאַ־ליסטאָקער אידיש. א איד א פאבריקמאכער א יונגערמאן פון א יאָהר עטלכע און דרייסיג, עפּעס שרייט ער זיך דורך פון זיין טיר צו א פרוי, וואָס איז פערבייגעגאנגען.

— גוט מאָרגען!

— גוט מאָרגען, זאָל זיין ג ו ט י אָ ה ר.

אַנגעקומען אויפצוזוכען א גאס אַ גאנץ ברייטע און א גאנץ לאנגע, וואָס הייסט ד ר י י ד ע ר סטריט און וואָס איז פון עק ביז עק פערנומען מיט אידען. ממש אָנגעפּיקעוועט. געשעפטען גרעסערע און געשעפטען מיטעלע און קליינע — איך האָב מיר באמת דער־פרעהט. עס האָט זיך מיר פערוואָלט אריינגעהן אין ערשטען און בעסטען געשעפט, ארויספאָהרען מיט א ברייטען "גוט מאָרגען" — און טאקע בעקומען צוריק דעם שעהנעם "גוט יאָהר" און אפשר — א "שלום עליכם פון וואנען קומט א איד " אלס א צוגאָב. אָבער ווי ביטער כ'האָב מיך ענטוישט...

דערמאָנט איך אָן דער אלטער היים, ווען א פרעמדער מענש האָט זיך בעוויזען, אריין אפילו אין א קלייטעל, וואו מען פערקויפט סחורה, ער האָט געזאָגט: "ג ו ט מ אָ ר ג ע ן, איך בין ניט קיין היגער, איך געה דאָ דורך". איז א מאן געוועזן אין קראָם האָט ער שלום עליכם אָבגעגעבען, איז א פרוי געוועזן — האָט זי געבעטען זיצען, געבעטען אין שטוב אריין, געפרעגט: אפשר איז דער פרעמדער הונגעריג. געפרעגט: פון ווי ווייט איז דער פרעמדער און אפשר וויל ער זיך אָברוהען. מען האָט זיך אויסגעפרעגט וואָס עס הערט זיך אויף דער וועלט און מען האָט פערבעטען דעם אורח אויף א נאכט־לעגער. יא אזוי געהט זיך עס דאָרטען.

דאָ אין אמעריקא איז די זאַך ניט אזוי. אונזערע אידען וואָס האָבען זיך אָבגעריסען פון דער רוסישער ערד און אהער אין א פריי לאנד פערוואָרפען געוואָרען — עפּעס האָט זיך פון זייער הארץ אָבגעטאָן דער צוטרוי, וואָס מען האָט געהאט צום פרעמדען, וואָס איז געקומען און גערעדט מיט דער היימישער שפראך. פערקעהרט עס רופט נאָר ארויס א חשד צו אייך ווען איהר רעדט די היימישע שפּראך. פאר מיין פשוט'ען, גוט הארציגען ג ו ט מ אָ ר ג ע ן האָב איך גאָרניט געקענט בעקומען. ניט קיין ליעבען שמייכעל פון א מוטער; ניט קיין ליעבען בליק פון דער טאָכטער און ניט דעם אידישען שלום־עליכם פון דעם מאן און פאָטער. עס ווילט זיך מיר רעדען אידיש מיט מיינעם א אידען. כ'האָב שוין צוויי טעג מיט

א בעסערער פון דער חיים און דא איז ער פערגרעבט געוואָרען. דאָס זענען מענשען, וואָס דערווייטערען זיך פון כלל. אין דער היים געווען אידעאַליסטען, זוכערס און דאָ, אין אמעריקא, האָבען זיי זיך ניט געוואָלט אָבשטעלען אין ניו-יאָרקער קעסעל-גרוב, פּיהלען ארום זיך א מיליאָן אידען און זיין געצוואונגען צו לעבען אין ענג־שאַפט. דאָס זיינען אידען, וואָס האָבען ניט געוואָלט שלום מאכען מיט זייער מזל און געהן אין א שאַפּ ארבייטען, א לעבען לאנג אויסנייהען לעכלעך אין העמדער אדער איינגנייהען קנעפּלעך אין הויזען. דאָס זיינען מענשען, וואָס פּרואווען זיך. ניט גרויס און ניט ברייט איז דער כאַפּ, אָבער מען זוכט גליק.

אין דער א י ס ט איז שוין פּעדלען איינגאַנצען ארויס פון דער מאָדע. אָבער דאָ, איז עס נאָך אביסעל אין דער מאָדע. איבער־הויפּט דער נעגער־עולם איז נאָך אויף אזוי פיעל אָבגעשטאַנען, אז מען פוילט זיך געהן אין שטאָדט אריין קויפען א בגד; א קנעפּעל אדער א בענדעל קויפען. זיי לאָזען זיך וואַרטען ביז דער פּעדלער וועט עס אין שטוב אריין ברענגען. און דער איד איז עס דער, וואָס קומט מיט'ן פּעקעל אויפ'ן פּלייצע. כאָטש ער לאָזט זיך בע־צאָהלען פאַר זיין טרחה, דאָך קויפט מען ביי איהם. און מען ווערט דעם אידען א שונא... מען דינגט זיך און מען קויפט אמאָל אויף אויסצוצאָהלען און אמאָל פאַר מזומנים. אָט די פּאַקען־טרעגער טרעפט איהר נאָך דאָ און דאָרטען, שלעפּען זיך ארום דאָרף־איין דאָרף אויס, און אזוי שפּרייזט מען דורך גאַנצע שטאַטען מיט'ן פּעקעל סחורה אויפ'ן פּלייצע. מען נעכטיגט ביי א גאַסטפריינדלי־כען פאַרמער אין הויז, צי אין אן אפענער שטאַל, אָדער אין פעלד און אזוי ציהט מען פון יום-כפּור ביז יום-כפּור.

כ'האָב געטראָפען אזעלכע, וואָס טראָגען שוין צעהן, פופצעהן יאָהר ארום דעם פּאַק. פריהער געווען אין דער איסט און ווען דאָרט איז געוואָרען שוואַך דער עסק האָט מען זיך אהער אריבערגעקלי־בען, און מען שפּרייזט אלץ ווייטער און ווייטער ביז די גרעניצען פון מעקסיקא: ביז אין מעקסיקא אפילו דערטרייבען זיי.

— איהר זענט א איד?
— ווארום וואָס, איהר האָט זיך דערפרעהט?
— געוויס האָב איך מיר דערפרעהט.
כ'האָב איהם דערצעהלט, אז איך בין א פּרעמדער און ער האָט מיר געגעבען שלום עליכם. האָט אָנגעהויבען אויספרעגען פון וואנען איך קום. און אז ער האָט זיך דערוואוסט, אז מיר זיינען כמעט פון איין אויעזד איז די שמחה געוואָרען גאָר גרויס. ער האָט זיך נאָכגעפרעגט אויף די ארומיגע שטעטלעך און ווי זיי זעהען אויס. ער האָט מיר געוואָלט דוקא ארויפנעהמען צו זיך אין שטוב אריין און כ'זאָל ביי איהם מיטאָג עסען. און ס'דאכט זיך מיר, אז ער האָט קיין שום חשד אויף מיר ניט געהאט. כ'האָב מיך ווארים מיט איהם געזעגענט און ער האָט מיר בעגלייט אפּאָר גאסען און געוואונשען א גליקליכע רייזע.

און איצטער, שרייבענדיג די דאָזיגע ציילען פיהלט מיין הארץ א גרויסען דאנק צו יענעם אונבעקאנטען מענשען אין ניו-ארלינס, וואָס האָט מיר מיט זיין פריינדליכקייט א שטיין פון הארצען אראבגענומען, אויף א ווײלע פערטריבען פון מיר די שלעכטע מחשבות, אז אונזער מדה פון הכנסת אורחים איז פון אונזערע אידען פערשוואונדען געוואָרען ווי נאָר זיי האָבען אריבערגעטראָטען דעם שוועל פון דער פרייער און גאָלדענער מדינה.

שלי'מזל'ניקעם

אונזערע רוסישע אידען, וואָס האָבען זיך פערקליבען טיעף אין די דרום-שטאטען מאכען דעם איינדרוק, אז ניט אליין, מיט זייער אייגענעם ווילען זיינען זיי אהער געקומען, נאָר דער ווינט האָט זיי אהער פערטראָגען.
א גאנץ אנדערער סאָרט איד איז עס. דוקא אינטעליגענטער,

וואָס טראָגען־אום זייערע חלפים ביז זיי ווערען פּערזשאַווערט, זור־
בענדיג א מעגליכקייט די היימישע השלמה אויסצונוצען. איהר געפ־
פינט מגידים, וואָס געהען־אום צופוס איבער דער הייסער געגענד
זוכען א געלעגענהייט דער וועלט מזכה צו זיין מיט א דרשה. איהר
טרעפט אויך שעהנע בכבוד׳יגע אידען, וואָס טהוען ניט אויס די
יארמולקע, כאַפּען אריין א פּרק משניות און לעכצען נאָך א מנין,
אז מען זאָל קענען כאַטש א קדושה אריינכאַפּען.

איהר טרעפט דאָ מענשען, וואָס בלויז מיט וועלכע ס׳איז
צעהן — צוועלף יאָהר צוריק זיינען זיי געווען אין דער היים פּאַר־
שטעהער פון דער ב ע ו ו ע ג ו נ ג, גרינדער פון פּאַרטייען,
אָנגעזעהענע א י נ ט ע ל י ג ע נ ט ע ן צווישען די ארבייטער,
בעליעבט און געאַכטעט פון די אייגענע חברים און גענאָסען, האָ־
בען געהאַט א גרויסען חלק אין דער ערשטער רעוואָלוציע, אין פּלע־
ווע׳ס צייטען ט ר י פ ה ליטעראַטור געפיהרט איבער די גרע־
ניצען, און דאָ —

דאָ האַנדלען זיי מיט אַלטוואַרג. מיט ד ז ש אַ נ ק. מיט
שמאַטעס און פּערזשאַווערטע אייזען, מיט ביינער און צובראַכענע
פלעשער. און ווען אונזערער א מענש בעגעגענט זיך מיט אזא ג ע־
ו ו ע ז ע נ ע ם, איז ביידע רייבען די אויגען און קענען זיך ניט
פערוואונדערען. איך קוק אויף איהם און טראַכט:

— ווי אזוי טוט עס א מענש א מאַך מיט דער האַנט אויף
אַלץ מיט אַנאַנדער.

און ער קלערט געוויס:

— אט, מענשען; נאָך ביי היינטיגע צייטען אזוי נאַאיוו, טראַ־
גען זיך נאָך מיט אידעאַלען ארום....

פאַראַן אויך דאָ אזעלכע, וואָס האָבען זיך פּאַרט צו עפּעס
דערשלאָגען. אַראָבגעוואָרפען דעם פּעקעל און געעפענט א געשעפט.
מאַכט פיינע ביזנעס. האָט א שטוב, האָט מעבעל, האָט אויסגעהאָ־
דעוועט קינדער, דערצויגען און געמאַכט פאַר מענשען און איצטער
בעטראַכטען זיי זיך פאַר אַלטגעזעסענע דאָ. דאָס איז אָבער פּאַר־

און זעהר א גרויסער טייל פון זיי איז פון דער היים דער פיי־נער בחור, איידעלער יונגערמאן; מענשען וואָס האָבען אין דער היים, פריהער געלערענט אין דער ישיבה, שפעטער זיך גענומען בילדען און גאָר שפעטער זיך אוועקגעלאָזען גליק זוכען. אין דער היים איז זיי שנג געוואָרען און נאָך ענגער האבען זיי זיך דער־שפירט אין דער ניו־יאָרקער געטאָ; אין דער שטיל האָבען זיי זיך ארויסגעמאכט און אהער פערבלאָנדזשעט אהער זיך פערקלי־בען, פריהער מיט דער דעה פון אלץ זיך אָבצוזאָגען אויף א צייט און א ב ס י י פ ע ן א פּאָר דאָלער און — אזוי איז עס אוועק. צוזאמען מיט די פּאָר דאָלער ס י י פ ט מען זיך אָב גרויע האָר, א געבויגענע פּלייצע און א ביטערען שמייכעל אויף די אמאָליגע גוטע און יונגע יאָהרען. ס'איז צו בעוואונדערען, ווי איהר טרעפט דאָ תלמידי־חכמים, וואָס האָבען נאָך זייער תורה ניט פערגעסען. ווי בעהאלטען און איינגעפּאקט טראָגען זיי עס אין א ווינקעלע פון זייער מוח. וואו ס'איז אָנגעשטאָפּט כלומר'שט פּראקטישע פּלענער און וויכטיגע ביזנעס־ענינים. איהר כאפּט דאָ א אידען, וואָס וועט גערען מיט אייך אָנציהען א שמועס איבער א הארבען ענין אין תלמוד אדער פּוסקים. געדענקט נאָך אלע קניפּלעך אין די פערדרעהטע סוגיות. ווי א גילדען פינגערעל האלט ער עס ערגעץ בעהאלטען, א זכרון פון יענע צייטען. אפילו די וויכטיגע כללים פון דקדוק אָדער רוסישער גראמאטיקע ווערט נאָך ערגעץ וואו בחדרי־חדרים אָבגעהיט.

איהר טרעפט אָבער אויך אזעלכע, וואָס זיינען געוואָרען אפּיקורסים. אויף אלץ א מאך געטהאָן מיט דער האנט:

— אמעריקא טויג ניט. אלץ וואָס מ'האָט געלערענט אין דער היים איז ניט געשטויגען און ניט געפלויגען. לשון־קודש, תלמוד — ארויסגעוואָרפענע יאָהרען. אבי א יוגענד דערבייי בעגראָבען. וואָס האָב איך פון דעם? וואָס גיט עס מיר איצטער?

איהר טרעפט דאָ רבנים, וואָס געהען אום צופּוס און זוכען צו פּסק'ענען א שאלה ערגעץ ביי א פערוואָרפענעם אידען. שוחטים —

האָט מען געלאָזען ערגעץ ד אָ ר ט ע ן. בלויז אויף א ווײלע געקומען. און די ווײלע פערציהט זיך אין די גרויסע יאָהרען אריין. און צווישען דעם אונרוהיגען וואנדער-עולם, ווען איהר שלאָגט זיך אָן אויף א הויז מיט ווייב און קינד, מיט מעבעל, מיט שאפעס ספרים, רוסישע און אידישע און אביסעל ענגלישע, אמאָל נאָך אָן אויסגענעהטער מזרח אויפ'ן וואנט — ווען איהר קומט אריין אין אזא הויז שפירט איהר ווי איהר זענט פון א קארוסעל אראב, וואו די גאנצע וועלט האָט זיך געשווינדעלט ארום אייך, און מיט אמאָל האָט איהר באָדען דערשפירט אונטער די פיס... אָט צווישען דעם עולם וואָס שווינדעלט פערביי און פערשווינדט, טרעפט איהר אמאָל א אידען א געזעצטען. איהר פרעגט איהם:

— ווי לאנג וואוינט שוין דאָ א איד?

און ער וועט ענטפערען מיט א געוויסער ווירדע:

— שוין באלד דרייסיג יאָהר. כמעט דער ערשטער רוסישער איד אין דער געגענד. ערשט איצטער האָבען זיך אהער א לאָז געטאָן אָט די יונגעלייטלעך. דער גוטער יאָהר ווייסט, וואָס זיי זוכען דאָ. קומען אָן ווי דער ווינט און ווערען פערשוואונדען.

— נו, און ווי געהט עס עפּעס?

— געווען אמאָל גרינגער א לעבען צו מאכען, אבער — די קינדער אויסגעגעבען צו מענשען גלייך. כ'וואָלט עס אין רוסלאנד ניט געקענט בעווייזען. מיט זיי האָב איך שוין גאָר קיין זאָרג ניט. געקומען אהער קליינע, נאָר מיט גוטע קעפּלעך. האָבען זיך פיין ארויפגעארבייט.

און כאָטש ער איז דאָך אויך א ס י ט י ז ע ן, אָבער די אמת'ע בירגער פון לאנד זיינען זיינע קינדער, וואָס כאפּען זיך אמאָל אריין צו טאטע-מאמע פריייטאָג צו נאכט עסען א שטיקעל אידישע געפילטע פיש....

און, ווען מען ווארפט א בליק און מען בעטראכט די גאנצע פאנאראמע פון דעם אידישען לעבען דאָ, כ'מיין דעם רוסישען אידען, וואָס אין די דרום שטאטען, ווערט פערדריסליך. דער עולם איז

לויפיג דער פרט. אין אלגעמיין אָבער טראָגט נאָך דער ישוב ניט דעם בעשטענדיגען כאראקטער.

אין דער צייט וואָס אין דער איסט איז פאר מיינע אויגען פאר די לעצטע עטליכע יאָהרען דאָ און דאָרט גאנצע אידישע שטעט אויפגעבוים געוואָרען; די אידישע גאס צעוואקסט זיך און פונדעוועט זיך איין; פון הונדערט איז געוואקסען טויזענד, פון טויזענד אידען איז געוואָרען צעהן טויזענד — אידישע קהלות זענען אויסגעוואקסען. און דאָ אָבער, אין די ווייטע דרום שטאטען שטעהט עס אויף אן אָרט. פריהער געווען טויזענד אידען און איצטער — אפשר עלף הונדערט און אפשר — ניין הונדערט. דער עולם בייט זיך שטארק. ווי זומער-פויגלען, געקומען, א שמעק געטאָן און אוועקגעפלויגען נאָכ׳ן ערשטען זומער, ערגעץ צו נייע גענדען.

אהער קומען מענשען וואָס ווילען זיך ארויסטאָן פון דער וועלט. געוואָרען מיעד פון דעם לעבען ד אָ ר ט ע ן.

— דירעה מיר ניט דעם קאָפּ, כ׳האָב עס גענוג געהאט דאָרטען אין רוסלאנד.

אדער:

— כ׳האָב עס געהאט איבערגענוג אין ניו־יאָרק. כ׳בעדארף א לעבען מאכען און — דאטס אָל.

אבער דעם ל ע ב ע ן דא מאכט מען זעהר שווער. אין דער איסט, דאכט זיך מיר, זענען דאָך אונזערע ניט אזוי פעריאָגט, ווי דאָ. דער ארבייטער דאָרטען, נאָך זיין טאָג ארבייט, ווי ס׳איז — קומט אהיים. זוכט רוה. שלאָגט זיך אלץ ארום פון קאָפּ אין די פאָר שעה פון זיין רוה. דאָ אָבער, זוכענדיג גליק צווישען אָט די אלע ווינט־פּרנסות, ווייסט מען ניט פון קיין רוה. אלע זיבען טעג אין דער וואָך, אלע שטונדען וואָס מען קען נאָר פון מעת־לעת אָבּרייסען ווערט אין דעם ווינט־עסק אריינגעלעגט.

פונקט ווי אין בראזיליען אזוי טרעפט מען דאָ א גרויסען עולם ניט בעווייבט. אלטע און יונגע בחורים, אדער — ווייב און קינד

געווארט מיר זאָלען איהר עפּעס זאָגען. ניט קענענדיג זיך דערוואר-טען, האָט זי אליין אָנגעהויבען אין ענגליש:

— איהר זוכט אפשר דעם האָטעל ג ר י ן? איך קען אייך בעווייזען וואו ער איז.

— ניין, קינד, מיר זוכען ניט דעם האָטעל, — האָב איך גע-ענטפערט.

— איהר זוכט ניט... יא, איהר זיינט אידען?

— יא, קינד, מיר זיינען אידען.

— איך בין טאקע אויך א אידישע. — און איז רויט גע-וואָרען.

— ווי אזוי רופט מען דיך?

— ראָזי איז מיין נאָמען. מיין מאמע האָט דאָ א גראָסערי.

— פארוואָס ביזטו נאָר אליין, ווילסט זיך ניט שפּיעלען מיט די קינדער דאָרטען און איך האָב איהר אָנגעוויזען אויף א גרופּע קינדער וואָס האָבען זיך געשפּיעלט אין שאָטען, אריבער דער גאס.

זי איז מיט אמאָל אומעטיג געוואָרען, בעטראכט די קינדער און שטיל געענטפערט:

— ניין, איך שפּיעל זיך ניט מיט זיי. איך האָב זיי אלעמען געשלאָגען.

— דו זיי?

— יא, איך אליין. איך בין שטארקער פון זיי אלעמען. זיי רופען מיך "קייק" און איך שלאָג זיי. כ'האָב זיי פיינט.

— קענסט רעדען אידיש?

— מיין מאמע רעדט, אָבער איך ענטפער ניט.

— פאר וואָס? דו קענסט ניט רעדען אידיש?

— איך קען, נאָר — איך וויל טאקע ניט.

— פאר וואָס, קינד, ווילסטו ניט רעדען קיין אידיש?

— איך ווייס ניט פאר וואָס. אזוי, איך וויל ניט.

— ווילסטו ווערען א קריסטין? —

— האָ?

קליין און איהר קענט איהם בעטראַכטען. עפּעס איז עס אַ בילד וואָס די פאַרבען זיינען אָבגעקראָכען. אַ ספר — וואָס די אותיות זיינען געוואָרען אָבגעריבען. וויין, וואָס שטעהט אָפען, אירט און ווערט זויער.

דער ליטוואַק ווערט דאָ אַלטגעבאַקען און אָבגעשטאַנען.

דער דרום־רוסישער — פערגרעבט און וואָכעדיג.

דער פּוילישער — אויסגעוועבט און אָבגעבליאַקעוועט.

די דייטשע אידען בלויז, וואָס זיינען פון קיינעם ניט געיאָגט געוואָרען, שטעהען דאָ אויף זייערע אייגענע פיס, לעבען דאָ מיט'ן לעבען פון לאַנד און געניסען פון די זאַפטען פון לאַנד.

אידיש

לעצטען זומער. אין אַ הייסען נאָכמיטאָג, בין איך אומגעגאַנגען מיט מיינעם אַ פריינד צווישען די רייכע, ניט־אידישע, ז ו־מ ע ר וואוינונגען וואָס ביים ים. מיר האָבען זיך אויף אַ וויילע אָבגעשטעלט אויף אַ ווינקעל גאַס און בעטראַכט די הייזער וואָס ארום אונז; צווישען זיך געדערט פון דער רוהיגקייט און שטילקייט וואָס הערשט ארום.

מיט אַמאָל איך ווייס ניט פון וואַנען און פון ווען, ווי אַ קליין מיידעל, אַזוי פון אַ יאָהר אַכט, איז אויסגעוואַקסען פאַר אונז. אין אַן אַלט, אָבגעטראָגען, און אויסגעוואָקסען, געקעסטעלט קליידעל איז זי געווען אָנגעטאָן, און איהרע שטאַרקע, ראָזע פיס האָבען זיך ביז צו די קניה ארויסגעזעהן. די נאַקעטע פיס זיינען געווען שטאַרק צוגראַבעלט, ווי פון קלעטערען אויף בוימער און צוגראַבעלט זיינען געווען איהרע פולע, רונדע, רויטע באַקען. די אויגען איהרע, אַזעלכע ליכטיג פרעהליכע האָבען אונז אין פּנים אריינגעלאַכט. האָט זיך אָנגעהויבען אַזוי צו לאַשטשען צו אונז ווי אַ יונג קעצעל און

אמניבאָס, האָבען מיר זיך געלאָזט אראָב מיט דער פינפטער עוועניו. ניט האָבענדיג לאַנג שוין, ווייזט אויס קיין געלעגענהייט צו רעדען אידיש, האָט ער זיך מיט א מין הונגעריגקייט, אויפ'ן הויכען קול, זיך אזוי צוגעכאַפּט צום אידיש, איש ענגליש און רוסיש געמישט איז ווי גלאָז צובראָכען געוואָרען אונטער זיין צונג. כטעט שרייענדיג האָט ער מיר דערצעהלט פון דעם לעבען אין פּאַלעסטינא און פון די אידישע קאָלאָניסטען און פון די תימנ'ער אידען און פון די אידישע בחורים און מיידלעך דאָרטען. אז מיר זיינען געקומען צו צוויי-און־דרייסיגסטער סטריט האָבען מיר געדאַרפט אויסשטייגען און וואַרטען אויף דעם נעקסטען אמניבאס וואָס געהט אהין וואוהין מיר האָבען געדאַרפט. מיין פריינד האָט זיין שמועס ניט איבערגעריסען און, מיט א קלינגענדער שטימע, פאַרטגעזעצט זיין ערצעהלונג איבער פּאַלעסטינא.

— זייט אזוי גוט, איך וואָלט אייך בעטען בעסער ניט צו רעדען דאָ קיין אידיש — דערהערט זיך פּלוצלונג הינטער אונז א חנינה'דיגע שטימע אין אידיש.

איך קוק מיך אום; ס'איז דער מ ע נ ש מיט'ן בלעכעל אויפ'ן היטעל וואָס שטעהט אויפ'ן טראָטואור און טיילט אויס אויסשטייגס־צעטלען צו די אלע וואָס בעדאַרפען בייטען זייער אמניבאָס און ביי וועמען מיר האָבען נאָר וואָס צעטלען גענומען. א מענש אזוי א דרייסיגער פון א מיטעלען וואוקס און מיט שווארצע אויגען און ברוינע מאָגערע באַקען. דינט ביי דער אָמניבאָס קאָמפּאני. ער קוקט צו אונזער ביידענס פערוואונדערטע אויגען און חזר'ט איבער נאָכאַמאָל די אייגענע ווערטער אין אידיש:

— אזוי, רעדט דאָ בעסער ניט קיין אידיש, ס'איז זעהר ניט גוט.

— פאַר וואָס?

— אזוי. זיי ווילען עס ניט ליידען.

— ווער וויל ניט ליידען? וואָס פאַר א — זיי?

— זיי... אָט זיי. און ער שטרעקט אויס זיין האנט צו דעם

— יא: אפשר ווילסטו ווערען א קריסטין; אָט אזוי ווי יענע קינדער זיינען?

זי איז מיט אמאָל בלאס געוואָרען; זיך דערשראָקען פאר מיי־נע רייד און איהרע בליקען האָבען געבלאָנדזשעט אמאָל אויף מיר און אמאָל צו מיין פריינד, ווי געפאָרשט צי איך מיין עס ערנסט. און מיט אמאָל האָט זי ווידער איבערגעפרעגט:

— איהר זיינט טאקע אידען?

— יא, קינד, מיר זיינען אידען. איך פרעג דיך, צי דו וואָלסט וועלען ווערען א קריסטין ווי אלע קינדער דא? וועט דיר זיין גוט די קינדער וועלען זיך מיט דיר שפּיעלען, וועלען דיך ליעב האָבען...

— ניין, ניין, — האָט זי זיך אָנגעהויבען צו וועהרען — איך וויל ניט זיין קיין קריסטין. זיי זיינען שלעכטע מענשען. זעהר שלעכטע מענשען, איך האָב מורא פאר זיי.

— דו קענסט דאָך זיי שלאָגען? ביזט דאָך שטארקער פון זיי?

— ניין, איך וויל ניט, איך וויל ניט. איך האָב מורא. — האָט זי אלץ מיט שרעק אין די אויגען איבערגע'חזר'ט.

איך האָב איהר געזאָגט, אז איך האָב בלויז א שפּאס געמאכט און, אז מיר זיינען אויך אידען. — זי האָט אָבער פּחד בעקומען פאר אונז.

מיר האָבען זיך געזעגענט מיט איהר, וואָרים איהר האנד גע-גלעט אָבער דער פּחד פון איהרע אויגען איז ניט פערשוואונדען.

ווען איך בין שוין געווען ווייט אָבגעגאנגען, האָב איך מיך אומגעקוקט. זי איז נאָך אלץ געשטאנען ווי א פערגליווערטע און פערוואונדערט אונז נאָכגעקוקט...

* * *

כמעט אין דער אייגענער וואָך האָב איך געמאכט א בעזוך מיינעם א פריינד, א רוסיש־ענגלישען איד, וואָס האָט די לעצטע עטליכע יאָהר פערבראכט אין פּאלעסטינא, מיר האָבען פערלאָזען זיין האָטעל וואָס האָט זיך געפונען ניט ווייט פון ר י ו ו ע ר ס י י ד ד ר י י ו און, אויפזועצענדיג זיך אויבען אויף אן

שטאַרבען איז דאָס אידישע וואָרט: געשטאַרבען פאַר אייגענע זינד און, אז ניט א קינד פון סקאַטישען פאָלק זינגט עס איצטער פאַר'ן עולם אידישע פאָלקס-ליעדער נאָר די נשמה פון דער נייער אידישער מוטער דאָ בלאָנדזשעט ארום און זוכט איהר תיקון. די אידישע מו-טער — מען האָט זי פער'משפט אומצוגעהן צווישען די אלטע קברים און פון די מצבות ס'אלטע אידישע וואָרט אראבלייענען און פאַר זיך עס זינגען... זינגען...

"שלאָף מיין קינד, מיין קרוין, מיין אוצר"...

עס קלינגט אזוי ציטריג, מוטערליך איהר שטימע און מיר דאכט זיך אוים אז די וויעג־בעט איז שוין לאנג לעהר.

"לאָמיר אלע פרעהליך זיין"...

און די אידישע, די אמת-אידישע פרייד — וואו איז זי?...

— — — — — — — — — — — — — — — — — — —

אך, צי וויים עס גאָר, אָט דאָס ליעבע, טייערע קינד פון א פרעמד פאָלק, אָט די סקאַטישע טאָכטער וואָס איז שוין כמעט אינגאנצען פעראידישט געוואָרען — צי ווייסט זי גאָר וואָס פאַר א טיעפע וואונד זי ריהרט אָן ביי אונזערען א מענשען אין הארצען זינגענדיג פאַר אונז אונזערע פאָלקס־ליעדער?...

*   *   *

דאָס איז מיר געקומען אויפ'ן געדאנק צוליעב א קלייניקייט וואָס כ'האָב געהערט אויף מיין רייזע אָט דאָ ניט לאנג — — —

ס'איז געווען אין דזשעקסענוויל, פלאָרידא. כ'בין איינגעשטאַ-נען אין א אידישער אכסניה ביי בכבוד'יגע לייט, וואָס וואוינען שוין דאָ אריבער צוואנציג יאָהר. האָבען דאָ קינדער געבוירען; קינדער אויסגעגעבען.

זיץ איך זיך ביים טיש, אונטען אין עסען־צימער און עס מיין פריהשטיק. ביים לאנגען טיש זיצען נאָך יונגעלייט, וואָס וואוינען דאָ אין דער אייגענער אכסניה. און געגענאיבער, ניט ווייט פון מיר זיצט אן עלטערער איד, שוין גרוי, אזוי פון א יאָהר זעכציג. א פערשוויצען בערדעל גאַנץ זויבער געקליידעט. זעהט אוים ווי א היי־

שטראָם מענשען וואָס אין די טויזענדער שפּאַרען זיי זיך דאָ, לענג און ברייט, אין די נאָך־מיטאָג שעה'ען; ווער ווייסט עס ניט יע־נעם ווינקעל — ביי פינפטע עווענו און צוויי-און-דרייסיגסטער סטריט אין ניו יאָרק?

— "זיי ווילען עס ניט ליידען"...

און דער ז י י — גאָט מיין גאָט — דאָרט זיינען דאָך מעהר אידען ווי ניט-אידען!

* * *

אין דער געגענד וואו עס דאכט זיך דיר צומאָל אויס, אז אפי־לו די גאסען זיינען מיט אידען געברוקירט. דאָרטען ארויף גרענד סטריט, האָבען רייכע אידען פון דער פינפטער עווענו אויסגעבויט פאר די ארימע אידען פון דער א י ס ט ס י י ד א קליין, שעהן טעאטערל, צו אויסאיידלען דעם געשמאק פון אונזערע לייט...

די טעג בין איך דאָרט געזעסען אין דעם ווייך-בעלויכטענעם זאל, מיינע אויגען האָב איך געהאלטען פערשלאָסען און דורך מיין הארצען האָט אזא ביטערער טרויער געצויגען; אזא טרויער... מען האָט דאָרט געזונגען אידישע פאָלקס־ליעדער.

געזונגען האָט די ליעדער פאר'ן עולם די ליעבע, טייערע קאָנ־סטאנסע גרעון. א קינד פון סקאָטישען פאָלק, א קריסטין, וואָס איז געפאנגען געוואָרען פון די אידישע פאָלקס־ליעדער. זי זאמעלט זיי מיט אזוי פיעל ליעבע און מיט נאָך מעהר ליעבע זינגט זי זיי פאר'ן עולם. איהר שטימע איז שוין פעראידישט געוואָרען, אָבער די ווערטער קומען ארויס ביי איהר אזוי ווי זיי וואָלטען בעלאנגען צו א פאָלק וואָס איז שוין לאנג געשטאָרבען.

איידער זי הויבט אָן זינגען א ליעד דערקלערט זי עס פריהער אין ענגליש. פערטייטשט דעם אינהאלט און פערטייטשט דאָס אי־דישע לעבען וואו די ליעד איז געבוירען געוואָרען. און איך זיץ און הער עס צו. און דער ווערטאָג אין הארצען נאָגט און נאָגט, עס דאכט זיך:

געשטאָרבען איז דאָ א טייל פון אונזער אידישען לעבען, גע־

פון שעהנעם וועטער. פון שווערע צייטען. פון מלחמות אויף דער וועלט און שלעכטע שפייזען.

ס'קלינגט דאָך אלץ ווי א וויץ. ווי א וויץ. ווי א שפּאס — אפילו ניט קיין טרויעריגער שפּאס...

צוויי ווינטערען האָב איך געוואוינט אינ'ם מזרח טייל פון די בראָנקס, דאָרט אין ניו יאָרק. טאָג־טעגליך בין איך שעה'ן-ווייז אומגעגאנגען אין די געדיכטע, אידישע גאסען. קינדערלעך קיין עין-הרע ווי מאָן. און קיין איין מאָל דורך דער גאנצער צייט האָב איך ניט געהאט די זכיה צו הערען ווי קינד מיט קינד שרייט זיך דורך אין דער שפּראך פון זיין טאטע־מאמע.

ווידער האָב איך בעגעגענט דאָ און דאָרט א יונגערמאן, אן אוניווערזיטעט שילער, געבוירען געוואָרען דאָ אין לאנד, וואָס האָט זיך געבראָכען די צייהנער ערקלערענדיג מיר זיין ליעבע צו אידיש און, אז שלעכט, זעהר שלעכט האָבען זיין טאטע־מאמע געטהאָן, וואָס האָבען פערגעסען צו געבען איהם אין דער יוגענד ז י י ן שפּראך...

און ווער ס'האָט צער דערפון, וואָס אידיש געהט אונטער דאָ אין לאנד און קען זיך מיט יענעם'ס צרה טרייסטען — איהם קען איך דערצעהלען, אז —

— די קינדער וואָס קומען ארוים פון שטאָלצע, דייטשע טאַ־טע־מאמע, שעהמען זיך אויך צו רעדען אין גאס די שפּראך פון זייער פ אָ ט ע ר ל א נ ד.

זאָלען זיי זיך טרייסטען אויך מיט דעם — אויב זיי זוכען א טרייסט, אז —

— ניט נאָר שפּראכען אליין געהען דאָ אונטער אין געיעג צו „מאכען" א לעבען....

מיש אלטער משכיל.

מיט אמאָל קומט אריין די אינגסטע טאָכטער פון בעל-הבית; א שוואַרצ'חנ'עווידיגע מיידעל פון א יאָהר פערצעהן. זי האָט זיך געזעצט צווישען די געסט און געוואַרט אויף איהר פריהשטיק.

— היינט איז דאָך זונטאָג, טאָ וואָס-זשע טהוסטו היינט? — פרעגט ער איהר ווידער. — וואָס טהוסטו א גאַנצען זונטאָגדיגען טאָג?

— איך געה באַלד אין דער שולע.

— וואָס פאַר א שולע זונטאָג?

— א אידישע.

— וואָס?

— איך געה דאָ אַלע זונטאָג זיך לערנען אידיש.

— אזוי גאָר, דו לערנסט זיך העברעאיש?

— ניין, אידיש.

— האָסט א טעות, העברעאיש מיינסטו געוויס צו זאָגען.

— ניין, כ'מיין ד ז ש ו א י ש, וואָס מען רעדט.

— ארויסגעוואָרפען די צייט, מיין קינד.

— פאַרוואָס, כ'וועל זיך נים אויסלערנען? — פרעגט זי גאַנץ נאאיוו.

— פאַרוואָס... ס'איז שווער דיר צו זאָגען פאַרוואָס. דו ביזט א קינד. נאָר אָט וואָס. אָט געה צו צום שפיגעל... שטעל זיך אזוי אַוועק ביים שפיגעל מיט'ן פנים און פאַס אויף: ווי שעהן איז דיין פנים, ווען דו רעדסט ענגליש און ווי חעסליך ער קוקט אויס, ווען דו רעדסט אידיש. יאָ, יאָ, געה צו צום שפיגעל.

זי איז רויט געוואָרען, געקוקט אויפ'ן עולם ארום, געפאָרשט וואָס פאַר אן איינדרוק ס'האָט אויפ'ן עולם געמאַכט. ס'אייגענע איז געווען מיט איהם. ער האָט זיך עפּעס אליין פערוואונדערט פון זיינע רייד און האָט צום עולם בליקען געוואָרפען.

כ'האָב איהם שפּעטער א ווייַלע געהערט רעדענדיג מיט דער ווירטין אידיש. מיט דעם קאָוונער אקצענט. מען האָט געשמועסט

היגען אויסזעהען, ריין צוגעפוצט, מענשען איילען ניט און פאל־מעס און אליעאנדרען זיינען די איינציגע בוימער וואס ציערען די שטאט. די פאלמעס זיינען פון כלמורשט'דיגען ווינטער א ביסעל אבגעשאסען אבער די אליעאנדרען וואקסען און גרינען אויף גאט'ס בעראט, האבען זיך אזוי צובליהט, אזש א חיות איז צו געהן אין די שטילע גאסען. פאראן דא טראמווייען אין שטאט, וואס פערנעהמען זיך מיט איבערפיהרען די לופט פון איין עק שטאט צום אנדערען. מענשען ווינציג. הייזער זיינען טאקע פאראנען פאר פערציג טויזענד נפשות, אבער נפשות פעהלען.

און אזוי האב איך מיר דא אבגעשטעלט אויסרוהען אביסעל די ביינער און אנווארימען זיך אביסעל פון די גרויסע קרירות וואס האבען מיך שוין צופיעל גע'רודפ'ט אין וועג, פאר די לעצטע חדשים.

אז איהר רעדט מיט אן ארטינגען איינוואוינער, וואס האט נאך ליעב גאלוועסטאן דערצו, בעקלאגט ער זיך:

— אונזער שטאט האט שוין איצטער געקענט זיין אזוי גרויס אפשר ווי ניו־ארלינס, וואס קאנקורירט מיט אונזער האפען, אבער צוליעב די שטורם־ווינטען קען אונזער שטאט ניט וואקסען און מענשען קענען זיך דא ניט איינפלאנצען.

און גאלוועסטאן איז דאך איינע, פון די וויכטיגסטע פארטען אין לאנד. דער גרעסטער טייל וואטע פון לאנד וואס ווערט אין די דרום־מערב שטאטען געשאפען ווערט דורך גאלוועסטאן ארויסגעפיהרט און די שטאט האט מעגליכקייטען געהאט אויפצוואקסען מיט דער אייגענער שנעלקייט ווי פיעל אנדערע שטעט דא אין לאנד, וואס זיינען כמעט איבער נאכט בעשאפען געווארען. נאר צוליעב די שטורם־ווינטען, וואס קומען כאטש זעהר, זעהר זעלטען איז גאלוועסטאן פער'משפט געווארען צו זיין קליין און בעשיידען און איהרע שכנ'ישע שטעט, ווייטער פון ים, וואקסען און ענטוויקלען זיך.

גאלוועסטאן אליין איז פאקטיש א אינזעל. אז איהר קומט אן

גאלוועסטאָן

ביי א חודש צייט האָב איך דא געשוויילט. א ביסעל צופיעל פאר דעם וואָס רייזט און וויל זיינע איינדריקען פערשרייבען. אז מען ווערט א בירגער אין שטאָט הערט מען אויף צו זעהן דאָס, וואָס עס האָט זיך געוואָרפען אין די אויגען אין דעם ערשטען אוי-גענבליק ווען דיין פוס האָט אריבערגעטראָטען איבער'ן שוועל פון שטאָט. גאלוועסטאָן פערמאָגט ביי א פערציג טויזענד איינוואוינער, און וויפיעל אזעלכע ש ט ע ט ל ע ך זיינען פאראן אין לאנד און קיינער פון אונז האָט פון זייערע נעמען ניט געעהרט, אדער יא גע-הערט און גלייך פערגעסען — אָבער גאלוועסטאָן ווייסט מען.

אין רוסלאנד, פאר'ן ארויספאָהרען קיין אמעריקא, ישובט מען זיך צו פאָהרען דורך ניו יאָרק אדער אפשר דורך גאלוועסטאָן וואָס אין מעקסיקאנער ים־אויסגוס. כאָטש קיין ניו יאָרק קומט מען אָן אין א וואָך צייט און קיין גאלוועסטאָן, אז גאָט העלפט — אויפ'ן פינ-און-צוואנציגסטען טאָג. דער נאָמען גאלוועסטאָן איז פערבונ־דען מיט ט ע ר י ט אָ ר י א ל י ז ם מיט ווייטע האָריזאָנטען: דער טויער צום שטאַט טעקסאס, וואָס איז אזוי גרויס ווי גאנץ דייטשלאנד, פערמאָגט פעטע ערד און, וואָס אינגאנצען ביי א פיער מיליאָן מענשען קלאָטשען זיך ארום אין דער ברייטער, ווייטער, פרוכטבארער געגענד. מיר האָט אויך דער נאָמען צופיעל געקלונגען אין די אויערען און איך האָב בעטראכט אהער צו פערקירעווען.

געוואָרט האָב איך צו טרעפען א האפען־שטאָט, ווי דער שטיי־נער, וואו מענשען זיינען שטענדיג אין א בהלה און וואָס אויפ'ן חשבון פון פאָרט איז די שטאָט פערלאָזען און וואו געלט איבער דער מאָס שיט זיך אין דער לענג און דער ברייט; געטראכט צו געפינען א שטאָט פון די שטעט, וואָס כ'האָב פיינט און וואָס זיינען מיר צו לאסט אויף מיין לעבענס־וועג....

און געפונען האָב איך א קליין שטעטעלע מיט א ליבען, רו-

מאכט. די וואַנט האָט טאַקע איחר דיענסט געטאָן בראַוו. האָבען זיך אָבער די וואַסערען געקליגט הינטען אַרום זיך אַריינצוקלייבען אין שטאָט אריין און אַרויסטראָגען די סחורות פון די געשעפטען. די כוואַליעס האָבען זיך ערמערווייז אונטער דער וואַנט אַרונטער־געגראָבען און די ערד מיט דעם בולוואַר אינאיינעם אַרויסגע־שווינקט. קיין לעבענס זיינען דעם מאָל ניט אומגעקומען אָבער ס'איז געווען אַ וואַרנונג צו די מענשען, אַז זיי זאָלען זיך האַלטען אַ ביסעל ווייטער פון דאַנען. אַ גרויסער טייל פון די וואָס ווילען לעבען זיכער און רוהיג אויף גאָטס ערד, האָבען זיך אַרויסגע־קליבען און אויף זייער חשבון בליהען די שכני'שע שטעט. דאָס פערבליבענע אָבער געהט זיך אָן מיט זיין עקשנות. זינט נאָכ'ן שטורם געהט אָן די אַרבייט אַרום דעם ווידערשטענסטיגען ים, איהם אויף צו להכעיס. מען האָט פון ים אַרויסגעפּאָמפּעט זאַמד און דעם איינגעפאַלענעם בולוואַר צוריק צו זיך געבראַכט. נאָך איצטער אַרבייטען אַרום הונדערטער אַרבייטער טעגליך ביי דעם בולוואַר, יענע שפּורען פון חורבן צו פערווישען. צעמענט און געהאַקטע שטיי־נער, ציגעל און ווידער צעמענט, דראָט און אייזען שטאַבער ווע־רען אינאיינעם געגאָסען און פערגאָסען. טאָג-טעגליך קומען אָן צוגען, ברענגען אין זייערע פּראַכט וואַגאָנעס שוואַרצע פעטע ערד פון ערגעץ. מיט דער ערד הויבט מען אויף דעם גאַנצען פּאַס לאַנד וואָס לויפט מיט דער לענג פון ברעג. דאָ ועט ווערען פּערפלאַנצט גראַז, בוימער; מאַכען, אַז די כוואַליעס זאָלען אַזוי לייכט עס ניט קענען אַראָבטראָגען יעמאָלט ווען זיי פּאַטשען איבער דער הויכער וואַנט.

רעדט מען אָבער מיט די געשעפטס־לייט אין צענטער שטאָט פון דער אַרבייט וואָס ווערט ביים ברעג ים געטאָן, שמייכלען זיי סקעפּטיש:

— גאַלוועסטאָן וועט שוין ניט ווערען דאָס וואָס זי האָט בע־דאַרפט זיין, ניטאָ קיין גליקען. געשעפטען מאַכען זיך צו.

אין דעם איצטיגען קריזיס אָבער איז געווים מעהר שולדיג

מיט דער אייזענבאהן בעראַרף דער צוג איבערגעהן א בריק, גע-מויערט אין ים־אויסגוס, גאנצע צוויי מייל לאנג. און די גרויסע שטורם־ווינטען וואָס טראָגען זיך פון צייט צו צייט ביי די ברעגעס פון מעקסיקאנער ים-אויסגוס האָבען זיך ספּעציעל אויף גאלוועסטאָן אָנגעזעצט. לאָזט ניט די מענשען דאָ זיך איינצופונדרעווען. דער שטורם אין יאָהר ניינצען הונדערט האָט דעם ים געטריבען דער גאנצער שטאָט גאלוועסטאָן אראָבצוּואַשען, און שיעור שיעור איז עס ניט געשעהן. דעמאָלט זיינען טויזענדער מענשען אומגעקו-מען און א טייל פון דער שטאָט איז אָבגעשווינקט געוואָרען. א גרויסער טייל פון די לעבען־געבליבענע האָבען די שטאָט פערלאָזען און דער מעהר איינגע'עקשנ'טער עולם האָט גענומען וכען פּלענער ווי אזוי דעם שטורם בייצוקומען.

דעמאָלט האָט מען געמויערט א וואנט ארום שטאָט. פון ים ארויס, כדי צו געבען א ווידערשטאנד די כוואליעס וואָס האָבען זיך אין גוטע צייטען צו־נאָהענט צום ברעג גערוקט. די וואנט איז איי-נע פון די מערקווירדיגסטע שטיקלאך ארבייט, וואָס זאָגט ערות אויף דעם מענשענס עקשנות דער ווילדער נאטור מנצח צו זיין. די וואנט איז מאסיוו, זיבעצען פוס הויך און אזוי פיעל איז איהר דיק אין דער טיעף; געראַמעלט ארום די שטאָט אויף גאנצע פיער מייל. און כדי שוין צו זיין גאָר זיכער, האָט מען אָנגעפיהרט א וועלט מיט שטיקער גראניט און אונטען ביים וואנט אָנגעוואָרפען כדי די כוואליע, ווען זי קומט אָן זאָל זיך איהר ערשטער אימפּעט אָן די שטיקער גראניט אָבשלאָגען אזוי, אז די וואנט זאָל זיין וואָס מעהר בעשיצט. אויבען, צום ים ארויס, לויפט א ברייטער בולוואר, א וועג פאר אויטאָמאָבילען. נאָך יענעם שטורם האָט מען אין גע־וויסע ערטער די שטאָט געהויבען, אום זיכער צו זיין פאר א נייעם אומגליק, אָבער איינגאנצען זעהט אויס האָט עס ניט געהאָלפען.

פאר צוויי יאָהרען, אין אויגוסט האָט דער שטורם מיט ים ווידער זיך פערמאָסטען אָבצושווינקען גאלוועסטאָן פון דער ערד. עס איז איהם ניט געלונגען, אָבער גענוג חורבן האָט ער אָנגע-

לאנד.

אפשר פסק'ענען זיי דא שאלות אויך. כ'ווייס ניט. דאס בי־סעל גרינוואַרג איז איינגעטיילט און צוטיילט אין קליינע פארטיי־צווייגעלעך. אלע שטעהען אין פערבינדונג מיט ניו־יאָרק, מיט דעם גרויסען פארטייען־ים און זיינע גרויסע פיש.

איין מאָל בין איך דאַ אויפגעטראָטען מיט א פאָרטראג. ס'איז געווען אויף דעם פערלאנג פון די ס. ט., ס'מיינט סאָציאליסטען־טעריטאָריאליסטען. כאָטש זיי זיינען בלויז א בינטעלע פון צעהן מיטגליעדער, דאָך זיינען זיי ווייט ניט די קלענסטע פארטיי־גרופע. פאראן פארטייען אידישע אין לאנד, וואָס האָבען דאַ נאָך קלענערע צווייגעלעך. און כאָטש צוליעב מיין כבוד וועגען האט עס מיט קיין גרויסער קאָנקורענץ ניט געשמעקט, פונדעסטוועגען האָט זיך בלויז אן עולם פון א פופציג נפשות אויפגעקליבען, שוין אריינרעכענענ־דיג ביי א טוץ קליינע, שעהנע און קלוגע קינדערלעך, וואָס האָבען זיך זעהר שטארק אמוזירט ביי זייערע מאמעס אויף די הענט און הארציג געלאכט. בלויז א פאָר קינדערלעך, אויך שעהנינקע און ליכטיגע, האָבען ניט אזוי גוט פערשטאנען דעם רעדנער און האָבען זיך פערנאנדערגעוויינט.

זומער צייט קומען אהער אָן זעהר פיעל זומער־געסט צום ים, פון וואנען ס'בלאָזט שטענדיג א קיהלער ווינטעל. פאר מיר איז אָבער דער חודש אפריל דאַ געגוג זומערדיג געווען, גענוג ליכטיג געווען. און די צובליהטע אָליעאנדרעס, וואָס אויף יעדען שריט און טריט, וועלען לאנג, לאנג אין זכרון מיינעם אויפהאלטען אָט די שעהנע ליעבע שטעטעלע, וואָס הייסט גאלוועסטאָן און וואָס האָט נאָך א צונאָמען: „די שטאָט פון אָליעאנדרען".

די מלחמה ווי דער פאר צוויי יאהריגער שטורם. גאלוועסטאַ׳נער פּאָרט איז פערבונדען מיט אלע אויסלענדישע שיפען־ליניעס און זייענדיג דער צווייטער פּאָרט אין לאנד נאָך ניו יאָרק, האָט אהער פרנסה געראַרפּט שטראָמען דורך טיר און טויער. דורך גאוולעסטאָן האָט מען ארויסגעפיהרט וואטע, אויל, תבואות, געהילצען און אהער האָט מען אריינגעפיהרט קאַפע, צוקער, פרוכטען פון די טראָפּישע געגענדען, שטאָל און אייזען פאר׳ן געברויך פון דער געגענד.

זינט די מלחמה האָט זיך דער האנדעל מיט אייראָפּא כמעט אינגאנצען אָבגעשניטען און דער פּאָרט איז ווי אָבגעשטאָרבען. ס׳קומט אָן וועו־ניט־ווען א שיף. עפּעס רודערט זיך כלומר׳שט אין פּאָרט, עפּעס לאָדט מען אָן, עפּעס לאָדט מען אויס — אָבער אָהן לעבען, אָהן מזל און ברכה...

אונזערע אידען זאָגט מען זיינען דאָ פאראַן אריבער טויזענד, אָבער דער גוטער יאָהר וויים וואו זיי זיינען. שווער זיי צו זעהן אלע אינאיינעם. פון די צעהן טויזענד אימיגראַנטען, וואָס זיינען אין פערלויף פון די לעצטע יאָהרען פאר דער מלחמה אָנגעקומען דורך גאלוועסטאָנער פּאָרט, איז בלויז א פּאָר הונדערט פון זיי האָבען זיך דאָ אָבגעשטעלט; די איבריגע האָבען זיך צושאָטען אין די איבעריגע שטעט און שטעטלעך פון טעקסאַס. ווער ס׳פּעדעלט, ווער ס׳האנדעלט מיט אלטווארג און ברוך, ווער ס׳האָט גלאט אזוי קיין פרנסה ניט. אנדערע האָבען זיך דוקא ארויפגעארבייט פון די אויבענדערמאָנטע פרנסות.

אומ־׳־־ענדיג אין די גאסען פון גאלוועסטאָן קען מען בעגעגענען זעהן אָפט צוויי שעהנע אידען מיט שעהנע אידישע בערד. יעדערער אויף זיין וועגעלע טרייבט זיך אויף זיין מלמד׳עשען אופן אָן זיין פערדעל און די נעגער ביים זייט, וואָס האָבען צייט אויף אלץ זיך צו פערקוקען, בעטראַכטען אָט די ו ו י ל ד ע פּאר־שוינען און לאַכען.

דאָס זיינען שוחטים. קוילענען אליין, און שפּעטער צופיהרען זיי די פליישׁ צו זייערע קונדען. ניט קיין גרויסער נייס דאָ אין

דורכזיכטיג מיט אליוועז-קאליר איבערגענאסען. וואו די ערד האט זיך מעהר צום הימעל ארויסגעבויגען, העכער די ברוסט ארויסגע־שטעלט — דארט איז דער גראז העכער און די גרינקייט זיכערער און טיעפער.

עס ציהט זיך א קאקארוזע פעלד אוועק. נאר וואס פון דער ערד דער דרייערדיגער, פיערערדיגער, ברייטע גראז-בינטעלע זיך ארויסגעשלאגען. עס טוט א בלאז א ווינטעלע איבער זייערע שפי־צען און די אלע בינטעלעך גרינינקע בויגען זיך אהין וואו דער ווינט איז אנטלאפען געווארען. וואר־ניט-וואו א הויז אין פעלד. ניטא קיין שטאל. די בהמות זומערען און ווינטערען אונטער'ן פרייען הימעל. א סך ערד פערמאגט דא איין מענש און איין הויז פון דער אנדערער איז דעריבער ווייט. פון דער ערד אליין קוקט אזוי פיעל ליעבע, אזוי פיל נעדולד ארוים:

— צו וואס אזא קליין שטיבעל האסטו דא אוועקגעשטעלט און פאר וואס נאר איינע? — דאכט זיך ווינקט די ערד.

— פאר וואס בלויז צוויי קינדערלעך האסטו געגעבען שטוב און ניט אזא גרויסע מחנה ווי די הינדעלעך, וואס לויפען נאך דער מא־מע-הון? אלע, אלע קען איך דאך מפרנס זיין; אלע, אלע קען איך טראגען; אלע, אלע קענען זיך צוזאמ אנעסען...

און די ערד דא שמייכעלט מיט דעם אייגענעם שמייכעל ווי דארט אין ארגענטינע, די ווייטע לאנד, אויך ביים ברעג פון אט־לאנטיק. און די טרינע בראזען, וואס שלאגען זיך פון דער ערד ארוים שמייכלען און ווינקען מיט'ן אייגענעם חן, ווי דארט ווייט, אויף יענער זייט ים אין די פעלדער פון ליטא און פוילען... און דער עפעל וואס בליהט הינטער'ן פענסטער ביים פויער-הייזעל אטעמט מיט דעם איינענעם שמעקענדיגען ריח, וואס דער עפעלבוים ערגעץ דארט אויף יענער זייט פון די שטיינערנע בערג, אויף יענער זייט, ביים ברעג פון ש ט י ל ע ן י ם.

ווייטער, ווייטער טראגט זיך דער צוג. מיט אמאל גאטס חסד האט זיך אבגעטאן פון א שטיק ערד. דער מענש האט זיך מיט זיין

אומעטיגע צייטען

שעה נאָך שעה געהט פערביי. איך קען מיינע אויגען פון פענסטער ניט אָברייסען. די בליקען זיי ווערען ניט זאט מיט דער ליכטיגקייט וואָס שטראָמט פון אויבען און מיט די ליעבע, צאַרטע קאָלירען, וואָס גיסען זיך איבער דער ערד.

איך פאָהר דורך טעקסעס; דער גרעסטער שטאַט פון'ם לאנד, וואָס ווי גאַנץ דייטשלאנד איז ער גרויס. איך האָב אָנגעהויבען מיין רייזע פון ברעג ים; פונ'ם ראנד פון לאַנד און שטאַט טעקסעס. פון גאַלוועסטאָן. און מיין וועג ציהט זיך צו צפון צו, אביסעל צו מערב געניינט. איך פאָהר פון א פריהען זומער ארויס און וועל זיך ווידער צו א פערשפּעטיגטען פריהלינג דערקלייבען. כ'וויים, אז מאָרגען וועל איך אפשר שניי־פעלדער אין מיין וועג בעגעגענען; שלאַקס־רעגענס קאַלטע קענען אפשר שמייסען אין די פענסטער פון מיין וואַגאָן. היינט איז נאָך אָבער זומער. אָנהויב זומער אויף גאָט'ס גרויסער און ברייטער וועלט דאָ ארום, וואָס שפּרייזט זיך אין דרום זייט פון טעקסעס.

די געגענד איז פלאַך, עטוואָס, וואו־ניט־וואו אביסעלע צו־קרימט. גרויזלאַך בלוילאַך זעהן אויס די נאָר־וואָס צואַקערטע פעל־דער און די פריש איבערגעקערטע גלייכע ערד שיינט מיט דעם פון געשליפענעם זילבער אָבגלאַנץ איך קען מיינע אויגען פון פענסטער ניט אָברייסען.

ס'אי נאָך ווייט פון האַלבען טאָג און ווער האָט אזא שטרע־קע ערד שוין אזוי פריה צואַקערט?

פון ווייטען בעווייזען זיך פינף פערד, שלעפּען דעם דריי־פאַ־כיגען אַקער און הינטער זיי יענער פלייסיגער פּויער. דער צוג לויפט פערביי און איך זעה זיין פּנים ניט.

ביים זייט גרינט א ווייצען פעלד; נאָר וואָס פון דער ערד ארויס דער גרינער גרעזעלע און די גרינקייט איז אזוי איידעל און

דעם גראז, מאכט זאט דער ערד און מאכט ליכטיג גרינען די גרעזעלעך און בלעטעלאך וואס שפרייטען זיך און וויקלען זיך ווייט, גאר ווייט אוועק ביז צו דעם ברעג פון די הימלען, מזרח, מערב, צפון און דרום. פון וואנען עס זעהען זיך איינציגע הייזלעך; וואו עס בעווייזען זיך רויטע פלעקען, רויטע קיה און קעלבער אויף דעם גרינעם, אויסגעשפרייטען גראזען־קלייד און בלעטער־געוועב...

ווייטער, ווייטער שניידט זיך דער וועג. א דערפעלע זיך בעוויזען, איין קלויסטערעל, איין שוהלע ארום וועלכער עס שווימלען קינדערלעך. איין קרעמעלע וואו מען פערקויפט אלץ און גאר נים. איין האטעל, א שטאק הויך און דריי פענסטער ברייט. דער צוג שטעלט זיך אב. א סך מענער און איין פרוי, א מיידעל, קומען צום באהן ארויס, בעטראכטען מיט בליקען פרעמדלאך די מענשען וואס געהען אויף א רגע פון צוג ארויס. מענער ברייטע, מיט ברייטע הענט און פלייצעס. די מיידעל א שלאנקע, ווינטיג, און מיט אומעט איז איהר לעבען פול געווארען ווייל באהנען געהן דא טאג און נאכט פערביי. און די מענער, יונגע, ברוינע פנים׳ער, קייען טאבאק און שפייען צו די רעדער פון אונזערע וואגאנעס. אט די איינע מיידעל אפשר מיט איהר ווינטיג און שארפע, דרייסטע בליקען, טיילט זי ליעבע צו די אלע מענער דא מיט די ברייטע הענט און פלייצעס און מיט ליעבע און מיט לוסט איז איהר הארץ נאך אלץ פול אי־בער די ראנדען. אפשר איינער פון די יונגען דא, וואס ברייט ערגעץ הינטער׳ן דערפעל גרינט שוין זיין פעלד, ער וועט אין די תבואות שפעטער זי בעגעגענען און זי וועט זיינע ווערען. וועט איהם א מאמע ווערען פריהער פון איין קינד און דערנאך פון א צווייטען; וועט זי איהרע בליקען אוועקנעהמען פון די באהנען וואס טראגען זיך דורך די גרינע פעלדער און לאזען א בענקעניש נאך זיך איבער; לאזען א קלעמעניש אין הארצען איבער. עס וועט זיך מעהר איהר הארץ פרעהען צום לאכען פון איהרע קינדער, ארער נחת שעפען הערענדיג דעם געזרויש פון מילך־שטראמען אין גרויסען שעפעל אהיין ווען א יונג וועט די זאטע קיה איהרע מעלקען....

צוטען ווילען צו איהר ניט דערנעהענטערט. עס האָט איבער איהר די שליטה דער קאַרגער און טרוקענער ווינט.

אימיצער האָט די גרויסע שטרעקע ערד אָבגעקויפט. זעהר ביליג געקויפט. כמעט פאַר אומזיסט אפשר געקראָגען. אָבער קיין ליעבע צו איהר האָט ער ניט. קליין־געלט האָט ער אויסגעגעבען און ער וואַרט אַז דערפון זאָל גרויס־געלט ווערען. טיעפע זעק האָט ער זיך אָנגענעהט פאַר גאָלדענע מטבעות אָבער ניט פאַר גאָלדענע ווייץ און ברילּיאַנטענע קאָרן. אָט דאָס פעלד בעלאַנגט צו איהם; ער האָט דעם קנין אויף דעם. האָט ער עס מיט שטעכעדיגע דראָטען ארומגעצאַמט און אויף הפקר צום ווינט איבערגעגעבען. ער וואַרט דאָרט און וואַרט אין שטאָט זיצענדיג, געניסענדיג דעם שטויב פון שטאָט, וואַרט ער אויף בעריכטען וואָס קומען אָן פון ווייטען צו איהם; וויפיעל איז דער מקח פון גאָטס ערד געשטיגען. מיט וויפיעל קען שווערער זיין קעשענע ווערען? און דאָ אויפ'ן פעלד וואַקסען קאַלטענעס־גראַזען, גראָבע גראָזען. קומען פון דער ערד ארויס גראָב און טרוקען; אפילו די קוה — גאָט'ס בעשעפעניש — קען זיי ניט צוקייען.

עס איז דערפאַר, וואָס די ערד האָט מען נאָך ניט צואַקערט, און גאָט האָט נאָך איבער די צואַקערטע בראַזנעס, זיין ברכה ניט געשיקט. עס איז דערפאַר וואָס קיין קערענדלעך האָט נאָך דער מענש מיט זיין האַנט דאָ ניט געזעעט און מיט האָפנונג דעם קערענדעל אין דער ערד אריין ניט בעגלייט. ערגעץ פון ווייטען האָט דער ווינט אַהער קערענדלעך געבראַכט און געלאָזט זיי פאַלען אויף אַ ניט־צואַקערט פעלד, אויף אַ ניט־געבענשטען גרונט. און עס וואַקסען דאָ גראָזען ווילדע, גראָבע, פאַר'ן ווינט אַ שפּיעל, פאַר'ן שטויב צום רוהען. עס קען גאָט'ס רעגען זיי ניט דערוואַשען, זייער גרינ־קייט גרינער מאַכען.

אָט דאָס גרעזעלע וואָס איז פון אַ ווייץ אָדער אַ קאָרען, אָדער אַ געדשט און אפשר פון אַ האָבער, וואָס איז אין דער ערד געלעגען און געקוואָלען, אָט די פרוכט וואָס מענש און בהמה פיהלען אין דעם יעדערער דעם טעם פון דער ערד — גיסט אַ רעגען וואַשט ער

זעגענט זיך מיט'ן עולם. חריי מיידלעך, צוויי שוועסטער אין איהם געראָטען און איינע א פרעמדע. די מאמע אין מיטען. איין מיידעל א פרעמדע און דאָך ווײנט זי צום שטארקסטען. עס וויינט אין דער שטיל די מאמע, עס בייסען די ליפען און שלינגען די טרערען די צוויי שוועסטער, ס'ווישען די אויגען געזונטע מענער ארום, ס'גע־זעגענט זיך דער יונג, בייסט די ליפען. און עס ציטערט זיין פנים פון געוויין. עס ריהרט זיך דער צוג מיט'ן יונג. עס ציטערען די פנים'ער, עס פליסען די טרערען, עס וויינען דריי מיידלאך און א מאמע אין מיטען...

א מלחמה... מען רופט איהם אין מלחמה אריין. עס רופט די שטאָט. די שטאָט, וואָס האָט דעם ריח פון גראָז אויף רויך פון פאבריק פערביטען, זי רופט די יונגען פון פעלד אין מלחמה אריין...

עס פאלט צו די נאכט. ניטאָ וואָס צו זעהן דורך די פענסטער. עס לייכטען די עלעקטרישע לעמפלעך פון אויבען. די רעדער רוי־שען איצטער נאָך שטארקער. דער גערויש פון די רעדער איז טרו־קען און פרעך, פון שטאָט קומט ער דער שטאָלענער קלאנג וואָס הערשט איבער דער וועלט. איך פערמאך די אויגען און וויל דער טאָג זאָל זיך צו מיר אומקעהרען, כ'וויל נאָך אמאָל די גרינע פעלדער זעהען און מיט דעם גרויסען פרידען, וואָס הערשט איבער זיי נאָך אמאָל מיין האַרץ אָנזעטיגען און בערוהיגען. אָבער פאר די אויגען קומען ארויס יענע דריי מיידלאך און די מאַ־מע אין מיטען, וואָס קלאָגען און וויינען און... — — — — — — — —

ס'איז ניט קיין חלום, ס'איז אויך ניט דיווירקליכקייט. ס'איז בלויז דאָס לעבען צווישען ט ו י ט א ו ן ל ע ב ע ן.

ווייטער, ווייטער טראָגט זיך דער צוג. דער טאָג איז שוין באַלד פערגאַנגען. די רעדער רוישען אַלץ טרוקען און טריקענער. עס ליגט אַ צייטונג נעבען מיינע פיס, אויף דער ערד אראָבגעפאַלען. מיט גרויסע אותיות, שרעקליכע אותיות, רויטע און שווארצע, דער־צעהלט מען פון שרעקען, פון מלחמות אויף דער וועלט. א הונגער אויף דער וועלט. דאָ אין לאַנד איז אויך מלחמה. דאָ אין לאַנד איז אויך א הונגער...

—ווער קלערט עס אויס אזעלכע שרעקען ווען אַלץ אַרום גרינט אזוי שעהן?

מיט פרידען ווינקט דער בוים ווען אונזער צוג טראָגט זיך שנעל פערביי. אזעלכע ברייטע וועלטען, אזא רייכע ערד און הונגער גאָר זאָל הערשען!.. הונגער גאָר זאָל שרעקען...

אפשר דאָרט, די שטעט, די גרויסע שטעט — ווי רופט מען זיי דאָרט? שיקאַגאָ, ניו יאָרק און נאָך אזעלכע שטעט אויף דער וועלט, וואָס פערגעסען האָב איך זייערע נעמען. זיי האָ־בען עס די מלחמות אויסגעקלערט און איצטער רופען זיי דעם הונ-גער אויך אַרויס. אָבער דאָ — וו׳הייסט א הונגער?! קען דאָ הונגער גאָר א טריט וואו שטעלען. אזוי פיעל קערענדלעך אין דער ערד בע־האַלטען האָבען זיי אָנגעקוואָלען און גרינען איצטער; אזוי פיעל תבואות נאָך אין שפייכלערס פאַראַנען. עפעל, באַרנעס וועלען פרי-שע באַלד שוין צייטיג זיין. צוויי חדשים; דריי חדשים. און וואָס איז דעם מענשענ׳ס לעבען אין די רייכע רחבות׳דיגע געגענדען?... א אייביגער לעבען. אָהן סוף יאָהרען פון פריעדען דערצויגענע.

איז אמת, אז ערגעץ וואו איז איצט מלחמה? איז אמת, אז ערגעץ וואו האָט מען די פערד פון אקער אויסגעשפאַנט, אין האַר-מאַטען איינגעשפאַנט און טרייבען זיך איבער די נאָר וואָס אויפ־געגאַנגענע קאָרען און ווייצען-פעלדער, טרעטען און טויטען די מתנה פון גאָט, די ברויטען וואָס וואַקסען פון דער ערד אַרויס?

אָט איז דער צוג שוין ווידער שטעהן געבליבען, מענשען, א געזעמעל אויס׳ן סטאַנציע זיך פערזאַמעלט. א יונג, א שעהנער בע־

ווייז האָט זיך מיר אויסגעדאכט: אָט באלד קומען זיי, די בערג אריין, אין שטאָט אריין, מיט דעם שניי אויפ'ן קארק און וועלען אין די פענסטער, אין די הייזער אריינקוקען. וואָרים די גרויסע ליכטיגקייט מאכט די בערג אויסזעהען צייטענווייז אזוי גרינג, אזוי נאָהענט, אזוי הארציג בעפריינדעט, כאָטש גיט זיך צונויף מיט זיי אינאיינעם; כאָטש ווער א טייל פון זיי און טראָג אין מיטען זומער דעם קלאָרען שניי אויפ'ן קאָפּ.

מיט פינף טויזענד פוס איז דענוועד נאָהענטער צו די הימלען ווי ניו יאָרק. און מיט זונענשיין קענט איהר זיך דאָ אזוי אָנ־טרינקען, אזש פון די אויגען זאָלען שטראלען שיסען.

אבער צו גרויס אביסעל איז דענוועד. צו גרויס; אזוי אמווע־ניגסטען דאכט זיך מיר אויס. פאר א שטאָט וואָס טוליעט זיך צו־פוסענס די פעלזען־בערג איז צופיעל דריטהאלבען הונדערט טוי־זענד איינוואוינער. צוויי הונדערט פופציג טויזענד מענשען־קינ־דער. איך וואָלט אָבער דער שטאָט ניט גערופען מיט'ן נאָמען דענ־ווער נאָר — האָפנונג.

ווייל נאָר די האָפנונג האָט אהער אזוי פיעל מענשען גע־בראכט. כ'מיין ניט די וואָס טראָגען זיך דאָ דורך ווי דער ווינט, אויפ'ן וועג צום שטילען ים. כ'בין אויסען די וואָס זיינען אהער געקומען און ווי מיט א מאגנעט האָט עס זיי צוגעצויגען צו די פיס פון די בערג. אָט דער ברוינער גרונט דאָ ציהט די מענשען צו זיך כאָטש טרוקען, זעהר טרוקען איז ער. אָט די פעלזען־בערג וואָס טראָגען שניי אויף זייער קארק ווינקען און כשופ'ן פון ווייטען. דורך זייער כשוף האָט זיך די שטאָט דענווער אויסגעבויט.

"...קומט אהער — ווינקען די בערג — קומט אהער און זעהט וואָס מיר טראָגען אין אונזער טיעפעניש! דאָס שעהנסטע, דאָס טייערסטע פון וואָס איהר מענשען־קינדער, חלומ'ט טאָג און נאכט. זילבער, גאָלד און איידעלע שטיינער; קוילען, קופער, צין און בליי. מיליאָנען דורות טראָגען מיר עס ביי זיך אין דער טיעפעניש; מיליאָנען דורות היטען מיר עס שוין אויף. קומט און טיילט זיך

דענווער

יעדעס לאנד האט זיך איין שטאט וואס אלע ווייסען איהר נאמען; וואס יעדער איינציגער וואלט דארט וועלען אמאל אין לעבען זיין, פאהרען אהין ניט פון געשעפטען וועגען נאר א״״ זיך — בעסער פיהלען, שעהנער לעבען, זיך ארויסצוטאן פון דער אלטעגליכער גרויקייט.

צו דעם סארט שטעט דא אין לאנד געהער ד ע נ ו ו ע ר, וואס ביים שוועל פון קאלאראד-בערג.

די שטאט ליגט פינף טויזענד פוס הויך, אויפ׳ן מיטען וועג פון אטלאנטיק צום פאסיפיק. מיט דעם נאמען דענווער אויף די ליפען פאהרט יעדערער פון זיין היים ארויס, אויב זיין געראנק איז דאס לאנד דורכצושניידען.

און דער דענווערער אליין — ניטא קיין גענוג צערטליכקייטען און איידעלע ווערטער מיט וועלכע ער זאל ניט דערמאנען דעם נאמען דענווער. ווען איך שרייב די ווערטער געפין איך מיר שוין ביי פינף און זיבעציג מייל ווייט פון דענווער און א סך העכער אין די בערג און מיינע געדאנקען זיינען נאך מיט די לעצטע פאר טעג מיינע אין דענווער.

ווארים אין ערגעץ, דאכט זיך מיר, האב איך זיך ניט אנגע־זעטיגט אזוי גענוג מיט ליכטיגקייט ווי אין די לעצטע טעג דא אין דענווער. דאכט מיר, אז אין ערגעץ דא אין לאנד איז די ליכ־טיגקייט ניט אזוי בריים, אזוי קלינגענדיג ווי ארום דענווער. מיר האט זיך צייטענווייז אויסגעוויזען, אז די ליכטיגקייט ארום דענ־ווער קלינגט מיט מיליאנען ליכטיגע גלאקען און די קלאנגען גי־סען זיך אין געשטאלט פון זונענשטראלען. די קאלאראדער בערג שליסען זיך האנט־ביי־האנט ביי די ווענט פון דער שטאט. די שעה־נע, זוניגע טעג, וואס זיינען אויסגעפאלען אויף מיין גורל, האבען די בערג נאר נאהענטער צום שטאט דערנעהענטערט און צייטענ־

ניט די וואָס פערקויפען דאָ צאצקעס פאר טוריסטען זיינען עס דאָס הארץ און נשמה פון דער שטאָט. ניט זיי האָבען זייער לעבען פערקניפט מיט די אוצרות־סודות פון די בערג. דער ריכטיגער גייסט פון דער געגענד דאָ שפיעלט זיך אָב אין די איינצעלנע, גאנץ בעשיידענע הייזער וואו אין א פענסטער ליגען זיך גאנץ שטיל און בעשיידען אויסגעלעגט שטיקלעך מינעראלען; גאָלד־רודע, זילבער־רודע און מיט קליינע נומערלעך פערצייכענט מיט קליינע, שטילע אויפשריפטען — אין וואָס פאר א מינע מען האָט עס געפונען פון וואָס פאר א טייל בארג מען האָט עס ארויסגעפונען.

אָט די אלע שטיקלעך רודע אין די פענסטער זיי זיינען עס די אָנזאָגער פון גרויס גליק; זיי ווינקען צו מענשען ריזיקאנטען, זיי זאָלען זייער שיקזאל מיט די קאלאראדער בערג פערבינדען.

אָבער ניט אלע, וואָס האָבען זייער לעבען מיט די סודות פון די בערג פערבונדען האָבען אין זייער לעבען מיט גליק זיך בע־געגענט. די האָפנונג האָט זיי פערפיהרט און צוריק אויף דעם פשוט'ען לעבענס־וועג ניט אומגעקעהרט...

פאראנגען אָבער נאָך אנאנדער עולם וואָס ציהט זיך אהער. אנאנדער מין מענש, וואָס ניט דער גלאנץ פון גאָלד און דער קלאנג פון קופער ציהט איהם אהער. נאָר די שעהנע, ליכטיגע זומער־טעג, די בלוי־בלויע הימלען ווינקען און כשופ'ען צו איהם פון ווייטען; מאכען אז דער נאָמען ד ע נ וו ע ר זאָל קלינגען מיט האָפנונג און לעבען.

קיין דענווער קומט אויף דער עולם, וואָס האָט ערגעץ אין די גרויסע שטעט זיצענדיג געבויגען ביי א שטעפּ־מאשין, אדער וויקלענדיג סיגארען, אָדער טרינקענדיג צופיעל פון דעם לעבענס־בעכער, אדער — גאָר אפשר אמאָל ניט דערעסענדיג און פון צו־פיעל זאָרג, אָט אלע, אלע, דאָ און דאָרט, וואָס האָבען פלוצלונג אין לעבען זייערע צולעכערטע לונגען דערשפירט; און פונקט אין פריהלינג ווען די פעלדער ציהרען זיך און גרינען, פארבט זיך זייער לעבען רויט, פארבט זיך זייער לעבען מיט זייער אייגען בלוט — אט

מיט אונזער פערמעגען. מיר וועלען פאר זיך לאזען דעם שניי וואס וועט אין הייסען זומער בלאנקען פון ווייטען אויף אונזערע שפי-צען און איהר גראבט זיך ביי אונז צופוסענס, גראבט זיך וואס טיעפער, וואס טיעפער און קלייבט פון אונזערע אוצרות ארויס אלץ וואס איהר קענט נאר דערגרייכען אייער פערלאנג צו בעפריעדיגען. היט זיך אבער ווען איהר טהוט עס. ווארים צו גליק איז דא אומ-גליק א ברודער. זיי זיינען א צווילינג, געהען צוזאמען און דארטען קענט איהר זיי ביידען בעגעגענען...״

אזוי האבען די בערג מיט דעם שניי אויפ׳ן קארק געוואונקען און געוואונקען. בעמערקט האבען עס מענשען בראווע, מענשען דרייסטע, מענשען וואס האבען זיך ליעב מיט׳ן לעבען בעגעגענען ביים שוועל פון טויט, ביים טויער פון אייביגען לעבען. אהער האבען זיך געצויגען מענשען וואס ווערען ניט זאט מיט די געוועהנ־ליכע טעג אונטער געוועהנליכע הימלען; הימלען וואס שפרייטען זיך איבער א פשוט׳ען לעבען אין דער נידער, איבער׳ן טאל. אהער האבען זיך געצויגען די זוכער פון גליק און האבען אין איילעניש אויסגעלעגט ביים צופוסענס פון די בערג א שטאט, וואס האט פאר זיי בעדארפט בלויז פאר א נאכטלעגער דיענען. א סך פון יענע בראווע, פלינקע, מענשען נאכדעם ווי זיי האבען זיך אין די בערג בעגעגענט מיט דעם גלאנץ פון גאלד — האבען זיי אויפגעעפענט זייערע אדערען און פערבונדען זיי מיט די גאלד־אדערען וואס אין די בערג. גאלד האט אין זייערע אדערען, אין זייער בלוט ארייג-געשטראמט און זיי זיינען שווער געווארען; האבען זיך פאר שווער־קייט פון די בערג אראבגעגליטשט. איצטער זיצען זיי אין שטאט און זייערע מ ע נ ש ע ן, געדונגענע, פרייע-קנעכט טהוען פאר זיי זייער ארבייט אין די בערג. זייערע געדונגענע מענשען גראבען זיך אלץ טיעפער און טיעפער אריין אין די פונדאמענטען פון די בערג, וואו גאלד-אדערען, זילבער-אדערען, קופער און קויל־אדערען פלעכטען זיך ארויס פון הארצען פון די בערג און צולויפען זיך אויף אלע זייטען לענג און ברייט, הויך און נידעריג.

פון אטלאנטיק; פאראן אויך שטעט ביים ברעג פון שטילען ים. די מענשען וואס ביים מזרח־ראנד פון לאנד בענקען צום ווייטען מערב. און די פון דער שעהנער ווייטער ו ו ע ס ט בענקען און ציהען זיך צו די ברעגעס פון אטלאנטיק. טאג־איין טאג־אוים פיהרען די באהנען אויסגעפּוצטע לייט, וואס מיט א נערוועזער נייגעריגקייט אין זייער וועזען; פון מזרח קיין מערב און פון מערב קיין מזרח ציהען זיי און דערנווער איז דער מיטעלפּונקט פון לאנד וואו די לייט וואס פערבינדען דעם אטלאנטיק מיט'ן פּאסיפיק, שטעלען זיך אב צו רוהען. יעדער טראגט דעם נאמען ד ע נ ו ו ע ר אויף זיינע ליפּען פון דער היים ארויספאהרענדיג. סיי די קינדער פון דער ג א ל ד ע נ ע ר ו ו ע ס ט, סיי די קינדער פון דער ש ט א ל־א ו ן־ש ט י י נ ע ר נ ע ר א י ס ט שטייגען דא אוים און מיט אזא נאאיווער, קינדערשער נייגעריגקייט בעטראכטען זיי אלע וואס די שטאט פערמאגט. און כאטש די שטאט פערמאגט אליין גאר ניט אויסער זונענשטראלען, בלויע הימלען און די בערג וואס שליסען זיך האנט אין האנט ביי די גרענעצען פון דער שטאט, דאך איז פאר די פרעמדע דער נאמען ד ע נ ו ו ע ר שעהן און דערהויבען.

זיי לאזען זיך פיהרען דורך די גאסען דורך פיהרער, וואס מאַ־כען אן ערנסטע מינע און רעדען פון יעדער קלייניגקייט מיט דעם טאן פון דער גרעסטער וויכטיגקייט. כאטש די הייזער זיינען גרוי און נאקעט, די גאסען ווי אלע גאסען פון א ניט־שעהנער שטאט, און דאך בעמערקט איהר ווי די אלע פרעמדע קוקען מיט אויגען פון פערליעבטע צו יעדען איינפאכען בנין וואס קומט זיי אן אין זייער וועג.

זיי זיינען פערליעבט און, ווי קליינע קינדער קויפען זיי זיך איין סואווענירס, צאצקעס קינדערשע, מיט דעם אויפשריפט „דענ־ווער"...

די בערג און די ליכטיגע טעג האבען א כשוף אבגעטאן די

די אלע ציהען זיך אהער. ניט צום בלישטש פון נאָלד נאָר — צום ליכטיגען טאָג, צו די קלינגענדיגע זונענשטראַלען.

דענגווער איז פאַר א י נ ע ר א אָרט וואו זי קומט העל־פון דעם מ א ן טראָגען זיך אין גאָלאָפּ איפּ׳ן וועג פון גליק, און פאַר איינער — א שטילער ווינקעל וואו זיך אויסצוהוסטען און אויסוויינען און מיט שרעק פאַרנעהמען צום קלאַפּען פון אייגענעם האַרצען.

כ׳האָב געזעהען ערנסטע פערטראַכטע לייט אומגעהענדיג צווי־שען די בערג, אין די מינען־נעגענדען, בעטראַכטענדיג די בערג־רודע, וואָס איז פון דער מינע אַרויסגעפיהרט געוואָרען און זייערע מחשבות האָבען זיך אַלץ טיעפער און טיעפער אין באַרג אריין גע־גראָבען...

און איך האָב געזעהען אַזעלכע מיט איינגעפאַלענע באַקען און וואָס א פייער האָט אין דער איינגעצויגענער הויט געשפּיעלט און מיט א ווידער דורשטיגקייט האָבען זיי די ליכטיגקייט געשלונגען; געוואָלט דעם גאַנצען ליכטיגען טאָג אין זיך אַריינזאַפּען. אהער קומען מענשען, וואָס זייער לעבען איז ווי א קריסטאַלענער לייכטער אויף דר׳ערד געפאַלען און אויף פּיצלעך זיך צעשפּליטערט און זיי לאָזען זיך קלייבען די שפּליטערס. ווילען דעם לייכטער גאַנץ מאַכען און ווידער איהם אָנצינדען און פון זיין ליכטיגקייט געני־סען.

און זעהר פיעל וואָס האָבען געוואָלט מיט זונען־שטראַהלען זייער האַרץ היילען, די לונגען פערצירעוועט, די וואונדען פערוועבען, זיינען אהער געקומען און אונטער די בלויע הימלען דאָ האָט זיך זייער לעבען איפּ׳ס ניי אָנגעהויבען, זיכער און רוהיג, און אנ־שטאָט דעם וועהטאָג אין האַרצען האָט זיך צו זיי אין זייער גאַנ־צען וועזען אריין פערקליבען א שעהנע ליכטיגע ליעבע צו די פעל־זען בערג דאָ, וואָס טראָגען דעם שניי אויף זייערע קעפּ אין די הייסע תמוז־טעג...

● פאַראַן דאָ אין לאַנד א שורה שטעט וואָס ליגען ביים בערג

אונטער דער ערד, ווייל די טעמפּעראַטור איז שטענדיק א גלייכע.

אפשר. נאָר, אז איך האָב מיך דערשפּירט א מייל טיעף אונ־טער דר'ערד, צווישען ענגע קויהלען-ווענט און נידעריגען קויהלען־געוועלב איבער מיין קאָפּ, האָב איך דעמאָלט אינגאנצען פערגעסען צו קלערען ווי אזוי ס'פיהלט דער סלאַוו, נעגער אָדער איטאַליע־נער — כהאָב זיך בלויז איבערגעגעבען מיינע אייגענע געפיהלען און איבערלעבונגען. אינגאנצען איין מייל אונטער דער ערד פער־בראכט, און בלויז צוויי שעה, און דאָך, שוין באלד דריי טעג, אז ס'איז געשעהען און כמעט יעדער ווייל קערען זיך אום צו מיר יענע איבערלעבונגען אין קוילען־גרוב, איין מייל אונטער דער ערד.

איך מוז מיר גאנץ פשוט מודה זיין, אז ווען מען האָט מיר אָנגעטאָן א ספּעציעלע היטעל מיט א שווערען לעמפּעל אויף מיין שטערען, אָט די אייגענע לעמפּלעך, וואָס די קויהלען־גרעבער טראָ־גען אויף זייער שטערען, צו בעלייכטען דעם פלעק וואו זיי שטעהען און וואו זיי בעדארפען מיט'ן שפּיציגען האמער דערלאנגען — אז כ'האָב דערפיהלט אָט די היטעל אויפ'ן קאָפּ, האָט זיך מיר עפּעס אין הארצען אָבגעריסען, א סקרוך איז מיר דורכגעלאָפען דורך מיין גאנץ לייב און באלד האָב איך דערשפּירט, אז פון דער פרעמדער היטעל קומט אזא טעמפּע רוהיגקייט און קלייבט זיך אריין אין מיין מוח. איך בין געגאנגען צום מויל פון דער קויהלען־מינע מיט דער אייגענער "פעסטקייט", וואָס דער העלד ביים צאָהן־דאָקטאר בעת ער עפענט דאָס מויל, דער רופא זאָל איהם א צאָהן רייסען. און אפשר איז עס א קליינער טהייל פון דער רוהיגקייט וואָס בעהערשט דעם פער'משפּט'ען ווען ער ווערט געפיהרט צו דער תליה אָדער עלעקטריק שטוהל.

און איך גלויב, אז יעדער נייער קויהלען־גרעבער ווען ער בע־דארף זיך צום ערשטען מאָל אראָבלאָזען אונטער דער ערד איז פון אזא געפיהל ארומגעכאפּט. וואָס מען פיהלט טיעף אונטער דער ערד איז שוין עפּעס אנדערש. דאָרט איז מען אנאנדער בעשעפעניש. דאָרטען איז רוהיג, שטיל. אפשר אביסעל צו שטיל צייטענווייז.

קינדער פון דעם לאנד און אין זייערע כשוף-נעצען זעהט אויס בין איך אויך געפאנגען...

שטיין-קויהלען

מען הערט זיך אן פיעל מעשיות פון דעם לעבען אונטער דער ערד; ניט וועגען ווערעם, וואס לעבען אין דר'ערד, נאר איבער מענשען וואס פערברענגען אונטער דער ערד די טעג פון זייער לעבען. גאלד-זוכער, קויהלען-גרעבער. מען לייענט פון די אומגליקען, קאטאסטראפעס, וואס טרעפען מיט די מענשען, וואס לאזען זיך אוועק אונטער דער ערד — ניט גליק זוכען, נאר איינפאך זייער ברויט צו פערדיענען; ארבייטער, וואס ארבייטען אב זייער טאג און בעקומען די ארימע, בעשיידענע שכירות.

אמאל פרעגט מען קשיות רעדענדיג וועגען אזוינע זאכען און מען געפינט פאר זיך גלייך אן ענטפער. מען פרעגט:

— פאר וואס געפעלט גראדע אט די מענשען צו ארבייטען אונטער דער ערד ווען מען קען ווי ס'איז ברויט פערדינען אויף דער ערד, אונטער'ן הימעל?

און מען ענטפערט:

— אימיצער מוז דאך טאן אט די אלע געפעהרליכע און אונאנגענעהמע מלאכות; אימיצער מוז דאך צושטעלען גאלד פאר דער וועלט, זילבער, קופער, אייזען, צין; און ווער זאגט נאך אזא נויטיגען ארטיקעל ווי שטיין-קויהלען, וואס אהן דעם קען מען גאר אין דער גרויסער שטאט ניט אויסקומען....

מיר איז אויסגעקומען גאנץ אפט צו הערען פון מענשען, אז אט די אלע לייט וואס לעבען אב זייערע טעג אונטער דער ערד פיהלען זיך בעסער פון זייערע קאמעראדען, וואס ארבייטען שווער און ביטער אויף דער ערד. קויהלען-גרעבער ליעבען די לופט

גלייך ווי אין ווינטער, און מיין העמד קלעפּט זיך מיר צום לייב, כאָטש כ׳בין ניט פון די שוויצער?

באַלד האָב איך אָנגעהויבען צו פערנעהמען פון דער שטיל־קייט אזעלכע געהיימניספולע גערוישען.

— וואָס רוישט עס אזוי ווי א וואסער ערגעץ ווייט?

— דאָס הערט מען ווי די לופט קומט אָן אין די זייטיגע קאַמערען.

— וואָס קנאקט עס אזוי אין די ווענט, גלייך ווי אימיצער ברעכט האָלץ אויפ׳ן קניה?

— דאָס דריקט די משא אויף די ווענט; שטיקער קוילען־שפּע־נער פּלאצען אָב פון די ווענט. ניט קיין געפאהר.

מיט אמאָל האָבען זיך דערהערט טריט פון פערד און גע-רויש פון אייזערנע רעדער האָט זיך געלאָזט פיהלען אין די רעלסען ביי מיינע פיס.

— וואָס איז עס?

— דאָס קומען אָן מויל-אייזלען, זיי פיהרען ארויס קויהלען צום צענטער. לאָמיר זיך בעהאלטען וואָרים דער וועג איז דאָ שמאָל און דער וואגאָן קען אין אונז פערטשעפּען.

מיט א הונדערט טריט ווייטער איז געוועזען א לאָך אין וואנט, ווי א גרויסער אויוועז, און כ׳האָב מיך אהין אריינגערוקט; די פיס אונטער זיך און בעלויכטען מיט מיין לעמפּעלע נעבען מיר, זייט ביי־זייט, מיין בעגלייטער, אויך א קויהלען-גרעבער, וואָס איז דער־הויבען געוואָרען צו א העכערער מדרגה.

אזוי אין הייל זיצענדיג און צוהערענדיג זיך צום גערויש פון ווייטען, האָב איך געוואָלט פרעגען מיין בעגלייטער, ווי אזוי עס פיהלען זיך קויהלען־גרעבער לעבענדיג אָט אזא לעבען? כ׳האָב אָבער ביים שיין פון לעמפּעל דערזעהען זיין פּנים, וואָס איז נאָ־הענט צו מיין פּנים אויסגעקומען און כ׳האָב פערשפּאָרט צו פרעגען. וואָרים ווען ער ענטפערט מיר ווי דער שטיינער דאָ: א ל ל־ ר י י ט! וואָלט איך דאָך איהם סיי ווי ניט געגלויבט.

און א ביסעל צו רוהיג...

מיט מיין לעמפעל אויפ'ן שטערען, האָב איך זיך ארייננעזועצט אין איינעם פון די קליינע פלאכע וואגאָנעלאך, וואָס זיינען אָנ-געלאָדענע מיט קויהלען פון אונטער דער ערד ארויסגעשלעפט גע-וואָרען, מיט דעם כח פון פּארע וואָס די ריעזיגע קעסלען בעשאפען ניט ווייט פון מויל. כ'האָב מיר אינ'ם קוילען שטויב ארייננעזעצט, דעם קאָפּ איינגעבויגען צו די קניה. נאָך דעם ווי די גאנצע קויהלען איז געווען אויסגעלאָדען, אלץ פארטיג, האָט זיך דער צוג פון אָרט א ריס געטאָן און מיט א טרוקענעם גערויש זיך אוועקגעקייקעלט אין בארג אריין, אלץ טיעפער, ווייטער, ווי א פייל פון בויגען, האָ־בען זיך די וואגאָנעלאך געטראָגען דורכ'ן שמאָלען, פינסטערען טונעל. אזוי איינגעבויגען אין דרייען, אז כ'זאָל דעם קאָפּ ניט צו־שמעטערען אין דעם קוילען־געוועלב, האָב איך אָנגעהויבען צו שפּירען דעם גרויסען בארג וואָס איבער מיר. וואָס ווייטער און טיעפער איך בין אונטערן בארג געקומען, אלץ קלענער און קלענער האָב איך מיך דערשפּירט אזש קליין און נישטיג ווי אָט דער רעגען-וואָרעם האָב איך מיך דערשפּירט.

די וואגאָנעם זיינען מיט אמאָל שטעהן געבליבען. דאָ איז דער הויפּט פּונקט פון וואנען די וועגען צולויפען זיך אויף אלע זייטען. פון דאנען האָב איך מיר גענומען לאָזען צופוס. מיין בעגלייטער וואָרענט מיר כ'זאָל זיך היטען דעם קאָפּ ניט צושלאָגען. דער טו-נעל איז נידריג און ס'קומט אויס צו געהן כסדר איינגעבויגען, און-טען צווישען די שמאָלע רעלסען פּאר וואגאָנעלעך וואָס ווערען מיט מויל־אייזלען געשלעפּט. כ'בין א ווילע געבליבען שטעהן און זיך אָנגעהויבען צוצוהערען צו אלץ ארום. שטיל. אן אונטערערדישעם שטילקייט. איך האָב געקענט הערען דעם וועלט-גערויש, וואָס געהט ארויס פון מיין קאָפּ דורך די אויערען. די לופט ווערט אהער פון דרויסען געטריבען דורך מאשינען. מען שפּירט ניט אז דאָ איז וויג-ציג לופט. איין זאָך אָבער איז מיר געווען קשה'דיג: פּאר וואָס שלאָגט א פּארע פון מיין מויל אנטקעגען ליכט פון מיין לעמפּעל,

דער ארבייט. צוויי-ווייז, צוויי-ווייז, געפינען זיי זיך ביי זייער ארבייט יעדער אין זיין גאס, ביים עק גאס, מיט'ן פנים צום וואנט און האקען, און האקען די סאָלידע קויהלען-וואנט און מאכען דעם טונעל אלץ טיעפער...

— העלאו!

זיי ענטפערען שטיל. לאָזען אראָב זייערע שפיציגע האמערס, קערען אָב זייערע פנים'ר צו אונז קוקען און שמייכלען, די פנים'ר שווארץ. בלויז וואו דער טראָפען שוויים האָט זיך אראָבגעקייקעלט איז געלבלאך. מיר האכט זיך, אז אָט די צוויי מענשען האָבען גאָר קיין שום שיכות ניט מיט די אלע וואָס לעבען אויף דער ערד. דאכט זיך, אז קיין מאָל וועלען זיי די ליכטייקייט פון טאג ניט זעהן. זיי זיינען פון בייזע רוחות פערשאָלטען געוואָרען און פער-משפט געוואָרען אזוי דעם גאנצען לעבען צו שטעהן מיט'ן פנים צו דער שווארצער קויהלען-וואנט און מיט שפיציגע האמערס האקען, האקען; אלץ טיעפער און אלץ לענגער דעם פינסטערען אונטער-ערדישען וועג מאכען.

מיין בעגלייטער אָבער פרעגט זיי — וויפיעל זיי האָבען נעכ-טען געמאכט? און איינער ענטפערט:

— אכט דאָלאר. צו פיער דאָלאר אויף א מענשען.

די אילוזיע ווערט פערשוואונדען. עס זעהט אויס, אז זיי האָ-בען דאָך א שיכות מיט אונזער וועלט. ד א ל א ר ס פ י ע ר, א כ ט. ס'אי דאָך די שפראך פון מענשען אויף דער ערד. די שפראך פון אונזער לעבען. זיי זיינען פערדונגענע דאָ. ניט קיין פער-משפט'ע, זיי ארבייטען און קריגען בעצאָהלט פאר זייער ארבייט. ניט קיין פערשאָלטענע. פרייוויליגע.

טאָ פאר וואָס אָבער זעהען דאָ אוים די מויל-אייזלען אזוי פעסט און אזוי געזונט, און די מענשען, פרייוויליגע, אזוי איינגע-צוויגען און אויסגעדארט? ס'רינט דער שוויים פון פנים, א שוואר-צער שוויים אויסגעמישט מיט'ן קויהלען-שטויב און ער רינט אראָב ביז צום אויסגעצווינגענעם האלז, דער שוויים-טראָפען קייקעלט זיך

צוויי מויל־אייזלען זיינען אָנגעקומען, לויפענדיג אונטער דעם קנאַק פון אַ בייטש שלעפּענדיג אַ וואַגאָן קויהלען. מיט דער בייטש קנאַקט אַ געשטאַלט פון אַ מענש וואָס שטעהט ביי דער הינטער-שטער טייל פון וואַגאַנעלע. ביים שוואַכען שיין האָב איך בעמערקט ווי די מויל-אייזלען בויגען איין זייער רוקען אין דער העלפט, ניט אָבצושלאָגען זיך אָן דעם טונעל-געוועלב און אזוי איינגעבויגענער-הייד זיינען זיי פערבייגעלאָפען און פערשוואונדען געוואָרען אין דער פינסטערניש. מערקווירדיג ווי נאָך פון דער ווייטענס האָב איך בעמערקט ווי די אויגען האָבען ביי זיי געברענט ווי ביי אַ קאַץ אין דער פינסטערניש. מען זאָגט, אז זיי ווערען דאָ בלינד אין די שאַכטעס. ביים שיין פון לעמפּעל האָב איך נאָך אַ זאַך בעמערקט, אז די מויל־אייזלען האָבען זעהר אַ געזונטען און פעטטען אויסזעהן כאָטש זיי קומט אויס צו שלעפּען די משא איינגעבויגענערהייד און ס'האָט מיר געוואונדערט פאַר וואָס מיין בעגלייטער האָט אזעלכע איינגעצויגענע באַקען...

מיר האָבען זיך אַוועקגעלאָזען ווייטער צופוס. וועגען און הינטער־וועגען. הויפּט גאַסען און זייטיגע קאַמערען. מיט אַ סדר צושניטען און צומאַסטען און כסדר די סאָלידע קויהלען־ווענט. אויף די ווינקלען אויפשריפטען, נומערען פון די גאַסען. די קויהלען־ווענט גלאַנצען און פינקלען מיט זייער שוואַרצקייט אנטקעגען דעם שיין וואָס אויף מיין שטערען.

ס'הויבען זיך אָן צו דערהערען איינציגע קלעפּ. מיט שפּיציגע האַמערס האַקט מען ערגעץ אין וואַנט. ווייט גאָר ווייט איז עס נאָך. דאָרט, אין דער ווייטקייט וויגט זיך אַ רויטליכער שוואַכער שיין. אין דעם שיין וויגען זיך צוויי שאָטענס פון מענשען. מיינע אויגען האָבען זיך צוגעוואוינט צו דער טונקעלקייט און כ'זעה גאַנץ גוט פון ווייטען. דאַכט זיך מיר, אז מיין לעמפּעל אויפ'ן שטערען איז מיר איבעריג. איך קום אַלץ נאָהענטער צו די שאָטענס וואָס בעוועגען זיך און וואַרפען דעם רויטליכען שיין פון זיך און — זיי בעקומען אַ ממשות. מענשען. דאָס זיינען צוויי קויהלען-גרעבער ביי

אינגאנצען א פאר שעה פערבראכט און כ'שפיר, אז צווישען מיר און דער וועלט, וואס כ'האב מיט א פאר שעה צוריק פערלאזען, הערשט שוין עפעס א מין פרעמדקייט. וואס וועל איך דארט טהאן?

דער ערשטער מענש, וואס וועט מיך בעגעגענען, וועט בעמער־קען מיין פערמאטערזעט פנים און וועט געוויס פרעגען:

— געוועזען אין א קויהלען־גרוב, איז עס עפעס אינטערעסאנט?

— ווארים אזוי איז דאך דער געוועהנליכער שמועס צווישען די איבעריגע מענשען אויף דער ערד. און איך האב זיך שוין אזוי צוגעוואוינט צו דער שטיינערנער שטילקייט דא אונטער דער ערד. מיר הויבט זיך אן צו דאכטען, אז ניט קיין ווארעם בין איך דא נאר בלויז א קליין מילבעלע וואס האט זיך פערקליבען ווייט ווייט אונטער'ן בארג. ווען כ'וועל דא נאך לענגער בלייבען, וועל איך פערוואנדעלט ווערען אין א שטויבעלע, א קויהלען־שטויבעלע אין א שפאלט פון דער שווארצער וואנט.

— נו, ווי געפעלט עס דיר? — פרעגט מיך פלוצלונג מיין בעגלייטער?

— הא?

— ס'אי דא גאר ניט אזוי שרעקליך ווי איהר אלע שטעלט זיך פאר דארט אויבען. דא ווערען געהרג'עט ווינציגער מענשען ווי א ו י ף דער ערד.

עס קומען אן ווידער א פאר מויל־אייזלען בויגען זיך צו דער ערד און אזוי איינגעבויגענערהייד טראגען זיי זיך דורך, שלעפענ־דיג מיט זיך דעם קויהלען-וועגעלע אויף די שטאלענע רעלסען. ס'הערט זיך א קנאק פון א בייטש.

— וויפיעל געמאכט נעכטען? — שרייט מיין בעגלייטער, אהין, וואוהין דער גערויש איז פערשוואונדען. און פון דארט קומען זיך צוטראגען אן ענטפער:

— פיער!

א שטימע פון א מענשען, וואס שטעהט געוויס פון הינטען אויף זיין וועגעלע, נאר דורכפאהרענדיג אין דער פינסטער, האב

און ווערט פערשוואונדען אונטער די קליידער און דארט געווים בע־גענענט ער זיך מיט נאך שוויים־טראפענס, שוין ניט אזוי ברודיג,— אבער פון דעם אייגענעם לייב ארויסגעקומענע... פאר וואס?

דאכט זיך יונגע מענשען גאר, און דאך זעהען זיי אוים דורות־אלט; אט ווי דער בארג וואס איבער אונז — אזוי אלט....

— ארבייט, ארבייט; א שאד די צייט. איהר ארבייט דאך פון טאג.

און זיי זיינען אין זייער געראנק מסכים דערצו. נעהמען זיך צו דער ארבייט. איינער הויבט אויף זיין שפיציגען האמער און הויבט אן צו האקען אויטאמאטיש אין דער נידער, נעבען זיינע טריט האקט ער אלץ טיעפער און טיעפער דעם שפיציגען האמער אין וואנט אריין. דער אנדערער נעהמט א לאנגען ענגבוישער, וואס האט פון דער אנדערער זייט אזא אויסגעבויגענעם, ברייטליכען אנלען פאר'ן ברוסט. און ווען ער שטעלט צו דעם שפיץ פון בויער צום וואנט שפארט ער אן זיין מאגערע, ביינערדיגע ברוסט אן דעם אנלען, דריקט פעסטער, פעסטער הרעהענדיג דעם בויער אין וואנט אריין, בויערענדיג אלץ טיעפער און טיעפער די לאך אין דער שווארצער קויהלען־וואנט. אז ער וועט מיט זיין ברוסט און עגבויער גענוג טיעפע לעכער מאכען, וועט ער דערנאך זיי מיט פולווער אנפילען, אונטערצינדען דעם קנויטעל, אנטלויפען, זיך אין א ווינקעל בעהאל־טען אוןווארטען ביז עס וועט אויפרייסען...

פון זייער ארבייט ווערט דער קויהלען-שטויב געדיכטער און ער ווירבעלט זיך ביים שיין וואס שלאגט פון מיין שטערען-לעמ־פעל. איך שפיר, אז איך האב איהם דעם שטויב אין מיין גאנצען וועזען. פון מיינע לונגען צוגעהט ער זיך אין אלע ווינקעלעך פון מיין זינדיגען גוף און ער בעשאפט עפעס א מין טרוקענעם געשרייש אין מיר...

מיין בעגלייטער דערמאנט מיך, אפשר איז שוין צייט פאר מיר ארויסצוגעהן פון דאנען און איך — איך פערשטעה זעהר שלעכט זיין מיין. וואוהין בעדארף איך געהן?

רויטען שיין בעווייזען יענע קויהלען-וואנט אונטער דער ערד, אונ-
טער דעם הויכען בארג; ביי דער וואנט צוויי מענשען-געשטאלטען;
איינער מיט א שפיציגען האמער און דער אנדערער מיט א לאנגען
עגבוייער; האקען און בויערען די קויהלען-וואנט. דער שיין, וואס
פאלט פון די לעמפעלעך אויף זייערע שטערענס צו דער שווארצער
וואנט — פאלט פון וואנט אויף זייערע פנים'ער. א טייל פון פנים
איז בעלויכטען; בעלויכטען איז דער לאנגער, אויסגעצויגענער
האלז, און אזוי איבער דער אבגעדעקטער, ביינערדיגער ברוסט, ביז
זיי ווערען אונטער די קליידער פערשוואונדען...

קאלאראדא־ספרינגס

כ'האב ביי א חודש צייט פערבראכט אין די קאלאראדאר בערג,
דער שטאלץ פון לאנד, און מיר האט זיך גאנץ אפט אויסגעדאכט,
אז נים לאנג וועט עס רויערען און איך וועל ווערען א טייל פון זיי.

וועלטען ווערען געבוירען פאר דיינע אויגען און וועלטען געהען
אונטער יעדער רגע, ווען דו לעבסט אין שכנות מיט די גרויסע פעל־
זען־בערג. און אז דיר געלינגט זיך איינצולעבען מיט זייער לעבען,
הויבען זיי אן צו מאכען זייער וועג דורך דיין הארצען, גיסען זיך
אין דיין בלוט אריין.

ווען די וואלקען בעהאלטען זיך ערגעץ ווייט אהינטער זיי, און
די זונען־שטראהלען דעקען אב זייער גרויסקייט — ווי נאהענט זייי־
נען זיי יעמאלט צו אונז! דאכט זיך אט קומען זיי צו, דערנעהענטע־
רען זיך צו דיר מיט זייער דורכזיכטיגער גרויסקייט. קענסט הערען
א שטימע אזוי גרויס און אזוי צערטליך:

— ברודער מיינער, דו מענש, זעהר וויניג פעהלט דיר, דו
זאלסט מיט דיין קאפ אונטערשפארען די הימלען, און די זונען-
שטראהלען און די קאלטע טויען אינאיינעם זאלען אויף דיין קאפ

איך אפילו זיין שאָטען ניט בעמערקט.

מיר קומען ווידער ארויס צום הויפּט-וועג. צום צענטער. פון וואַנען וועגען צולויפען זיך אויף אלע זייטען. כ'האָב מיר אריינגע-זעצט אין א לעדיגען קויהלען-וואַגען וואָס איז געשטאנען אויף די רעלסען, אין דעם קויהלען־שטויב וואָס כ'האָב געשפּירט אונטער זיך, האָב איך מיך גאנץ גוט געפיהלט. מיין בעגלייטער האָט מיט א לאנגען אייזען א שניט געגעבען אין צוויי דראָטען, וואָס האָבען זיך איבער אונז געצויגען. פונקען האָבען זיך א שאָט געטאָן. ס'איז אן עלעקטרישער סיגנאל צו דער וועלט וואָס דרויסען. צו דער גרוי-סער דינאמא מאשין דאָרט ביים מויל פון קויהלען־גרוב — און אונ־זער וואגאָנעלע האָט זיך פון אָרט א ריס געטאָן, טראָגענדיג מיך און מיין בעגלייטער.

מיט א ווילדער קראַפט האָט עס אונז געריסען בארג ארויף, בארג ארויף אלץ נאָהענטער צום ארויסגאנג פון דעם שטאָלענעם גערויש האָב איך געמיינט, אז די ווענט פון טונעל ווערען אָט, אָט צוטרייסעלט. פון ווייטען האָט זיך בעוויזען א דורכזיכטיגער זילבערנער פלעק. דאָס איז דער ארויסגאנג פון דער מינע, וואו דער ליכטיגער טאָג האָט גערוהט. וואָס נעהענטער צו יענעם העלען פלעק, אלץ פערענדערטער בין איך געוואָרען.

כ'האָב געשפּירט ווי פון שטויב ווער איך צוריק אין מענש פערוואנדעלט און דער לעמפּעל אויף מיין שטערען איז מיר שווער געוואָרען ווי דער בארג פון אונטער וועלכען איך בין ארויסגעקומען. און ווען דער וואגאָן האָט זיך מיט אימפּעט ארויסגעטראָגען פון בארג ארויס און אין טאָג אריין זיך אריינגעשניטען — האָב איך געשפּירט ווי איך בליה אויף; אוים מילב און אוים שטויב! דעם גאנצען רוים צווישען הימעל און ערד מאַך איך מיט מיין וועזען פול...

...און לאנג, לאנג דאכט זיך מיר וועט עס דויערען, און ווען איך וועל זיצען ביי א קאמין וואו שטיין־קויהלען וועלען גליהען און וואַרפען פון זיך א רויטען שיין, וועט זיך פאר מיר אין יענעם

טעניש פון דער נאכט אויסגעריסען מיט די ווארצלען און זיך נע־לאזט אין דער וועלט אריין. און ערשט ווען די שטערען האבען זיך שוין גענומען לעשען, האבען זיי זיך אין געאייל צוריק אויף זייערע ערטער אומגעקעהרט — אבער אין איילעניש האבען זיי זיך מיט די ערטער פערביטען. אט אפילו דער העכסטער פון אלע בערג־שפיצען דא, דער פ י י ק ס־פ י ק, וואס דער שניי אויף זיין קאפ זילבערט זיך שטענדיג, ווי נאר די נעבלען הויבען זיך אויף און פערשווינדען — אפילו ער, דער פיהרער פון די אלע בערג־שפיצען, האט מיר אויסגעזעהען, אז יעדען פריהמארגען האט ער זיין ארט געביטען.

אין דער צייט פון האלבען טאג, אז די זון רייסט זיך פון אונ־טער די וואלקענדלעך ארויס, יעמאלט ווערט פון זונענשטראהלען אויסגעפלאכטען א נעץ וואס כאפט אריין דעם גאנצען בערג-ענגעל; אין דעם ליכטיגען נעץ וויגען זיי זיך אלע בערג, מיט דעם פערשניי־טען, גרייז־גרויען און זילבער־בעשטויבטען פייקס-פיק אין מיטען. אזוי וויגען זיי זיך; אזוי פארבען זיי זיך יעדער רגע אין אן אנדער קאליר אוים:

טיעף־בלויע טעפיכער שפרייטען זיך פון די פערשנייטע שפי־צען ביז צו דער נידער און פון דעם בלויען גרונט הויבען אן ארויס־צוקוועלען שאטען-פארבען, פיאלעט-גרוי און פורפור־גרין. באלד אבער צוגעהן זיי זיך די פארבען בעזונדער; גרין זוכט זיך זיין וועג אויס און פורפור פארבט אליין פאר זיך פלעקען דא און דארטען אויס. בלוי געהט איבער און ווערט אין בלאנקים פערוואנדעלט און אויף דעם טונקעלען זיך בוימער-פלעקען. פון הימעל הויבט זיך אן ווי א שטויב צו שיטען — אראנזש און אש־גרוי מיט זילבער־פונקען און גאלד פונקען בעשטויבט. און אט דער שטויב ווירבעלט זיך איבער די קאנטורען פון די בערג און ציהט. און ציהט די שטראהלען פון דער זון ארויס... ערגעץ וואו האט זיך א בלויער שלייער אבגעדעקט און פון אונטער דעם קוקט ארויס א טיעפע ברוינקייט, ווי א ברוינער וואסער וואלט זיך איבער'ן שפוע פון די

רוהען...

גאנץ אנדערש אַבער, ווען איבער די בערג לאָזען זיך אראָב ליכטע נעבלען און פערשלייערען זיי — ווי הויך זיינען זיי יע־מאָלט און ווי ווייט זיינען זיי יעמאָלט פון דיר! שווער איז אפילו צו חלום'ען פון זייער נאָהענטקייט. מיט די בליקען קען מען זייער גרויסקייט ניט ארומכאפּען און אלץ העכער און העכער שניידען זיי זיך אריין אין די הימל-געוועבען. מיט זייערע שארפע שפּיצען צו־שניידען זיי די הימלען און אלץ העכער און העכער שטייגען זיי. דאכט זיך, אַט באלד וועלען זיי זיך אָברייסען פון דער שפּל'דיגער ערד, וועלען ווערען פערוואנדעלט אין וואָלקענס, אין טוי וועלען זיי ווערען איבערגעביטען און, אז די זון וועט זיך בעווייזען, וועלען יעמאָלט שוין מעהר ניט זיין קיין בערג צו זעהן; בלויז זייערע שפּורען וועט מען נאָך זעהן, דאָרטען ביים זוים פון די הימלען, אין געשטאלט פון ווייסע וואָלקענדלעך, אזוי ווייס ווי דער שניי וואָס האָט גערוהט אויף די העכסטע שפּיצען פון די בערג...

און קאָלאָראדאָ־ספּרינגס איז אפשר דער שעהנסטער ווינקעל אין די בערג. זעקס טויזענד פוס הויך ליגט אָט די שעהנע נעסט פון מענשען־קינדער מיט זייערע הייזער האק־און־פּאק. און אויב די שעהנקייט, די דערהויבענקייט פון די בערג האָט אהער דעם קליינעם בינטעל מענשען אראָגעבראכט און דאָ זיי בעזעצט — אויב דאָס איז די סיבה — יעמאָלט ווילט זיך אויף א רגע ליעב קריגען מענשען און מוחל זיין זיי אויף א רגע זייערע קליינ־ליכקייטען. מוחל אפילו דאָס, וואָס זיי קומען צו חלום די גאָלד־אדערען, וואָס פלעכטען דורך די הארץ פון די דאָזיגע בערג...

וואָרים ווי קען מען גאָר פון גאָלד טראכטען ווען דער פריה־מאָרגען הויבט זיך אָן אין אזא שעהנעם ווינקעל אויף גאָט'ס ערד? יעדער פריה-מאָרגען, אויב נאָר די זון איז אויפגעגאנגען, אז מען שטעהט אויף און מע בויגט ארויס דעם קאָפּ פון פענסטער, בע־טראכסט די בערג, דאכט זיך אויס, אז דורך נאכט האָבען זיך די בערג מיט זייערע ערטער געביטען; זיי האָבען זיך אין דער בעהעל־

געשטאלטען נאך דעם מענשענס פערלאנג און בעגריעף. איינער זעהט אויס ווי א לייב; דער אנדערער — ווי א מכשפה אויף א בעזים, איינער ווי אן אלטע סאווע און דער צווייטער — א לעבע־דיגער אדלער.

און דא, גאר א מחנה פעלזען־קינדער שטארצען פון דער ערד ארויס, אונטערגעשווענקט ביי דער ערד און אויבען ברייטער, און ווי גרויסע, גאר גרויסע פעלזען־שוואמען קוקען זיי ארויס... און דאס איז גענוג, אז אלע וואס האבען אויגען און קינדערשע פער־לאנגען, זאלען זיך דא פערשפיעלען אין דער נידער, ביים צופוסענס פון די קאלאראדער בערג, ביים צופוסענס פון די פעלזען־בערג און זיך גאר פערגעסען צומאל דעם קאפ פעררייסען און זוכען יענע שטאלצע בערג-שפיצען וואו דער שניי רוהט ווינטער און זומער לאנג.

פון די שנייען, וואס שמעלצען זיך דארט הויך און ווייט, ציהען זיך פריהער גאנץ שמאלע וואסער־סטעזשקעס, ציהען זיך דורך די שטיינערנע שפאלטען; בעגעגענען זיך אין וועג מיט וואסערען קלארע און קאלטע, וואס שלאגען פון פערבארגענע קוואלען ארויס און צוזאמען מאכען זיי זיך דעם וועג בארג-אראב, בארג-אראב, בע-שאפענדיג דעם פרעהליכען וואסער־גערויש און וואסער־געמורמעל. פאראנען וואסער־פאלען וואס נאך פון ווייטען הערט מען זייער רוישען און מען קען מיינען, אז ערגעץ גאר נאהענט טרייבט דער ים זיינע כוואליעס צו די ברעגעס און צושלאגט זיי אויף שטויב, אדער גאר א וואלד איז דא נאהענט און דער ווינט האט זיך אריינ־געריסען צווישען זיינע בוימער און ברעכט די צווייגען.

— ס'אי דער געדויש פון די זיבען וואסער פאלען וואס קומט גאר פון ווייטען זיך צוטראגען. ס'אי דער דרייסטער שטראם וואס האט זיך געלאזט פון גאר-דער־הויך צו גאר-דער-נידער און אין וועג אויף זיבען טיילען צושלאגען געווארען; ס'אי איין שטראם וואס האט פאלענדיג אויף זיבען שטיק זיין געניק צובראכען און אין ווילדען בעיעג יאגט איין טייל דעם אנדערען

בערג גיסען. דאָס איז דאָס אָבגערעקטע לייב פון די בערג; דאָס איז די נאַקעטקייט פון די קאָלאָראַדאָ'ר בערג. זייער נאַקעטקייט נעהט צומאָל איבער פון ברוין אין רויט און עס דאכט זיך דיר, אז די בערג האָבען אָנגעהויבען צו בלוטיגען. די זונען שטראהלען האָבען אזוי לאנג זייער לייב געשמיסען — אזש בלוטיגען האָבען זיי אָנגעהויבען...

אָבער די אַלע וואָס האָבען אזוי ליעב די בערג, וואָס טראכ-טען פון זיי און ווילען זייער לעבען מיט זיי פערבינדען; אָט די אַלע ליעבע מענשען־קינדער, ווען דער שטויב וואָס אין זיי הויבט אָן צו ציהען צוריק צו זיין ערשטען יסוד — צו גרויס זיינען די בערג, צו דערהויבען, אז דער מענש זאָל זיך קענען מיט זיי שפּיע-לען ווי מיט זיינעם א גלייכען. די אַרעמס דערלאַנגען ניט און די בליקען אונמעכטיג; ס'האַרץ בלויז צאַפּעלט זיך און צאַפּעלט זיך. דעם מענשענס בליק האָט זיך אָבגעשטעלט אויף די קלענסטע, אויף די מינדסטע קינדערלעך, שפּליטערלעך פון די בערג. דאָ, אין קאָ־לאָראַדאָ-ספּרינגס זיינען ווינקעלעך פאַראַנען אין דעם בוזים פון די בערג וואוהין מענשען ציהען זיך צום מיינסטען און קענען יעדען קניימשעלע אין יעדען פעלז; קענען יעדען פעלזען-קינד וואָס האָט זיך פון דעם פאָטער-פעלז אָבגעטיילט. היימיש פיהלט זיך דאָ דער מענש מיט די אַלע פעלזען־קינדער און מען האָט זיי נעמען געגעּ־בען, כמעט פאַר מ ע נ ש ע ן ג ע מ א כ ט.

— דער גאָרטען פון די געטער:

ברוינלעך־רויטע פעלזען-שפּיצען קוקען פון דער ערד אַרויס, ווי איבערבלייבענישען פון אַלטע אונבעוואוינטע שלעסער. פאַרנאַכט ווען די זון פערגעהט און אין פריהמאָרגען ווען די זון נעהט אויף זעהען אָט די אַלע פעלזען-שפּיצען אויס ווי אָנגעצונדענע, צוגליהטע בראָנזען־שטיקער. עס האָבען רעגענס דורך דורות זיי געוואשען און געשווענקט, און די ערטער אינ'ם פעלז, וואָס איז ניט גענוג פער-שטיינערט געווען, האָבען די רעגענס אויסגעוואשען, שטויבלעך-ווייז אַרויסגעשווענקט, ביז אָט די אַלע פעלזענשטיקער האָבען בעקומען

נעדערים דאָרטען אָט די אונרוהיגע וואסער וואָס האָט דעם ריח פון פערזשאווערטע אייזען... עפּעס מאכט מען דאָך פון אייזען מעסערס, פיילען, העק און טשוועקעס.... און ס'דאכט זיך אויס: אָט באלד וועלען די אונבעקאנטע וואסער־טראָפּענס ווערען פערוואנדעלט דאָרט אינווענינג אין די נעדערים, אין שארפע טשוועקעס, מעסערס און פיילען און וועלען זיך נוקם זיין אין די נייגעריגע מענשען־קינדער....

איינע פון די איידעלע אמעריקא'ס פרויען, וואָס האָט ליעדער געזונגען איהר לעבען־לאנג, האָט דאָ, אין דעם שעהנסטען ווינקעל, איהרע יאָהרען אָבגעלעבט: הע לען דזשעקסאָן איז איהר נאָמען. אין איהרע ליעדער האָט זי ניט בעזונגען אָט די גרויסע בערג. זיי האָבען אפשר אין איהר געלעבט. ווי ס'וואָלט גע־טראָפּען מיט יעדען איינציגען פון אונז. זי האָט די אלפּען־בערג דאָרט אין אייראָפּא, געפּרואווט זייער גרויסקייט בעזינגען, ווען זי האָט זיי דעם ערשטען מאָל אין איהר לעבען דערזעהן. אָבער די קאלאָראדאָ־בערג, — דאָס איז איהר אייגענע נשמה געווען. בלויז איין בארג, שייען איז זיין נאָמען, און איבער די זי־בען וואסער־פאלען הויבט ער זיך ארויס, אָט דער איינציגער קוסט פון איהר הארצען ארויס. דעם איינציגען וואָס זי האָט ביים נאָמען גערופען אין זיין גרויסקייט, זיין ליכטיגקייט בעזונגען:

„אָ, ווי ליעב איך דיר, דו בארג שייען...
איך טו דיך גרויסען, ווי דו יעדער בעגינען גרויסט די זון.
נאָך איידער ס'איז פריהמאָרגען—מיין אייגענעם פריה־
מאָרגען שיקסטו צו מיין הארץ...."

איך ווייס ניט ווי אזוי האָבען עס מענשען פערשטאנען צו מאכען איהר קבר אויף דעם הויכען בארג שייען, איבער די זיבען וואסער־פאלען, און ווי אזוי איז עס אויסגעקומען, וואָס שפּעטער האָט מען איהרע ביינער ארויסגעטראָגען און אין דער ני־דער, ערגעץ אויף א שטאָט בית־עולם בעגראָבען. אז איהרע ביינער זיינען אויפ'ן הויכען בארג שוין ניטאָ האָב איך מיר דערוואוסט

פאלענדיג פון די זיבענפאכיגע פעלזען-כ׳יעפ. און ערשט אונטען בע־
געגענען זיי זיך און טרעפען זיך אלע וואסערען אינאייענם. ערשט
גאנץ אונטען וואו פעלזען־ווענט, ברויטע און גרויסע, הויכע — אזש
מיט׳ן אויג ניט צו דערלאנגען, האבען זיי זיך זייט ביי זייט קיי־
לעכדיג אויסגעשטעלט און א ברונעם א שטיינערנעם פאר דעם
האסטיגען און אטעם־פערשלאגענעם וואסער-פאל געמאכט. דא אין
דער טיעף ווערען די זיבען וואסער־שטיקער צונויפגענומען, זיי רו-
הען זיך דא אויס. אריינכאפענדיג אויף א ווײלע אין זייער טיעפ-
קייט די שאטענס פון די בערג וואס האבען זיך ארום און ארום צו־
שטעלט. די וואסערען אבער וואס קומען און קומען פון אויבען בע-
דעקען דעם שפיגעל מיט פערלאך־שפריצערלאך און בלעזעלאך און
צורונצלען דעם שפיגעל פון וואסער און טרייבען די שאטענס פון
די בערג ארויס, און אזוי בעפערלט און גערונצעלט און מיט א
זיסען געמורמעל לאזט זיך א טייכעלע פון שטיינערנעם ברונעם,
לאזט זיך אין א ווייטען וועג אוועק; ערגעץ וואו דורך פעלדער צו א
ווייטען ים אוועק...

פאראנען אויך דא אונטערערדישע קוואלען וואס יעדער איינ־
ציגער זוכט אליין פאר זיך א וועג. דורך זיין אייגענעם וועג רייסט
ער זיך צו דער ליכטיגער וועלט ארויס. איינער האט אין דער טיעף
זיך בעגעגענט מיט די אייזען-ארערען, און די נשמה פון אייזען
אוצרות טראגט ער אויס צו דער וועלט און דער אנדערער קוואל
קומט פון שוועבעל־גענגעדרען אן. פון דער ערד קומען זיי ארויס מיט
א שוים און מיט א געבייזער. שיסען פאנטאנען; וואלטען וועלען
אין דער לופטען א וועג פאר די וואסערען מאכען, אבער צו דער ערד
פאלען זיי און פאלען. אויך דא קלייבען זיך מענשענקינדער, שטעהן
לאנג און בעטראכטען די ברונז׳ע וואסער וואס שיסט פון דער ערד
ארויסברעננענדיג מיט זיך סודות פון דער ערד. אנדערע שטעלען
זיך איין דעם לעבען און פערזוכען פון אט דעם אונבעקאנטען קוואל.
פרואווען פריהער צו די ליפען און פערזוכען; שלינגען אראב א
קליינעם שלונג און הערען זיך צו, וואס אזעלכעם בעשאפט אין די

לענער ברוסט ביז ער דערשלאָגט זיך אהין צו די גאָלד-בערג, קיין קריפּעל-קריק.

דאָרט איז דער גאָלדענער חלום פון דעם היגען לאנד. דאָרט זיינען די גאָלד-גריבער די בעריהמטע, וואָס ערשט מיט געגויע דרייסיג יאָהר צוריק זיינען זיי אויפגעדעקט געוואָרען. יענע געגענד האָבען געקענט אויסגעפינען און אויפדעקען נאָר מענשען, וואָס זיי-נען געבוירען געוואָרען מיט דעם גאָלדענעם חלום: מענשען, וואָס ביי זיי אין מוח איז א ווייזער געווען, וואָס האָט רק אהין גע־ציעלט, צו יענע בערג, אריבער צעהן טויזענד פוס הויך און וואָס די מעהרסטע טעג און נעכט פונ׳ם יאָהר זיינען זיי מיט שניי בעדעקט. אָט דער ערשטער מיט דעם נאָמען וואָמאַק, וואָס איז געווען א פּשוט׳ער פאסטוך און וואָס אלע האָבען איהם גע־האלטען פאר א משוגענעם, ווייל ער האָט פערלאָזען די סטאדע און זיך געגריבעלט אין די בערג זוכענדיג גאָלד — ער וואָלט זיך מיט זיינע בהמות ניט געלאָזען אזוי ווייט און אזוי הויך, ווען ניט דער ווייזער אין זיין מוח, וואָס האָט געציטערט און רק אהין געציעלט; אהין איהם געצויגען דעם מענשען, דעם פאסטוך, וואָס האָט געהייסען ראָבערט וואָמאַק. וואָרים אויף הונדערטער, הונדערטער מייל ציהען זיך אוועק אין דער נידער פלאכע געגענדען, וואו פּאַ-שע איז פאראַן לרוב, און איהם האָט עס אהין געצויגען, צו יענע בערג, וואָס אפילו איצטער, ווען מען קומט אהין מיט׳ן באהן צו־פאָהרען וואונדערט מען זיך — וואָס פאר א גוטער יאָהר אָדער בייזער יאָהר האָט געטריבען די מענשען צו זוכען זייער תיקון אין די בערג? הונדערטער מיילען ציהען זיך אוועק די בערג און איינער ווי דער אנדערער פון אויבען בעדעקט מיט שטיינער אָנגע-וואָרפענע, מיט פעלזען-שפּיצען, מיט אָרימע סאָסנעס, מיט מאָך און מיט שניי־פלעקען, — וואָס האָט זיי געבראַכט די מענשען אהער? ווי ז׳עם האָך געשעהן?

איצטער איז אין יענעם ראַיאָן, וואָס הייסט קריפּעל־קריק, פאראַן ביי דרייסיג טויזענד נפשות, וואָס די מעהרסטע פון זיי לי-

שוין שפעטער, ווען כ'בין אויף דעם הויכען, הויכען בארג ארויף און אנשטאט א קבר, האב איך א גרויסען בארג שטיינער געפונען.

עס ווילען די נייגעריגע ניט וויסען, אז איהרע ביינער האט מען פון בארג אראבגעטראגען. מען קלעטערט אויבען מיט א פער־שלאגענעם אטעם און מען קומט צום ארט וואו עס רוהט די נשמה פון יענער איידעלער אמעריקא'ס טאכטער. יעדער איינער ברענגט א שטיין און ווארפט אויף דעם ארט, ווייל ער קען זיין הארץ ניט ארויסרייסען און ווארפען דא, און לאזען דא צו אנדענקען.

דער בארג שטיינער וואקסט און וואקסט, צום בארג שטיינער פיהרט א וועג אן אויסגעטראטענער, ווערט ניט פערוואקסען און ווערט ניט פערשאטען. פון ווייטען הערט זיך דער גערויש פון די ז י ב ע ן ו ו א ס ע ר פ א ל ע ן און דא שטעהן מענשען וואס האבען איפ'ן הויכען בארג געקלעטערט און הערען זיך צו צום קלאפען פון זייער הארצען. בחור און מיידעל שטעהן ארומגע־נומען פערוואונדערט און קוקען צום בארג שטיינער. פשוט'ע גרויע שטיינער. און ווער עס קען קוקען לאנג צום בארג שטיינער, נאך דעם ווי זיין הארץ האט זיך בערוהיגט, ער פערנעהמט צום קלאפען פון א הארץ דארטען אונטער די שטיינער. ס'הארץ פון אמעריקא'ס א איידעלע טאכטער...

גאלד

צוויי מאל אין טאג געהט אב דער צוג פון קאלאראדא־ספרינגס אהין, העכער אין די בערג אריין, צו ק ר י פ ע ל־ק ר י ק צו. זעכציג מייל איז דער וועג און פון זעקס טויזענד פוס הויך קלע־טערט דער צוג אוועק איבער די בערג־שפיצען ביי א הויך פון ארום עלף טויזענד פוס. ניט איין מאל קומט אוים דעם צוג דורכצומאכען זיך א וועג דורך וואלקען, אדער שארען דעם שניי מיט דער שטא־

פענסטער. פרעגסט: ווי אזוי וועט מען עס איבערקומען און דאָך קלייבט זיך דער צוג זיי ארומצוגעהן און איבערשפּיצען.

ס'אי שוין זומער אין דער נידער, אין טאָל; און דאָ אויבען, אין שאָטען פון די שווייגענדיגע בערג, שטעהען די טענענבוימלעך פערשנייטע און, ס'זעהט אויס, אז אהער קלערט נאָך גאָר דער זומער ניט צוקומען אזוי גיך. דאָ און דאָרט א לאָך אין בארג, ווי א גרויסער מוילוואורף וואָלט פון בארג ארויס די בערגלעך ערד ארויסגעשאַרט. אימיצער האָט זיך דאָרט געגראָבען און אפשר גראָבט ער זיך נאָך איצטער אויך און זוכט שפּורען פון אוצרות: גאָלד, זילבער אדער קופּער...

ביי אכט טויזענד פוס הויך און א זאווערוכע האָט אונז בע-געגענט. אזעלכע זאווערוכעס האָבען געוויס אין זייער וועג בעגע־גענט אָט יענע, די ערשטע, וואָס האָבען זיך נאָך צופוס אהער גע-לאָזען זוכען די גאָלד-אדערען אין די בערג. דער שניי האָט יענע צופוסגעהער דעם וועג ניט געקענט פערשטעלען און איצטער איז שוין אומזיסט: דעם וועג געפונען; אלץ אויפגעדעקט. ס'קענען שוין איצטער שעהנע וועטערען אויך זיין. שניי צי שטורם ווינט — דער צוג קרעכצט און שלאָגט זיך דורך זיין וועג, נעהט פאראויס אויף דעם שטאָלענעם וועג צו דעם בעשטימטען אָרט.

מיר פאָהרען אין א וואָלקען אריין. מען זעהט ניט וואָס עס טהוט זיך דרויסען און וואו מיר זיינען. רעכט, מיר זיינען באלד נאָהענט צו דער לבנה, וואָס צוליעב סוף חודש האָט זי זיך פער־שפּעטיגט צו פערגעהען.... אָבער דער ווינט טראָגט אוועק דעם וואָלקען און ווידער בעווייזען זיך נאקעטע בערג, שטיקלעך בלויער הימעל פון אויבען. וואו־ניט-וואו וואקסען פון די בערג אָרימע סאָסנע־בוימער. דער פעלז איז אזוי גוט געוועזען און געלאָזט זיך שפּאלטען און געמאכט א וועג פאר דעם צארטען וואָרצעל. וואָס זוכט אין די פעלזען-שפּאלטען יניקה, חיונה פאר'ן בוים מיט די

גען דעם גאַנצען טאָג לעבעדיגערהייד בעגראָבען אונטער דער ערד, אין די פונדאַמענטען פון די בערג, נאָר פאַרנאַכט, אַז די זון קלייבט זיך שוין צו פערגעהן הויבען זיי אָן ווי מױלוואורפען פון דער ערד אַרויסצוקומען, פערשטויבטע, מיעדע, אין שווערע, הויכע שיך און מיט אַ בלעכען קעסטעלע אין דער האַנט. וואו עסען האָבען זיי פאַר'ן טאָג מיטגענומען...

קריפּעל־קריק איז די רייכסטע גאָלד־געגענד דאָ אין לאַנד. און די מענשען, וואָס גראָבען די גאָלד, און די מענשען צו וועמען די גאָלד-בערג געהערען — ס'איז אַ פאָלק, וואָס איז אָבגעטראָטען פון דעם דורכשניטס מענשען, וואָס איהר בעגעגענט טאָג־טעגליך אין גאַס — מענשען, וואָס גראבען גאָלד!

גאָלד! וואָס איז עס דען ניט? אַלץ. ווילט איהר איז עס אַ חלום; ווילט איהר איז עס די ווירקליכקייט; ווילט איהר איז עס ליעבע, און ניט — איז עס האַס; ווילט איהר איז עס מענש, און ווילט איהר איז עס גאָט אָדער דער טייוועל; ווילט איהר איז עס די נ ש מ ה פון אַלץ וואָס עס לעבט, און ווילט איהר איז עס דער מ ל א ך ה מ ו ת פון אַלע צייטען...

און דער וועג, וואָס פיהרט צו די גאָלד-גריבער אין קריפּעל-קריק איז געווים דער שעהנסטער, וואָס מיר איז ווען ס'איז אויסגעקומען דורכצומאַכען. די זעכציג מייל פון קאָלאָראַדאָ־ספּרינגס קומט אוים דעם צוג צו מאַכען איבער די ריפּען און קעפּ פון די בערג. פון איין באַרג צום אַנדערען שלייכט זיך דער באַהן אַזוי קונציג באַרג-אַרויף און באַרג־אַראָב, אַז איהר קענט צומאָל ניט בעגרייפען ווי אַזוי ס'איז געשעהען, אַז איהר האָט זיך צום אַנדער באַרג דערקליבען. אַז איהר קוקט אויף צוריק, דערקענענדיג פון ווייטען דעם סליאַד אויף דעם באַרג אונטען, הויבט איהר אָן צו גלויבען, אַז דער צוג איז אַריבערגעפלויגען פון איין באַרג־שפּיץ צום אַנדערען. די אָבגרונדען, וואָס עפענען זיך יעדע ווייַלע אויף רעכטס און אויף לינקס, די גוואַלדיג נאַקעטע פעלזען וואָס שטעהען אויף אַנטקעגען אייך — זיי וואַרפען אָן אַ פּחד קוקענדיג דורכ'ן

זיי אין וואָלקען פערשוואונדען. און מיין הארץ האָט אזוי הויך אָנגעהויבען צו קלאפּען, ממש קלינגען. ניט חלילה פאר שרעק, נאָר פּשוט — עלף טויזענד פוס הויך. ניט געוואוינט. א קינד פון דער נידער, פון טאָל איז ארויף עלף טויזענד פוס הויך און געבליבען שטעהן אויף גאָלד. כ'האָב געפּיהלט, אז איך שטעה אויף גאָלד. און די פּאָר הייזער, וואָס האָבען זיך מיר רעכטס און לינקס בע־וויזען שטעהן אויף גאָלד געמויערט. ס'הארץ האָט געקלאפּט: טיק-טאק-גאָלד! טיק-גאָלד, גאָלד־גאָלד...

און א ווידער קול האָט אבגעענטפערט: גאָלד-גאָלד־גאָלד...

די כמארע איז געוואָרען צוביסלעך שיטערער; זונענשטראה־לען האָבען זיך אָנגעהויבען דורכצושלאָגען, און באלד האָט זיך א צופּלאמטע זון בעוויזען איבער די בערג אויף איהר וועג צו מערב־זייט. ס'אי געווען ארום פיער נאָך האלבען טאָג און אין די בערג פון צווישען די שווארצע קוימענס האָבען די פּארע־סיגנאלען אָנ־געהויבען איינער נאָך דעם אנדערען צו ברילען אזש די לופט האָט געציטערט און די ווידער־קולות האָבען זיך איבער די שפּיצען פון די בערג צוטראָגען. עפּעס האָט זיך גענומען ריהרען, צווישען די גרויע בערגלעך האָבען זיך טונקעלע פלעקען בעוויזען. די ארבייט האָט זיך אונטער דער ערד געענדיגט. מענשען האָבען זיך פון דער ערד ארויסגעשלייכט, פריהער איינער און דערנאָך מעהר. אין די הונדערטער האָבען זיי זיך בעוויזען פון אהינטער די פעלזען און אלע האָבען זיך געצויגען צו דער נידער, צו דער זייט, וואו דאָס שטעטעל איז אויסגעשפּאָטען; געצויגען צו די שורות שווייגענדיגע הייזלעך, וואָס האָבען די דאָזיגע מענשען אבגעוואַרט.

אין די שמאָלע געסלעך האָבען זיך ביסלעכווייז אָנגעהויבען צו בעווייזען שווייגענדיגע פיגורען, שטארקע, מיט סמנים פון גבורה, פערשטויבטע אין הויכע פערשנורעוועטע שיך און א לאנגען סיגאר אין מויל. בעגעגענדיג א פריינד, וואָס איז פון דער אנדער זייט אָנגעקומען, ערגעץ פון אן אנדער גרוב ארויסגעקומען — בע־גריסט מען זיך. אנדערע שטעלען זיך אָב און וואַרפען זיך דורך

פערשנייטע צווייגען.

אַט בעווייזען זיך שוין קליינע הייזלעך צונעקלעפּטע ביים צו־פוסענס פון די בערג. און די בערג אליין פערלירען זייער נאַטיר־ליכען, לאַנגאַנעדיגען אויסזעהען. אנשטאַט איינגעפונדעוועטע פעל־זען מיט בוימלעך אָרימע בערעקס, בעווייזען זיך גרויסע וואלען, בערג. אָנגעשאָטענע; דראָבנע, צוהאקטע, גרויע שטיינדלעך. ערגעץ ביים זייט שטאַרצען דריי, פיער שווארצע קוימענס און זיי רויכע־רען. דער רויך זאָגט עדות, אז דאָרט, אין דער טיעף איז דער עיקר לעבען און ניט דאָ אין דער הויך, וואו טוריסטען און גלאט מענשען בלאנקען זיך ארום... די אָ נ ג ע ש אָ ט ע נ ע בערגלעך ווערען אלץ אָפּטער. מען קען מיינען, אז ערגעץ אונטער דער ערד זיינען בעשעפעני־שען מיט שטאָלענע ציינער, וואָס גריזשען דאָרט און גריזשען דעם פעלז און די שטיקלעך, קרישלעך שטיין טראגען זיי דרויסען ארויס; טראָגען גאנצע בערג אָן... עס בעווייזען זיך דראָ־טען, וואָס זיינען פערצווייגען איבער די אָנגעשאָטענע בערג, פון ערגעץ קומט אָן אן אייזערנער קויש, וואָס גליטשט זיך מיט דער לענג פון דראָט; ער איז מיט שטיינדלעך פול. און אז ער קומט צו א בעשטימטען פלאץ טהוט ער זיך אליין פון זיך אן עפען אויף און שיט אויס די משא, וואָס ער האָט מיט זיך פון אונטער דער ערד ארויסגעבראכט. קערט זיך מיט ליידיגען אום צוריק; ווערט צווי־שען די שווארצע קוימענס פערפאלען...

ס'לאָזט זיך ווידער אראָב פון ערגעץ א וואָלקען א געדיכטער, פייכטער און גרויער. און אז דער צוג שטעלט זיך אָב אין קריפּעל־קריק איז אזוי פינסטער, אז איך זעה ניט וואו א טריט צו שטע־לען. ערגעץ דאָ איז א שטעטעל געווים פאראַן און געה זוך עס אין פייכטען וואָלקען. איך בין געקומען זעהן ווי מען גראָבט גאָלד; מענשען וואָס גראָבען גאָלד האָב איך געוואָלט בעגעגענען און אפשר רעדען מיט זיי און צום סוף בין איך אין א כמארע אריין. כ'האָב גענומען נאָכגעהן די מענשען, וואָס האָבען זיך בעוויזען ארויסגעהענדיג פון צוג און וואָס א פּאָר טריט פון מיר ווערען

טיק־טאק־גאָלד...
מען בשראַרף קלערען פון א נאכט־לעגער...

* * *

די גאָלד-טריבער צו וועלכע איך האָב בעקומען א צוטריט, זיינען איינע פון די טיעפסטע און עלטסטע אין דעם קריפעל-קריק ראיאָן. ווינדעקייטאָר, אזוי איז דער נאָמען פון דער מינע. מען קען ניט זאָגען, אז אזוי לייכט איז עם מיר אָנגעקומען. ניט מיט גרוים חשק לאָזט מען צו א זייטיגען מענשען. אגב איז עם א קאָפּ- דרעהעניש. מען קען דאָך דעם פרעמדען ניט לאָזען אליין וואנדערען אונטער דר'ערד. מען מוז דאָך איהם מיטגעבען א וועג-ווייזער. און צו וואָס דער גאנצער עסק? מיר איז אָנגעזאָגט געוואָרען, אז איך זאָל קומען גאנץ פריה, אינאיינעם מיט די ארבייטער און מיט זיי אין איין צייט זיך אראָבלאָזען אין די שאכטעס. און ווייל די אויבענדערמאָנטע מינע ליגט ביי א האלבע שעה מיט דער באהן פון דעם שטעדטעל, דעריבער האָב איך מיר געדארפט א ביסעל פעדערען.

די טראַמוויי'ען און ספעציעלע ארבייטער־צוגען הויבען אָן ארום האלב נאָך זעקס אָבצוגעהן צו די ווייטערע, אָבגעלעגטע מינעס וואו די ארבייט הויבט זיך אָן האלב נאָך זיבען. נאָר אז איך בין ארויס ארום האלב נאָך פינף אין גאס איז שוין די ארבייטערוועלט ניט געשלאָפען. די קאווע-הייזער זיינען געווען אָפען און אין גאס האָבען זיך ארומגעדרעהט שאכטיאָרען נאָך פערשלאָפענע אין זייערע פערשטויבטע קליידער און שווערע, הויכע שיך. ווייזט אויס אז דער חשק זיך אָנצוזעטיגען מיט דעם ליכטיגען פריה-מאָרגען איידער מען לאָזט זיך אוועק אונטער דער ערד, הויבט אויף די לייט אזוי פריה פון די געלעגערס אויף וועלכע זיי האָבען נאָך געקענט רוהען.

עטוואָס פאר זיבען האָב איך מיר ארייגגעזעצט אין דעם ארבייטער-צוג וואָס איז בעשטאנען פון א צעהן שמאָלע, פערמאכטע וואגאָנעס. אין מיין וואגאָן האָבען זיך געפונען ביי א זעכציג

מיט עטליכע ווערטער. אנדערע האָבען נאָך צייט אפילו פערבייגע־הענדיג צו בעמערקען דעם פרעמדען, וואָס איז געשטאנען אין מי־טען גאס און בעטראכט אָט זיי, די גאָלד־גרעבער, ווי עטוואָס אזעלכעס וואָס מען זעהט ניט אין דער נידער. געווען אזעלכע, וואָס האָבען צוגעהוסט און געשנאָרכט מיט דער נאָז, ווי זיך ווער־נענדיג מיט דער לופט...

צוביסלעך זיינען אָט די אלע פון אונטער דער ערד ארויס־געקומענע פערשוואונדען אין די זייטיגע געסלעך; אנדערע אין די קליינע האָטעלס, וואָס אין דער הויפט גאס, אדער אין די קאווע־הייזלעך, אין א שפייז־קרעמעלע.

איינציגווייז האָבען זיך אנגעהויבען צו בעווייזען פון די טי־רען ארויס — פרויען, מיידלעך מיט אנגעפארבטע פנים'ער און פערשייטלאך די האָר ביי די שלייפען פערקעמט; אין קורצע קלייד־לעך און וואוילערישע טריט. מיט זייער בעווייזען זיך איז עפּעס אין גאס ליכטיגער געוואָרען. אויף די פנים'ער פון די שטומע שוויי־נענדיגע גאָלד־גרעבער, וואָס האָבען האכט זיך גאָר רעדען פער־געסען פאר'ן טאָג אונטער דר'ערד — אויף די פנימ'ער פון די פער־שטיינערטע מענשען האָט זיך בעוויזען א שמייכעל און פערבייגע־הענדיג דעם קאָפּ גענייגט צו דער אדער יענער מיידעל. צומאָל זיך אבגעשטעלט, אין דער שטיל וועגען עפּעס גערעדט אדער אָבגע־רעדט. זי שיסט אויס מיט א געלעכטער, וואָס קלינגט אין דער שטילער גאס, און פעריכט די האָר ביים אויער און ער שפּייט אויס און כאפּט זי ארום ביים טאליע גאנץ פאָרזיכטיג, אז ער זאָל זי ניט איינשמירען אין זיינע פערשטויבטע בגדים... עס הערט זיך א געלעכטער, א פרויען געלעכטער פון דער אנדער זייטיגער געסעל און ס'ענטפערט מיט א געלעכטער א ברייטע מענער־ברוסט...

אין גאס צינדען זיך עלעקטרישע לעמפּלעך אָן. די נאכט הויבט אָן פון ערגעץ אנצוקומען און שלייכט זיך ארויף, ארויף צו די בערג־שפּיצען, וואו די לעצטע זונענשטראהלען שפּילען זיך אויפ'ן ווייסען שניי:

די מינעס דאָ געהערען.

כ׳בין אריין אין קאנטאָר און זיך פאָרגעשטעלט. מען האָט געוואוסט, אז איך בעדאַרף אָנקומען. דער פערוואַלטער. מיסטער וואָקער, א יונגער אינזשינער, אינגאנצען א יאָהר אכט־און־צוואַנ-ציג אַלט און מיט אן ערנסט פּנים און פלינקע בעוועגונגען, ער האָט מיך בעטראַכט פון קאָפּ ביז די פיס און געשמייכעלט.

— אזוי, אזוי, ווילט זיך דיר זעהן ווי אזוי אנדערע לעבען אונטער דער ערד? —

— יא, איך האָב בעזוכט קויהלען-מינען.

— אָבער ביי אונז איז פיעל אנדערש, ניטאָ קיין סכנה.

כ׳האָב מיך בעדאַרפט איבערטאָן אין ספּעציעלע קליידער, ווייל ערטער־ווייז איז אין דער מינע נאַס. דער פערוואַלטער, יעדען פריהמאָרגען לאָזט ער זיך אראָב דעם גאַנצען ראַיאָן אונטער דער ערד. איך האָב עס איהם בעדאַרפט בעגלייטען אויף זיין שפּאַציר.

— דעם מר. וואָקער איז שווער נאָכצוגעהן — האָט א צוויי-טער אינזשינער זיך געוויצעלט — ער דאַרף ניט קיין לייטער און ניט קיין עלעווייטאָר.

כ׳האָב אָנגעצונדען מיין לעמפּעל און מיר האָבען זיך אוועק-געלאָזען צו דער געביידע וואָס איבער דער מויל פון דער מינע און וואו א גוואַלדיגער לאָקאָמאָטיוו האָט געדרעהט פערשיידענע רעדער. די ארבייטער זיינען געזעסען ביי די ווענט פון דער געביי-דע דרויסען און דעררויכערט זייערע סיגאַרען. ס׳אי נאָך געבליבען א פּאָר מינוט פרייע און זיי האָבען זיך געקוויקט מיט דעם קאַל-טען פריה-מאָרגען וואָס אין די גאָלד-בערג.

דער סיגנאַל האָט אָנגעהויבען צו ברילען און דער עולם, פאַ-מעלעכקע, האָט זיך פון אָרט אויפגעהויבען און גענומען זיך ציהען אינווענינג צום עלעווייטאָר. דער וועג דאָ אונטער דער ערד איז א גלייכער. גלייך אראָב אין דר׳ערד. נייגצעהן הונדערט פוס טיעף. יעדע הונדערט פוס איז א שאַכטע און דער עלעווייטאָר לאָזט אר-בייטער אראָב. מיט דעם אייגענעם עלעווייטאָר ברענגט מען ארויס

ארבייטער, מעהרסטענס אין די יאָהרען פון צווישען צוואנציג און דרייסיג. גרויס געוואקסען. מיט א ריין אמעריקאנישען אויסזעהען. כמעט אָהן אן אויסנאהם האָט יעדער געהאַט א דיקען סיגאר צווי־שען די צייהנער, געראויכערט און געשפּיגען אויף דער פּאָדלאָגע, צו די פּיס פון׳ם שכן געגענאיבער. עס איז מיר זעלטען ווען אויס־געקומען צו זעהן מענשען אזוי רויכערען; צו זיצען אין אזא אָנגע־רויכערטען וואגאָן. פון דעם רויך ארויס האָב איך בעטראכט די פּנים׳ער, די הענט, די פּלייצעס.

— וואָס פיהלען און טראכטען איצטער אָט די דאָזיגע מענ־שען, וואָס ווילען באלד זיך אראָבלאָזען אויף א גאנצען טאָג און אמאָל אויף א גאנצען לעבען אונטער דער ערד ארונטער?

און כ׳מוז זאָגען, אז קיין זאך וואָס זאָל ארויסרופען א גע־פיהל פון רחמנות האָט זיך אויף זייערע געזיכטער ניט געוויזען. און כּאָטש כמעט ביי יעדערען האָט מען אין קאָליר פון פּנים גע־קענט דערקענען די שעדליכע ווירקונג וואָס די ארבייט אונטער דער ערד האָט אויף די מענשען; מען האָט געקענט דערקענען אין די אָנגעבלאָזענע ליפּען, אין די ראָזע אָדערלעך און די אש־גרויע באקען, אז עפּעס טאָטשעט אָט די פעסטע מענשען, טאָטשעט פּאַ־מעלעך אָבער טיעף — דאָך וועקען זיי קיין רחמנות ניט. פּער־סעהרט, פון אלע זייערע בעוועגונגען און געשטעל, האָט ארויסגע־קוקט א געוויסער שטאָלץ. ניט גלאט אזוי מענשען, נאָר מענשען וואָס האָבען מיט׳ן פעלז זיך פערמאָסטען. מענשען וואָס קלייבען זיך אויס מיט׳ן גוטען ווילען צו לעבען זייערע טעג אונטער דער ערד. און כּאָטש ניט פאר זיך זוכען זיי גאָלד, ניט פאר זיך ריי־סען זיי אויף די פעלזען־שטיינער — אָבער דאָך גאָלד צו גראָבען איז זייער בערוף; פעלזען אויפצורייסען איז זייער שליחות.

דער צוג האָט זיך יעדע עטליכע מינוט אָבגעשטעלט, נעבען דער אָדער יענער מינע, ארבייטער אראָבגעלאָזען. ענדליך האָט זיך דער צוג אָבגעשטעלט ביי דער סטאנציע ווינדעקיי־טאָר. אזוי הייסט דער נאָמען פון דער געזעלשאפט צו וועמען

שטיינערנע צוריסען, צושאָסען אונטער דער ערד און די שטיקער ווערען דרויסען ארויסגעשלעפּט מיט'ן עלעווייטאָר און מיט מיט-לען כעמישע און ניט כעמישע, נאָכדעם ווי מען מאָלט די שטיי-נער און מען וואשט זיי בעקומט מען די גאָלד שטויב ארויס.

בעטראכטענדיג די מאסיווע גרויע ווענט פון'ם טונעל, די אייבינע פעלזען־ווענט, גאנץ גראָם פאנאנדערגערוקט, האָב איך מיר גאנץ זיכער דערשפּירט. גאָר ניט אזוי ווי אין די ענגע שוואר־צע קויהלען־מינען. די ארבייט דאָ אונטער דער'ערד טיילט זיך איין אין דרייען. ערשטענס קומען די מאשיניסטען וואָס בויערען מיט אויטאָמאטישען בויער לעכער אין שטיין, וואו מען פּילט אָן דינאמיט און מען רייסט אויף. דאן קומען די אונטערבויער. אָדער ווי מען רופט זיי, די ט י מ ב ע ר מ ע ן. זיי בויען אונטער אלע ערטער וואָס זיינען מסוגל איינצופאלען. און דאן די פּשוט'ע ארבייטער, וואָס לעגען אָן אין די וועגעלעך דעם צוהאקטען שטיין און אויף די רעלסען שטופּען זיי עס צום צענטער, צום עלעוויי-טאָר. כ'האָב געפרעגט פאר וואָס מען פיהרט ניט די משא מיט מויל־אייזלען, ווי כ'האָב עס בעמערקט אין די קויהלען־מינען?

— זיי לעבען דאָ ניט לאנג די מויל-אייזלען און ס'קאָסט טייערער ווי מענשען...

ס'האָט זיך געהערט פון ערגעץ דער טרוקענער קנאקען פון דעם אויטאָמאטישען בויער, פונקט ווי ערגעץ ווייט וואָלט מען שיסען מיט מאשין-ביקסען. מיר האָבען זיך געלאָזט געהן מיט די לאמטערנעס אין די הענט טיעפער אין די שאכטעס אריין, צווישען די שמאָלע רעלסען. די עלעקטרישע לעמפּלעך ווערען זעלטענער. דאָ און דאָרטען איז אונטערגעבויעט מיט שווערע קלעצער און זיי זיינען מיט שוואמען בעוואקסען.

ס'איז כדאי צו בעמערקען, אז אויסער דער צענטראלער פער־בינדונג פון די שאכטעס מיט דעם עלעווייטאָר איז פאראן נאָך א ספּעציעלער דורכגאנג פון שאכטע צו שאכטע. א גאנץ פּשוט'ער:

— אין יעדער שאכטע איז א לאָך פאראן אויסגעהאקט, ברייט

פון אונטער דער ערד די וועגעלעך גאָלד-שטיין. די גאַנצע ניינצען הונדערט פוס מאַכט דער עלעווייטאָר אין פופציג סעקונדען.

מיר זיינען געשטאַנען און געוואַרט ווי דער עלעווייטאָר נעהמט אָן א בונט אַרבייטער און נאָך דעם ווי מען גיט א עלעק־טרישען סיגנאַל צום הויפּט מאַשיניסט ערגעץ, רייסט זיך דער עלעווייטאָר אָב פון אָרט און ווערט פערשוואונדען אין דער טיעף מיט די מענשען, אין א ווייל ארום קומט ער אָן ווידער לעדיג און וואַרט אויף פרישע מענשען....

מיר האָבען זיך אַריינגערוקט אין דעם נאַסען עלעווייטאָר מיט די לעצטע צוויי אַרבייטער און אזש מיט א פייף האָט דער עלע-ווייטאָר גענומען פאַלען אַלץ טיעפער און טיעפער דורך א פינס-טערען קאַלטען וועג און פון ערגעץ האָט געגאָסען געריכטע טראָ-פּענס וואַסער אויף׳ן קאָפּ און אונטער׳ן קאָלנער.

די קעלט, די אונבעקאַנטע פייכטע לופט, וואָס האָט ארומגע-כאַפּט, האָט געמאַכט צו פיהלען, אז איך פאַל ערגעץ אין א וואַ-סער אַריין. די סעקונדען האָבען זיך ווי לאַנגע מינוטען געצויגען. ביי נומער פערצען זיינען מיר געבליבען שטעהן. פערצען הונדערט פוס טיעף. מיר זיינען אַרויס. דער עלעווייטאָר בעקומענדיג דעם סיגנאַל איז מיט די צוויי אַרבייטער פערשוואונדען אין דער טיעף. אַריינגעהענדיג אין דער שאַכטע איז מיר געוועזען אביסעל פּרעמד־לאָך צו געפינען דאָ כמעט א גאַנצע וואָקזאַל־סטאַנציע מיט רעל־סען, מיט וואַגאָנעלאָך מיט וועגען וואָס צולויפען זיך אויף אַלע זייטען און בעלויכטען מיט עלעקטרישע לעמפּלעך....

* * *

די גאָלד אין קריפּעל-קריק ראַיאָן געפינט מען ניט אין גע־שטאַלט פון גילדערנע זייגערס, גילדענע פינגערלעך, שפּילקעס, בראַשקעס און אויהרינגלעך; אפילו ניט אין געשטאַלט פון גאָלד זעמדעלאָך. דאָ איז דער גאָלד-אָדערל אין שטיין-פעלז איינגעוואַק־סען. דורכשניטליך געפינט מען אין א גאַנצען טאָן שטיין ביי א דריי דאָלאַר גאָלד ווערט. און דעריבער ווערען גאַנצע וועלטען

דער פערוואלטער האט זיך אזוי כוואטסקע ארויסגעכאפט ריי טענדיג אויפ'ן עקבויער און געבראכט איהם אין בעוועגונג. גע-דרעהט אהער און אהין און ס'האט ניט געהאָלפען. ער האט א שמיץ געטאָן די לופט־רעהר מיט'ן בויער צוזאמען.

— אט לאז איהם — אזוי כאפען זיי אריין פון צייט צו צייט א שטאָלענעם עקבויער און ווילען ניט אָבגעבען. מען וועט איהם אויפרייסען דעם שטיין, וועט ער שוין מיט בייזען ארויס.

— בענקט זיך ניט אמאָל צו זעהן די ליכטיגע וועלט? — פרעג איך דעם מענשען וואס הייסט טאם און וואס בויערט דעם פעלז גאנצענע טעג לאנג.

— די ליכטיגע וועלט? מיט וואס איז דא שלעכט? רוהיג. שטיל. דא איז בעסער ווי דארט אויבען. כ'האב מיר ניט איין מאָל געלאזט זוכען ארבייט צווישען פארמערס — צו טומעלדיג דאָר־טען אויבען. די גרויסע שטאָט, דער שאפ — געהען זיי צו אלדע רוחות.

— אָבער ניט אזוי געפעהרליך.

— ניט אמת, אין דער גרויסער שטאָט, אין די גאסען אומ־געהענדיג שטעלט מען פיעל מעהר איין דעם לעבען. דא איז פאר די לעצטע דריי יאָהר בלויז צוויי מענשען אומגעקומען און דאס איז געווען זייער שולד. ניט געווען פאָרזיכטיג.

— ס'אי אמת — איז דער פערוואלטער אריינגעפאלען אין די רייד — אלץ איז דא אין אָרדנונג. מען פאסט אויף, אז די פערפוילטע קלעצער וואס שפארען אונטער די מינע זאָלען אין צייט אומגעביטען ווערען.

— ווערען דא די קלעצער שנעל פערפוילט?

אין פערלויף פון א פאר יאָהר ווערט די האָלץ צופרעסען. די לופט איז דא אזא וואס פרעסט אויף די האָלץ...

ס'האט זיך ניט ווילענדיג געטראכט:

— מויל־אייזלען לעבען דא ניט לאנג. די געהילצען, פעכע-דיגע, סאָסנע קלעצער, ווערען פון דער לופט דא אויפגעפרעסען

ווי א געוועהנליכער צימער און טיעף הונדערט פוס — די הונדערט פוס וואָס טיילט אָב איין שאכטע פון דער אנדערער, און לייטערס הילצערנע שטעהען אין דער עפנונג דורך וועלכע מען קען זיך אראָבלאָזען טיעפער און אויפהויבען העכער.

אָבגעהענדיג אזוי ביי א האלבען מייל זיינען מיר געקומען צום עק פון טונעל, וואו א מאשיניסט האָט געבויערט די פעלזען וואנט. דער בויער האָט אזוי געקלאפט, אזש אין די אויערען האָט געקלונגען און געשטאָכען. מיט געפּרעסטער לופט וואָס קומט אָן פון דרויסען און וואָס איז צום עקבויער דורך א רער צוגעפּאסט טרייבט מען דעם בויער אלץ טיעפער און טיעפער אין שטיין אריין. אין די קויהלען־גריבער האָב איך זיי געטראָפען צוויי־ווייז מיט זייערע שפּיציגע האמערס ביי דער ארבייט און דאָ איז ער איינער אליין געזעסען אונטער א ברייטען שטיינערנעם געוועלב, צופּוּ־סענם א בארג שטיין-שפּענער און געבויערט און געבויערט. ער האָט אָבגעריסען זיינע אויגען פונ׳ם בויער און צו אונז א בליק געוואָרפען. כ׳האָב בעטראכט זיינע הענט, פּנים און די גוואלדיגע מאסע שטיין ארום איהם וואָס איז שוין געלעגען צושאָסען, בע-טראכט די שטיינערנע וואנט וואוהין ער האָט דעם שטאָלענעם עקבויער געטריבען און כ׳האָב מיר ניט געקענט פאָרשטעלען. אז ערשט מיט א שעה פריהער איז ער געווען דרויסען און אפשר מיט מיר אין איין וואגאָן געפאָהרען. ס׳האָט זיך מיר אויסגעוויזען, אז ער אליין איז פון שטאָל און מיט א שטאָלענעם ווילען, שטאָלענעם פערלאנג; און זיין פערלאנג איז — די גאנצע שטיין און פעלזען-געגענד פון קריפּעל-קריק אויף דראָבנע שטיינדלעך צוברעקלען. דער פערוואלטער האָט איהם בעגריסט. געמאכט א פּנים, אז ער ער-לויבט איהם אביסעל דעם פעלז צו רוה לאָזען:

— ווי פיהלסטו זיך, טאם?

— א, א דאנק, מיסטער וואָקער. איך שפּיר מיר גאנץ גוט — נאָר דאָ האָט זיך מיר ווידער א עקבויער אריינגעהאקט אין שטיין און כ׳קען איהם ניט בעקומען. שוין דער דריטער צייט נעכטען אָן.

מיט אמאָל האָט דער גאַנצער פעלזען־גרונט אונטער אונז א ציטער געטאָן, א טיעפער ברומען האָט זיך דורך דער שאכטע דורכ־געטראָגען און אין די ווענט אריין.

כ׳האָב א ציטער געטאָן און האָב אָנגעשטעלט מיינע בליקען אויף זיי, אויסדריקענדיג פערוואונדערונג.

— דאָס האָט מען אויפגעריסען דינאמיט אין דער שאכטע אונטער אונז.

ס׳האָט מיר אביסעל געוואונדערט, ווייל מיר האָט ער געהאט דערצעהלט, אז מען רייסט אויף דעם גראַניט ארום פיער א זייגער, יעטמאָלט ווען מען האלט שוין ביים פערלאָזען די מינע, כדי ס׳זאָל זיך איבער נאכט דער רויך אויסלופטערען. דער גערויש האָט דערמאָנט דעם מיסטער טאָם אָן זיין ארבייט. ער האָט אָנגעשטעלט דעם עקבויער צום פעלזען און אויפגעעפענט די געפרעסטע לופט וואָס אין רעהר. מיט אזא שטעכעדיגען און טרוקענעם טאַ־טאַ־טאַ האָט דער בויער גענומען ארבייטען, אזש די ווענט האָבען געציטערט.

מיר האָבען זיך אראָבגעלאָזט מיט די לייטערס נידעריגער צו דער שאכטע נומער פופצען. ס׳אי מיר ווירקליך געווען א ביסעל שווערליך נאָכצוהאלטען מיין פלינקען בעגלייטער ווען ער איז פון איין לייטער צום אנדערען איבערגעשפרונגען אין דער הונדערט־פוסיגער עפנונג. דער רויך פון פולווער, אָדער אויפגעריסענעם דינאמיט האָט א שלאָג געטאָן צום נאָז, און אז מיר האָבען דער־גרייכט די שאכטע האָט עס אזש אין די אויגען און אין האלז געריסען. דאָ איז עס מיט א פּאָר מינוט פריהער דער אויפרייס געווען און דער בייסעדיגער רויך איז געווען געדיכט ווי א וואנט. איך בין איהם נאָכגעגאנגען טיעפער אין רויך אריין. ס׳האָבען זיך בעוויזען רויטע פייערלעך און קלאָר האָט מען געקענט הערען שטימען פון מענשען.

ווייזט אויס, אז פאר דעם מיסטער וואָקער איז דער רויך גע ווען א גאנץ נאטירליכע זאך, ווייל ער האָט אפילו ניט געפונען פאר

און דער מענש, מישטיינסגעזאָגט, ער איז עס דער גבור.
זאָל זיין אזוי.

ביים ליכט פון מיין לעמפעל האָב איך בעטראכט דעם גראַ־ניטענעם געוועלב איבער מיין קאָפּ און דעם טונקעלען, פעטען פּאַס, ווי אַנגעאווילט, וואָס האָט זיך בעצווינגען אינם גראַניט. דאָס איז דער גאָלד-אָדער וואָס פלעכט זיך דורך אין פעלזען און נאָך איהם יאָגט מען זיך עס. מען היט זיך איהם ניט אַנצואווערען און זיין שפּור ניט צו פערלירען. אמאָל ווערט מען איהם אָן, אָבער מען רייסט דעם גראַניט אזוי לאַנג מיט דינאַמיט ביז מען כאַפּט דעם גאָלד-אָדער ווידער. איך האָב אבגעקרישעלט א שטיקעלע פון יע-נעם טונקעלען פּאַס און האָב דעם שפּור פון גאָלד ניט בעמערקט. פאר מיר איז עס געווען שטיין ווי אלע שטיינער.

— זעהסטו, אונזער עולם איז א גאַנץ אַנדערער — האָט דער מיסטער וואָקער ווידער אַנגעהויבען, גאָר פערגעסענדיג זיך, אז ער איז דער פערוואַלטער פון די אלע גריבער דאָ און אז ער האָט צו זאָגען אויף די הונדערטער מענשען אונטער דער ערד — פער־שטעהסט, אונזערער א מענש איז א אומעטינער, א טרויעריגער — אָבער מיט א גוט הארץ. אונזערען א מענשען איז ניט אזוי גרינג צו קויפען אָבער, אז ער לאָזט זיך שוין צו צו דיר איז מיט הארץ און לעבען. פריינדשאַפט איז ניט אזוי גרינג צו בעקומען פון אונ־זערען א מענשען, אָבער האָסטו שוין יאָ בעקומען איז עס מיט דער פולער האַנט. אונזער א מענש האָט פיינט אז מען בעליידיגט איהם. מיין ניט, אז אונזערער א מענש געהט אום מיט א מעסער אין קע־שענע — אָבער אַן עולה האָט ער פיינט.

— יא, אונזער עולם קען ניט זיין ווי אלע מענשען — האָט דער מיסטער טאַם צוגעגעבען, פּרואווענדיג אפשר וועט ער דאָך דעם עק-בויער פון שטיין ארויסבעקומען — מען לעבט אונטער דער ערד, מען שווינדעלט ניט. מען האָט ליעב צו קוקען א מענשען גלייך אין די אויגען, אז מען בעגעגענט זיך. אונזערער א מענש פערשטעהט ווי צו בעגעהן זיך מיט א רעוואָלווער אויך, אָבער...

צודריקטען באלקען אויפגעהויבען זיין לעמפעל — צעהן אוינען בעדארף מען האבען.

ביי א פלאץ וואו מען האט אונטערגעבויט א דורכגאנג זיינען פיער יונגען געשטאנען איינגעבויגען און מיט זייערע קארקס האבען זיי אונטערגעהויבען א בעליק אין דער הויך און איינער אן על־טערער האט איהם אונטערגעשפארט. דער אלטער, א האלענדער, שוין דרייסיג יאהר ביי אזא ארבייט. ס׳אי געווען ניט ווייט פון דער עפנונג צו דער שאכטע נומער אכצעהן און ער האט עפעס בע דארפט פון דארט בעקומען א ברעטעל, האט ער ווי א יונגער אינגעל ארויפגעקלעטערט איבער דער לאך און אויף א שמאלען בעליק דורכגעגאנגען.

— וועסט נאך אראבפאלען צו אלדע גוטע יאהר — האב איך צו איהם א געשריי געטאן.

— שוין דרייסיג יאהר, מיסטער, אז מיר בויען אונטער שאכטעס און מען פאלט ניט ארונטער, כא־כא — אט זעהסטו מיין זוהן — אזוי בין איך געווען מיט דרייסיג יאהר צוריק, כא־כא-כא!

— א גוטער עולם אט די האלענדער, האט מיין בעגלייטער צוגעגעבען. א גערולדיגער, ניטא קיין עגמת נפש פון זיי, בע־כע— האט ער דערצעהלט ווען מיר האבען געקלעטערט דורך דער עפנונג צו דער שאכטע נומער אכצען — אט די סלאווען, די איטאליענער, איינער צוויי איז נאך צו דערליידען; קומען זיי אבער אן אין א גרויסער צאל איז ניט גוט. דערפיהלען זיי זיך נאר שטארק האבען זיי ליעב צו נעהמען די אויבערהאנט. כע-כע — ביי א דריי הונדערט האבען זיי זיך אהער אמאל אראבגעלאזען קיין קריפעל־קריק. געוואלט זיך דא אבשטעלען. האבען מיר זיי אריינגעזעצט אין ב א ג י ס און געהייסען פאהרען פון דאנען. קריפעל־קריק פערטראגט ניט אזעלכע.

אז מיר זיינען אריין אין דער שאכטע נומער אכצעהן, וואס מיינט אכצעהן הונדערט פוס טיעף, איז אונז אנטקעגען געקומען פון ערגעץ אזא מין גערויש און געפילדער און קלעפ פון האמערס

נויטיג עפעס צו בעמערקען ווען איך האָב זיך שטארק צוהוסט איהם נאָכנעהענדיג מיט מיין לעמפעל, וואָס האָט ווינציג וואָס געלויכ-טען. קוים וואָס מען האָט געקענט בעמערקען די צוויי מענשען וואָס האָבען זיך געקלאַטשעט אין א הורבע צוריסענע גראַניט-שטיקער. ווי שאָטענס האָבען זיי אויסגעזעהען אין דעם טריבען שיין פון זייערע לעמפלעך. עס איז מיר גאָר ניט איינגעפאלען זיי עפעס צו פרעגען, וויסענדיג אז אין דעם שטיקענדיגען רויך ווע-לען זיי זיך דאָ אומדרעהען דעם גאנצען טאָג. מיין בעגלייטער האָט אויך געשוויגען. ווען מיר האָבען זיך שוין געהאלטען ביים אראָב-לאָזען צו דער שאכטע נומער זעכצען, האָט ער בעמערקט:

— ניט אומעטום איז אזוי אנגערויכערט. מיינסטענס רייסט מען דעם שטיין אײדער מען פערלאָזט די מינע און דאצו — ניט אלעמען שאדט דער רויך.

מיר האָבען זיך דורך די לייטערס אראָבגעלאָזען אלץ נידערי-גער און נידעריגער, גליטשענדיג זיך דורך די הונדערט-פוס לאַנגע לעכער, וואָס אין גראַניט. די ארבייט אונטען האָט געקאָכט. וועגע-לעך נאָך וועגעלעך זיינען פערביי אונז דורך צום הויפט-אריינגאנג און הינטער זיי די אונטערשטופערס. צווישען זיי זיינען שוין פאַר ראַן סלאַווען און איטאליענער, ווייל א קלענערען פרייז צאָהלט מען דערביי...

ס'האָט זיך דערהערט א קרעכץ אין די קלעצער ווען מיר זיי-נען פערביי אן אונטערגעבויטען אָרט. האָט דער פערוואלטער אויפ-געהויבען זיין לעמפעל און בעטראַכט די קלעצער:

— ערשט נעכטען איז נאָך גאַנץ געווען און איצטער שוין צופּלאַצט — האָט ער בעמערקט.

די דיקע קלעצער האָבען זיך געקרימט אונטער דער שווערער משא וואָס האָט פון אויבען געפּרעסט, און איין קלאָץ, א דיקע, ניט ארומצונעהמען, איז ווי א פּלעצעל צוקוועטשט געוואָרען.

ס'איז ניט קיין געפאהר, נאָר מען וועט עס דארפען גלייך פער-ריכטען. זעהסט, וואָס פאר א שטארקע האָלץ נאָך? האָט ער צום

כ׳האָב נאָך געוואַרט, אַז די אַלע פּיצער שמידען זאָלען אויסשיסען מיט אַ שאַלענדיגען, פייערדיגען געלעכטער און איך זאָל זיך אויפ־כאַפּען און זיך וואונדערען פון דעם וואונדערליכען חלום...

— — — — צו דער שאַכטע נומער ניינצען זיינען מיר ניט דערגאַנגען.

— ניט לאַנג נאָך האָט מען זי אויפגעעפענט און זי איז מיט וואַסער פערגאָסען. וואַסער זיך בעוויזען און שטערט די אַרבייט.

— פאַראַן דאָרט גאָלד?

— רייך.

* * *

ס׳אי שוין געווען אַרום האַלבען טאָג ווען ער איז פאַרטיג געוואָרען מיט זיין שפּאַציר. אַז מיר זיינען געקומען צום צענטער האָבען מיר געטראָפען די אַרבייטער פערזאַמעלט זיצענדיג ווער אויף אַ שטיין און ווער אויף אַ וועגעל און ווער די פיס אונטער זיך און געניסענדיג פון דער האַלבער שעה רוה און קייענדיג דעם טרו־קענעם עסען וואָס יעדערער האָט זיך אין אַ בלעכען קעסטעלע מיטגענומען. מען נעמט זיי ניט אַרויף אויבען צו דער ליכטיגער וועלט. זיי האָבען שטיל געקוקט צו אונז. ערנסט און שטום.

מיין בעגלייטער האָט ביים עלעווייטאָר געגעבען אַן עלעקטרי־שען סיגנאַל וואָס האָט לייכט געקלונגען צוויי־צוויי דריי איינס. אין אַ ווייל׳ע אַרום איז ווי אַ ווינט פון אויבען אַנגעקומען דער עלעווייטאָר. אויף איהם אַ לעדיגער אייזערנער וועגעלע און מיר האָבען זיך אין איהם אַריינגעזעצט. ווי פריהער האָבען שווערע, קאַלטע טראָפּענס געקאַפּעט און געפאַלען אונטער׳ן קאָלנער. דער עלעווייטאָר האָט זיך אַ ריס געטאָן פון אָרט, נאָך דעם ווי מיס־טער וואָקער האָט אַ סיגנאַל געגעבען, און זיך געטראָגען מיט אַ נאַסען פייף אַלץ העכער, העכער...

כ׳בין נאָך געגאַנגען אין די מילען וואו מען וואַשט די שטיי־

איבער אייזען, אז מיר האָט זיך אויסגעוויזען — ניט קיין מענשען זיינען דאָרט אין דער שאכטע נאָר רוחות און ניט אנדערש ווי זיי שמידען עס דאָרט די גאָלד. כ׳בין שטעהן געבליבען און זיך צו־געהערט צו דעם אוננגעוועהנליכען רעש.

— דאָרט איז אונזער קוזשנע וואו מען שארפט די עקבויערס און מען פעהריכט די פערשיעדענע געצייג צו דער ארבייט.

וואָס ווייטער מיר זיינען געגאנגען אלץ שארפער און שווע־רער איז דער רעש אונז אנטקעגען געקומען. א רויטער שיין האָט זיך פון ווייטען בעוויזען.

ביים סאמע עק פון דער שאכטע, אכצעהן הונדערט פוס טיעף האָט מען עס די קוזשנע איינגעאָרדענט. א גרויסע ברייטע קוזשנע. ווענט פון ש ט י י ן; פעלז — דער געוועלב און ג ר א נ י ט — דער גרונט. א העלישער פייער ניט פון קוילען, נאָר פון א גאז־שטראָם האָט זיך געריסען איבער דער האָרנע מיט אזא אימפעט און ווילדער זשוזשעריי, אזש די הויט אויפ׳ן לייב האָט געצי־טערט. פיער שמידען, איינער אן אלטער און דריי יונגע אין לעדער־נע פארטוכער און לעדערנע לאנגע הענטשקעס און מיט א אָפענער, אויסגעבראשטשעטער ברוסט א פערברוינטע, זיינען זיי געשטא־נען און זיך געוויטיגט אנטקעגען פייער. הונדערטער עקבויערס לי־גען אין וועגעלעך נעבען זיי. א שטעק אריין אן עקבויער אין העלי־שען פייער. א רגע — איז ער שוין צונטער רויט; אונטערגעלעגט אונטער אן אוטאָמאטישען שווערען האמער, א חריק — טאַ־טאַ — צוגעקלאפט און אוועקגעוואָרפען. געשווינדט געהט די ארבייט די היץ איז ניט איבערצוטראָגען פאר אונזערען א מענשען, ס׳ווילט זיך עפעס זאָגען, נאָך דער גערויש פון פייער און האמער אין דער שטיינערנער הייל איז אזוי גרויס, אז אומזיסט איז נאָר די פראָ־בע עפעס צו זאָגען. ס׳בילד זעהט ניט אויס ווי אין דער ווירק־ליכקייט, נאָר עפעס ווי אין א מעשה פון טויזענד און איין נאכט. אונטערערדישע פייערדיגע שמידען וואָס שמידען און שמיע־דען און וואַרפען די אָנגעגליהטע אייזענס פון האנט צו האנט.

צעהן—צוועלף טויזענד פוס הויך, וואו ס'האט זיין בעט דער
ק ל אַ ר ע ר ט י י כ ע ל — דאָרט זיינען זילבער־אוצרות פא־
ראנגען. און כ'ווייס ניט, אויב אזוי לייכט וואלטען מענשען אהין
דעם וועג אויסגעפינען, ווען ניט אַט דער קלאָרער וואסער-שטראָם,
וואָס האָט די פעלזענשטיינער, זייער הארץ אויף צווייען צושפּאָל־
טען. ס'וואסער קומט פון די פערשנייטע קעפּ און נאקען פון די
בערג און ציהט זיך צו דער נידער, מורמעלט דעם גאנצען וועג,
סודות ענטפּלעקט עס:

— ציהט זיך אהין פון וואנען איך קום; מיט זילבער-שטויב
און זילבער--קערענדלעך איז מיין בעט אויסגעשאָטען.

ס'קלייבט זיך דער צוג בארג ארויף אויף זיינע שטאָלענע
רעלסען, שלענגעלט זיך ביים ראנד פון טייכעל. ס'וואסערעל האָט
קאפּריזען, קרימט זיך, בויגט זיך, שפּרינגט ארויף און אראָב, און
אזוי מוז דער צוג זיין וועג מאכען. וואָרים דער פעלזען־שפּאלט
איז טיעף, די וואסער-בעט, ערטערווייז, צווישען צוויי קיהלע
ווענט, וואָס ווארפען זייערע שאָטענס צום וואסער. די שטיין־
ווענט זיינען הויך מיט'ן אויג ניט אָבצומעסטען זייער הויכקייט.
דער בלויער הימעל ליעגט אויף זייערע שפּיצען אָנגעצויגען און
ס'דאכט זיך, אז דער הימעל האָט זיך איבער'ן טייכעל אראָבגעבוי־
גען ניט צו דערלאָזען דעם שטויב אהער אראָבצופאלען. אָבער
ס'ק ל אָ ר ע טייכעל איז דאָ גאָר ניט אזוי קלאָר. אומזיסט
וואכט דער הימעל דאָרט פון אויבען.

ערגעץ דאָרט העכער אין די בערג גראָבט מען זילבער. מען
רייסט אויף די פעלזען און די שטיקער זייערע צומאָלט מען אין
אזעלכע מילען, וואָס קענען שטיינער צומאָלען. מען וואשט דעם
צוקרישעלטען שטיין אין אזעלכע וואש־קאָרעטעס, וואָס אין יענע
מילען, און ס'וואסער פון דעם ק ל אָ ר ע ן טייכעל ווערט אין
יענע מילען אריין פערנארט. ס'וואסער קומט אריין קלאָר ווי
קריסטאָל און מען לאָזט עס פון מיל ארויס בלאָטיג־גרוי. ס'טרעפט
נאָך, אז א פארמער, וואָס האָט ערגעץ-וואו ביים צופוסענס פון א

נער, מען מאָלט זיי און כ׳מוז מודה זיין, אז קיין גאָלד האָב איך ניט געזעהען...

זילבער

אומעטיג. עפּעס טהוט באנג נאָך דעם, ווי מען לאָזט זיך אראָב צוריק פון די הויכע בערג, שפּירענדיג, אז דאָרט אויבען, צווישען שטיינער, איבער די וואָלקענס, האָסטו געלאָזען מענשען אין דיין געשטאַלט, וואָס גראָבען זיך אין די בערג, זוכען קאַלטע, שווערע מעטאַלען; זוכען גאָלד, זילבער, קופּער, צין, אייזען. צומאָל ווילט זיך אפשר מקנא זיין זייער גורל. האָבען דאָך א ווילען. זייער אויסוואַהל...

קומסטו אָבער שפּעטער אין גאַס אויין, אין לעבען אריין, וואו דיין אויג זוכט דעם תוך פון לעבען און דיינע בליקען, וואו זיי זאָלען ניט פאַלען, טרעפען זיי — דאָ א בליץ פון גאָלד, דאָ — דער בלאַסער אָבשיין פון זילבער, דאָ — רויטעלט זיך קופער און ס׳געלט מעש, גרויט זיך בליי און ס׳זשאַווערט אייזען; זעהסט ווי ווייט אָט די אלע קאַלטע מעטאַלען האָבען זיך אין אונזער לעבען אריינגעריסען, ווי ווייט זיי האָבען זיך אין אונזער נשמה אריינגעריסען; מערקסט וויביים קלאַנג פון די אלע מעטאַלען ווערט דער טאָג צום לעבען ארויסגעפיהרט און ביים אייגענעם קאַלטען קלאַנג פיהרט מען דעם געשטאָרבענעם טאָג צו דער קבורה — אָ, ווען מען טראַכט זיך גוט אין דעם אריין, נאָך דעם ווי מען פערברענגט אין די בערג, צי אין אנדערע ערטער, וואו די קאַלטע מעטאַלען ווערען פון די פינסטערע בעהעלטענישען אויף דער ליכטיגער וועלט ארויסגעבראַכט — דאָפּעלט טרויעריג ווערט אויפ׳ן הארצען.

אין צפון־זייט פון קאָלאָראַדאָ, אין די גרויע פעלזען־בערג,

א לאז געטאן גליק זוכען. איינציגווייז האבען די מענשען זייערע שאכטעס פערלאזען, אין דער שטיל פון זייערע נארעס זיך ארויס-געשלייכט, מיט'ן האמער און עקבויער אוועקגעלאזען זיך אהין, צו די בערג, וואס נעהענטער צו מערב־זייט — צום גלאנץ פון גאלד.

זילבער, אליין ביי זיך, איז פונקט אזוי יחסנ'דיג דא, ווי גאלד אין קריפעל־קריק. איז אויך, אין קליינע שטויבעלעך, איינגעוואקסען אין דעם סאלידען גראניט. צו בעקומען זילבער דא, בעדארף מען זיך אזוי מטריח זיין, ווי גאלד צו ענטפלעקען. אויך דא האט מען אין יענע גוטע צייטען גאנצע בערג אונטער די בערג אויפגעריסען; פון אונטער דער ערד וועלטען גרויע שטיינדלעך ארויסגעבראכט, אויפגעשאטען לאנגע, הויכע וואלען — האט מען עס ניט געוואשען און ניט געמאלענערהייט געלאזען און צום גאלד זיך אוועק-געלאזען. און דא וואו ס'איז אמאל א שטעטעל געווען, הייזער גע-שטאנען, פון דעם לעבעדיגען איז כמעט קיין שפור ניטא. בלויז ביים ראנד פון קלארען טייכעל, דא און דארט שטארצט א שטיי-נערנע מצבה ארויס אדער א הילצערנער פשוט'ער צלם שווארצט זיך און שפיגעלט זיך אין וואסער. ס'איז א צייכען, אז דא איז אמאל א לעבען געווען, אז דא האט אמאל אין אווענט געלעכטער געקלונגען, פונקט ווי אין קריפעל־קריק, די גאלד-געגענד. פונקט ווי אין קריפעל-קריק האבען זיך יעדער פארנאכט די בחורים פון אונטער דער ערד ארויסגעקומענע, געקליבען זיך אין שטעטעל אריין אין די שמאלע געסלעך זיך אויפגעטראפען מיט די בליקען פון די אנגעפארבטע מיידלעך, וואס האבען זיך דעם גאנצען טאג זיין געלאנגווייליגט און געגעניצט אין די שטילע גאסען; אט די מייד-לעך אין קורצע קליידלעך, וואס האבען זיי אבגעווארט אין די שטי-לע געסלעך און מיט אויגען אנגעצונדענע צוגעזאגט נעכט פון לע-בענסלוסט אנשטאט די טעג אין די פינסטערע שאכטעס....

ס'איז איצטער א מלחמה אויף דער וועלט און די אלטע ווערטען פון זאכען, וואס האבען ניט קיין ווערט האבען זיך שטארק געביטען. דעם ערשטען פלאץ — ניט אין פרייז, נאר אין

פעלז א פּאסיקעל פּרוכטבארע ערד געפונען, נאָר דער רעגען קומט אהין ניט אין דער צייט, האָט ער דעם טייכעל צו זיך אויפ'ן פעלד פערנארט, בעפּרוכפּערט זיין פעלד און ס'וואסער אָבגעלאָזען, נאָך דעם ווי ער האָט איהם דעם שטויב פון פעלד אין וועג אריין מיטגענומען. בלויז, אז מען קומט העכער, העכער אין די בערג אריין, וואו ס'איז צו קאלט, אז ברויט זאָל וואקסען און דער שפור פון זילבער איז פערשוואונדען, דאָרטען איז ס'וואסער לויטער און קלאָר, פון זיין בלויקייט קוקט די שנייאיגע קאלטקייט ארויס, און פון זיין קאלטקייט קוקען די בלויע-הימלען ארויס. און ס'מאָלט דער געדאנק זיך אויס די צייט, ווען דער מענש האָט פון דעם וועג דאָ נאָך ניט געוואוסט; ווען זיינע תאוות האָט נאָך דער מענש אהער ניט אריבערגעטראָגען — אך, ווי קלאָר האָט יעמאָלט דאָ דער קלאָרער-וואסער געמוזט זיין! קלאָר און ריין, ווי דער געלעכ־טער פון א יונג קינד...

זילבער... גאָלד...

ס'האָט דער מענש אָבגעשאצט זייער ווערט און זילבער א קלענערען ווערט געגעבען. ווייל דער זילבער־גלאנץ איז מער בעשיי־דען. און אין דער צייט, וואָס דער פּרייז פון גאָלד איז כמעט ווי פעסטגעשטעלט אין אלע שטעט, אין אלע לענדער, וואו מענשען ווייסען חכמת־החשבון, ווינקט זיך אָבער זילבער אין זיין פּרייז און זיין ווערט האָט ניט שטענדיג דעם אייגענעם ווערט. דער ווערט פון זילבער געהט פון האנט צו האנט; מיט איהם שווינדעלט מען שוין, ספּעקולירט מען שוין. און ווי דער פּרייז פון זילבער אין טאָל, אין שטאָט, אזוי איז דער פּולס פון לעבען אין דער הויך, וואו די זילבער אוצרות ווערען אויסגעפּאָרשט און אויפגעדעקט. געוועזן א צייט, וואָס דאָ אין די גרויע־בערג ביים קלאָרען־וואסער האָט ווי אין א בינשטאָק זיך גערודערט. אין די וואָלקענס האָבען זיך איבער נאכט שטעטלעך אויסגעבויט; איז אָבער א צייט געקומען, ווען אין די בערג, צו מערב-זייט, אין קריפּעל-קריק, האָט זיך גאָלד בעוויזען און אלצדינג האָט אהין די אויגען, געווענדעט, אהין האָט מען זיך

איין, דארף ברעטער האבען — צורייסט מען א הייזעל; אדער אז מען בעדארף א פייער אנלעגען זיך אנווארימען.

— פארוואס נעהמט מען ניט ארויס די ביינער פון די קברים דא?

— ווער בעדארף זיי דען?

— כ'מיין צונעהמען פון דאנען און ערגעץ אויף א בית־עולם ווי געהעריג איז בעהאלטען.

— ווער ווייס דען פון וואנען אט די מענשען קומען אן... ווער ווייס וואו זייער היים איז? האט דען א מ י י נ ע ר א היים, הא? כ'ווייס אזעלכע וואס זיינען אהער געקומען בלויז אין די איינע קליידער, וואס אויפ'ן לייב און מיט א האמער און רי־דעל; האבען זיך אזוי לאנג געגראבען אין בארג אריין, ביז זיי זיי־נען שוין פון דארט ניט ארויסגעקראכען: ווינטער געקומען — פער־פרוירען געווארען. דאכט זיך דיר, אז דו זעהסט גארניט אויף די בערג, קענסט דא גארניט דערקענען; אבער זיי — זיי דערשמעקען שוין דעם זילבער. ס'דאכט זיך דיר, אז קיינער איז דארט ניטא;ווארט ביז דער טאג וועט אריבער, וועסטו זעהען ווי איינציגווייז וועלען זיי פון די לעכער ארויס, ווי מייז. אט די אלע בערג ארום — קוק זיי אן — פוסט זיינען זיי אינוועניג, אויסגעהוילט, ווי מוראשקעס וואלטען אין זיי טאג און נאכט ארבייטען. לענג און ברייט, ארויף און אראב, האט מען דארט די שטיינער אויפגעריסען, זיי צובראכען און זייער שטויב האט דער טייכעל אויסגעוועק־געטראגען. וויפיעל מענשען זיינען דא אומגעקומען! אט וואלגע־רען זיך זייערע ביינער, זילבער שטייגט — איצטער ציהט זיך דער עולם ווידער אהער. אפשר וועט דא פרעהליכער ווערען...

אין דער לאבאראטאריע, וואו א אידישער אינזשעניער מאכט עקספערימענטען מיט דער רודע, אז כ'בין אהין אריינגעקומען האבען די שארפע כעמישע שטאפען מיר אנגעהויבען צו שניידען אין האלז און אין די אויגען. מען האט אויסגעפונען נייע כעמישע מיט־לען, ווי אזוי אבצוטיילען דעם מעטאל פונם שטיין. און דער גרוי־

ווייכטיגקייט — פערנעהמט קופּער, שטאָל און אייזען; שפּעטער ערשט קומט גאָלד און זילבער, און גאָר שפּעטער ערשט קומט דער מענש מיט זיינע תאוות. ס'איז דער ווערט פון קאָלטע מעטאַלען שטאַרק געשטיגען. אפשר קופּער איז דער גרעסטער יחסן, אָבער זילבערס־ווערט האָט דאָך אין לאנד גאַנץ פיין געשטיגען. שטאָל־צע אַרבייטער פון קריפּעל־קריק האָבען דעם גאָלד־גלאַנץ פערלאָזען, ווייל ביי קופּער קען מען איצטער מעהר פערדיענען. אויך די האַרען פון די פערלאָזענע זילבער־מינען האָבען זיך אומגעקערט צו זייערע פערלאָזענע שאַכטעס, בעטראַכטען די אָנגעשאָטענע וואַלען ביים מויל פון זייערע שאַכטעס, וואונדערען זיך וואו די הייזער זיינען אהינגעקומען, וואָס האָבען זיך געשפּיגעלט אין שאָטען פונם וואַסער דאָרטען אונטען...

ק אָ לאָ ר אַ ד אָ־צ ע נ ט ע ר. אזוי הייסט דער פּלאַץ, ביז צעהן טויזענד פוס הויך. ס'ציטערט די ליכטיגקייט איבער די שניי־בעשפּריינקעלטע בערגלעך אַרום.

— זעהסטו — ווייזט מיר אָן דער פורמאַן, וואָס האָט מיך אהער געפיהרט מיט זיינע ווייסע פערד, ווייל אהער געהט דער באַהן ניט. — זעהסטו דאָרט אין דער נידער, וואו דער טייכעל איז? ניטאָ קיין שפּור פון קיין הויז. און דאָ איז נאָך גאָר ניט לאַנג אפשר דריי הונדערט הייזער געשטאַנען. א לעבעדיגע שטעטעל געווען, א פרעהליכע שטעטעל. נאָך ווי האָט מען דאָ געהוליעט.

— וואָס איז דאָס פאַר א מצבה, וואָס שטאַרצט אַרויס ביים זייט פון בערגעל, דאָרטען נעבען וואַסער?

א קבר פון אונזערען א מענשען. געווען מעהר מצבות. נאָר ס'וואַסער ווערט דאָ שפּעטער טיעפער: און זומער ווען דער שניי שמעלצט זיך אויף די בערג, יעמאָלט איז דער שטראָם דאָ, אָט ווי הויך! ביסלעכווייז האָט ער די מצבות און די צלם'ס אַראָבגעטראָגען.

— וואו־זשע זיינען די הייזער אהינגעקומען?

— צושלעפּט. קומט אימיצער זוכען אין די בערג, גראָבט זיך

שאכטע רייסט אויף, א מענש ווערט גע'הרג'עט, דאָס לאָזט זיך הערען, אָבער אז די גאנצע ארבייט איז ניט פאר'ן כח פון מענשען אויף דעם קוקט מען זיך ניט אום. פאראן אזא זאך ווי שווינדזוכט, מ י י נ ע ר ס-ק אָ נ ס אָ מ פּ ש אָ ן, דאָס איז ער דער שונא פון די אלע, וואָס מאכען א לעבען אונטער דער ערד...

כ'ווייס ניט פארוואָס כ'האָב מיר אזוי מיעד געשפּירט ארויס־קומענדיג פון אונטער דער ערד. דער בלענדענדיג-ווייסער פלעק, וואָס אין מויל פון דער שאכטע און צו וועלכען כ'האָב מיר דער־נעהענטערט מיט דער ליכט אין האנט, איז אלץ ברייטער געוואָ־רען און ליכטיגער געוואָרען, ווי אן אויג פון דעם ליכטיגען שטי־לען טאָג, וואָס האָט זיך אויסגעברייט איבער די בערג. די ליכ־טיגקייט האָט ארייגעשטראָמט אין מיר, ווי נאָר כ'בין פון דער שאכטע ארויס, און די ליכטיגקייט האָט אויסגעלאָשען דעם רויט־ליכען מיעדען פלאם פון דער ליכט אין מיין האנט.

כ'בין הינטער'ן בערגעל געבליבען זיצען, נעבען דער מויל פון דער שאכטע און ס'ליכט האָט זיך אויף מיר געגאָסען און געגאָסען. ס'הארץ האָט הויך געקלאַפּט, ווי מיט א זילבערנעם האמער וואָלט דאָרט אימיצער געהאמערט...

זילבער... גאָלד... קופּער.. שטאָל און אייזען — — —

די ווערטען פון אונזער צייט. ירושה פון פריהערדיגע דורות און אזוי וועט עס זיין אין די קומענדע צייטען.

די זון געהט אויף יעדען בעגינען, בעלייכט די בערג, בעלייכט דעם טאָל. ליכטיגער איז אין די בערג ווי אין טאָל. אָבער א סך רו־היגער איז דעם מענשען'ס הארץ אין טאָל און זיכערער שפּירט ער זיך אין טאָל. פון צייט צו צייט לאָזט ער זיך ארויפשטייגען אויף די העכסטע בערג. ברענגט ער די זון פון דאָרטען אראָב? מאכט ער יעם לעבען אין טאָל ליכטיגער?

— גאָלד, זילבער, קופּער, אייזען —

דאָס אלץ, וואָס ער ברענגט אויף זיינע פּלייצעס. ער טראָגט

סער וואל גרויע, דראָבנע שטיינדלעך, וואָס ליעגט דערביי איז שוין לאנג געווען פערלאָזען, נאָר איצטער האָט די צייט צום זילבער א שמייכעל געטאָן און מען האָט זיך צו דער רודע גענומען.

— אין דעם וואל איז פאראנען ביי פינף הונדערט טויזענד טאָן רודע און ווען ס'זאָל געלינגען צו בעקומען פאר צוויי דאָלער מעהר זילבער פון טאָן, איז עס א גאנצער מיליאָן.

א גאנצער מיליאָן. א גרויסער פערמעגען. און די כעמישע שטאָפען מאכען מיר די אויגען טרערען, און ס'גראבעלט אין האלז ווי שמעק־טאבאק וואָלט מען מיר אין האלז אריינגעשטויבט.

די שאכטע וואָס כ'האָב בעזוכט איז אן אלטע א פאָר יאָהר זי ניט געטשעפעט. כ'האָב מיר אָנגעטאָן אין הויכע גומענע שיך און עפעס אויף זיך ארויפגעוואָרפען און מיט אן אנגעצונדענער ליכט געלאָזט זיך געהן אין בארג אריין. די אויבערשטע שאכטע און — מען דארף זיך ניט אראָבלאָזען אין דער טיעף. בלויז געהן, געהן מיט דעם ענגען, פינסטערען טונעל. פון אויבען טריפען קאל־טע טראָפענס און אונטען איז וואסער. גאנץ טיעף. איבער די שיך. פון ערגעץ קומט אָן א ווינט און וויל די ליכט אויסלעשען. אָבגע־העגדיג ביי א פערטעל מייל קומט מען צו א פלאץ, וואו די קלע־צער, אונטערגעבויטע, זיינען איינגעפאלען. דאָ צוגעהן זיך צוויי וועגען. ס'איז אָבער שווער דורכצוגעהן. קומט אויס אין וואסער צו געהן.

— ווילסטו געהן ווייטער — פרעגט מיך דער אינזשענער.

— קען שוין זיין גענוג.

— דאָ זיינען צוויי ארבייטער ערגעץ אינווענינ פאראן.

— וואָס טהוען זיי?

— זיי זיינען אוועק זעהען, אויב מען קען די ארבייט אָנהוי־בען. מיר דאכט איך הער זיי — טאָמפּסאָן!.. מען הערט ניט.

— איז ניט קיין געפאהר, וואָס דאָ איז איינגעפאלען?

— דאָס איז שוין די קלענסטע געפאהר. אָט די אלע קאטאס־טראָפעס, וואָס טרעפען אין די מינעס זיינען גארניט. נאָר, אז א

האָבען דאכט זיך מיר קיין שום שייכות ניט מיט דער היינטיגער אמעריקא. אָבער די, וואָס קוקען ארויס פון אהינטער די הייזלעך, אדער פון די פענסטער — פשוט'ע לעבער אין די ליימענע ווענט — דאָס זיינען לעבעדיגע מענשען; קינדער פון דעם לאנד; אָט דאָ אין די הייסע זאמדען, צו די אָנגעגליהטע פעלזען האָבען זיך צו-געטוליעט אינדיאַנער אדער אינדיש און שפּאניש בלוט אינאיינעם געמישט.

אפשר זיבעציג בעזונדערע שבטים זיינען זיי דאָ געווען, מיט אפשר זיבעציג בעזונדערע לשונות. פאר דעם אָבער, וואָס זוכט ניט צו פערשטעהן זייערע לשונות און לאָזט זיך ניט פאָרשען זייער היסטאָריע, פאר דעם איז געגנוג זייערע אויגען; אין זיי קען ער לעזען אלץ וואָס ס'איז פון דעם לאנד ניט דערצעהלט געוואָרען צווישען די קינדער פון דער ווייסער ראסע. זייערע אויגען דער-צעהלען פון זאכען וואָס רופען ארויס אזא טרויער אין הארצען; אזא בענקשאפט צו די צייטען וואָס זיינען שוין פערגאנגען און קיין מאָל, קיין מאָל וועלען זיי זיך שוין צוריק ניט אומקערען.

די, וואָס שרייבען און האָבען געשריבען די היסטאָריע פון אמעריקא, פרעגען:

— פאר וואָס האָבען די אינדיאַנער ניט געקענט זיך שטעלען אנטקעגען דער ווייסער ראסע?

— דערפאר וואָס זיי זיינען געווען פערנומען מיט פיהרען מלחמות צווישען זיך; און ווייל זיי האָבען זיך ניט געקענט שטע-לען אנטקעגען דער ציוויליזאציע.

יא, ס'אי זעהר קלאָר.

וואָס האָט ווירקליך צו טאָן די ה י ס ט אָ ר י ע מיט אויגען — ברענענדיגע, בעוועגונגען — ווי פון דער פאנטערע, בוי-גיגע, זאנפטע און זיכערע; און וואָס האָט די צ י ו ו י ל י ז א-צ י ע צו טאָן מיט ליעדער אָהן ווערטער, טענץ און עקסטאז-אויסגעשרייען, מיט השתפכות הנפש, מיט געזאנג צו יעדען נייעם, געבוירענעם טאָג און פּאָרכט פאר דער טונקעלער נאכט?

די שווערע משא און זינקט אונטער איהר לאסט, אזש דער רוקענ-ביין ברעכט זיך אונטער דעם יאך...

אויגען

יעדע געגענד דא אין לאנד לאזט איבער א צייכען און געדע־כעניש ווען איהר רייזט דורך איהר. איינע שפרייט אויס גרינע פעלדער פאר דעם דורכגעהער אדער דורכפאהרער; די אנדערע גרויסט זיך מיט איהרע וועלדער. איין שטאט לאזט דעם שטויב פון זיין טרוקענעם גרונט אויף אייערע קליידער, דער אנדערער — די סאזשע פון די פאבריק-קוימענס. איין געגענד ווינקט מיט איה-רע בערג, וואס שטענדיג וואוינט דער ווינטער אויף זייערע שפי־צען, און די אנדערע — קומט אנטקעגען מיט איהרע שטראמינע טייכען.

פאראן אבער דא געגענדען, וואו א ו י ג ע ן טונקעלע בעגעגענען דעם וואנדערער אויף זיינע וועגען; אויגען, וואס שניי-דען זיך אויף אייביג איין אין זכרון. אויגען טונקעלע, שווארצלעך-ברוינע און מיט א טיעפען פייער אין זיך; אויגען, דאכט זיך, וואס גיבען צומאל קיין פינטעל ניט ווען זיי קוקען.

אז מען דערנעהענטערט זיך צו דרום-זייט פון קאלאראדא, צו די גרעניצען פון ניו־מעקסיקא, נאהענטער צום ראנד פון לאנד, וואו די געגענד איז א טרוקענע, א ברענענדיגע, א שטויביגע און זוניגע, וואו בוימער שמאכען, טייכען טריקענען אויס און פריי טראגען אויף מוראשקעס זייערע בערג און בויען זייערע פאלאצען, אט דא קוקען ארויס יענע אויגען צום וואנדערער פון אלע ווינ-קעלעך.

די געגענד האט נאך דעם אויסזעהען געווים, ווי אין די צייטען פון קאלומבוס. די הייזלאך ליימענע, וואס מען טרעפט דא,

פעהלט דאָ דער פערבאָרגענער פייער אין די אויגען און אין די בלוטען פון דעם ווייסען מענשען.

זאָל דאָ די ווייסע ראַסע פּרואווען צומאכען די אויגען און וועלען אביסעל חלום'ען: אזוי זיך אוועקטראָגען אויף די פליגלען פון דעם דמיון, אזוי זיך דערווייטערען פון די ה י ס ט אָ ר י ש ע געשעהענישען, וויכטיגע און ווענינער וויכטיגע, אזוי זיך פערבלאָנ-דזשען אין פער'כשופ'טע, אין צויבער־וועלטען, קינדער־וועלטען — זאָל עס פּרואווען דאָ די ווייסע ראַסע — ס'וועט ניט געלינגען.

די היסטאָריע פון דער ווייסער ראַסע דאָ איז מ ז ו מ ן. איהר בעדארפט ניט טרויען אדער גלויבען אויפ'ן וואָרט. ס'אי ניט די היסטאָריע און לעבען פון די אַלטע וועלטען, מזרח אדער מערב. די פאָרשטעהער פון דער איצטיגער אמעריקא ווייסען ניט פון קיין קינדער-יאָהרען; און דאָס וואָס ס'האָט צו טאָן מיט די קינדער-יאָהרען פון ל א נ ד, דאָס שפּיעלט פאַר דער ווייסער ראַסע קיין ראָלע ניט. ס'אי דער אויפגעקומענער קצין אבער ניט — דער איינגעבאָרענער. ס'זיינען דאָ פאַראן לעבעדיגע און ניט־לעבעדיגע סמנים פון אמעריקא'ס קינדער-יאָהרען און אַלע ווערען אויף איין אופן בעהאנדעלט און בעטראכט:

די ניאגרא-וואסער־פאַלען וואָס רוישען און שרייען: "אונזער לאַנד איז יונג, אונזער לאַנד איז שעהן, אונזער לאַנד איז גרויס, אונזער לאַנד איז פריי — און זעהט ווי הויך מיר פאַלען פראַנק און פריי"... אָט די פרייע וואסער-פאַלען ווערען ארומגעבוים און זייער לויף ווערט פערהאַלטען; מיט זייער כח בעשאַפט מען ע ל ע ק ט ר י צ י ט ע ט פאַר דער געגענד. די בוימער אין ארע-גאָן ווערען אויסגעהאַקט און די פעלזען-ווענט פון אריזאָנא'ס פעל-זען-שפּאַלט, ניט קענענדיג זייער פּנים פערדארבען אויף אן אנדער אופן, האָט מען כאָטש אויף זיי פּסוקים פון ברית חדשה אָנגעשרי-בען. און די איינציגע בעציהונג איז צו די לעבעדיגע סמנים, צו די אינדיאַנער, וואָס די ווייסע ראַסע ברעכט זיך דעם קאָפּ זיך צו דערווייסען אויף קלאָר פון וואַנען זיי זיינען אהער אָנגעקומען.

— גאָר ניט!

אז דו לעבסט אין מזרח־טייל פון לאנד, געניסענדיג פון דער שטיין און שטאָלענער קולטור; געניסט פון דער פינף-צעהן־סענטינער און קוואָדערדיגער ציוויליזאציע — פערגעסטו גאָר פון אמעריקא'ס יוגענד.

די מענשען פון דער ווייסער ראסע, אז זיי ווילען זיך אביסעל פערטיעפען אין זייער עבר און פון דאָרט זיך עפּעס דערמאָהנען, דערצעהלען זאכען. וואָס פאר קינדער אזוי גוט ווי פאר אלטע זאָל עס זיין נאָהענט צום הארצען; זאכען וואָס זיינען געבוירען געוואָרען אויף דער גרעניץ פון וו אָ ר און ל י ג ע ן, לעגענדען און טרוקענע פאקטען; וואָס קען אייך א קינד פון דער ווייסער ראסע דערצעהלען?

— אז מיט צוויי הונדערט יאָהר צוריק איז נאָך דאָ אין לאנד ניט געווען קיין אייזענבאהנען; קיין עלעקטרי אויך ניט געווען. מיט אויל־לעמפּלעך האָט מען די הייזער בעלויכטען. ניט געווען קיין וועב און שפּין-מאשינען; נאָר מיט א פּשוט'ען שפּין־רעדעל האָט מען וואָל און פלאקס געשפּונען און ביי א פּשוט'ען וועבשטול איז מען געזעסען און געוועבט א געוועב צו מאכען קליידער פון דעם. און כמעט דאביי ענדיגט זיך אלץ.

וואָרים די אריבערגעקומענע פון דער אלטער וועלט זיינען שוין געווען קינדער פון דערוואקסענע פעלקער, שוין מיט קנייטשען אויפ'ן פּנים און מיט "טריקאָענע" הויזען און ווייסע שפּיצען-קעלנערלאך ארום האלז. די ווייסע ראסע, יעדער פון זיי, האָט זיין היסטאָריע געלאָזען אויף יענער זייט ים און די בענקשאפט אהין האָט דער ים־ריח אויסגעוועבט; די זכרונות אבגעקראָכענע, דעם פארב פערלאָרען. אהער זיינען אריבערגעקומען דערוואקסענע מענשען, וואָס דאָ ערשט האָבען זיי בעדאַרפט צוריק יונג ווערען. און ארויסגעקומען איז דאָס, וואָס מען בעקומט פון אלט'געבאקען ברויט ווען מען פרישט עס אָב אין א הייסען אויווען. און דריבער פעהלט דאָ די בענקשאפט אין די אויגען פון דעם ווייסען מענשען; דעריבער

אין לאנד.

און ווען עס טרעפט דאַ אמאָל, איין מאָל אין א יובל, איינער פון דער ווייסער ראסע האָט פון דעם אמת'ן קוואל דאָ געטרונקען; צי אין דער פרערי, צי אין די בערג. און זיין הארץ האָט זיך אָנ-געצונדען, און זיינע אויגען האָבען אויפגעפלאקערט — זיין נשמה האָט אויפגעפלאמט, א ליעד האָט זיך פון זיין הארצען ארויסגע־ריסען — א ליעד מיט ווערטער, א ליעד אָהן ווערטער אלץ איינס מיט די יוגענד-קלאַנגען פון דעם אינדיאנער'ס ליעד קלינגט די ליעד פונ'ם ווייסען מענשען. זעלטען, גאָר זעלטען טרעפט עס. ביי איי־נעם פון מיליאָנען איינמאָל אין א דור...

און ווי טרויעריג ווערט אויפ'ן הארצען טראכטענדיג, אז אָט די שבטים דאָ אין לאנד, וואָס טראָגען די יוגענד פון לאנד אין זייי־ערע אויגען, אָט די פרייע קינדער אמעריקא'ס, וואָס זינגען נאָך און טאנצען אין די טעג פון זייער לעבען, אז אָט די אלע פויגעל-ב ייע, הירשען־פלינקע — זינגען אזיס זייערע לעצטע ליעדער, טאנצען אויס זייערע לעצטע טענץ. זיי שטארבען דאָ אויס טאנצענדיג און זינגענדיג. ווי קינדער קליינע, גאָר קליינע זיינען זיי געבליבען.

ניט ביי זיי קענט איהר געפינען א געשיכטע פון אמעריקאָ, וואָס זאָל זיך אָנהויבען: "אין דעם און אין דעם יאָהר"... זיי זיי־נען ווי קליינע קינדערלעך וואָס ווייסען ניט קיין סדר פון זייער לעבען, ווייסען ניט די היסטאָריע פון זייער ז י י ן. ניטאָ קיין קאלטע ציפערען פון זייער לעבען. זיי קוקען נאָך אלץ מיט שרעק ווען דער טאָג קומט אָן און מיט שרעק ווען ער פערגעהט. און מיט דער קינדערשער תפילה אויף די ליפען שטארבען זיי.

כ'האָב געזעהען די מ ו ש ק א ק י ס אין אקלאַאָמאַ, דער איינציגער פלאץ וואו זיי זיינען שוין באלד כמעט מ ע נ ש ע ן געוואָרען. כ'האָב געזעהען די ה אָ פּ י ס אין ניו־מעקסיקאָ, די מ א ה א ו ו י ס אין אריזאָנאַ; איינס אין אנדערען ניט געראָ-טען, ניט מיט זייער וואוקס און ניט מיט דעם געבוי, אָבער אוי-גען און אין די אויגען — אלץ דער אייביגער פייער, אלץ די איי-

מען קלערט אלץ פון וואנען זיי זיינען אהער אנגעקומען און מען פארגעסט, אז קאלומבוס האט זיי שוין דא געפונען; אז זיי האבן דא די ערשטע א פייער אנגעלעגט און דער מוטער ערד געווארעמט.

זיי זיינען אזוי אלט ווי די מיסיסיפי, אזוי אלט ווי די בערג פון קאלאראדא און ווי די ביימער אין ארעגאן און זיי זיינען אזוי יונג ווי דער האדסאן, אזוי יונג ווי די ניאגרא פאלען, ווי דער גרינער טייך אין די בערג פון ווייאמינג. די קינדער פון דער ווייסער ראסע האבן זיי ביים אנקומען געטראפען אויף אלע ברעגעס, ביי אלע אמעריקא'ס וואסער־ראנדען: ס'האבן די שפאניער זיי געטראפען ביי די דרום-ברעגעס פון לאנד. ס'האבן זיי האלענדער געטראפען ביים שעהנעם האד־סאן וואס אין מזרח זייט פון לאנד. ס'האבן די ענגלענדער, די דייטשען זיך געווארימט ביי זייערע פייערען און גע'חנ'דעלט זיך צו זייערע פלינקע טעכטער. ביי אלע טייכען, ביי אלע שטראמען זיינען זייערע שפורען געווען און פון אלע זייטען, דרום און מזרח, האט מען זיי גענומען ברענגען זייערע טריט. ווער מיט שיס-פולווער און ווער מיט א נייער אמונה. מיט א נייעם גלויבען אין תורה וועגען ליעבע און רחמנות האט מען זיי פון אלע טייכען, פון אלע ים'ען פערטריבען. ארויס פון די גרינע טאהלען, ארויס פון דעם שאטען פון די בערג; ווייטער, ווייטער האט מען זיי, מיט קאנאנען און ווערטער פון אייביגען לעבען און ליעבע, ביז אין די מדבריות פון קאלאראדא, אריזאנא און קאליפארניא פערטריבען, ווייט אהין אין די קאכעדיגע זאמדען פון ניו-מעקסיקא.

"מיינע הויכע בערג".

ווער נאך דא אויסער דעם אינדיאנער קען אזוי זאגען: מיינע הויכע בערג.

די אינדיאנער זיינען דא די איינציגע ביי וועמען אין די אויגען אט די הויכע בערג שפיעלען זיך אב; אט די אלע וואסער־פאלען און אור־אלטע וועלדער שפיגלען זיך אב אין זייערע טונקעלע אויגען, די אויגען פון די איבערגעבליבענע אינדיאנער שבטים דא

זיינע פיס. אלע אינאיינעם ברענען מיט די העלישע זונענשטראה-
לען און צווישען זיי פאלט דער טענצער; טאנצענדיג געהען איהם
די כחות אוים. ס'געהט איהם ס'חיות אוים...

— ווען ביזטו אהער אין לאנד אריינגעקומען?

— נעה פרעג דעם ווינט: פון וואנען ווינט, ביזטו אהער גע-
קומען?...

און כאטש מען האט זיי פונקט ווי שעפסען אויף איין ארט
צונויפגעטריבען, און כאטש ענג זיינען די ראמען וואו מען האט
איהם מיט זיין פייל און בויגען איינגעפאסט — דאך פערליערט
ער נים זיין פנים.

די אויגען אבגעפרישט ווען מען קומט אין זייער מחנה אריין
און מען זעהט זייער קלייד. ווי דער פויגעל אין די וועלדער פוצט
דער מאן זיך אין די שעהנסטע פעדערען. און ווי דער פויגעל איז
ער גרינג און פלינק.

ער מאכט זיין ציערונג. ער מאכט זיינע שפיעלעכלעך און
ברענגט זיי צו די וואקזאלען, וואו די ווייסע ראסע טראגט זיך
דורך, אין געיעג נאך א נארישען און נישטיגען לעבען. ברענגען
ארוים געפארבטע שיסעלעך ליימענע, רויט און בלוי; האנט-געווע-
בען, טעפיכער, און קוקען דער ווייסער מענש זאל עם קויפען.
ברענגט ע ר אדער ז י פאטשערקעם אויף שנירלאך אנגעצוי-
גענע; שטיקלעך הימעל-בלויע טורקיי-שטיינער אויף שנירלעך אנ-
געצויגענע. — קויף עם, קויף עם, מיסטער.

ס'קוקט דער מ י ס ט ע ר.

זאגט איהם עפעס ס'ליימענע שיסעלע מיט רויט און בלויע
פארבען? דערצעהלט איהם וואס דער טעפיך, זיינע גרוי און בלויע
ראנדען פון שטייף-געהרעהטען וואל, מיט די פינגער אויסגעוועבט?

און וואס זאגען איהם די אויגען א י ה ר ע, אדער ז י י-
נ ע, וואס קוקען ארויף צו איהם — א, די אויגען פון די אינ-
דיאנער אין די היגע מדבריות פערטריבענע?

אויגען. אמעריקא'ס אויגען...

גענע בענקשאפט, אלץ דער איינגענער טרויער פאר אונזערען א מענ־שען.

— ווי לאנג ביזטו דא אין לאנד? — פרעג איך איינעם.

— שטענדיג געווען.

— ווייסטו וואו דער שעהנער האַרסאַן איז? ווייסטו, אז דאַרט איז אמאָל דיין היים געווען און, אז די וואסער דאָרט איז קלאָר און טיעף?

— האָסטו אונזערע טענץ געזעהען? קום צו אונז אין דאָרף אריין, ביי דער ריא-גראנדע.

ביי דער ריא־גראנדע איז זיין לייטען הייזעל. דאָרט שטעהט און קיהלט די פיס אין דער ריא־גראנדע זיין דראָבנע פערדעל, רויט און ווייס געפלעקט. אך, ווי פלינק ער טראָגט זיך צו די בערגלעך יעדען אווענט אויף דער רעכטער זייט פון דער ריא-גראנדע. דאָרט פערגעהט די זון. אויפ'ן פערדעל, רויט און ווייס געפלעקט — ער, ווי דער פערד, ביידע וואכען, קוקען ווי די זון פערגעהט; ווי די נאכט קומט אָן. און אָהן דעם פערדעל איז זיין טריט געמאָסטען, לאנגזאם, בויגינג שפאנט ער ארום זיין לייטען הייזעל מיט דער שווערער דערע אויף די פלייצעס. זאָל אָבער נאָר דער ווינט איהם עפעס אין אויער איינרוימען — ווי דער הירש איז ער פלינק, ווי דער לעמפערט איז ער בויגיג.

און די טענץ. גרויסע טענץ. לוסט און לעבען; לעבען און טויט.

דער זונען־טאנץ; דער אדלער-טאנץ. דער טייכען־טאנץ. גיט דער ניגון נאָר דער טאנץ. זייער טאנץ איז געזאנג. זייער תנועה, זייער בויג מיט'ן האנט און וויעג מיט'ן קערפער איז ג ע ז א נ ג ס'טאנצט דער מענש דעם זונען-טאנץ. דאַרף די זון אין טאנץ דאָך לעבען. דארפען שטראהלען שיסען פון דעם טענצערס אויגען. אָהן א נגון איז דער טאנץ, בלויז מיט א "הא" אויסגעשריי פון צייט צו צייט, ווען די ארומיגע אין קאראָאַד צינדען זיך אין זיין פייער אָן, און בויגען זיך צו זיין זייט, שליידערען זייערע הערצער צו

ווענדעט ווי אזוי די זון איז אויפגעגאנגען און פערגאנגען און ווי אזוי דער טאָג מיט זיין בעגינען און מיט זיין שקיעה האָט זיך צו דיין הארצען דערנעהענטערט. ס'אי נאָר געווענדעט ווי ווייט דיין הארץ קען זיך פעראייניגען, כאָטש אויף א רגע זיך דערנעהענטערען צו דער הארץ פון דער וועלט...

...די ערד איז דאָ אָפען אויף א לענג פון אריבער צוויי הונדערט מייל; אריבער א מייל טיעף, און ערטער-ווייז ביז פינף־און־צוואנציג מייל ברייט. פון איין זייט שפאלט, צו דרום זייט, געדיכטע וועלדער, דאכט זיך, אז נאָר די האנט בעדארף מען אויסשטרעקען און מען קען מיט'ן פינגער אנריהרען דעם אנדערען ראנד וואָס איז גאנצע צוואנציג מייל ווייט. אזוי מערקווירדיג איז די ליכט וואָס שפיעלט צווישען די בערג־שפיצען, וואָס קוקען ארויס פון **א ר י ז א נ א ס ג ר ו י ס ע ן פ ע ל ז ע נ ש פ א ל ט** אז די שטראהלען הויבען אָן צו שפילען איבער דער עפנונג, הויבען יעטמאָלט אָן די פעלזענבערג, וואָס קוקען ארויס פון אָבגרונד, צובייטען זייערע קאָלירען; ווערען צובראָכען אין טויזענדער פערשידענע ליניען, אין טויזענד פערשיעדענע פאָרמען; געפארבט מיט טויזענד פערשיעדענע פארבען, וואָס מינגלען זיך, און טויזענד מאָל א רגע בייט זיך פארב מיט פארב, קאָליר — מיט קאָליר...

אז איך בין אהין אָנגעקומען האָט זיך שוין די זון געקליבען צו פערגעהן. די וועלדער פון דער רעכטער זייט האָבען זיך געבאָדען אין ליכטיגקייט און דער שניי אויף די **ס א ן פ ר א נ צ י ס ק א** בערג שפיצען האָט ווי א גאָלדענער שטראָם אויסגעזעהן, וואָס שטראָמט און גיסט זיך פון די בערג אראָב. און דאָ איבער'ן פעלזענשפאלט האָט זיך די לעצטע שעה פון טאָג צושפיעלט; אויפגעלויכטען, אויפגעשפיעלט און אויפגעזונגען מיט איהר ליכט, געזאנג און קלאנג. אָט די לעצטע זונענשטראהלען, וואָס פאנגען אין זייערע נעצען אונזער נשמה, זיי האָבען א נעץ אויסגעשפרייט פון ראנד ביז ראנד; א שלייער אריבערגעצויגען איבער די בערג־שפיצען וואָס זיינען פון פעלזען־שפאלט ארויסגעקומען. אונטער דעם

אריזאָנא׳ס גרויסער פעלזענשפּאלט.

מען קען מיינען, אז דאָס האָט די ערד איהר מויל אויפגעעפענט און א גאנצע שורה בערג איינגעשלונגען און זיי זיינען איהר אין שלונג געבליבען שטעהן; ס׳מויל איז אָפען געבליבען און די בערג-שפּיצען קוקען ארויס און בעטען זיך, מען זאָל זיי בעפרייען.

מ׳קען מיינען, אז דאָ איז די פורעם פון דער נאטור וואו בערג ווערען בעשאפען, פעלזען-בערג, און איין מאָל אין א יובל, אין דער שטילסטער, שטילסטער נאכט, קומט די אלמעכטיגע האנט פון אויבען געשיקט, וואָס נעהמט פארזיכטיג ארום אָט די בערג און טראָגט זיי אוועק און פלאנצט זיי איין דאָ און דאָרט אונטער׳ן הימעל...

מ׳קען מיינען, אז דאָ איז די פורעם פון דער נאטור וואו בערג שעפּענישען, וואָס מאכען צו לאסט דער מוטער ערד מיט זייערע מעשים; א צייכען צום מענשען, וואָס האָט אויגען און די אוינען ווילען אלץ בעטראכטען, דעם זינען פון אלצדינג אויסגעפינען — ער זאָל אין דער עפענונג דאָ אין פעלזען אריינקוקען און זעהן ווי נישטיג איז זיין ווילען, שוואך און נישטיג איז זיין השגה און זיין גאנצע גרויסקייט איז ווי דער רויך און נעבעל, וואָס הויבט זיך אויף פון דער ערד און פארשווינדט...

מען דארף דאָ לענגער פערברענגען; פריהמאָרגענס און אווענטען, — טעג און נעכט כדי משיג צו זיין כאָטש דעם שאָטען פון דעם גרויסען, גרויסען וואונדער אויף גאָטס וועלט. אז מען פערברענגט א ביסעל לענגער אין שכנות פון אַריזאָנא׳ס גרויסען פעלזענשפּאלט, מיט די פעלזענבערג וואָס קוקען פון איהם ארויס, בעשענקט ער דיר אמאָל מיט זיין גנאָד און פריינדליכקייט; ער לאָזט דיך צו נאָהענט צו זיך; ער שענקט די אייגענע פריינדליכקייט וואָס די קאָלאָראדער בערג, אדער די א ל פּ ע ן אין דער אלטער וועלט, אָדער די א נ ד ע ן אין זיד־אמעריקא. ס׳אי נאָר גע-

ס'וויל די נאכט פון נאר ניט וויסען. פריטער שיקט זי איהרע גרויע שלוחים. פון דער טיעף קומט א גרויקייט ארויף און קלייבט זיך העכער, העכער. קומען אבער איינציגע שטראהלען, אט די לעצ-טע שטראהלען, וואס צינדען אלץ אין זייער וועג צום פערגעהן — זיי פאלען אין דער גרויקייט אריין און מאכען גלייך, ווי פייערדיגע פליגען וואלטען זיך אין לופטען, אין דער נידער דארטען טראגען, שוועבען: זשומען שוועבענדיג...

ס'האט דער טאג בלויז א טייל פון זיין ליכטיגען פנים א רגע אויף דער זייט געלאזען. אין שורות שורות שטעלען זיך די בערג אוים אין דער נידער. ס'ווארפט איין פעלזען-ריעז זיין שאטען אויף זיין נאהענטען שכן, און איינער לעשט די פארבען אין די קליידער פון זיין צווילינג-ברודער. ס'ווארפט אויף זיי פון ווייטען אן די נאכט א קלייד. בלויליך-גרויליך איז די קלייד און מיט טוי בעפערעלט; און נאך דעם קומט די נאכט אליין. זי קומט פון אלע זייטען אן. קומט נאר נאהענט און שווער בלוי, שווער-גרוי, שלייכט זי זיך אויף די פעלזען; בויגט זיך אריבער איבער דעם פעלזענשפאלט און אליין, אליין פערנעהמט זי אלע זיינע וואונדער, אלע זיינע סודות....

* * *

ס'האט דער מענש אבער פיינט צו זיין ארומגערינגעלט מיט סודות-וועלטען; שטעלען זיין שטוהל אויף דער גרעניץ פון חלום און ווירקליכקייט. און כאטש ער לעבט זיין לעבען אב ווי אין חלום, דאך מאכט ער דער גרויער ווירקליכקייט הערשען איבער זיינע שעהנע חלום-וועלטען. גלייך מיט אלע האב איך מיך אויף דעם אנ-דערען טאג אויסגעניכטערט, און מיט א הרייסטער הארץ און מיט א קלוגען וועלטליכען פערשטאנד זיך ארויפגעזעצט אויף אן אנגע-זאטעלטען אייזעל און פון א טיכטיגען, ערפאהרענעם פיהרער, איי-זעל-טרייבער, זיך געלאזען פיהרען אין דער טיף צו בעטראכטען דעם וואונדער איבער אלע וואונדער — א ר י ז א נ א ס ג ר ו י-ס ע ן פ ע ל ז ע נ ש פ א ל ט. דארטען אין דער טיף האט זיין בעט דער טייך קאלאראדא און ס'ציהט אהין, זעהען יענעם

ליכטיגען, דורכזיכטיגען שלייער איז דער פארבען־שפּיעל פאַרגע־קומען; די קאָלירען זיינען פון דער טיעף ארויסגעקומען און פון דער טיעף ארויס האָבען די בערג אין כאָר געזונגען.

ס׳האָט מיר אויסגעוויזען, אז די נשמה פון די בערג האָט זיך פון דער טיעף צו די הימלען געריסען; די בערג אָטעמען, זיי הויכען ארויס זייער פערלאנג, ארויף צו די הימלען. ס׳איז דאָרט אין דער טיעף א גאָטעס־דיענסט פאַרגעקומען; די דינסט איז געווען מיט פארבען־טאנץ און פארבען שפּיעל. יעדע רגע איז דאָרט א נייע וועלט בעשאפען געוואָרען — אָבער קיין איינע איז ניט חרוב גע־וואָרען. יעדער נייע וועלט איז בייס זייט געבליבען א ווילע און באלד, מיט איהר גאנצער עהרליכקייט צו די הימלען זיך אויפגע־הויבען; אוועק אהין צו דער זון, בעגלייטען זי אין וועג אריין...

פריהער איז א ראָזיגער שטראָם אזוי אונבעמערקט און ניט אָנצוריהרען, איבער די פעלזענשפּיצען, אינ׳ם פעלזענטאָל, פון ער־געץ אָנגעקומען און מיט א ליכטיגער ראָזיגער פארב־געוועב אלץ אריבערגעצויגען, און באלד איז פון דעם ראָזען קאָליר א גרינקייט ארויסגעקומען, אזוי ארויסגעקוואָלען, און די פעלזען האָבען אָנגע־הויבען צו גרינען ווי עס גרינט א קאָרען־פעלד נאָך דעם ערשטען ווארימען פריהלינגס־רעגען. פּלוצלונג האָט א בונטער שטראַהלען־בונט זיך אריינגעריסען און אויף צווייען א פעלזען־צווילינג אי־בערגעשניטען און דאָס גרינע פעלד האָט אָנגעהויבען צו בלוטי־גען און דער בלוט־שטראָם האָט פון אויבען אלץ טיעפער, טיעפער אראָבגעשטראָמט אזש די שאָטענס דאָרט אין דער טיעף, דער נאכטס ערשטע שלוחים, אזש צו זיי האָט דער רויטער שטראָם דערגרייכט....

ס׳האָט א פייכטער וואָלקען־פּלינעל דאָרט אויבען דער זון פער שאָטענט און אליין זיך אָנגעצונדען, זיך צושמאָלצען אין א ליי־דענשאפטליכען שטראָם, און ברושטין־פלעקען ליידענשאפטליכע זיינען אויף דעם טונקעל רויטען, פערגליווערטען בלוט געפאלען; זיך פון בלוט ארויסגעלענט; ארויסגעהעלט...

גאַנצען גאָר פערשוואונדען. בלויז דער קאָפּ האָט צו מיר געהערט. און די אויגען מיינע האָבען אזוי ניכטער אָנגעהויבען אַלץ בע-טראַכטען, ווי נאָר עס קען ניכטער זיין א טוריסט מיט א נאָטיץ-ביכעלע און מיט א בלייפעדער אין האַנט...

אין פעלזענשפּאַלט, איז ניט געווען דער כשוף, וואָס די זון האָט נעכטען אָנגעוואָרפען אויף אַלץ ביי איהר שקיעה. ניט געווען דער פארבען-שפּיל פון נעכטיגען בין-השמשות. מאַכענדיג מיין וועג בשותפות מיט'ן אייזעל, האָט אַלץ ארום אויסגעקוקט גרויס און נאַקעט. נאַקעט האָבען זיך ארויסגעהויבען פון דער ווייטער טיפעניש די ווענט פון גראַניט און געריסען זיך אַלץ העכער, העכער. שטרענג אויסגערעכענט און שטרענג צוזאַמענגעפּאַסטען זיינען די קאָלירען פון די פעלזען. מיט א שנור געמאָסטען און מיט א שאַר-פען מעסער האָט מען געשניטען גראַניט־וועלטען פון אַלערליי קאָ-לירען; איין וועלט אויף דער אַנדערער געלעגט. העל־גרוי אויף טונ-קעל-גרוי געלעגט. ווייס אויף געל אַראָפּגעלאָזען און שפּעטער מיט א שאַרפען מעסער אין דער ברייט א שניט געגעבען הין און הער און מיט צוויי מעכטיגע, אַלמעכטיגע הענט דעם שניט פונאַנדער-געריסען ביז צום אָפּגרונד. און אזוי זעהט מען די אַלערליי פארבען, ווי זיי ליגען איינס אויף'ן אַנדערען.

קומענדיג פון אויבען אין דער נידער, נידערט מען פריהער צווישען ווענט אַלעבאַסטער-ווייס. שפּעטער, אין א גלייכער ליניע אָפּגעשניטען, געהט אוועק א גרויער מירמעלשטיין. קומט א רוי-טער, גלייכער שנור און שניידט עס איבער, און רויט, גאַנץ רויט, ציהט זיך די וואַנט אין דער נידער אוועק. שפּעטער ווערט עס ברוי-נער; — רויטער שטיין און פערזשאַווערטע אייזען האָבען זיך פער-איינינגט, די גרויסע לאַסטען אויפצוהאַלטען. שפּעטער קומט א גרינ-לאַך-שוואַרצלאַך גלייכער שנור און ס'הויבען אָן טונקעלען די וועל-טען, וואָס ליגען טיפער, אין דער נידער. און וואָס ווייטער, טיפער, אַלץ נייע פעלזען קומען ארויס, גאָר אָהן חשבון, גאָר אָהן א צאָהל, גאָר אָהן א סוף. דאַכט זיך, ס'וועט זיך קיינמאָל גאָרניט ענדיגען.

טייך, בעגריסען יענעם שטראם. ביז צום טייך איז גאנצע זיבען מייל ווייט אין דער טיף. ניטאָ קיין ו ו ע ג אהין — בלויז א קאפריז. א מענשענס שעהנער קאפריז. א שטעגעלע אין פעלז ביי זיינע זייטען אויסגעהאקט, אזוי ארויף און אראָפּ פון פעלז צו פעלז ברעכט זיך דורך דאָס שטעגעלע און בלויז אייזלען מיט זייערע דינע פיס און זיכערע טריט, מיט זייער אייזערנעם געדולד און כלומר׳שדיגע עקשנות, נאָר זיי און מיט זייער הילף קען מען זיך לאָזען אין וועג אריין צו בעגריסען דעם טייך ק אָ ל אָ ר אַ ד אָ אין זיין קעניגרייך, אין זיין בעט פון שטיין. און אויפ׳ן אייזעל זיצענדיג מוז מען זיך דעם אייזעל אין רשות איבערגעבען, לאָזען איהם שטעלען זיין טריט אויף דעם ארט, וואו ער האָט אויסדער־וועהלט. און כל־זמן דער מענש וואָס זיצט אויפ׳ן זאָטעל, איז מ ע נ ש און דער אייזעל אונטער׳ן זאָטעל איז א י י ז ע ל — איז דער צווילינג גאָר קיין גלייכער ניט. ס׳קלאפט דאָס הארץ ביים מענשען אויף׳ן אייזעל זיצענדיג, ווען די אויגען לאָזען בלויז איין בליק פאלען צו די אָפּגרונטען שטיינערנע, וואָס עפענען זיך אויף אין דער נידער. ס׳קלאָפּט דאָס הארץ און עס שווינדעלט פאר די אויגען. דער וועג איז אָבער א לאנגער. ער ציהט זיך שטונדען־ווייז, און יעדע שעה ציהט זיך לאנג, גאָר לאנג; און ס׳טרעפט דער נס, אז דער זאָטעל פון צווישען אייזעל און רייטער, גלייך ווי אן אונ־בעקאנטע האנט וואָלט איהם פון אונטער׳ן מענשען ארויסגעצויגען גאָר אונבעמערקטערהייד, און מ ע נ ש און א י י ז ע ל — איז איינס געוואָרען; אָט ווי יענער צ ע נ ט ו י ע ר, וואָס דער גאנצער גוף איז פ ע ר ד, בלויז דער קאָפּ נאָר איז — מ ע נ ש.

דער זאָטעל איז פון אונטער מיר ווי פערשוואונדען און מיין אייזעל האָט אויפגעהערט צו קרעכצען, שטעלענדיג זיינע טריט אויף׳ן ראנד פון אפגרונד. ער האָט אויפגעהערט צו שפירען דעם מענשען, וואָס איז געזעסען אויף זיין רוקען, ראמאָלס, ווען איהם שטעהט פאר אזא געפאהר. און איך האָב אויפגעהערט צו שפי־רען מיין אונרוהיג הארץ, און מיין צוטרייסעלטער געמיט איז אינ־

זיך פון אויבען אפּגעריסען און פון פעלז צו פעלז געפאלען. איצ-טער טראָגט זיך א געוויש פון דער טיעף. גלייך, א וואלד וואָלט דאָרט רוישען; גלייך א ווינט וואָלט רוישען איבער די שטיינער-שפּיצען, וואָס אין דער נידער.

אונזער צוג שטעלט זיך אָפּ. אזוי בעפוילט אונזער פיהרער, אונזער וועג איז געענדיגט. ס'טיילט זיך אָפּ מענש פון אייזעל. איך קריך אראָפּ און גלייך אויס מיינע ביינער. איך הער מיך צו צום ווייט־נאָהענטען גערויש און עס דאכט מיר א גוואלדיגער וואסער־פאל איז ערגעץ גאָר נאָהענט. ס'קעהרט זיך אום צוריק צו מיר מיין אייגען הארץ. ס'ציטערט איידעל אויף די הויט אויף מיין גוף. זיבען טויזענד פוס טיף. הימלען בלוי בלויע דאָרטען אויבען ליעגען אויף די פעלזען-שפּיצען. א קלאָר־ווייס וואָלקענדל שווימט זיך, גליטשט זיך פון איין פעלזען-ראנד צום אנדערען.

ס'ציהט אהין, נעהענטער צום וואסער-גערויש. אפשר א הונ־דערט און אפשר א צוויי הונדערט טריט געמאכט אהינטער א פעלזען־פלייצע און ס'ענטפּלעקט זיך דער לעצטער סוד, דער סוד פון אלע, אלע סודות דאָ:

ס'איז די בעט פון דעם גרויסען, גרויסען, שטארקען, שטאר-קען קאָלאָראדאָ-טייך! דאָס איז ער, דער אויסדערוועהלטער פון אלע טייכען, וואָס אויף דער וועלט. ניט מיט'ן אויג צו דערגרייכען צו די שפּיצען פון די ווענט פון זיין בעט. ביז די הימלען גרייכען זיי. די ווענט זיינען צובראכען, ציהען זיך אין צובראכענע שורות איין וואנט פון אהינטער דער אנדערער אפיר.

און דער שטראָם — מיט אמאָל קומט ער אָן. מיט אמאָל קומט ארויס דער גרויסער שטראָם פון אהינטער א שטיינערנער וואנט, מיט זיין גאנצער גרויסקייט. און זיין געוויש איז ניט פון יענע וואסער-מאסען, וואָס קומען אָן פון ווייטען און פאלען פּלוצלונג אין דער נידער און ווערען אין א וואסער־שטויב פער-וואנדעלט — ווי יענע ניאגרא־וואסער־פאלען. ס'איז ניט דער גע-רויש פונ'ם ים, ווען ער טרייבט זיינע כוואליעס צו די פעלזענ-

נייע שפּאַלטען. נייע מיילער צווישען שטיינער, און דער אייזעל, טריט ביי טריט, טריט נאָך טריט, גנעהט אַלץ טיפער, טיפער, אַמאָל אַרומרינגלענדיג אַ פעלז, אַמאָל אויסמיידענדיג אַ פעלז — דאַכט זיך, ס'וועט דער וועג זיך גאָרנים ענדיגען. מיט די אייזעל־טריט וועלען מיר זיך אַזוי פּאַמעלאַך לאָזען ביז מיר וועלען אַרויסקומען אויף דער אַנדערער זייט פון אונזער ערד; אויף דער אַנדערער זייט פון אונזער וועלט...

איך הויב אָן צו גלויבען, אַז די אַלע, וואָס האָבען פאַר מיר אָט דעם וועג דורכגעמאַכט, האָבען אויך אויף אייזלען אָדער מויל־אייזלען געריטען, און זייער קאָפּ איז פּונקט ווי מיינער ניכטער געוועזען, און אפשר נאָך פיעל ניכטערער, ווייל:

דאָ און דאָרט, אויף די פעלזענוועגט, וואָס הענגען איבער אָפּ־גרונטען, האָט מען זיך נים געפוילט מיט אותיות גרויסע אָנצושריי־בען קלוגע רייד, פרומע רייד, דעם זינדיגען מענשען חכמה און יראה צו לערנען. די אותיות זיינען גרויסע. אָהן אַ פּינזעל און אָהן פאַרב, אייל־פאַרב, האָט מען אַזעלכע אותיות נים געקענט בעגרייפען צו מאַכען; אַזעלכע שווערע פיער־עקעדיגע ווייסע און רויטע אותיות:

— אוי, דו רייזענדער, לעקעש, זינדיגער, וואָס איז פון מענ־שען־בויך אַרויסגעקומען! קוק אַריין אין בוך פון ל י ע ב ע. זעה, וואָס ל ו ק א ס זאָגט אין יענעם קאַפּיטעל, אין יענער שורה. קוק אַריין אין קאַפּיטעל דרייסיג, פּסוק אַכט — ביים היי־ליגען י אָ ה א ן...

ס'טוט דעם אייזעל וועה די פיס. ער שטרויכעלט. און איך פיהל, אַז מיינע פיס טוען מיר אויך וועה, איך בין נים אַליין. איך בין בלויז דער לעצטער, דער סאַמע הינטערשטער אין דער שורה. אַכט זיינען מיר. אַכט בעוואונדערער פון גאָט'ס גרויסע וואונדער. מענער און פרויען. אונזער פיהרער, אויף אַ ווייסען אייזעל, שפּאַנט פּאַראויס, און איך שליס די שורה.

ביז אָהער האָט בלויז דער אייזעל־טריט געשטערט דער גרוי־סער שטילקייט, וואָס אין דער נידער, צומאָל אַ שטיין, וואָס האָט

אריזאָנא׳ס מדבר

גלייך ווי פון הימעל האלט מען דא אין איין שיטען די שטיי־נער און גראָבען זאמד און מען הורבעט עס אויף אין גאנצע בערג, גאנצע וועלטען. אָט אזוי זעהט אוים די וויסטעניש פון אָריזאָנא; זי איז נים שעהן; זי איז נים העסליך — זי איז ג ר ו י ם און ווארפט א פחד אויף׳ן מענשען מיט איהר גרויסקייט און גרוי־זאמקייט. דאָ הוליעט דער ווינט און מאכט די זאמד־בערגלאך אויסזעהן רונד, געטאָקט. ס׳קען דער ווינט דעם שניי אין די שניי־וועלדער אזוי שעהן און אזוי רונד נים אויסטאָקען און אויסקיילע־כען ווי דאָ, דעם גראָבען זאמד ארום די אָנגעוואָרפענע שטיינער.

פאראַן מדבריות דאָ אין לאנד, וואָס מאכען טרויעריג אויף׳ן הארצען. דאָס זיינען טיילווייז די פלאכע מדבריות אין יוטא, וואו אונזערע ווייסע מענשען שלאָגען זיך פון די כחות ארוים, ווילען מאכען די וויסטעניש זאָל גרינען. און די הייזלאך זייערע, און די מענשען און די פערד, די קיה און אפילו דער וואָגען און אקער־אייזען ביים זייט, ווארפען א טרויער אָן אויף דער געגענד ארום, דער פלאכער, קאלך־ווייסער און פערברענטער גרונט ארום מאכט חוזק פון זייער ווילען און זייער יכולת. אָט דער צוטריקענטער וואָ־גען מיט דער צוריסענער בויד און די אפגעריסענע קינדער אין וואָגען; די צוויי אָדער דריי אויסגעמאטערטע, אויסגעטריקענטע פערד וואָס שלעפען דעם וואָגען, און דער אָנטרייבער אויף׳ן דייקסעל, און דער הונט, וואָס שפּרייזט הינטער׳ן וואָגען מיט איינגעצויגענע זייטען און מיט א לאנגען, טרוקענעם, רויטען צונג ארויסגעשטעקט — אָט דאָס אלץ מאכט דאָך די געגענד אויס־זעהן וויסט און ווי פערשאָלטען.

אנדערש אָבער, ווען דעם מענשען׳ס שפּור איז פערשוואונ־דען; ווי נאָר דער ווינט האָט זיינע טריט פערטראָגען — דאמאָלס לייכט אויף דער מדבר אין זיין אייגענעם גלאנץ; גרויסט זיך

ברענגעם און צושלאָגט זיי אין א ווייסען שוים, —

ס'איז א נצחון-אויסגעשריי. ס'איז א פרייד־אויסגעשריי. אלץ איז אין דעם ווילדען וואסער-געשריי. ס'קלינגט מיט גבורה, ווילען, ליידענשאפט און א ווילדען געזאנג צו די הויכע הימלען, וואָס אוי- בען, איבער זיין בעט, זיינען זיי פֿאַנגעצונדען. אָט דאָ, צווישען די פעלזען אריבערגעבויגענע און אויסגעבויגענע, וואָס בעגלייטען דעם טייך אין זיין לאנגען וועג, אָבגעשיידט פון דער וועלט, אליין אין זיין איינזאמקייט, זינגט ער זיין ליעד פון נצחון; זינגט ער זיין ליעד פון פרייד, וואָס אזא וועג איז נאָר איהם אליין געגעבען גע־ וואָרען. ס'איז קיין וואונדער ניט, וואָס ארויסרייסענדיג זיך פריי פון צווישען די פעלזענבערג ארוים, פון אהינטער פעלזענשלעסער ארוים; פון פער'כשופ'טע היילען ארוים, אין דעם פרייען מדבר אריין — דאכט זיך דיר, אז דעם גאנצען מדבר וועט ער אין זיינע ארעמס ארייננכאפען און פערטראָגען צום ש ט י ל ע ן י ם. ער וועט דער וויסטע צונויפוויקלען און אזוי אויף זיינע כוואליעס אוועקטראָגען — — —

— — — אָבער דאָ איז ער פער'כשופ'ט. צווישען די פעלזען פער'כשופ'ט. און עס וואכען די הימלען פון אויבען. זון און לבנה וואכען פון אויבען, ווען זיי ציהען פערביי און קוקען צום שטראָם אראָפּ. ס'וואכען די שטערען פון אויבען אין די קיהלע נעכט, און ס'דערשלאָגט זיך א פויגעל אהער. ס'געלינגט אויף דעם מענשען אהער צו קומען, אויף א וויילע זיך פערגעסען...

...דען וואָס קענסטו נאָך, אָ, הארץ, פערלאנגען, אויב ביי דער שקיעה האָט דיין ליעד אָהן ווערטער ארויסגעשאלט אנטקעגען שטראָם פון דעם דערהויבענעם ק אָ ל אָ ר א ד אָ, ביים בעט פון דעם אויסדערוועהלטען שטראָם, אָט דאָ, אין דעם גרויסען פ ע ל ז ע נ ש פּ א ל ט פ ו ן א ר י ז אָ נ א?...

נער, בילדשר, קומען אָן און זיי פערשווינדען, און נייע, נייע קומען אָן אנטקעגען און רייסען די בליקען, און מאַכען דיך וואך און אויפ־געדעגט; מאכען דיך איינזאפּען אין זיך די איינענע מיעדקייט, וואָס איז אויף אלץ ארום דאָ אויסגענאָסען.

— פון צייט צו צייט, ניט גאָר אפט, שטעלט זיך אָפּ דער צוג — וואסער נעהמען, אמאָל, אמאָל א מענשען אויפנעהמען. דאָ וואוינען בלויז די שומרים פון דער ליניע. אָט דאָ, וואו דער צוג שטעלט זיך אָפּ, איז זייער נעסט. אין אלטע פראכט־וואגאָנעס, אָהן רעדער, וואָס שטעהן ביים זיים. צוויי דריי משפחות זיצען אין אזעלכע נעסטען. די מענער, מעהרסטענס מעקסיקאנער אדער האלבע אינדיאנער דראָב־נע, שווארץ־פערברענטע, פערשטויבטע, מיט בלאָטע פערקראָכענע, האלב נאקעט, שארען זיי אָפּ דעם זאמד, וואָס דער ווינט האָט צוויי־שען די רעלסען אָנגיטראָגען; און די ווייבער, ווינטיגע, עפּעס ניט דערוואקסענע, שווארץ און מיט נאָך שווארצערע, ברענענדיגע אויגען, אין צוריסענע און אפּגעריסענע קליידלאך, שטעהען אין טיר אָדער ביים ווינקעל פון נעסט און שיסען מיט זייערע פייער־אויגען צום באַן. איינע ניאַנטשעט איהר נאקעט קינד און פּאטשט עס מיט איהר ברוינליכער האנט אויפ׳ן נאקעטען לייב... ס׳קינד געוואלדעוועט מיט א ווילדען קוויטש. אנדערע קינדערלעך בראָטען זיך אין שטויב און אין מיטן א גרויסער גרויער קאָלטענעוואטער הונט מיט א דינעם רויטען צונג אויף אן אייל ארויסגעשטעקט. קוקען אלע נייגעריגע צום צוג און צו די מענשען אין די פענסטער. און מיט זייער וועזען, מיט זייער לעבען רופען זיי ניט ארויס קיין רחמנות. קינדער פון דער וויסטע. זיי גיסען זיך צונויף מיט׳ן הייסען מדבר און האָסט אויף זיי ניט קיין מיטלייד, פונקט ווי ס׳רופט ביי דיר קיין מיטלייד ניט ארויס דער שטיין, וואָס ברענט זיך אונטער׳ן הימעל...

און, אז שעה נאָך שעה געהט פערביי, בארג־ארויף, בארג אראָפּ, שלאָגט מען זיך אָן אויף גרינע פלעקען, גרינע געקרייזעלטע שטריי־פען. געווים א טייכעל דאָרטען, וואָס זיין וואסער איז נאָך אין גאנ־

מיט זיין איינענער ברויסקייט. דאָ, אין אריזאָנא, גליהט די זון דער זאמד אויש שמעלצט זיך; שטיינער אויש פּלאצען און ווערען צושפּאָלטען; זיי גליהען זיך אָן און שיסען מיט פייער אנטקעגען דער זון.

פאראן צייטען, ווען אויף דאָ גיסען רעגענס, גאנצע שטראמען פאלען פון אויבען און מאכען אזוי, אז דאָ און דאָרטען זאָל זיך דורכשלאָגען א שטארקער וואָרצעל פון אהינטער א שטיין, דאָ און דאָרט זאָל א מדבר־בוימעל ארויסוואקסען; אָבער קורץ איז זייער צייט פון גרינען און בליהען. בלויז דער קאקטאָס האָט אזוי קונציג זיינע וואָרצלען בעהאלטען, בלויז ער, ס'קינד פון דער וויסטע, ער דערנעהרט זיך און גרינט און בליהט, ווען אלץ ארום איז שוין פערשמאכט און פון דער זון פערברענט:

דאָ וואקסט דער הונדערט־יאָהריגער, קיי־לעכדיג, דיק און מיט דראָבנע נאָדעלאך ארומגעשטעקט. דאָ וואקסט דער קאקטאָס, וואָס ווי הירשען־הערנער צוואווארפען זיך ארום זיינע צווייגען. דאָ וואקסט דער קאקטאָס, וואָס ווי לאנגליכע גרינע פּלעצלאך זעהען אויס די צווייגען — איינס פון אנדערען ארויס און מיט שפּילקעס ארומגעשטאָכען... ס'וואקסט א מימאָזען־בוים דאָ און דאָרט, וואו מיט פלאמען אטעמט די געגענד. און אזוי ליידענשאפטליך האָט זיך די מימאָזע צובליהט מיט איהרע פּוכיגע בלימלאך, ווי שפּילקע־קעפּעלאך, אויש פער'חלש'ט הענגט איהר קאָפּ אראָפּ פאר ליידענשאפט. צו די קינדער פון דער וויסטע גע־הער דער יוקאַן, אמעריקא'ס א שעהן בוימעלע. אפשר עט־וואָס העכער פון א מענשען איז זיין וואוקס. זיין שטאם אויבען, אונטען כמעט איין דיק. און בלויז אויף'ן סאמע קאָפּ, דריי אדער פיער פּאלמען־בלעטער, בינטעלאך גרינע; ווי דער קאָפּ פון א יונגען הירש, וואָר נאָר וואָס האָבען זיינע הערנער זיך ארויסגע־שלאָגען...

און, אז מען פּאָהרט א טאָג און אמאָל גאנצע צוויי דורך דעם מדבר, זעהט מען, ווי ניט שטענדיג איז זיין פּנים אלץ דער אייגע־

לאך, בלעטעלאך וועלען זיך פון אהינטער דעם שטיין ארויסשליי-
כען — דאמאָלס וועלען אָט די ביינער ווידער ווערען פייכט, מיט
אדערען בעצויגען, פליישיגע טיילען, א רויטע פעל געדיכט מיט
האָר בערעקט; און אין פריהמאָרגען, ווען א צוגליהטע וועט די זון
אויפגעהן, וועט זיך פון דער ערד אויפהויבען א ניי-געבאָרענע קוה
אדער אקס...

אביסעל אָן א זייט, אליין פאר זיך, מיט איינגעצוינענע זיי-
טען, געהט אום דער פ אָ ט ע ר פון דער גאנצער סטאדע. דער
זכר. א רויטע פעל מיט א ווייסען שטערען און לאנגע, לאנגע הער־
נער. גרעסער איז ער ווי זיין גאנצע משפחה, קינדער און אפשר
איניקלאך. אָבער אזוי נשראָטען אין איהם זיינע אלע קליינוואַרג,
וואָס בעהאלטען זיך אין שאָטען פון די שטיינער: ע ר איז גע־
ווים ניט א קינד פון מדבר. פון ע ר ג ע ץ געבראכט אהער.
א גוטע יוגענד געהאט, און איז אזוי גרויס געוואקסען. א קינד פון
פעטע מאטע־מאמע. פון גרינע זאפטיגע אלפאלפא-פעלדער —
האָט מען איהם אהער געבראכט, אין מדבר אָפגעלאָזען, אין דער
אָנגעגליהטער געגענד... הייס איז דאָ, הייס. ס'ליגט איהם ניט אין
זינען די טשערעדע, זיין משפחה; ניטאָ קיין חשק איצטער לאָזען
זיך ערגעץ א טרוקענעם, גראָבען גראָז הינטער א שטיין אויסצו-
זוכען; האָט ער זיך אָפגעטיילט בעזונדער פון דעם כלל, פון דער
סטאדע. און אז דער צוג געהט פערביי גלייכט ער זיך אויס, פער-
רייסט דעם קאָפּ מיט זיין ווייסען שטערען און די צוויי גרויסע
אויגען קוקען צו דעם צוג, וואָס געהט פערביי. ער טרייסעלט
מיט'ן קאָפּ, מיט די גרויסע הערנער. עפּעס זאָגט איהם אָט דער
שטאָלענער גערויש. — אפשר דערמאָהנט עס איהם אָן יענע גרינע
אלפאפא־פעלדער, פון וואנען, מיט אָט אזא גערויש, האָט מען
איהם אהער געבראכט...

דער געלבער-גרויער אָנבליק פון דער וויסטעניש הויבט זיך
אָן צו רויטלען. קאקטאָסען האָבען זיך צובליהט. אליין, פאר זיך;
אליין, פאר זיך. וואו דו ווארפסט אן אויג, ווי ווייט דאָס אויג קען

צען ניט אויסגעטריקענט געוואָרען, און פון זיינע בויגעס ארויס גרינען בוימעלאך. ס׳בעווייזען זיך, העט ווייט, נעבען דער גרינער בוי־מער־סטענגע, רויטע פלעקען. קיה רויטע און רויטע אָקסען, קליינע רויטע קעלבלאך. און די קיה און די אָקסען מיט אזוינע לאנגע הער־נער. ניטאָ קיין שומר, ניטאָ קיין שטאלען. אָבע דאָך צו אימיצען גע־הערען זיי. ווייל דראָטענע צאמען ציהען זיך אוועק דאָ און דאָרט. און כאָטש אין מדבר וואקסען זיי, דאָך לעבען זיי. זיי זיינען ניט מאָגער; זיינען ניט פעט. ווינטיג, ווי פון ווינט וואָלטען זיי וואקסען. פאראן קליינע קעלבלאך. דאָ פרוכפּערט מען זיך. דאָ פערמעהרט מען זיך אָהן צאָהל, אָהן חשבון. אָבער אימיצער איז געווים פאראן, וואָס קומט חשבון אָפּנעהמען. געווים קומט אמאָל אהער א מאן אויף א פערד צו רייטען, פּאָכט אין לופטען מיט זיין לאנגען שטריק, מיט דער לאסא, און מען פערטרייבט זיי אין די ק א ר א ל ע ן אריין, וואָס ביי די קליינע אייזענבאן־סטאנציעס; פון די קאראלען אין די וואגאָנעס אריין און פון דאָרט צו די שלאכט־הייזער צו...

דערווייל אָבער איז די מדבר זייער היים, ס׳קומט קיינער ניט מעלקען זייער מילך, ווען די איינגעצויגענע אייטערס ג י־ס ע ן זיך אָן. און דעריבער זעהט מען דאָ און דאָרט א מאמע, נאָך גאָר יונג, און איהר קינד, שוין באלד ווי די מאמע גרויס, שטעהט איינגעבויגען און זויגט נאָך פון דער מאמעס מילך. איהר קענט זעהן, ווי איין קוה זוכט צו זויגען ביי דער אנדערער; און — ווי די קוה זויגט אליין איהר אייגען מילך ארויס: אפשר איז איהר קינד פון היץ געפאלען, און אין דער היץ פון דער וויסטעניש טיילט די צרה׳דיגע מאמע איהר מילך צו איהרע שוועסטערס ארום.

דאָ און דאָרטען ביינער פון געפאלענע בהמות, ביינער ווייסע, ווי מיט קאלך בעקאלכט. ס׳טרעפט דער סקעלעט איז אזוי גאנץ געבליבען. ריפּען, קאָפּ און פיס — אלץ אויף אן אָרט, און ס׳גלויבט זיך גאָרניט, אז אָט אזוי וועט עס בלייבען. דאכט זיך: ווינטער, רעגענס וועלען דאָ אָנהויבען גיסען; ווען פערדאָרטע וואָרצלען הינטער די שטיינער וועלען זיך אויפכאפּען, און צווייגע־

צוג, אין איין גאלאָפּ; און דער וואָלקען־שטויב וואַקסט און וואַקסט און יאָגט זיך אויך נאָך אונזער צוג. ס'נעהמט אונזער צוג אָן דעם ווערט און ער געווינט: ווייט אהינטער בלייבט די מיידעל און די יונ־גען און דער לאנגער שטויביגער וואָלקען...

אונזער וועג געהט צו מערב־זייט. אויך די זון ציהט זיך צו מערב־זייט. אויף דער טאָג, ער נויגט זיך שוין צו מערב־זייט, און אלץ גלוטיגער זעהט אויס די וויסטעניש. דאָ, זעהט אויס, האָבען זיך אינדיאנער געוואָלט בעזעצען. קענטיג זייערע שפורען. ליימענע הייזלאך מיט לעכער אנשטאט פענסטער און דער דאך מיט גאָרניט געדעקט. אָבער ווי נאָר זיי האָבען דעם ארט פערלאָזען, האָט דער מדבר זיינע שלוחים געשיקט און די הייזלאך איינגעבראָכען, די ווענט איינגעוואָרפען; בלויז שטיקער ווענט שטארצען. שלאָגט זיך א גראָז א ווילדער פון דער וואנט ארויס. האָט זיך א גרויסער קאקטאָס הינטער'ן וואנט צובליהט...

נידריגער, נידריגער לאָזט זיך אראָפּ די זון. זי איז איבער אונז. ניט צו זעהען דער זון. אָבער איהר ליכט פארבט רויטער און רוי־טער די שטיינער, מאכט נאָך פייערדיגער אויסזעהען די קאקטאָס־בלומען, גלוטיג ליידענשאפטליך מיעד זעהט אויס דער מדבר. מיט זיינע צוגליהטע קאקטאָסען אין דער וואונדערליכער שעה. עס זיצט געגענאיבער א מוטער, יוגענדליך און מיט שניי־ווייסע האָר און מיט איהר טאָכטער בלאָנד, אין איהר גרוים. האָט די טאָכ־טער דער מאמען אויפ'ן האנט ארויפגעקלעטערט, זיך דער מאמען מיט די ליפּען אין האלז איינגעגעסען און ליידענשאפטליך קוקען די אויגען צום אָנגעצונדענעם מדבר ארוים... עס דעקען זיך אָפּ און ס'בעוויייזען זיך רעכטס בערג, א לאנגע קייט, וואָס ערגעץ ביז צום שטילען ים פערלויפען זיי. און ווען די זון נידערט אלץ נידרי־גער קען מען מיינען, אז די בערג האָבען אָנגעהויבען צו טאנצען האלטענדיג זיך האנט ביי האנט, און וואָס מעהר זיי טאנצען אלץ ליכטיגער און ליכטיגער ווערט זייער אויסזעהען...

דער בין־השמשות צופלאמט זיך און אנטקעגען איהם, און

נאָר פערכאפּען, פון אהינטער שטיינער, פון זאמד־בערגלאך, פון פעלזען-שפּאלטען — קאקטאָסען בליהען! און די בלומען — רויט ווי צונטער. דאכט זיך די רויטקייט רינט צום זאמד אראָפּ און פארבט דעם זאמד צונטער-רויט. גרין און רויט! די רויטע בלומען אויף די דיקע קאקטאָס־צווייגען — ווי גרויסע בלוט־טראָפּענס פערגליווערטע; בלוט-טראָפּענס, וואָס זיינען אין בלומען פער־וואנדעלט געוואָרען; ס'האָבען זיי די הייסע זונענשטראלען אין בלומען פערוואנדעלט... פון אהינטער א צובליהטען קאקטאָס ציהט זיך א גרויער קלאפּער-שלאנג; דרעהט זיך צונויף און קלאפּט מיט זיין עק, ווען אונזער צוג נעהט פערביי. עפּעס ווארענט ער מיט זיין גיפטיגען צאָרן.

ווייטער, ווייטער... א שטוב אין מיטען מדבר. ברענט זיך אין דער זון. פערשטויבט און האלב איינגעבויגען. אין שאָטען פון דער שטוב, ביי דער וואנט, וואָס צום באן ארויס, ליגען ק א ו־ב א י ס. אין זייערע שעפּסען-פעלענע הויזען, מיט קליינע וואוילשרישע קעפּלאך אונטער גרויסע קאפּעליושען. אין איין בינטעל ליגען זיי, קוקען צום באן ארויס. אין א בינטעל שטעהען זייערע פערדלאך אנגעזאָטעלט, קיהלען זיך, איינער אין דעם שאָ־טען פון דעם אנדערען. ק א ו־ב א י ס. ערגעץ־וואו בראַ־דזשעט אום זייער סטאדע און דאָ האָבען זיי זיך פערקליבען, א בליק צו ווארפען צום צוג, וואָס טראָגט זיך אמאָל פערביי.

ס'קומט פון ערגעץ אָן א מיידעל אויף א פערד צו רייטען. אויך אין הויזען פון ווייסע שעפּסען-פעל. פון דער טאליע קוקט די מיידעלשקייט ארויס און מיט א זעלנער־קאפּעליוש אויפ'ן קאָפּ. ס'האָט דער צוג זי אָנגעיאָגט און איבערגעיאָגט, און זי פּרעסט דעם פערדיל'ס זייטען מיט איהרע שפּאָרען; סטראָגט ווי א ווי־כער זיך דאָס פערדיל און ווירבעלט אויף דעם שטויב אין א לאנ־גען וואָלקען. און ווען זי יאָגט זיך פערביי די יונגען, טוט עס זיי פון אָרט א ריס — ווי וואסער וואָלט מען אונטער זיי בעגאָסען. איידא, אויף די פערד ארויף! אלע נאָך דער מיידעל, אלע נאָך'ן

פירעל. ס'רוישט דער צוג. ניט צו הערען איהרע קלאנגען. איך זעה איהר פנים, איך זעה איהרע אויגען, איך זעה איהר רעכטע האנט בעװעגענדיג דעם ב ו י ג ע ן און די פינגער פון דער לינקער, װאָס ציטערען אויף די סטרונעס...

זיי געבענשט דאָרט אָהן א סוף, דו שעהן, ליעב מיידעל, מיט ריין שפּילען אין גרויסען בין-השמשות, אין פייערדיגען בין־השמשות, אין דער וויסטע, ביי די ברעגעס פון דעם טייך ק אָ־ ל אָ ר א ד א!...

קאליפאָרניא

דער ש ט י ל ע ר י ם וואשט דעם זוים פון קאלי- פאָרניא, ס'הארץ פון דער גאָלדענער וועסט. קאליפאָרניא איז אזוי ווייט פון ניו יארק, אזוי ווייט... ניט קוקענדיג, וואָס בלויז פינף מעת-לעת נעהמט מיט'ן באהן צו קומען אהער. ס'איז א סך ווייטער ווי פון ניו יאָרק קיין לאָנדאָן און דער וועג איז פיעל שווערער אהער כאָטש מיט דער יבשה דערקלייבט מען זיך קיין קאליפאָרניא.

דעם נאָמען ג אָ ל ד ע נ ע ו ו ע ס ט האָט קאליפאָר־ ניא בעקומען אין יאָהר טויזענד אכט הונדערט אכט־און-פערציג. יעמאָלט ווען א מענש מיט'ן נאָמען ס ו ט ע ר און נאָך א מענש מיט'ן נאָמען מ א ר ש א ל, וועלענדיג בויען עפּעס א מיהל ביי א טייכעל, אין צפון זייט פון קאליפאָרניא האָבען זיי פּלוצלונג גאָלדענע זעמדעלעך בעמערקט אויפ'ן גרונט פון קלאָרען וואסער.

— גאָלד!

פון זייער הארצען האָט זיך דער כשוף-וואָרט ארויסגעריסען מיט אזא כח, אזש פון עק וועלט ביז עק וועלט האָט זיך דער אבקלאנג צוטראָגען. און פון וואנען האָט מען זיך אהער ניט גע- צויגען? פון כינא און יאפּאָן דורכ'ן שטילען ים, און פון די ברעגעס

מיט איהם צופלאַמט זיך דער גאַנצער מדבר. און מיט אמאָל, גאָר אוננעריכט — — — א גרינער פליגעל, א גרינער צווייג בויגט זיך ארויס פון דער זייט, וואו די בערג גליהען אין ליכט פון בין-השמשות, און שניידט זיך אריין אין הארץ פון דער וויסטער געגענד:

— דאָרטען איז דער קאָלאָראדאָ-טייך און זיינע גרינע, גרינע, ברעגעס! ער האָט זיין וועג דעם שווערען צווישען פעלזען-בערג שוין דורכגעמאכט, און איצטער רייסט ער זיך וואָס גיכער אָנצו-קומען צו די ברעגעס פון ש ט י ל ע ן י ם, צו זיינע ברע-געס קומען מיר. דאָס קיהלט ער זיך אין דער בעט פון ביידע זייטען מיט גרינע בוימער. ברייט איז ער, ברייט. פון ברעג ביז ברעג זעהר ווייט. ער האָט זיך פון צווישען די שטיינערנע ווענט ארויסגעריסען, און ס'ווילען די וואסערען פון קיין גרענעצען ניט וויסען. און וואוהין זיי קומען, וואוהין זיי גרייכען גרינט דער מדבר.

און אז מען קומט גאָר נאָהענט צו איהם קען מען מיינען, אז ניט קיין וואסער שטראָמט צווישען זיינע ברעגעס, נאָר די וויס-טעניש האָט פון דער הייסער זון זיך שמעלצען אָנגעהויבען, שטראָ-מען אָנגעהויבען, און דער שטראָם, ער האָט דעם אייגענעם אויס-זעהען, ווי דער מדבר ארום. אזוי געלב-גלוטיג; אזוי הייס-בלו-טיג דאכט זיך ווערט דער שטראָם אלץ ברייטער און ברייטער; אָט באלד וועט דער גאנצער מדבר צושמאָלצען ווערען אין דעם פייער-דיגען בין-השמשות, און די בערג, וואָס אין דער רעכטער זייט, ווע-לען באלד אָנהויבען צו שווימען אהין, צו מערב-זייט, נעהענטער, דאָרט וואו די זון נידערט אראָפּ פערנעהמענדיג די לעצטע שטרא-לען פון טאָג...

מיר קומען אָן צום שטראָם, צו זיין ברייט. א בריק, ביים בריק א שטוב. דאָרט וואוינט געוויס דער שומר פון בריק. שטעהט אין טיר א מיידעל ברוינלאך, יונג מיט שווארצע אויגען, אין א גרויער קליידעל, און באָרוועס זיינען איהרע פיס און — שפּילט אויף א

וואָס וואוינען ביי די ברעגעס פון ברוגז'ען אטלאנטיק און ס'איז א שעהנע ווירקליכקייט פאר די וואָס האָבען זיך איבערגעקליבען די קאָלאָראַדאָ-בערג דורכגעשניטען מדבריות און געקומען אהער צום פרוכטבארען פּאס לאנד, וואָס ציהט זיך ביים ראנד פון שטילען ים, וואָס באָדט זיך די גרעסטע טייל פון יאָהר אין זונגען־שטראהלען.

אין יענע צייטען, ווען מען האָט אין קאליפאָרניא גאָלד ענט־דעקט, איז די געגענד נאָך געווען וויסט. ביז צום ים איז דער מדבר פערלאָפען. א סך-הכל פון פופצען מיליאָן דאלאר האָבען די פעראייניגטע שטאַטען בעצאָהלט אין יענער צייט מעקסיקא פאר קאליפאָרניא און בעקומען נאָך א צולאג דעם שטאט ניו מעקסיקא. אפילו נאָך היינט איז דער גרעסטער טייל פון קאליפאָרניא, וואָס צו מזרח זייט וויסט. שטיין און זאַמד ווי אין אריזאָנא. און דאָך האָט די וועלט א בעגריעף פון קאליפאָרניא ווי פון דעם שעהנסטען זאטסטען ווינקעל אויף גאָט'ס ערד, א גן־עדן אויף דער ערד וואו אלץ בליהט, אלץ איז גרין און צוואוואקסען. ס'איז אָבער ניט אינ־גאנצען אמת.

זומער געהען דאָ קיין רעגענס ניט. זומער איז אלץ אויסגע־טריקענט, אויסגעברענט — אויסער דאָרט וואו דער מענש האָט זיין מיה צוגעלעגט. און ס'איז אזוי הארציג צו טראכטען, אז ווען ניט דער מענש און זיין גוטער ווילען, זיין שעהנער פערלאנג, וואָלט נאָך איצטער קאליפאָרניא געווען אזוי וויסט ווי אריזאָנא; און דער רייזענדער וואָלט דאָ בעגעגענט זאמד און שטיין און אפשר וואו־ניט-וואו א מענשען מיט א פרעמדען פייער אין די אויגען, וואָס זיין נשמה איז איבערגעגעבען געוואָרען צום טייוועל, וואָס ווערט געגערט אונטער דר'ערד מיט'ן שטויב פון גאָלד. און די אפּעלסי־נען און ציטרינען־בוימער דאָ רופען אין הארצען ארויס א גאנץ אנדערען געפיהל ווי די פרוכט־גערטנער אין דער אלטער היים.

ביי אונז, אין דער אלטער וועלט, ספּעציעל אין רוסלאנד, אז מיר טראכטען אונזערע שעהנע געראנקען וועגען פעלד און פויער

פון אטלאנטיק דורך די קאָלאָראַדאָ׳ר בערג, דורך די מדבריות פון יוטא און אריזאָנא האָט מען זיך צו פוס און אין בוידען געצווינגען. מען איז געלאָפען פון אלע עקען אייראפא און פון אלע אמעריקא׳ס ווינקעלעך. אפשר נאָך איצטער קען מען געפינען דאָ און דאָרטען, אין די מדבריות, ביינער פון אָט יענע בראַווע מענשען, גליק־זוכערס.

יאָ, אמאָל, נאָר אמאָל איז עס געשעהען מיט ניין־און־זעכציג יאָהר צוריק. דאָ אין לאנד איז ניין־און־זעכציג יאָהר שוין ה י ס־ ט אָ ר י ע. און וויכטיגע היסטאָריע. וואָרים בלויז א צוואנציג מיליאָן איינוואוינער האָבען יעמאָלט די פעראייניגטע שטאטען פערמאָגט. און, אז שפעטער מיט איין־און־צוואנציג יאָהר האָט מען די ערשטע אייזענבאהן־ליניע דורך דער לענג פון לאנד דורכגע־ פיהרט, פון אטלאנטיק ביז צום פאסיפיק, האָט מען דעם לעצטען משוואָק אין שוועל פון רעלס אריינגעשלאָגען — א ג י ל ד ע ר־ נ ע ם. מיט דעם פערזיענגלט און פעראייביגט דעם נאָמען פון קאליפאָרניא:

די גאָלדענע וועסט.

ביי היינטיגע צייטען שטראָמט ניט דער עולם אזוי שטארק קיין קאליפאָרניא דאָ זיך צו בעזעצען. דער גרעסטער עולם קומט אהער צו פערברענגען ביי די ברעגעס פון שטילען ים. אין צאָהל פון מענשען איז קאליפאָרניא ניט דער גרעסטער שטאט פערמאָגט ביי א דריי מיליאָן איינוואוינער. אפשר גראָבט מען דאָרט גאָלד אין צפון זייט פון קאליפאָרניא, אָבער ניט דערפאַר פערדיענט קא־ ליפאָרניא צו הייסען — די גאָלדענע וועסט.

די קינדער פון לאנד ווען זיי זעהען קאליפאָרניע אין חלום איז עס ניט דער קלאנג פון גאָלד אין דעם שולדינג. זיי חלום׳ען פון דער גאָלדענער וועסט און אין חלום זעהען זיי גאָלדענע אפעלסינען, וואָס שיינען ארויס פון צווישען געדיכטע בלעטערדיגע צווייגען; פון צווישען טיעף־גרינע און זאנפטיג־גרינע קאָלירען ארויס. ס׳איז נאָר אנאנדער מין גאָלד. ס׳איז נאָר אנאנדער מין חלום פאר די

קרייזעלטע קעפ — גרינע בלעטערדיגע לאָקען. אין די לאָקען זיינען געדיכט גאָלדענע פּאָמעראַנצען איינגעפלאָכטען. יעדער בוימעלע איז אין צייט ארומגעצופט געוואָרען, די ערד אונטער איהם ארומ־געגראָבען און ווייך צוגראָבען; יעדען ווילדען גרעזעלע ביים צופּו-סענס פון בוימעלע אויסגעריסען. און ווינטער, כאָטש קאליפאָרניא, דאָך טרעפט אמאָל א לייכט פרעסטעלע, און אמאָל א קאלטער, קאלטער ווינט און די בוימעלעך, וואָס האלטען פונקט אין רעכטען גרינען, קענען זיך חלילה פערקיהלען — מאכט מען, אז זיי זאָל ווארעם זיין: אונטער יעדען בוימעלע א קעראָסין-אויוועלע, וואָס דורך נעכט וואכט מען איבער דעם ס'זאָל ניט אויסגעהן; און אזוי דערהאלט מען דעם גאָרטען ביים לעבען.

און וואָס וואקסט דען דאָ ניט, אז מען בעמיהט זיך, און, אז מען האָט אָנגעטראָפען אויף א גוט שטיקעל ערד? עפּעל, באַרנעס פלוימען, קאָרען, ווייץ, גערשטען, איילבערטען און פייגען, האָבער, מערען און בוריקעס — אָבער קיין שום געגענד שמעקט ניט אזוי זיס ווי די אפּעלסינען געגענדען, ציטרינען און אתרוגים־גערטנער. זייער פיינער ריח רייסט זיך ארוים איבער די גרעניצען פון זייער ממשלה, טראָגט זיך ארוים צום דורכפאָהרער אדער דורכגעהער מיט דעם ברייטען וועג.

אויף דעם שטאַט קאליפאָרניא ליגט עשירות אויסגעגאָסען. אויף די מענשען, פעלדער — רחבות, זאטקייט; און אויף דעם שטאָטישען מענשען זעהט זיך ניט אָן די זאָרג וואָס קוקט ארויס פון אונזערען א מענשען אין דער א י ס ט. אויך דאָ איז דער עולם שטארק אינטערנאציאָנאל. אין די גרעסערע שטעט פיעלפאַ-כיג. דאָ טרעפט מען דעם כינעזער נאָך מיט זיין לאנגען צאָפּ און די רוסישע מ א ל אָ ק א נ ע ס אין זייערע לאנגע בערד. אפשר דער איינציגער פלאץ אין די פעראייניגטע שטאטען, וואו מען רייסט ניט דעם כינעזער פאר זיין לאנגען צאָפּ און מען לאָזט דעם מאלאקאנער צורוה זיין לאנגע באָרד.

די צוויי גרעסטע שטעט אין קאליפאָרניא, סאן פראנציסקא

— קומען אונז אנטקעגנען ווייץ און קארען-פעלדער, וואס עריב ווינטער האט מען געדארפט אקערען און זייען, און ווינטער צי־טערען, אז פון פראסט זאל חלילה ניט די זריעה אויספרירען; אין פריהלינג — ווארטען, אז דער שניי זאל זיך שוין צושמעלצען און לאזען דעם גרינעם גראז אביסעל זיך אויסגלייכען; און זומער ווארטען, אז דער רעגען זאל קומען אין צייט, און דערנאך אזוי פיעל פראצע, אזוי פיעל פראצע ביז מען דערלעבט שוין די תבואה צו האבען אין זאשעק אדער אין זעקלעך פערבונדען — ביז מען איז שוין זוכה צו עסען ברויט פון נייעם קארען... אין פרוכט-גערטנער, אדער אין ס ע ד ע ר ווי מען רופט זיי ביי אונז, האט מען קיין פראצע ניט אריינגעלעגט. זיי האט א י מ י צ ע ר גע־פלאנצט. א זיידע אדער אן עלטער־זיידע. און פאר'ן יורש איז בלויז געבליבען צו היטען, אז דער צאם זאל זיין ניט צובראכען; קיין גנבים זאלען ניט קריכען ביינאכט טרייסלען די עפעל פון די בוי־מער. ס'איבעריגע האט ער איבערגעגעבען אין די הענט פון פריה־לינג, אין רשות פון זומער. זיי האבען די ארבייט אבגעטהאן. גאר זעלטען האט מען געקענט זעהען ביי אימיצען אין סאד א בוים אבגעקאלכט ביז צו די צווייגען — א שמירה פאר בייזע ווערים.

אנדערש אבער אין קאליפארניע, וואו רעגענס גיסען בלויז אין ווינטער און מען בעדארף, אז אלץ זאל גרינען און בליהען א קיי־לעכדיגען יאהר לאנג. ס'איז צו קומען און צו זעהן מיט וואס פאר א צערטליכקייט מען געהט אום ארום די חנ'עוודיגע אפעלסינען-בוימלעך, וואס שטענדיג בלייבען זיי יונג און שיינענדיג; זעהען שטענדיג אויס ווי ע ר ש ט ל י נ ג ס; ווי ערשט דעם ערשטען יאהר האבען זיי זיך בעדעקט מיט בליהעכץ, שפעטער מיט גרינע-גרינע פירות וואס האבען געקוואלען, מיט זאפט זיך אנגעגאסען און אין גאלד זיך ליכטיג בעקליידט. ארום אן אפעלסינען־בוים געהט מען ארום ווי ארום א בת־יחידה, ווי ארום א יונגער קינפעטארין. ס'ציהען זיך אוועק אויף צעהנדליגער מיילען שורות, שורות אפעל-סינען־בוימער, אין הויך פון א מענשען, מיט גרויסע, געדיכטע, גע-

צעהלען, אז מיט פינף-און־זעכציג יאהר צוריק זיינען די פעראייניגטע שטאטען געווען די, וואס האבען מיט זייערע קריעגס־שיפען געצוואונגען יאפאן, אז זי זאל עפענען די טויערען פון לאנד פאר פרעמדע און זייערע סחורות, וואס ביז יענער צייט איז האלאנד געווען די איינציגע מלוכה וואס האט געהאט די זכיה צו בעטרעטען יענע ברעגעס. אמעריקא האט אויסגעפיהרט. און אמערקא איז אפשר שולדיג וואס מען האט דעם שר פון זאק ארויסגעלאזען; וואס יאפאן איז אזוי אייראפעאיש-מלחמה־פעהיג געווארען, און וואס יאפאן האט אזעלכע נישטיגע, ביליגע סחורות אנגעהויבען צו פאבריצירען פאר דער וועלט. און דוקא נעגען יאפאן און כינא האט מען דא אזעלכע אויסנאם-געזעצען.

די כינעזער האבען זיך נאך ניט אויסגעטשוכעט פון שלאף, דער ביקס פאלט נאך אראב פון אקסעל, אבער דער יאפאנעזער....

כ'וויים ניט אויב אין קאליפארניא וואלט מען האבען אזוי פיעל מאלינעס, זיסע מערעלעך און שווארצע יאגדעס, רויזען, כריזאנטעמען, קרויט און פאמעדארען ווען ניט יענע יאפאנעזער, וואס זיינען אהער געקומען נאך גאר אמאל — גאלד זוכען. און וואס איצטער — בעלי בתים אויף דער ערד קענען זיי דא ניט ווערען. די כינעזער אין די ווייכע פאנטאפעל, וואס וואשען גרעט און שווייגען — געהען פערביי אייך און הויבען צו מאל די אויגען ניט אויף אויף אייך א בליק צוגעבען.

דער יאפאנעזער שווייגט אויך, אבער ער טוט שוין אמאל אויף אייך א קוק, שענקט אייך א בליק.

אט דער יאפאנעזער, עלעגאנט געקליידט, זיינע שווארצע דיקע האר פערקעמט מיט א שרונט אן דער זייט און מיט פאמאדע אנגעשמירט, אז דער שרונט זאל זיך האלטען און, אז זיינע שמאלע, קרומע אויגעלעך קוקען אייך אן לויפט אייך א פרעסטעלע דורך דורך די ביינער:

— אך, דו נארישער יענקי! מיט וואס האלסטו זיך אזוי

און לאָס אנדזשעלאָס, כאָטש אינגאַנצען ביי א צוועלף שעה רייזע איינס פון אנדערען, דאָך זיינען זיי אזוי פערשיידען איינס פון אנ־דערען מיט זייער כאראקטער און אויסזעהען. סאן פראַנציסקאָ זעהט אויס ווי איין גרויסער אינטערנאציאנאל-האָטעל, וואו מענשען פון דער גאנצער וועלט קומען בלויז אויף איין נאכט איבערצונעכטיגען; און לאָס אנדזשעלעס — א שעהנע דירה פון א רייכען פעטער, מיט סעדער, מיט גערטנער, מיט בלומען און מיט א סך מילכיגס. ארום סאן פראַנציסקאָ קלינגט נאָך מיט דעם קלאַנג פון גאָלד און ארום לאָס אנדזשעלאס שמעקט מיט בליהעכץ, גליהט דער קאַליפאָרניער מאָן און עס רויטלען זיך ושיראָניען אָהן א שיעור ביי די ווענט פון די הייזער...

אבער דאָ אין דעם פרוכטבארען פאס לאנד, וואָס ביי מערב־ראנד פון לאנד, וואקסט אויסער פרוכט און ברויט נאָך א זאך, א זעהר ניט אנגענעהמע זאך — עס וואקסט א ראגה פאר די קינדער פון לאנד, וואָס קענען זיך ניט בעפרייען פון ראסען־האס.

אז מ'שטעהט ביים ברעג פון ש ט י ל ע ן י ם קוקענדיג ווי די כוואליעס קומען אָן צום ברעג און וואשען דעם זאמד פון ברעג, טראכט זיך, אז אָט אזוי פונקט רוישען די כוואליעס דאָרט אויף יענער זייט ים, ביי די ברעגעס פון ווייטען מזרח וואו ס'וואוי-נען קינדער פון דער ג ע ל ע ר ראסע; וואָס ווערען דאָ אין לאנד פרעמדלעך בעהאנדעלט און, וואָס דאָ אין קאַליפאָרניא ספּע־ציעל, וויל מען זיי, די קינדער פון דער ערד דערווייטערען. פילסט ווי איבער'ן אויבערפלאך פון וואסער וואָס שפּרייט זיך צווישען די ביידע וועלט־טיילען, שוועבט דער גייסט פון קנאה, שנאה און אפשר דער גייסט — פון קריעג.

ווען ניט די יאפּאנעזער, וואָלט דאָך קאַליפאָרניא געווים ניט האָבען דעם פרוכטבארען אויסזעהען; וואָלט קאַליפאָרניא געווים אזוינע שעהנע פּירות ניט ארויסגעגעבען. זיי האָבען דעם וועג גע-וויזען ווי זיך מיט דער היגער ערד צו בעגעהן. און ביי היינטיגע צייטען טאָרען זיי דאָ קיין ערד ניט קויפען. ס'איז וואָרט צו דער־

און א קעסטעל שאקאלאדלעך איז דער סכסוך נאר איבער דעם וואס אין קאליפארניא וואקסען מאלינעס און עס בליהען כריזאנטעמען צוליעב דעם זכות פון יאפאנעזער, און ער, דער יאפאנעזער, קען קיין בעל־הבית ניט ווערען איבער זיין גארטען... און די נאא־יווע, אונשולדיגע קינדער פון לאנד דא, גלויבען און האבען מורא, אז יאפאן מיט פינף-און-זעכציג יאהר צוריק.... מען האט מורא, און די שנאה וואקסט און דער תהום וואקסט צווישען דער געלער און ווייסער ראסע...

אבער דער ראסען־האס איז ניט אימשטאנד צו פערטיליגען דעם שעהנעם ריח וואס טראגט זיך פון די אפעלסינען־גערטנער, קען ניט פערדארבען דעם גוטען געשמאק וואס די היגע פירות האבען, קען ניט אויסלעשען די זונען שטראהלען וואס גיסען זיך דא איבער דער געגענד; קען ניט אבשטעלען די כוואליעס וואס קומען וואשען די ברעגעס פון דער נאלדענער וועסט...

א וועלט אויסשטעלונג
(יוני 1915)

סאן פראנציסקא —

ניט לאנג דורכגעמאכט ערד-ציטערניש. ס'בעסטע דערצעהלט מען, איז חרוב געווארען.

אבער א שטאט — ווי א לעבעדיגע בעשעפעניש; ווערט פערוואונדעט, די וואונדען פערהיילען זיך, וואו ניט וואו א צייכען און מעהר גאר ניט. אפשר זיינען אביסעל ענגאאיסטען אנטלאפען געווארען נאכ'ן אומגליק —

— ווער ווייסט פון זיי? די שטאט איז ווידער אויפגעבויט!

וואו ניט וואו, צווישען צוויי מאסיווע הייזער א פלאץ לעדיג... א אפענער געמויערטער קעלער און פון קעלער וואקסען הויכע

גרויס? קענסטו אונזערע קריעגס-שיפען, אונזער ארמעע? זעהסטו ווי מיר נארען דיך אָב פון קאָפּ ביז די פיס פערקויפענדיג אונזע־רע ביליגע פּאָרצעלייען וואָס זיינען ערגעץ אין א פערוואָרפען ווינ-קעל ביי דיר אין לאנד געמאכט געוואָרען און דו, שוטה, ווייסט אפילו ניט פון דעם...

אָט די אלע יאפּאנעזער דאָ ביים ברעג ים מיט זייערע לאָטאָ־רייעס און מיטלען ווי אזוי צו מאכען מענשען עפּענען די קעשע-נעס און ארויסנעהמען זייערע סענטען, וואו מען קען געווינען א פושקע קענדי, שאָקאָלאדלעך, צאצקעס, ליאלקעס, שטיינדלעך און ביינדלעך — יאפּאנעזישע און כינעזישע אלע קונסט ווערק נאָר וואָס פון פורעם ארויס — ס'איז צו שטעהן פון ווייטען און זעהען ווי דער יאפּאנעזער מיט זיין קנאקעדיגען ענגליש בעהאנדעלט דעם אמעריקאנער — ווי קליינע, נארישע צולאָזענע קינדער, וואָס האָ-בען פון דער מאמען בעקומען קליין-געלט אויסצוגעבען:

— בלויז צעהן סענט, א ציה טאָן, אָט דעם שנירעלע, וועסטו געווינען א גאנצע שאכטעל קענדי, אָט אזא פושקע קענדי וועסטו געווינען! — שרייט א שנעק א יאפּאנעזער צו א שווערען, צופריע-דענעם יענקי, וואָס איז אהער געקומען הנאה האָבען פון ים.

דער יענקי ציהט דעם שטריקעל און פערשפּיעלט.

— ציה נאָך אמאָל. צום צווייטען מאָל איז מזל'דיגער.

דער יענקי ציהט צום צווייטען מאָל און — פערשפּיעלט.

דאָ ביים ברעג ים איז די שפּיעל א קליינע, ניט קיין געפעהר־ליכע. דער יענקי וויל א קעסטעל שאָקאָלאדלעך צו פערזיסען דעם לעבען און דער יאפּאנעזער — צעהן סענט.

אָבער ערגעץ ווייט, אויף יענער זייט ים, האָט דער דראָבנער יאפּאנעזער א פאָטערלאנד, האָט מיניסטאָרען, שטאטסלייט; האָט אויך א מיקאדא, און דאָ אין וואשינגטאָן זיצט א שטעל-פערטרע-טער פון יענעם לאנד. און שוין לאנג ווי זיין פאָטער־לאנד דינגט זיך מיט אונזערע פיהרער דאָ אין לאנד, וואָס זיצען אין וואשינג-טאָן. מען דינגט זיך לאנג און ערנסט. ניט איבער צעהן סענט

יאפּענעזער, נאָר וואָס אָנגעקומענע „מענשלען” זיך. ע ר טראָגט אַנ׳ענגען קראַגען און ז י קניהט אונטער דער שווערער משא פון דער לעצטער מאָדע.

אָט די לייט קומען אהער גליק זוכען. די ערשטע — וואשען וועש, און די צווייטע — בעפּוצען מיט בלומען די הייזער און מאַכען אויך אז די גערטנער זאָלען גרינען.

סאן פאַרנציסקא האָט א וועלט אויסשטעלונג, אָבער דער „גאָלדענער טויער” אינ׳ם געשטאַלט פון צוויי שורות פעלזען, וואָס בעגלייט די שיף ביז צום האפען — דער „גאָלדענער טויער” איז עלטער פון דער איצטיגער וועלט אויסשטעלונג...

* * *

מיין האָטעל.

ניט צו קריגען קיין צימער מיט א פענסטער אין דער ליכטיגער וועלט. אלץ בעזעצט.

— גיט מיר א פענסטער כ׳זאָל זעהען א שטיקעל הימעל.

— מיר פערדינגען צימערען אָבער ניט קיין הימעל.

— זאָל איך קוקען אויף א שווארצע וואנט?

— ביזט דאָך געקומען זעהן די אויסשטעלונג, ניט זיצען אין צימער.

— אלץ אמת, אבער דרויסען רעגענט דאָך —

— דאָ רעגענט ניט לאנג.

— זאָל זיין אזוי.

און אין ווארט־זאַל פון האָטעל — הימעל און ערד און נאָר ניט. א בירזשע, מען טומעלט זיך. דער אריין, דער ארויס. דער עלעווייטאָר קומט פון אויבען, שפּייט אויס א בונט מענשען, שלינגט באלד פרישע איין און פערשווינדט. ס׳קומט אָן א גרופּע ווייבער, אויסגעווייקטע פּנים׳ער — לעהרערינס פון דער פּראָווינץ געווים. פון ווייט געקומען; אויף דער נאָז אָנגעשריבען.

א קליין־דאר ווייבעלע „הענגט” אויפ׳ן האנט פון א ריעז, ערגעץ פון קענזעס — און א ריזיגע פרוי פון אירלאנד — ביים

גראָזען... מעהר נאָר ניט.

אָבער ווער בעמערקט עס, ווער זעהט עס? די שטאָט זעהט אויס ווי א יונגע כלה וואָס האָט זיך אויסגעפּוצט געסט צו בע-געגענען.

און געסט — שטראָמענדיג, ציהען זיי זיך אהער. מענשען פון אנדערע געגענדען, ווייטע לענדער, און דאָך, ניט פרעמד קוקט איי־נער צום אנדערען. ניט קיין ערנסטער, גיכער א לייכטזיניגער גע־פיהל טרייבט דעם עולם אהער פון אלע עקען לאנד און צומאָל — פון אלע עקען וועלט.

סאן פראנציסקא ווי נויאָרק, ביידע פערמאָגען די הויפּט־טוי־ערען, וואָס עפענען דעם וועג אהער אין לאנד אריין. ביים אטלאנ־טישען — דער "טרערען-אינזעל" און די "פרייהייטס סטאַטוע"; ביים פּאַסיפיק — דער "גאָלדענער טויער".

דורך ניו יאָרק קומען צום מייסטען דאָס גרויסע פאָלק פון אייראָפּע. העגט צום מאשין. זעלטען ווער מיט א גרינג געמיט.

דורך דעם "גאָלדענעם טויער" אָבער קומט נאָך אן עולם גליק זוכען. אין יענער געגענד טראָגט זיך נאָך אין לופטען דער גאָלד-שטויב. דער ווינט־מענש געהט אום אין די גאסען מיט שטאָק און צילינדער. די שטאָט, קען מען מיינען, לעבט אין האָטעל און ניט אין געמיטליכע פאמיליען-הייזער.

און איצטער — קאָכט עס און עס רוישט. די בעוועגונג צו גרויס פאר אזא קליינער שטאָט. די גאסען צו ענג פאר אזא ברייטען שטראָם מענשען; די האָטעלען ניט גענוג מאָדערען-גרויס פאר אזוי פיעל געסט, און די געסט — ניט גענוג גרויס־שטעטיש פאר אזעלכע האָטעלען.

סאן פראנציסקא איז אינטערנאַציאָנאל. אפילו דער כינעזער שפּירט זיך דאָ היימיש, טראָגט די גאסען אין זיינע היימישע ווייכע שיכעלאך; די פרוי אין בלויליכע הויזלאך, ווייסע זאָקען און א קאָפּטען ביז די קניה מיט א הויכען שטייפען אויפגעשטעלטען קראַ-גען.

"געהט ניט אין די ו ו י י ס ע קאפע-הייזער, זיי בעשעפ־טיגען ניט קיין יוניאָן לייט".

צוויי מענשען געהען פארביי. שטעלען זיך אב, בעטראכטען דעם אויפשריפט. איינער געהט אוועק; דער אנדערער — שפייט אויס און געהט אריין אין קאפע הויז.

דער אייזעל כאפט א חרימעל.

* * *

די אויסשטעלונגס־פּאלאצען....

ביים ברעג ים. געוועז דאָ אמאָל א זומפּ, דערצעהלט מען; דעם זומפּ פערשאָטען, אויסגעטריקענט. א סימבאָל פאר דער גרוי־סער מעגליכקייט אין אמעריקא. די פעלזען פון דעם "גאָלדענעם טויער" הויבען זיך ארויס פון ים און קוקען אריבער אהער צום פּלאץ פון דער אויסשטעלונג. א קריעגס שיף דרימעלט אין די וואַ־סערען, די קאנאָנען אהער געווענדעט — ס'איז כבוד; אָבער אפשר א שמירה פון אלדאָסביין.

אמאָל דאָ א זומפּ געוועזן. איצטער קיין שפּור פון דעם. אלטע בוימער וואקסען. ניט פון אָט דער ערד האָבען זיי די ערשטע יניקה געצויגען. אויף א ן א נ ד ע ר ע ר ערד ג ע ו ו א ק ס ע ן. האָט מען זיי פּאָרזיכטיג אויסגעוואָרצעלט און אהער געבראכט. א לוסט־פּלאץ און פּאלאצען פון דער ברייטער האנט. איידער מען געהט אינווייניג אריין, קען מען מיינען, אז דאָ איז אן אויסשטעלונג פון פּאלאצען. ריזיגע פּאלאצען אין ראָזיג־געלבליכען קאָליר. יעדער פּאלאץ איז א מיש־מאש פון עטליכע סטילען. גאָטישער סטיל, אלט רוימישער און איטאליענישער רענענסאנס וואקסען איינס פון אנ־דערען ארויס.

ביי די פּאלאצען סימבאָלישע פיגורען, וואס דייטען אָן אויף דעם "תוך" פון דעם אדער יענעם פּאלאץ. און ווי מען האָט זיך ניט בעמיהט, אז יעדער בנין זאָל זיך אָנזעהען, דאָך פערשטעלען זיי איינס דעם אנדערען. איין פּלאץ וואקסט פון א הינטער דעם אנדערען ארויס מיט זיין גאנצער גרויסקייט. די מאסיווע קאלאנא־

אָרים פון אן אויפגעבלאָזענעם פראַנצויז פון קאַנאַדאַ. מענער מיט צילינדערס, מיט בלומען, מענער מיט איינגעבוינענע רוקענס און שפּאַקולען אויף די נעז. מיטגליעדער פון פּעראייננען מיט אויפשריפטען אויף די היט; אַנדערע מיט כבוד־צייכענס אויפ'ן ברוסט. מענשען מיט מעדאַלען פון אַלע מינים: ווער פאַר זיין אייגענע פערדינסטען, ווער ס'האָט גוטע פערד אויפגעצויגען אויף זיין פאַרם, ווער ס'האָט גוטע היהנער אויסגעבריט אָהן דער טרחה פון דער קוואָקע. איינער פירט אַנ'אָנגעפּרעסענעם בולדאָג אויף א רימען מיט א מויל־שלאָס אויפ'ן פּרצוף, און איינע טראָגט א צופּיעסטשעטע וויס פודעלבראָזעלע אויפ'ן האַנד. ווער...

* * *

אויף דער גאַס...

אין איין זייט גיסט א רעגען און פון דער אַנדערער — שיינט די זון. א ברייטע בעוועגונג. אויבען ועהען פאָנען. אונטען טראַמווייען, אויטאָמאָבילען און מענשען.

"צו דער אויסשטעלונג".

אָבגעקומענע אָטאָמאָבילען האַנדלען מיט זיך: בלויז צעהן סענט צו דער אויסשטעלונג. טראַמווייען שלעפּען זיך בעל־הבתיש: בלויז א ניקעל צו דער אויסשטעלונג. יום־טוב אין די גאַסען. שוין עטליכע חדשים ציהט זיך דער יום־טוב. פרעמדע ברענגען איהם, די פרעמדע יאָגען אַזוי. האָבען קיין צייט ניט. פרעמדע האָבען עס די שעהנערע קליידער אָנגעטאָן. דער גאַנצער עולם — ווי א פרעמדער וואַסער, וואָס איז פון ערגעץ אָנגעקומען, ציהט זיך ברייט און פלאַך. דער היגער האָט זיינע אַלטעגליכע זאָרגען; געהט וואָכעדיג געקליידעט און פאַמעלאַך.

נעבען א קאַפּע מיט א ווייסען שילד שטעהט אַן אייזעל, דעם קאָפּ אַראָבגעלאָזען, אָנגעשפּאַרט אויף דריי פיס און די פיערטע איינגעבויגען, זי אויסצורוהען. די פעל ערטערווייז אויסגעקראָכען. אויפ'ן אייזעלס שאַרפען רוקען — צוויי טאָוולען הענגען אַראָב פון ביידע זייטען און אויף די טאָוולען איז אָנגעשריבען:

די מאשין וועבט איין געוועב פאר דער קולטורעלער וועלט. פארב, קאליר — אמאל געוועזן אייגענשאפטען פון פעלקער, היינט האבען זיך די פארבען אויסגעמישט. מען האט זיך מיט די קאלירען פער־ביטען. אין די פעראייניגטע שטאטען מאכט מען אלץ אדער מען מאכט נאך אלץ — קיין גרויסער חלוק ניט. קיין איין מאדערען פאלק איז איצטער ניט בעסער. ניט מעהר וואס איצטער איז די מלחמה דארטען, אבער ביז דער מלחמה איז אין דעם ענין פון נא־לאנטריי סחורה, אייראפא שוין געוועזן אויפ'ן פלאכען און גראדען וועג ווי די פעראייניגטע שטאטען פון אמעריקא — — — —

די מאשין, די מאשין, די איינציגע שאפונגס קראפט און אזוי ווייניג לידער ווערט לכבוד איהר געזונגען.

זיצט א דאמע ביי א וועב־מאשין, וואו עס וועבען זיך אויס קליינע האנטוכלאך, סערוועטען; די מאשין טהוט זיך איהר ארבייט אליין. די דאמע פוצט די נעגעל מיט א קליין פיילכעלע.

און א צווייטע מאשין שטיקט אויס בלימעלאך אויף א הע־לען געוועב, ברייט ווי א וואנט. און פופציג, אפשר הונדערט בלי־מעלאך מיט א מאל שטיקט די מאשין אויס אויף דעם געוועב. איין בלימעלע אין אנדערען געראטען, אויף א האר ניט געמינערט; אויף א האר ניט צוגעגעבען. אנ'אנטיק פון א חופה־קלייד קען דער פון זיין. די כלה וועט פערשפארען דורך נעכט נעבעך, איהרע אוי־גען בלענדען און בלימעלאך אויסשטיקען...

ווי געזאגט, ניט אפיציעל האט דא יעדע לאנד פון אייראפא צו ביסלעך סחורה מיט דער אייגענער מארקע.

ענגלאנד —

אביסעל "קעניגליכע" פארצעליי. דער סטיל געפושט. שמעקט מיט "קאפענהאגען" און אביסעל "ווינערייש" צונויפגעמישט. האנט שטיקעריי. גאנץ גראבלאך געמאכט. דאס אלץ. מעהר קיין אריגינעלע זאכען איז דא ניטא. עפעס האט ענגלאנד יא בעהאט אויסצושטעלען, אבער דאס איז געוועזן פאר דער מלחמה. און דא־צו ווייסען דאך רייזענדע, אז פון לאנדאן קיין פאריז לויפט אנ'־

דען און די גראנדיעזע קאָלָניזען איבער זיי ווינקען מיט גדלות און ברייטקיים.

מען קען מיינען, וועלטען מיט גראניט האָט מען אהער אריי־בער געפיהרט די אלע בנינים אויסצושטעלען. טהוט איהר אָבער א שנעל מיט'ן פינגער אין דעם "גראניט" קלינגט עס פוסט.

— ברעטלאך און פאפיר. אפשר אויך א סימבאָל, א בעדייט אויף עפּעס...

* * *

"מאנופאקטור"...

אין דעם פאלאץ פאל איך אריין צום ערשטען.

ס'איז א וועלט־אויסשטעלונג. די גרויסע, אלטע וועלט, די מאמע פון דער מאָדערנער מאנופאקטור, איז אָבער איצטער אין מלחמה. ס'אייגענע קינד האָט דער מאמען אויפ'ן שלאכט־פעלד ארויסגעפיהרט. איז קיין בייז:

— אמעריקא האָט אלעמען גוט פארטראָטען. דייטשלאנד, ענגלאנד, פראנקרייך אפילו רוסלאנד —

די פעראייניגטע שטאטען האָבען גוט זייער פלאץ אין דעם פאלאץ פערנומען. אלץ איז דאָ פאראנען. פון א שפילקע פאָדים ביז צו די מאָדערנע און גרעסטע וועב־מאשינען וואָס בעוועגען זיך ביי זייער ארבייט; פון דער נאָדעל ביז צו דער נייעסטער טאר־פידא, געמאכט ביי "רעמינגטאָן ענד קאָ."

ניט נויטיג געווען, אז איירָאָפא זאָל איהרע חפצים שלעפען איבער ימים.

אָבער דער צופאל, וואָס האָט ניט געלאָזט די אייראָפעאישע מלוכות אפיציעל זיך דאָ צו בעטייליגען און וואָס איינינע פאטריא־טען און קויפלייט פון פרעמדע לענדער איז געלונגען יא עפּעס צו בעווייזען אויף דער אויסשטעלונג אונטער דער היימישער מארקע — דאָס אלץ בעווייזט אויסגעצייכענט אפילו ביים ערשטען אוי־גענבליק אז —

די מאשין האָט דאָס אינדיווידועלע איגגאנצען אומגעבראכט.

יאפאן דער גרעסטער דיסאנאנס. מיט פאנטאסטישע געוועבען האָ־בען זיי זיך פון דער איבעריגער וועלט דאָ אָבגעצאמט. פון אלטענ-ליכע זאכען האָבען זיי געמאכט א קונסט גאלערעע עס ליגען די געוועבען מיט דער איידעלער און פיינער צייכנונג. די האפטונגען — פיהלסטו נאָך די פינגער וואָס זיינען איבער'ן צייד אומגעגאנ־גען. יאָזיי און אייזאָן, סאנצומא שטאָלצע וואזען. אפשר אימיטירט; האָבען זיי דאָך פאָרלויפיג בלויז זייערע גאנץ נאָהענטע און אלטע שכנים, די כינעזער נאָכגעמאכט. אין דער ש ע ה נ ע קונסט נים קיין גרויסער בייז.

מעבעל געשניצט פון קאיקא־האָלץ און בעפוצט מיט עלפאנט-ביין און פערלמוטער. וואסער־פאלען-לאנדשאפטען, מיט צייד אויף צייד געהאפטען, קוקען פון אומעטום ארויס... א גלאט-ראזירטער יאפאָנישער רזשענטעלמאן — זיין בליק בעגלייט אייך מיט העפ־ליכקייט. ס'הייסט:

— איהר מעגט נאָך עפּעס ביי אונז לערנען.

— "כינעזישע רעפּובליק"

דו קוקסט אויף דעם אויפשריפט און טראכסט:

— איז אפשר דער אויפשריפט דאָס שעהנסטע וואָס די כי־נעזער האָבען דאָ געקענט ארויסשטעלען?

אָבער דאָך וואַרט דיין בליק פערבלאָנדזשעט צווישען זייערע וואזען און געלב-גרין קאָלירען. די פארבען — געלב און גרין זענען דאָך אונזערע אויך, און דאָך עפּעס פון אנדערע וועלטען. אלטע וועלטען. א קיהל וויגטעלע בלאָזט פון דעם און ארום דעם.

און די פּרימיטיווע צייכנונגען אויף זייערע געוועבען!

דעם ערשטען פּרייז קומט זיי און נים די יאפּאָנעזער.

דער צווייטער דיסאנאנס דאָ אין דעם פּאלאץ.

און קוקסטו אויף דעם אויפשריפט אויבען, און דערמאָנסטו זיך, אז ערנעץ אויף א בילד האָסטו געזעהען זייער פרעזידענט יואן־שי־קיי אין יוניפאָרם פון אונזערען א גענעראל — פאר קוועטשט ס'הארץ קוקענדיג אויף די עכטע, עכטע קאָלירען אויף

עקספרעס־צוג בלויז אכט שעה... און צוזאמען מיט די מענשען פיהרט דער צוג איבער די לופט פון איין לאנד אין דער אנדערער...

פראנקרייך —

און די שעהנסטע קונסט — ס'איז איין זאך.

נאר, אז קויפלייט האבען זיך מיט דעם אבגעגעבען און, אז היימישע פאטריאטען האבען דאצו מיטגעהאלפען איז ארויסגעקו־מען: עטליכע סקולפטורען, אביסעל מאדערען, אביסעל קלאסיש און זעהר פיעל בולווארמעסיג, און נאך אזעלכע קליינינקייטען וואס זע־נען האלב קונסט און האלב — גאר נים מיט נישט.

און ווייל פראנקרייך גרעניצט זיך מיט איטאליען וועל איך נאך צוגעבען אביסעל מאזאאישע זאכען און יוצא מיט איטאליען.

דייטשלאנד, עסטרייך —

אביסעל "דרעזדען" פארצעליי. אביסעל פיינקייט פון האַ־נאָווער; פיינע גלאזווארג, וויענער פארצעליי מיט גראציעזע גאָל־דענע פיגורען און ווידער גלאז און ווידער פארצעליי און גלאט קליי־ניגקייטען וואס האט צו טאן מיט אונזער אויסערליכקייט.

האלאנד —

לויטער פריעדען. שווערע שטיוועל מיט גראבע פאדעשוועס, גרויסע פאנטאפעל מיט האלץ אונטערגעשלאגען. גרויסע שווערע קיה מיט גרויסע, מילכיגע אייטערס; ווייבער אין ווייסע טיכלאך מעלקען די קיה. היימישע פאנאראמעס. און ווידער קיה און ווינט־מיהלען און עכטע האלענדער לייוועגט...

שפאניען —

פוצאכטץ פאר ווייבער. פיעל פארבינע טיכער די ברוסט ארומצואוויקלען און נאך די טאליע צו פערכאפען. וואויל־יונגערי־שע־סחורות. אין יענעם לאנד פרוכפערען זיך לעדיגגעהער און סע־רענאדען זינגער; רויטע טיכער, גיטארעס און קאסטאנעטען — די נשמה פון יענעם לאנד.

יאפאן —

אין דעם אינטערנאציאנאלען פאלאץ פאר מאנופאקטור אין

און שטעהענדיג שוין אויפ'ן שוועל פון דעם מאנופאקטור־פאלאץ און ווארפענדיג נאך אמאל א בליק צו די אלע שטומע זאכען וואס זענען אזוי קונציג אויסגעלעגט געווארען, זעהסטו ווי די פלאכקייט איז ארויס קאנקורירען מיט דער איינגענארטיגקייט. די גרויקייט — מיט דער פיעלפארבינקייט...

* * *

מאשינעריי!

איך בלייב א ווײלע אויף דער שוועל פון אט דעם פאלאץ. שטאל און אייזען; אייזען און שטאל. א קעלט בלאזט דא פון די אלע אייזערנע ברואים, קאלטע און שטומע. דער בנין איז ברייט און הויך, און די מאשינען, פון אלערהאנד און אלער גרויס, זעהען אויס צווישען זיך פיעל היימישער, ווי מענשען צווישען מענשען.

קומסט אריין טיפער, טרעפסטו, ווי אנדערע מאשינען בעווע־גען זיך; די עלעקטרישע קראפט טרייבט זיי, און זיי דעמאנסטרירען פאר די בעזוכער זייער ל ע ב ע ן און ו ו י ר ק ו נ ג. עפּעס אונהיימליכעס טראגט זיך דא ארום אין לופטען. די בעזוכער אליין זיינען דא שווייגענדיג, צי ווייל זיי ווערען בטל דא, אין דער וועלט פון שטאל און אייזען, צי, ווייל ס'איז א מלחמה אויף דער וועלט, און יעדער איינציגער פיהלט דעם צוזאמענהאנג פון אט די אלע שטומע בעשעפענישען מיט דעם וועלט־קריעג ערגעץ ווייט פון דאנען....

די אלע לאקאמאטיווען, וואס טראגען זיך פארביי מיט א גע־פייפעריי יעמאלט, ווען עס קומט אויס צו זיין ביי א באהן-סטאנ־ציע, זיי רופען דאך אין אונז ארויס א בענקשאפט; צומאל מאכט עס אונזער בלוט טרייבען שנעלער, וועקט ענערגיע אין אונז; וועקט א חשק צו לאזען זיך וואנדערען אין ווייטע וועלטען. דא אבער, אין דעם מאשינען-פאלאץ, אט דער ריעזיגער לאקאמאטיוו, פון לעצטען מאדעל, ער ווארפט א פחד אן מיט זיין קאלטען שוויי־גען. די אייבענע גרויסע לאקאמאטיווען, וואס שלעפען דורך דעם צוג דורך די קאלאראדער בערג, דורך די וויסטעגישען פון יוטא.

זייערע פּאַרצעלייען.

"אַרגענטינער רעפּובליק" —

א יונג הענדרעלע. אָבער קרעהט הויך. וויל זיך בעווייזען. די גרויסע סטעפּעס איז אָבער שווער צו ברענגען. דאָך געקליגט זיך צו בעווייזען אַלץ אונטער אַ גלאָז. פּאַנאַראַמעס, מיט פאַנטאַסטיש ליכט בעלויכטען. יערע פּראָווינץ בעזונדער. גאָט'ס ברייטע וועלט. אָהן צאָהל בהמות, פערד און רינדער מעהר ווי מענשען. וואָס קען זי נאָך בעווייזען?

דעם היישעריק וואָס פאַרצערט די פּראַצע פון ערד אַרבייטער? די טריקענישען און פערפּלייצונגען? די שלעכטע אייזענבאהן וואָס די ענגלענדער האָבען איינגעפיהרט?

דער אַקער אייזען און דער וואָגען צום פערד ווערט געבראַכט פון נאָרד אַמעריקא. לערער? שיקט מען קיין דייטשלאַנד בעאַר-בייטען די "איינענע" פעל; ציבעלעס און בעבלאך פון שפּאַניען, געלד ברענגט מען פון ענגלאַנד און....

"רוסלאַנד" —

האָט אויך אַ קליין ווינקעלע אין דעם גרויסען מאַנופאַקטור-פּאַלאַץ. אָבגעצאַמט ווי אַ קרעמעלע. די גרויסע רוסלאַנד פער-נעהמט דאָ דעם קלענסטען פּלאַץ.

אויפ'ן וואַנט — פּוטערוואַרג: סאָבאָל, פּוקס, טכויר, מאַרדער און באָבער. אויף אַ טיש, אונטער אַ גלאָז "היימישע" שטיקעריי-ען, דאַכט מיר פון אירלאַנד. רויט-געפּאַרבטע "האָלץ-פּיקערס" מיט לאַנגע שנעבעלאַך; "וואַנקאַ-ווסטאַנקאַ'ס" אַ פּאָר קאָפּיעס פון בי-ליבינס צייכנונגען און עטליכע אַלטע רוסישע מטבעות.

אויפ'ן צווייטען טיש זיצט אַ לעבעדיגער טשערקעס אין זיינע נאַציאָנאַלע קליידער און קלאַפּט זילבער-טשוועקעלאַך אין ליול-קעס צו בעפּוצען זיי. בעפּוצט הענטלאַך צו שטעקענס מיט די איי-גענע טשוועקעלאַך. קאַווקאַזער קונסט.

דאָך וואָלט רוסלאַנד אפשר נאָך ע פּ ע ס געקענט אויס-שטעלען ווען ניט די מלחמה...

בלאַטיגען פינגער, אנדערע פּראווען די דיק פון די אויסגעריבענע שינעס; ווער עס נאַטירט עפּעס ביי זיך אין א ביכעלע, קוקענדיג מיט גרויס דרך ארץ אויף דעם פערשטויבטען, צוטרייסעלטען "רע-קאָרד-ברעכער".

נאָך א "רעקאָרד־ברעכער".

ניט קיין אויטאָמאָביל, נאָר — א פליה־מאשין. הענגט נאָר אויבען, כמעט ביים דאך, און דער עולם פערטרייסט די קעפּ דעם שטאָלענעם פויגעל צו בעטראכטען. דאכט מיר, קאָרטיס האָט עס דעם רעקאָרד געבראָכען, פליהענדיג אויף איהם דאָ אין לאנד.

ער הענגט אויבען מיט די פליגעל אויסגעשפּרייט, פער־שטויבט און פעט פון אויל, און אונטען זעהט זיך דער שטאָלע-נער בויך, עס זעהען זיך די מאָטאָר-געדערים... לאנג בלייבט דאָ דער עולם, טאטעס, מאמעס, קינדער און קוקען ארויף; און קינדער צום מיינסטען, זיי שלאָגען דעם רעקאָרד פון קוקען ארויף מיט א פערריסענעם קאָפּ. די עלטערע ווערען מיעד, שלעפּען די קינדער אָן א זייט אוועק. — —

פּאָרד! — — — דער טאטע פון דעם ביליגען לוקסוס; דער וואָס האָט די ענגע גאסען פול געמאכט מיט די אוטאָמאָביל-קארלי־קעס, פערדאָפּעלט די בעוועגונג און יאָגעניש אין דער גרויסער שטאָט און רייסט דעם שטויב אויף די וועגען, וואָס פיהרען פון דאָרף צו דאָרף — ער, פּאָרד, האָט אריינגעבראכט א טומעל און ניט נויטיגע בעוועגונג אויף אהער, אין דעם מאשינערי־פּאלאץ. ער דעמאָנסטרירט דאָ די סיסטעם אין זיינע אוטאָמאָביל־פאבריקען אין דעטראָיט.

אין איין זייט ליגען אָנגעוואָרפען בלויז איינציגע טיילען פון אוטאָמאָביל. שטיקלאך, ברעקלאך; פאר א ניט-געניט אויג, כמעט ניט צו דערקענען, וואָס עס איז. דערביי א לאנגער, לאנגער ווערק־שטאט, וואָס זיין אויבערשטע טייל בעוועגט זיך אלץ פאָרויס גאנץ לאנגזאם. עטליכע צעהנדליג ארבייטער, גאנץ ריין געקליידעט, יע-דער איינציגער האָט צו זאָגען אויף א טייל מאשין. שנעל ווערט

אדער אריזאָנא, ווען זיי קומען אָן צו א סטאנציע פערשוויצטע, פערשטויבטע, סאָפּענדיג און בלאָזענדיג מיט אלע כחות די היץ פון זיך — צומאָל דאכט זיך אוים, אז זיי זענען ווייטע ברידער מיט דיר דאָ אָבער, אין פּאלאץ, רופט ער ארויס, דער אלמעכטיגער לאָקאָמאָ-טיוו, א פערדראכט. אויסגעפּוצט, ער בלאנקט מיט זיין גאנצער גרוים. כמעט אייער געזיכט שפּיגעלט זיך אָב אין דעם שטאָלענעם שפּיגעל...

עס ציהען זיך שורות אוטאָמאָבילען; נייע, אויסגעפּוצטע; מען לאָזט קיין שטויבעלע ניט פאלען אויף זיי. ס'מאכט דעם איינדרוק, אז איינגעוויקעלט אין וואטע און אין פּאפּיראס־פּאפּיער האָט מען זיי אין פּאפּירענע שאכטלאך אהער אריינגעפיהרט, צו דער אויס-שטעלונג געבראכט. זיי בעדארפען עס אָהן ווערטער עדות זאָגען אויף דער עהרליכקייט פון זייערע פּאָטערס, ווען נעמען די מא-שינען טראָגען אויף זיך. און צווישען די אויסגעפּוצטע — דער "רעקאָרד ברעכער"...

צווישען דעם בלאנקענדען, אויסגעפּוצטען אוטאָמאָבילען-עולם געפינט ער זיך. ער האָט דורכגעמאכט דעם וועג פון אט־לאנטיק צום פּאסיפיק, און דער שטויב, מיט וואָס דער וועג האָט איהם בעדעקט, איז נאָך אויף איהם. מען האָט זיך געהיט, קיין שטויבעלע זאָל פון איהם ניט אראָבפאלען, כדי דער איינדרוק פון זיין טיכטיגקייט זאָל בלייבען גאנץ.

דורכמאכענדיג אזא שווערען און לאנגען וועג, איז ער צוטריי־סעלט געוואָרען, די שינעם — בלאָטיג, ליימיג און מיט לעכער, — ס'הייסט:

— "ווייסטו גרינהאָרן, וואָס פאר א וועג איך האָב דורכגע־מאכט? דאָס האָב איך נאָך, ווי ס'איז, מיינע ביינער אהער גע-בראכט. זאָלען אָט די אלע אויסגעפּוצטע חברים מיינע פּרואווען אין אזא וועג ארויין זיך לאָזען!"

ער רופט ארויס אינטערעס ביי די בעזוכער. אנדערע טאפּען מיט די פינגער דעם שטויב אויף דער מאשין און בעטראכטען דעם

א גענזענע פעדער — — — —

ווארום, שטעהענדיג צווישען די מאשינען און מאשינדלאך, וואס האבען אזא נאהענטקייט מיט אונזערע איידעלסטע געפיהלען, מיט אונזער מארך און בעוועגונג פון דעם ווייטסטען נערוו — קוקענדיג צו דעם אלעמען, הויבסטו אן צו גלויבען, אז די צייט איז ניט ווייט, ווען עס וועט זיין א מאשין, וואס וועט פעראייניגען דעם מוח דירעקט מיט דער ראטאציאנס מאשין, מענשען וועלען ניט בעדארפען זיצען און "טינטלען", זיצען און גיסען און דאן ערשט חרוקען. ס'וועט ווערען איינגאנצען איבעריג:

איין ברעג פון אזא עלעקטרישע מאשינקע וועט מען צושטע־לען צום הויכען שטערען פון דענקער און דעם אנדערען — צו דער ראטאציאנס מאשין; א דריק ביי א קנאפקע, און מיט א געפייף וועט זיך אנהויבען ציהען די ברייטע לענטע פארשמירט פאפיר; די אוטאמאטישע שער וועט פון דער לענטע שניידען, ווי דער שטייגער, שטיקער — א שטיק — פאר א סענט, א שטיק פאר...

— —

* * *

"קוילען און מינעראלען גרובען" — — — —

דער פראגרעס אונטער דער ערד. מיסטעריעז זעהט אלץ ארום. איהר בעדארפט זיך לאזען מיט אונטערערדישע וועגען. פינסטער. פון ווייטענס, אין דער טיף, הערען זיך טעמפע קלעפ. שווארצע אונטערערדישע קארידארען. פייערלאך פינקלען. קוילען־ווענט, מעג שען איינגעבויגען — אוטאמאטען — האמערען מיט די שפיצי־גע האמערס. די לופט — גוט. נאך טיפער. אנדערע מינעראלען. אבער ווי פריהער, די לופט אויסגעצייכענט... יעדע קויל איז ממש ארומגעווישט, קיין שטויבעלע זאל חלילה אין די לונגען ניט אריין....

קופער, גאלד־מינען. וועגעלאך לויפען, פיהרען די רודע ארוים. אלץ אזוי פיין, אלץ אזוי ציכטיג, אזוי זויבער. ס'ווילט זיך גאר ניט ארויסגעהן פון דאנען. א גאנצע פארשטעלונג פון דעם מינען־לע־

איין גליער מיט׳ן אנדערען צונויפגעשרויפט. אַט, דערקענט מען שוין דעם סקעלעט פון אויטאָמאָביל; די אקסען צוגעפּאסט, נאָך רעדער אַנצוטאָן דער בעוועגליכער ווערקשטאט ציהט דעם סקע־לעט פאראויס, וואו אנדערע ארבייטער ווארטען, און יעדער איינ־ציגער לעגט עפּעס צו, ניט א קלאפּ, אויף שנעל א שרויף. די רע־דער שוין אויף אָנגעטאָן, די קארעטע ארויפגעזעצט, גאזאָלין אָנגע־גאָסען; אויטאָמאַטיש טרייבט מען פאנאנדער די רעדער; ביים רו־דער זיצט שוין א שאָפער, און דאָס, וואָס איז מיט איייניגע מינוט פריהער בעשטאנען פון שטיקלאך אייזען, גלידער, — „א פאָרד־מחבל" — האָט אויפגעלעבט און — מארש דורך דעם אפענעם טויער אויף דרויסען ארויס, לאָזענדיג נאָך זיך דעם גוט־בעקאנטען גאזאָלין־ריח.

ביים עולם רייסט זיך ארויס א צופריעדענער געלעכטער; די גאנצע זאך זעהט כמעט אויס, ווי עפּעס א קונץ-שטיק געוויזען; מיט א צוויבער־שטעקעלע א מאך געטאָן — אין אלץ מיט אנאנדער!

אָבער דאָס איז א לאָקאלע אויפלעבונג דאָ אין דער קאלטער אטמאָספערע. נאָר ניט היימיש פיהלט זיך דאָ דער עולם. אפילו די אקערבוי מאשינען, וועלן זיי ליגען דאָ אויסגעפּוצטע, רופען זיי ביי דיר קיין גלויבען ניט ארויס; ס׳איז ניט דער ליבער וואונק פון אן איבערגעגעבענעם ברויט־געבער. ניט די היימישקייט, וואָס עס טראָגט אויף דיר פון דעם אקער־אייזען, וואָס ליגט ביים זייט פעלד נאָכדעם ווי ער האָט די פריהלינג ערד אויפגעעפענט און געמאכט איהר גרייט פאר דער זריעה.

און די ריעזיגע ראָטאציאן־מאשינען, וואָס זיינען אימשטאנד צעהנדליגער מיילען ווייס פּאפּיר פערשמירען מיט אלערליי קאָלי־רען; שרייב־מאשינען, דרוק־מאשינען, מאשינען אפילו צו פער־שניצען בלייפעדער, מאשינען צו פערקלעפּען בריף־קאָנווערטען, מאשינען אויפצועפענען בריעף — — —

ס׳ווערט אונהיימליך. פערבענקט זיך נאָך יענער צייט, ווען די איינציגע שרייב-מאשין איז געווען —

פערשיידענע פירמעס, ווי אזוי די שפייז־פּראָדוקטען ווערען צוגע־גרייט. בעל־הבית׳טעס לעגען דאָ אריין זייער גאנצען געדאנק עפּעס צו לערנען; און מענשען מיט געזונדע מאָגענס געהען פון אויס־שטעלונג צו אויסשטעלונג און בעטראכטען יערע זאך טיכטיג.

דאָ מאכט מען אלע גוטע, זיסע, זאכען די אלע נאשערייען, וואָס קיין פאָלק, דאכט מיר, איז אויף דעם ניט אזא בעלן ווי דאָס אמעריקאנישע.

קענדי!

עפּעס א קליינינקייט. ס׳ערשטע וואָרט, וואָס דאָס קינד דאָ אין לאנד לערנט צו זאָגען. נאָך איידער דאָס קינד קען ״טאטע־מאמע״ זאָגען ווייסט עס שוין דעם בעדייט פון דער פּעני, פאר וועלכען מען קאָן ״קענדי״ קויפען. דער סאָלידער ערנסטער אמערי־קאנער טאטע פון דערוואקסענע קינדער ווערט צאַרטער ביים עפּע־נען א שאכטעל ״שאָקאָלאַד קענדי״ — — —

דאָ אין פּאלאץ מאכט מען קענדי פאר אייך אין די אויגען און מען גיט צו פערזוכען. יא, מען גיט יעדען, ווער עס וויל נאָר. געהען די פערזוכער פון טיש צו טיש, בעלעקען זיך און פערזוכען. אלע זיינען דאָ מבינים. קליין און גרויס זאָגט א מיינונג. דאָ זעהט איהר, פיהלט איהר דאָס לעבעדיגע לעבען.

דאָ בעווייזט מען, ווי אלע פּראָדוקטען ווערען מעכאניש פער־פּאקט. קיין מענשען־האנט, ציכטיג, זויבער:

אין איין זייט — שטיקער בלעך און אין דער אנדערער זייט שיט מען גאנצע קאווע. און ביז די קאווע קומט צום בלעך איז די ערשטע שוין צומאָלען אין א רונדער פּושקע. אָנגעשטאָפּט, פאר־קלעפּט, ארומגעוויקעלט און פארטיג. — בלויז קליין געלט, און קאָנסט עס מיטנעהמען אהיים — — —

און ווי מען ״מאכט״ געלט בעווייזט מען אויך אויף דער אויסשטעלונג — — —

* * *

דרויסען איז שעהן, ליכטיג און ווארים. עס בלויט זיך ס׳וואַ־

בען...

איינס בלויז האָבען זיי פערפעהלט דאָ צו בעווייזען:

— דעם אויפרייס פון די אונטערערדישע גאזען, אדער ווען די גאלערעען הויבען אָן איינצופאלען, וואסער רייסט זיך אריין, פייערען צופלאקערען זיך און די לעבעדיגע דאָרט, די מענשען דאָרט, די ארבייטער דאָרט — ווען דער טויט דער שווארצער רייסט זיך אריין אין די מינען-גרובען — ווען די הילפס־געשרייען און קרעכצען פון אונטען גיסען זיך צוזאמען מיט די יאָמער־געוויינען פון ווייב און קינד אויבען... דאָס האָבען זיי פערפעהלט.

מאשינען, מאשינען, מאשינען — קינדער פון אונזער צייט...

* * *

די שפע פון דער ערד. שפייז פּראָדוקטען. —

אין דעם פּאלאץ זיינען פערטרעטען אלע שטאטען פון נאָרד אמעריקא. איין שטאט וויל דעם אנדערען איבערשטייגען. איינער קאָקעטירט מיט זיין ברויט, דער אנדערער מיט עפּעל און בארנעס. אָבגעקליבענע, אָנגעלאָדענע זאנגען פון ווייץ, קאָרן, גערשטען; נעהיט אז קיין קערענדעל זאָל פון זאנג ניט ארויספאלען — כמעט אוננאטירליך גרויס זיינען די זאנגען אין בונטען צונויפגעבונדען און ארויסגעשטעלט הינטער א גלאָז.

אין גרויסע גלעזערנע סלאָיעס — קאָנסערווירטע פרוכטען, געוואלדיג גרויס. ממש ווי פון חומש ארויסגענומען. יעדער פלוים, יעדע בארנע, אפּעלסין און איילבערט — קוקסט צו דעם און טראכסט:

— וואקסען טאקי אזעלכע פירות? ס׳ווילט זיך זעהען דעם פויער מיט דער טרייער האנט וואָס וויים אזוי גוט ארום די בוימער אומצוגעהן, יעדען צווייג אזוי אויפצופּאסען, מאכען דעם בוים אזוי שעהן וואקסען; מאכען די פרוכט אזוי שעהן און בעטעמ׳ט.

און מענשען, ווי ביהנען דאָ — פול. מאמעס און קינדער, און מענער — א שטארקער עולם. דאָ, אין דעם בנין, בעווייזען

אין אן אלטען פארשטויבטען און האלב-צובראָכענעם לאנדאָ, די פענסטער אָפען, זיצט א דיקע, שווערע אינדיאנערין, שווער, ווי די ערד אליין, ס'פנים — פאנטאסטיש געפארבען, א פאָרשטעהערין פון א שבט געווים, און צוויי הויכע, דארע פערד שלעפען די קאַרעטע. זי קוקט טעמפ ארויס צום עולם וואָס האָט זיך פערזאמעלט ביים זייט וועג אין א געדיכטער וואנד און קוקט ניינעריג.

צי ווייסט זי דעם בעדייט פון אָט דער אויסשטעלונג? צי ווייסט זי, אז דאָ האָט מען אויסגעשטעלט דאָס רייכקייט פון איהר לאנד און — און אפילו איהר ליער האָט מען פון איהר צוגענומען און פערדאָרבען; איהר שטילע מעלאנכאָלישע ליער וואָס איז פערוואנדעלט געוואָרען אין דעם בלעכען־קלאנג טעמפען אמעריקאנעם גאסען געזאנג?...

* * *

..."די פערגעניגענס פלעצער!"

טאם-טאררארם! א כאאָס פון שפיעל-קאסטען מוזיק און מענשען־קולות.

א זעהר בכבוד'יגען אָרט פערנעמט דער אמיוזמענטס־פּלאץ. א גאנצע גאס פאנטאסטישע, סימבאָלישע געביידעס. דער גרינ-האָרן מיינט, אז דאָס איז די אויסשטעלונג; ווארום דאָס איז דער אויסדרוק פון בעוועגונג און לעבען דאָ. די שרייענדיגע לעבעדיגע רעקלאמע דערגרייכט די העכסטע שטופע. פאר יעדען פּלאץ, פאר יעדע טיר אן אנדער גרילצענדיגע רעקלאמע.

בעווייזט מען אינדיאנער אינוועניג, — שטעהען די אינדיאנער אליין פאר'ן טיר און רופען;

בעווייזט מען קריפעלס — איז דער קריפעל אליין דער רופער. פאר אמין ציירק ליגט א עלעפאנט און שרייט: מא-מע! מאמע! אזש דעם עולם פערכאפט ביים הארצען. אלץ איז דאָ אין בעוועגונג; שרייערס, שטימעס, שוין פון לאנג הייזעריגע, דערמאכען מיט די הענד, וואָס זיי קענען ניט דערשרייען. צעהן סענט, א קוואָדער; אפילו "ניקעל-פערגעניגענס" אויף פאראן.

סער ארום דעם "גאָלדענעם טויער".

עס זעהט אויס, אז דער גרעסערער עולם פיהלט זיך בעסער אין דרויסען. עס טראָגען זיך אָבגעריסענע קלאַנגען פון די מוזיק־קאפעלעס וואָס שפּיעלען אין פערשיידענע פלעצער. גאַנץ ווייט איינע פון אנדערען שפּילען זיי און דאָך דערטראָגט זיך א מוזיק־כוואַליע פון ד י כ ט ע ר א ו ן פ ו י ע ר און רייסט זיך אריין אין דער אוּווערטיוּר צו טאַנהויזער.

די אויסשטעלונגס-טעריטאָריע שנייט דורך א מיניאטור אייזענבאַן־ליניע; קינדיש־גרויס אויף קליינע וואַגאָנעלאך פיהרט מען אום די בעזוכער, פּאָר צעהן סענט, פערשטעהט זיך. אָבער דאָס קליינע לאָקאָמאָטיוועל פייפט גרילציג און רויכערט, ווי עפּעס רעכטס; טראָגט זיך דורך מיט גערויש פאַרביי דער מוזיק קאַפּעלע און פייפט זיך פּאַנאַנדער פּונקט, ווען דאָרט שפּיעלט מען דעם "פריהמאָרגען" פון גריג.

א פּאַראַד!

מען פּויקט ערגעץ, טראָמפּייט־סיגנאַל.

א קלאַפּען פון פערדישע טריט דערטראָגט זיך. דער עולם לויפט. א פּאַראַד. דאָס געהערט צום פּראָגראַם פון טאָג. א מיטעל דעם עולם אריבערצוציהען, אדער האָט עס אפשר אויך צו טהאָן מיט דער אויסשטעלונג? ס'איז נים קיין געוואוינטליכער פּאַראַדען־מאַרש:

די עלטסטע פּאָרשטעהער פון לאַנד מאַרשירען רייטענדיג אויף זייערע פאַרשיידענפאַרביגע פערד. אמת'ע אינדיאַנער, דער "שארית הפליטה" פון די "אבות־אבותינו" פון דעם לאַנד. די גע־זיכטער נעפאַרבען, די אָרעמס און הענט טאַטואירט. אָדלער־פּע־דערס אין די האָר און מיט אויסגעפלאָכטענע שטייפע צעפּ אויף פּאָרענט פערוואָרפען. פאָרשטעהער פון פאַרשיידענע אינדיאַנער שבטים יעדער איינציגער מיט אנדערע שרייענדיגע קאָלירען ס'פּנים־אויסגעשמירט. קאָרבאָים און מיידלאך חנ'דלען זיך פאַר־בייפאָהרענדיג.

"קומט און זעהט דעם מענשען וואס האט זיבעצעהן יאהר גע־פינסטערט אין דעם וויסטען, קאלטען סיביר, דערפאר וואס אין "יענע טעג"... איז ער גענוג דרייסט געווען צו שטעלען זיך אנט־קעגען דעם צאר און וואנדערענדיג צוויי טויזענד מייל דורך די סי־בירער שנייען איז איהם געלונגען אהער זיך צו דערקלייבען, קומט אריין אינוועניג! פאר צעהן סענט בלויז וועט ער אייך ווייזען, ווי אזוי ער האט די קייטען צוריסען"...

און אינוועניג, דער פראפעסאר אליין, אין מיטעלע יאהרען. נאך זיין פנים און אויסשפראך איז ער פון קאוונער גובערניע, רעדט איינגליש מיט א "שין" און רוסיש מיט א "סאמעך". ער שטעהט אויף א מין ביהנע און בעווייזט א קונץ, ווי אזוי ער לעגט אריין א גאלדענעם רינגעלע צו איינעם אין קעשענע און געפינט עס ביים צווייטען. פון פובליקום קלייבט זיך ארויס א יונגערמאן מיט וואנ־סעלאך פון רוסישען סטיל, בלאס, ווי די קאלך — ווענדעט זיך פלוצלונג אין רוסיש:

— ווי לאנג ביזטו שוין אין אמעריקא?

— צעהן יאהר.

— טא ווי קומסטו צו זיין אין "יענע טעג" אין רוסלאנד, אויב זיבעצען יאהר ביזטו געווען אין סיביר?... ווי שעמסטו זיך ניט אויסצוקלערען אזעלכע ליגענס אויף רוסלאנד?!

דער עולם פערשטעהט ניט די שפראך, קוקט פערדעכטיג און פערוואונדערט.

— איהר הערט? — ווענדעט זיך דער פראפעסאר מיכאעלא צום עולם אויף ענגליש — דאס איז א רוס. ער איז ברוגז וואס איך דערצעהל דעם אמת אויף זיין לאנד...

די שטומע בליקען פון עולם פאלען אויף דעם רוס... דער רוס ווערט צוטומעלט, מאכט דעם פראפעסאר דעם עכט רוסישען "מי שברך" און געהט ארויס געשווינד, אומקוקענדיג זיך, ער זאל דא ניט כאפען קיין "בלויע אויגען"...

מעקסיקא!

דער עסקימא-דאָרף!

דאָס הויז — אין געשטאַלט פון אן אייז-באַרג. ביים טיר — אן עסקימאָ מיט זיין טאָכטער, געקליידעט אין איבערקעהרטע פעל־צען. האַלטען לאנגע, לעדערנע בייטשען, אפשר צעהן איילען די לענג, און כוואַשטשען גלאַט אין דער וועלט אריין, ס׳הייסט: אזוי טרייבט מען ביי אונז אָן דעם געשפאַן פון הינט, וואָס שלעפען דעם שליטען איבער די אייביגע שנייען פעלדער. קיין הינט זיינען ניטאָ, און קיין שניי-פעלדער אויך ניט. זי בעווייזט אַ קונץ: מיט׳ן ברעג בייטש קען זי טרעפען אַ פעני, וואָס מען לעגט אוועק אויף דר׳ערד, ווייט פון איהר. נאָך דעם געהען זיי אינוועניג אריין רופענ־דיג דעם עולם — — —

דער האוויער דאָרף!

עס זיצען פאר׳ן טיר אַ גאנצע משפחה האוויער. די פרוי־ען אין קליידלאַך פון שטרויען אויסגעבונדען. די ברוסט ענטבלויזט. זינגען מעלאַנכאָלישע נגונים און צימבלען צו אויף ניטאַרעס. איי־נע רייסט זיך פון אָרט און הויבט אָן טאנצען, מאכענדיג גראציעזע ריטמישע בעוועגונגען מיט דעם גאנצען קערפער; יעדער גליד בע־זונדער הויבט זיך אָן צו ריהרען און דריקט אויס, דער גוטער יאָהר ווייסט וואָס... אין דעם געזאנג און טאנץ ליגט אַ מין דביקות. באלד אָבער הערט עס אויף און מען איז מודיע, אז דעם עיקר בעווייזט מען פאר צעהן סענט, דאָרט, אינוועניג.

וואונדער איבער וואונדער!

אַ מענש האָט דעם גאנצען לעבען פערבראכט אין שטודירען, ווי אזוי אַ פליי אויסצודרעסירען. און ס׳איז איהם געלונגען.

קומט אריין, איהר וועט עס זעהן!... איהר וועט זיך דערוווי־סען פון דער הויכער אינטעליגענץ וואָס די פליי בעזיצט און איהר גרויסע פיזישע קראפט. צעהן פליי ווערען אין אַ וואָגען איינגע־שפאנט, און ווי די בעסטע פערד שלעפען זיי דעם וואָגען לויט דעם פערלאנג פון דעם פוהרמאן!

דער פראָפעסאר מיכאלא!

בעקומט ער פאר זיין געלט א עסטעטישען גענוס:

דער פארהאנג הויבט זיך אויף. טענץ און מוזיק. די קאפעליע — אויף דער ביהנע אין הינטערגרונד. אין פאדערגרונד — טענץ. דער שפאנישער טאנץ אבער מיט מעהר פייער, מעהר ווילדקייט. "זי" טראגט זיך אנטקעגען "איהם" מיט גאווה, די ברוסט פאראויס און די הענט אונטער די באקעס, די טאליע מיט א פארביגע טוך ארומגעוויקעלט און, ווען "ער" דערנעהענטערט זיך מיט זיין טאנץ, טהוט "זי" א בריק מיט דעם פוס אויסקלאפענדיג מיט די קאסטא־נעטען אין לופט, און ווי א וויכער טראגט זי זיך קאראאר אוועק פון איהם. איין פאר טענצער בייט די אנדערע, אבער אלץ דער אייגענער פייער; די אייגענע ווילדקייט אין די בעוועגונגען און דער אייגענער פונקען־בליק. מען קנאקט מיט די קנאפעל אין דער ביהנע דאביי ארויסגעבענדיג תאות'דיגע אויסגעשרייען...

"אונזער לאנד איז אין קריעג"....

* * *

"עגיפטען"... "טערקיי". די מערקווירדיגסטע קריפעלס פון דער וועלט. פערד מיט פינף פיס. קעלבער נאר אהן פיס, גענז מיט צוויי קעפ; א מיידעל וואס עסט מיט די פיס... א מענש וואס שלינגט שווערדען; א פערד וואס קען רעדען. א. א. וו. אלעס שרייט, אלעס פילדערט.

דער עולם בעזוכער איז דא גרעסער, ווי אין די אויסשטעלונגס פאלאצען, ווערט נים מיעד און גיט מויב פון דעם ווילדען נאקע־טען אויסגעשריי דא...

* * *

און אז די נאכט קומט אן, — צינדען זיך אן עלעקטרישע לעמפלאך אין א מורא'דיגע צאהל. רייסען שטיקערווייז פון דער נאכט. ממש די לופט ציטערט פון דער ליכט. פייער־ווערק־שיסע־רייען. דער לופט פליהער פון דער אויסשטעלונג, ווי דער שטייגער, הויבט זיך אויף אויף זיין פליה־מאשין און בעווייזט קונצען. מיט בענגאל־פייערען און ווייסע רויך־סטענגעס שרייבט ער דעם וועג

א שעהנע מקעסיקאנערין זינגט פאר'ן טיר מעקסיקאנער ליע־דער און קלייבט דעם עולם ארום זיך. צוויי יונגען אין סאמעטענע הויזען מיט ליאמפאסען, אין סאמעטענע ענג פערשפילעטע יאקע־לאך און אין שטרויענע היט, ווי מילשטיינער גרויס — זיי בע־גלייטען אויף גיטארעס. באלד הויבט זיך אן א רעדע פון איינעם אין ענגליש:

— "אונזער לאנד איז אין קריעג. מיר האבען ניט געקענט נעהמען קיין אנטהייל אין דער אויסשטעלונג. אבער דורך די מיה פון גוטע מענשען און פאטריאטען איז אונז געלונגען דא אזעלכעס צו שאפען וואס וועט אייך פערבייטען די אויסשטעלונג, בלויז צעהן סענט איינטריט געלד. גאנץ מעקסיקא וועט איהר אינווענינג זעהן...

"די ריכטיגע מעקסיקא, מיט איהר לעבען און זיטען, איהר פריידען און ליידען. קומט אריין! קומט אריין!"

אינווענינג. אנ'אויסשטעלונג. און אין דער איינענער צייט א טעאטער פארשטעלונג, אין מיט'ן — פלעצער פאר'ן עולם צו זי־צען. ביי די זייטען אנ'אויסשטעלונג פון מעקסיקאנער געווערב. עס זיצען אלטע פרויען, איינגעבויגען ביי פרימיטיווע וועב מאשינען. מיידלאך בלאסע שטיקען, שטיקען אהן אויפהער גרויסע, לאנגע טישטיכער, בעט-צייג און גארדינען. איינער קלעבט אויס פון וואקס פערשיידענע נאציאנאלע פיגורען, דער אנדערער קלעבט אויס פון געפארבטע פעדערלעך, אויף פאסט־קארטלאך, אנגעבלאזענע הע־נער ביים געשלעג. אויף די ווענד — מאלערייען פון דעם אייגע־נעם כאראקטער; ס'איז א נאציאנאלער שפיעל: יעדער קומט מיט זיין האן און מען וועט זיך ווער וועמען ס'וועט בייקומען. מען לאזט איין האן אנטקעגען דעם אנדערען ארויס. די הענער פיקען זיך אזוי לאנג, ביז איינער דעם אנדערען פיקט די אויגען ארויס...

איינער געהט מיט'ן עולם, און מיט א בעזונדערען פאטאס רעדט ער פון דער מעקסיקאנער קולטור.

נאך דעם, ווי דער עולם האט זיך בעקאנט מיט "מעקסיקא",

רוסלאנד און יאפּאן

א מייל פינף און צוואנציג פון לאס־אנדזשעלעס צופוסען־די בערג, ריכט ביים פּאסיפישען ברעג — ציהען זיך צוויי שורות הייזלעך פון ברעטלעך צונויפגעשלאָגען. פאר די הייזלעך און הינ־טער זיי, הויבען, טריקענען זיך פישער־נעצען און וועש, און אויף דר'ערד — הויפענס מיסט.

פארנאכט, אז עס הויבט זיך אָן דער וואסער־צופלוס אין שטי־לען ים, קומען די כוואליעס צופּאטשען ביז צו די פּלייצעס פון די הייזלעך, נעהמען אוועק די מיסט הינטערן שטוב און ברענגען צו־טראָגען מיסט פון אנדערע געגענדען.

"דער יאפּאנישער פישער־דאָרף" הייסט דער פּלאץ.

אין אמת'ן אָבער זענען אין דעם דאָרף פערטראָטען קינדער פון צוויי גרויסע פעלקער:

רוסלאנד און יאפּאן.

דער יאפּאנישער, מעהר רירעווריג, האָט די גרעסטע טייל דאָרף אין זיין רשות, די פּאָר קרעמלעך, שענקלעך זענען יאפּאנישע.

"רוסלאנד" האָט זיך צונעטוליעט ביים ברעג דאָרף. און אין דעם שאָטען פון די הייזלעך שטעהן די ברייט־פּלייציגע מענער איינגעבויגען און שטעכען אָן שטיקלעך אָקסען־הארץ אויף די אָטשעקלעך פון די מיילען לאנגע שנור־וועטקעס, און ביים זייט די ווייבער וואשען, וואשען אָהן אויפהער וועש.

בלויז די קינדערלעך קלייבען זיך ארום אביסעל טיפער אין דאָרף אריין, שפּילען זיך מיט די יאפּאנישע קינדער, צוזאמען געהט מען צום ברעג אראָב, קלייבען מעער־קעפּעלעך און פּעריל־מוטער שיסעלעך, וואָס די כוואליעס וואשען און שלייפען.

דער ים לעהרענט אוים מענשען שווייגען.

און אנ'אונבעקאנטער פישער, וואָס רויכערט נאָך א ליולקע דערצו — שווער איז צו ברענגען זיין צונג אין בעוועגונג. זיינע

וואָס ער מאכט. שרייבט אויס "טויטע שליפען" פליהענדיג מיט'ן קאָפּ אראָפּ, אָט, אָט אין ים אריין פאלט ער... אָבער ער לאָזט זיך בשלום אראָב.

דער רעכטער לעבען הויבט זיך אָן ביינאכט. יעמאָלט ווען מען איז שוין ניט מחויב צו געהן פון פּלאַץ צו פּלאַץ און מיט א כלומר'שריגען אינטערעס זיך צוקוקען צום פּראָגרעס פון דער מענשהייט...

* * *

אין דעם יאפּאַנישען קאפע הויז בעדיענען שעהנע יאפּאַנעזערען.

אין דעם כינעזישען — שעהנע כינעזערען.

די יאפּאַנעזערען אין לאנגע זיידען, געהאפטענע קימאָנעס מיט א ברייטען באנד, גראם ביי דער טאליע ארומגענומען.

די שעהנע כינעזערען — אין בלויע הויזלאך — לאנגע קאפט־לאך און קליינע, קליינע טריט.

ווער עס וויל אויף די שעהנע יאפּאנעזערען קוקען — געהט טיי טרינקען.

ווער עס וויל די שעהנע כינעזערען בעטראכטען — געהט זיך א "טשאפּסואי" בעשטעלען.

די יאפּאנעזערען ווי די כינעזערען האָבען זיך נאָך ניט אויס־געלערענט, ווי צו שמייכלען צו די געסט. און דעריבער איז די טיי ניט געשמאק; און די טשאפּסואי האָט דעם טעם פון סם־המות...

יא. אויף דער וועלט איז א מלחמה. אויף אלץ קוקט זיך ווי דורך א קרומען שפּיגעל. איך בין געווען אין דעם פּלאַץ פון דער ש ע ה נ ע ר ק ו נ ס ט און נאָך אין אנדערע אבטיילונגען, וויכטיגע און ניט וויכטיגע... ס'ווילט זיך מעהר ניט נאָטירען.

אויף דער וועלט איז א מלחמה, און דער גרעסטער קרבן פון דער מלחמה איז אונזער שכל הישר.

ניט צו מאכען.

אָבגעווישט די האנט אָן די הויזן און זי מיר דערלאנגט. און אין דער איינגענער צייט געקוקט צו די עלטערע. זעהען וואָס פאר אן איינדרוק עס מאכט אויף זיי...

— אנגעקומען איז מען פון דעם קאספּישען געגענד.

— איז דאָך פאראן פיש אין קאספּישען ים אויך?

דאָס איז אָבער קיין פראגע נים. דער רוסישער פויער, אז ער לאָזט זיך אוועק פון זיין היים איז נים צו זוכען א גרינג לעבען.

מיר איז אויסגעקומען צו בעגעגענען דאָ און דאָרטען רוסישע פויערים, וואָס שלעפּען זיך איבער ווייטע ים'ען, פיהרענדיג מיט זיך בערג מיט שמאטעס און קליינע קינדער. גערעדט מיט זיי, אויסגעפרעגט —

עפּעס אן אונקלאָרער געפיהל שלעפּט אָט די מענשען פון אָרט צו אָרט און פון לאנד צו לאנד. זיי מאכען אויף מיר דעם איינדרוק ווי שטיקער אייז וואָס האָבען זיך אָבגעריסען פון די גרויסע אייז־מאסען און געלאָזט זיך שווימען, און שווימענדיג ווערען זיי צושמאָלצען און פערשוואונדען.

— כאפּט זיך עפּעס פיש?

— שוואכלעך.

— פאר וואָס?

— עס געהט נים.

— און די יאפּאניער?

— דאָס איז א פלינק פאָלק.

— וואָס האָט עס צו טאָן מיט פיש כאפּען? דער ים איז דאָך בענוג גרוים פאר אלעמען?

— יא, אמת, אָבער אנדערע מענשען. האָבען מאָטאָר־שיפלעך, האָבען גענוג נעצען — און מיר זעהסטו — פאָהרען מיט די שנירלעך ארוים. שטעה דעם גאנצען טאָג איינגעבויגען און שטעך אָן די שטיקלעך פלייש אויף די אטשעקלעך.

איך קוק ארוים ווייט צום ים. דאָרט ביים האָריזאָנט שוואַרצען זיך שיפלעך גאנצע שורות; די מאָטאָרס ווארפען פון זיך רויך־

ווערטשר האלט שר אין א זעקעלע בעהאלטען, מיט א שנירעלע פער־בונדען — פונקט ווי דער קארגער זיינע מטבעות. איין וואָרט גיט שר ארויס. אויף מעהר — מוזטו ווארטען.

דאָך זיינען הייגט צייטען אנדערע.

נים נאָר פיש, גרויסע און קליינע, שווימען דורך דעם גע־דאנק ביים פישער, וואָס שטעהט מיט'ן פנים צום ים און צירעוועט זיינע נעצען.

ווייט, ערגעץ ווייט, אין דער איינענער הייט גערען אָן מלחמות...

און די יאפאנעזער און די רוסען, וואָס האָבען גאָר ניט לאנג אזא בלוטיגע מלחמה צווישען זיך געפיהרט — איצטער זענען זיי גוטע פריינד.

— יאפאן איז מיט אונז, ער וועט דעם דייטש בעווייזען.

דעם יאפאנער איז לייכט צו דערקענען. זיינע קרומע שארפע אויגעלאך... און די רוסען —

זייערע ברייטע פלייצעס און בערד האָבען מיר דערצעהלט ווער זיי זיינען.

א צעהן פאמיליעס זיינען זיי דאָ. "מאלאקאנעס". מענשען מיט עפעס אן אונקלאָרען געפיהל — גוט צו זיין. ווייזט אויס שוין לאנג, אז זיי האָבען דאָ ניט געטראָפען א מענשען פון דער פרעמדער, וואָס זאָל רוסיש ריידען. און ווען אין מיטען העלען, הייסען טאָג בעווייזט זיך א פארשוין מיט "א נאָט העלף" אויף רוסיש — ס'איז אביסעל אונגעוועהנטליך. כמעט פערדעכטיג:

קיין פישער-העגדלער זעהט אויס בין איך ניט. אפשר גאָר א מענש מיט א געהיימער שליחות: אויסקוקען, אויספאָרשען, וואָס זיי טהוען דאָ... די עלטערע האָבען פון דער ארבייט בלויז א זייטיגען בליק צו מיר געוואָרפען; מיט שלעסער אויף די מיילער. אויף מיין "נאָט העלף" ניט געענטפערט. בלויז איינער א איננגערער, אזוי פון א יאָהר דרייסיג, האָט זיך אליין ניט געקענט נובר זיין. ער האָט

לאנג און הויס. אין איין הייזעל פּיפּט און פּאפּט און עס שלאָגט א רויך פון דאך מיט א געשטאנק פון בענזין. איננווענינ, איננווענינ, אין דער פּערשטיקטער לופט זיצט איינגעבויגען א יאפּאנער ביי א שלייף־מאשין. ער שלייפט פּעריל־מוטער און מעסער־קעס וואס ליגען אין א גאנצען בארג אויף דר'ערד.

— העללא!

ער גיט עפּעס א ברום אונטער דער נאז און רייסט ניט אָב די אויגען פון דער ארבייט.

— הויס הייגט, וואס? פרואוו איך מיר ווידער.

ער ברומט ווי פריהער עפּעס אונטער דער נאָז. איך בעטראכט איהם. און ס'איז שווער אבצושיידען אין געדאנק — איהם פון דער פערבלאָנדזשעטער שלייף מאשין, — כמעט אלע פינגער זענען מיט שמאַמקעס ארומגעבונדען און וואונדען קוקען ארויס.

א קינד קומט אריין, האלב נאקעט מיט קרומע מאנדעל־אוי־געלעך און פערשווירענע גלאטע הערלעך אויפ'ן שטערען. עהט אויס זייגט א קינד. עס פרעגט עפּעס. ער ברומט אונטער דער נאָז און ווענדעט ניט אָב די אויגען פון דער ארבייט.

— פערקויף מיר איינעם פון די מעסער־קעפּלעך, — ווענד איך מיך צו איהם נאך דעם ווי איך האָב איינס אויסגעקליבען פון דעם בארג וואָס ליעגט אויף דר'ערד.

— מען קען ניט. ס'איז פרעמדע — ענטפערט ער מיר אין א גאנץ גוטען ענגליש — עס וועט פעהלען צום צאָהל.

דאָס איז אלץ וואָס כ'האָב געקענט הערען פון איהם...

פון ערגעץ קומט זיך צוטראָגען אן אויטאָמאָביל אין ־ערפּיל אריין, הויבט אויף דעם שטויב ביז איבער די הייזלעך. אין אוי־טאָמאָביל יונגע יאפּאנער. איינוואוינער פון דערפעל ווייזט אויס. וואוילעריש שפּרינגען זיי ארויס פון זייערע ערטער. רעדען עפּעס שנעל. יאפּאניש מיט ענגליש געפלאָכטען ווערט פון האלז ווי ארויס געשפּיגען.

— א פלינק פאָלק. זיי וועסטו ניט אָבנארען.

פלעקען ארויס און זיי צושפרייטען זיך אין לופטען. דאס זיינען די יאפאנער־מענער כון דעם דארף. פערוואהפען די נעצען אויף מיי־לען —

— לעבט איהר מיט זיי בשלום?

— א סמירנע פאלק, ניטא וואס צו ריידען. נאר א פלינק פאלק. גאר א פלינק פאלק. אט בין איך דא שוין באלד זעקס יאהר און קען ניט דאס אמעריקאנישען לשון. און זיי — די צונג ווי אויף שרויפען. מען זאגט פיש איז געשטויגען. פערשטעהט זיך גע-שטויגען. ווארים שוין באלד צוויי וואכען אז ס'כאפט זיך גאר ניט און אונז צאהלט מען אלץ דעם אייגענעם פרייז. וויפיעל צאהלט דיין ווייב פאר א פונט אט אזעלכע פיש? — וואנדערט ער זיך מיט אמאל צו מיר, אנווייזענדיג אויף א שמאל, לאנגליך ווייס פישעל וואס ליגט נעבען איהם.

ווארום וואס?

— מען צאהלט געוויס צו פופצעהן סענט א פונט און מיר בעקומען בלויז צו חריי. די יאפאניער נעהמען עס ביי אונז צו...

אזוי הייסט עס. באלד זעקס יאהר אין לאנד און ווייסט ניט קיינמאל דעם פרייז פון זיין איינציגען פראדוקט.

— און וואס הערט מען עפעס פון רוסלאנד, פון דער מלחמה? מען שניידט אונזערע? דער דייטש שניידט. אפשר וועט דער יא-פאניער קומען צוהילף דורך סיביר. א כראברער עולם. ער איז דאך איצטער אויף אונזער זייט.

— קלערט איהר אמאל זיך אומקערען צוריק א היים?

— ניטא וואס צו מאכען דארט.

— נו, און פיש כאפען?

— ווער ווייסט? אט אזוי האט מען זיך אבגעשלאגען פון דער היים.

איך האב זיך געלאזט געהן טיפער אין דערפעל אריין. אין די פאר קרעמלעך זיצען אבגעבלאזענע יאפאנערען און קוקען ארויס אין דער וועלט אריין. די מענער זענען אויפ'ן ים. און דער טאג איז

צום גאלאָפּ פון לעבען דאָ אין לאַנד. די וואסערען זייערע, מיט א קליינער אויסנאהמע, זעהען אויס בלאָטיג, געלבלעך־גרוילעך. אזוי זיינען כמעט אלע טייכען אין א מ ע ר י ק א, ניט נאָר אין די פעראייניגטע שטאטען. דער ל א פּ ל א ט א, א ו ר א ג ו ו י י פּ א ר א נ א אין ארגענטינא אָדער אפילו די קעניגין פון די טייכען, די א מ א ז אָ נ ע, וואָס אין בראזיליען — פון ווייטען זילבע־רען זיך זייערע וואסערען, שפּיעלט אין זיי אמאָל א גרינקייט, אָבער פון נאָהענטען — בלאָטיג, ניט דורכצובליקען מיט די אויגען ביז צום גרונט. ווילט זיך ניט אָנשעפּען און א טרונק טאָן פון טייך, ווי עס טרעפט אין דער אלטער היים. מיר קינדער פון דער אלטער וועלט זיינען געוואוינט געווען צו זעהן אין אונזערע קלאָרע טיי־כען די בלויע הימלען, קוקען ווי די בלויע וואסערען ריזלען זיך צווישען גרינע ברעגעס, אריינכאפּענדיג די גרינע אבשפּיגלונג פון די בוימער וואָס ביי די ברעגעס. אָבער דער בעגריף, אז א טייך בע-דאַרף זיין בלוי; אז א טייך איז שעהן ווען ער איז בלוי — לעבט אפילו ביי די קינדער פון דעם לאַנד אויך. איך פרעג אמאָל א קינד פון דער שולע וואָס ער ווייסט פון דער מיסיסיפּי, דער שטאָלץ פון לאַנד:

— האָסטו עפּעס ליעב די מיסיסיפּי?

— אוי, כ'האָב ליעב. א גרויסער טייך, א בלויער טייך, אזא בלויער טייך! און מי—סי—סי—פּי — שווער ארויסצורעדען, אָבער אזוי שעהן ארויסצורעדען!...

די טאָלען פון דער מיסיסיפּי זיינען פרוכטבאר. און פרוכט-באר זיינען זיי דערפאר וואָס די וואסערען כאפּען זיך אמאָל פון די ברעגעס ארויס, טראָגען זיך איבער דער געגענד און מאכען פעט די געגענד. מענשען ווייסען גאַנץ גוט פארוואָס די ערד איז דאָ אזוי פעט און מאכען זיך ניט וויסענדיג. בויען אויס הייזער נאָר נאָהענט צו דער פרייער מיסיסיפּי, צואקערען די ערד ארום די היי־זער, פּיהרען זיך איין א בעל־הבתישקייט, פערד, קיה, עופות און קינדער; די ערד גיט איהר שפע ארויס; מען פערגעסט גאָר פאר־

ווייסען שוין יאָ דעם פרייז פון פיש.

— עך, ניט נאָר דעם פרייז פון פיש ווייסען אָט די לייט, וואָס האָבען זיך דאָ צוגעטוליעט צום ראַנד פון לאַנד...

טייכען

לענדער, וואָס פערמאָגען אסך טייכען האָבען א דאָפּעלטען חן. די שטאָט, וואָס דורך איהר שניידט זיך ניט דורך קיין טייך, פעהלט איהר ברייטקייט. אפילו מענשען, וואָס וואוינען נאָהענט צו א טייך, דאכט זיך מיר, קוקען הרייסטער אין דער וועלט אריין. טייכען לעבען זייער שטארקען, רוישיגען לעבען און מיט שעהנקייט איז פול אלץ ארום טייך: אָנהויבענדיג פון גראָז, בוים און פעלד און ענדיגענדיג מיט זונפערגאַנג און זונאויפגאַנג...

פאַראַנען אין אידישען א רעטעניש וואָס געהט אזוי ווי א שמועס:

— קרומער געפרוירענער, וואוהין געהסטו?

— נאַר דו, געשווירענער, וואָס פרעגסטו? איך בין שעהנער ווינטער א געפרוירענער ווי דו זומער א געשווירענער...

און דאָס איז א שמועס צווישען טייך, שפעט אין הערבסט, ווען ער האַלט זיך שוין אין פרייטען צום ווינטער. און דאָס אָבגעשניטענע פעלד וואָס מאַכט חוזק פון טייך; און דער טייך כאָטש, באַלד ווערט ער פערפרוירען און דאָך ווייסט ער זיין ווערדע; פערשטעהט ער זיין וויכטיגקייט. און ברייט איז זיין ענטפער.

מען קען ניט זאָגען, אז אמעריקא פערמאָגט זעהר א סך טייכען. ניט אזוי פיעל ווי אין אייראָפּא און ניט אזוי שעהן זיינען זיי ווי אין דער אלטער וועלט. אָבער טייכען זיינען עס! יוגענד און לעבען טראָגען זיי; שטראָמיג זיינען זיי, אסך שטראָמיגער ווי די טייכען פון אייראָפּא. אין געיעג טראָגען זיך זייערע וואסערען. עהנליך

נעבונדרען און הילפלאָז דעם אַלמעכטיגען צוג איבער'ן טייך אַרי־בערנעהמען. און די כוואַליעס פון דער מיסיסיפי פּאַטשען און לאַ־כען און שפּאָטען ווען זיי טראָגען אויף זיך ווי א שפּענדעל דעם פּראָם מיט דעם געבונדרענעם צוג.

און ניט ווענינער ווילד זיינען דער אָ ה י י אָ און די מ י ז ו ר י, וואָס טראָגען זייערע וואַסערען צו דער מיסיסיפי. אויך אזוי שטראָמיג און אויך אזוי בלאָטיג-געלב קייקלען זיך די כוואַליעס. אויך זיי פערגינען זיך פון צייט צו צייט א טרייב צו טאָן די לעבעדיגע בעשעפעניסען, וואָס האָבען זיך צו נאָהענט צו זייערע ברעגעס דערנעהענטערט.

פאַראַנען דאָ אַסך טייכען אין לאַנד, וואָס הויבען זיך אָן מיט א גרויסען פּערנעהם אָבער וואָס נעהענטער זיי קומען צו זייער ציעל, אַלץ קלענער ווערט זייער כח און פלאַכער ווערט זייער וואַ־סער און אַלץ שוואַכער ווערט זייער שטראָם, דאָס זיינען די מעהרס־טע טייכען אין דרום־מערב פון לאַנד אויף ד ע ר זייט פון די פעלזען-בערג נאָך, און אביסעל שוין אין די בערג, און אויף דער אַנדערער זייט בערג. טייכען וואָס האָבען אויסגעקליבען דורכצו־שניידען אזעלכע שטאַטען ווי קאָלאָראַדאָ, קענזעס אדער טעקסעס, זיי ברענגען מזל און ברכה צום פּויער. אבער צום ים אַרויס, אָדער צו די גרעסערע טייכען ברענגען זיי זעהר און זעהר ווינציג וואַסער. מען בענוצט זיך מיט זייערע וואַסערען אַנצוטריקענען די טרוקענע פעלדער און די נעגענדען וואו ס'רעגענט אזוי ווינציג. מען גראָבט אויס גראָבענס דאָרט וואו דער טייך האָט זיין בעט הויך, און מען מאַכט די וואַסער לויפען צו דער נידער, צו אַלע פעלדער וואָס שפּרייטען זיך אַרום און אַרום. יעדער פּויער פערבעט די וואַסער צו זיך אויפ'ן פעלד, טרינקט אָן זיין פעלד און לאָזט עס ווייטער לויפען. און פון פעלד צו פעלד אזוי, ביז א קליינע רעשט, שטויביג און ברודיג, קעהרט זיך אום צוריק צו זיין מאַמע־טייך, אין א בריי־טער בעט אריין, וואו פוןביידע זייטען וואַקסען ווערבעס איינגע־בויגענע, אָבער וואַסער ווינציג: בלויז שטיינער ווייסע און זאַמד

וואָס די שפּע איז אַזוי גרויס, און מיט אַמאָל —

— די מיסיסיפּי האָט זיך צושפּיעלט!

אַלץ פערטראָגען, אַלץ אַראָפּגעשווענקט.

די מיסיסיפּי שניידט דורך די גאַנצע ברייט פון די פעראייניג־טע שטאַטען. און פון וואַנען איהר זאָלט ניט אָנקומען, פון מזרח זייט, און וועלען זיך אַריבערקלייבען איבער די פעלזענבערג און זיך דערקלייבען צו די ברעגעס פון מערב, מוזט איהר זיך אָן דער מיסיסיפּי אָנשלאָגען. ס'איז מיר אויסגעקומען זי צו טרעפען אַזוי טיעף אין די ברעגעס בעהאַלטען, אַזוי אויסגעשעפּט, אַזוי אויסגע־מאַטערט פון געלויף; ס'האָט זיך געדאַכט: — צו וואָס אַזעלכע לאַנגע בריקען, איבער אַזאַ אומשולדיגען שטראָם? און כ'האָב מיך בעגעגענט מיט דער מיסיסיפּי אין א צייט און אין א געגענד וואָס שרעק האָט די מיסיסיפּי געוואָרפען אויף דער געגענד. מענשען זיי־נען געלאָפען אין טויט־שרעק, שלעפּענדיג דעם אַרויסגעראַטעווע־טען פערמעגען. ס'וואַסער האָט זיך געטראַגען הויך איבער די ברע־געס; אַרויס פון די גרעניצען, אַרויסגעריסען, זיך פון געפענגעניש, טראָגענדיג מיט זיך הייזער און ביימער אויסגעקערטע מיט די וואָרצלען; טראָגענדיג מיט זיך וועגענער און טויטע קיה, טויטע פערד און לעבעדיגע בהמות, וואָס האָבען געשוואומען און מיט צו־שראָקענע גרויסע אויגען געקוקט צו די פאַסען לאַנד וואָס האָבען דורכגעשווינדעלט פערביי זייערע גרויסע אויגען און די בריקען, די אַלמעכטיגע בריקען:

— צו וואָס אַזאַ שוואַכע בריק איבער אַזאַ גוואַלדיגען שטראָם — האָט זיך ניט ווילענדיג געטראַכט ווען דער צוג האָט זיך אָבגע־שטעלט מורא האָבענדיג, טאָמער, טאָמער...

פאַראַנען ערטער, וואו די מיסיסיפּי פערלאַנגט ניט, אַז מען זאָל איבער איהר בריקען בויען; איהר טיעפקייט מיט שטיינערנע פונדאַמענטען, שטיינערנע זיילען דורכשניידען און שטערען איהר געלויף. דאָרטען, אַז דער צוג קומט אָן, מוז מען איהם אויף צווייען, אויף דרייען צושניידען און או... ארויפנעהמען און

זאכט. אויך שעהן איז די קאָלומביא און ארעגאָן, רייסט מיט איהר שעהנקייט די נשמה אויף שטיקער — איהר גרינלאך בלויער ברייטער שטראָם צווישען איבינע בוימער און טונקעלע וועלדער — די קאָלומביא איז אויך לענגער פון הארסאָן און דאָך איז דער הארסאָן מיין ליעבלינג טייך צווישען די טייכען פון אמעריקא.

די פארנאכטען ביים הארסאָן און די בעגינענס ביי זיינע ברעגעס — ס'הארץ ווערט פול מיט יענעם יראת הכבוד וואָס נאָר א נ ר ו י ס ע נעגענד קען אין אייער וועזען ארויסרופען אין צייט פון דער שקיעה און אין דער צייט פון זונאויפגאנג. דער הארסאָן איילט זיך נים. ער האָט צייט אויפצונעהמען אין זיין טיעפעניש די שאָטענס פון די גרינע בערגלעך, און בעבוימשרטע פעלזען, גרינע אין זומער און גאָלדענע אין הערבסט. וואָס בוינען זיך איבער זיין טיעפעניש. מיט אזא ווירדע האלט ער אויף זיך אמעריקא'ס גרויע קריעגס-שיפען, די שטאָלענע ערנסטע געסט, וואָס קומען אָן אמאָל פון זייער רייזע איבער די גרויסע ימ'ען, וואָס וואשען די ברעגעס פון אייגענע און פרעמדע ווייטע לענדער. און אהער, אין הארסאָן אריין, קומען זיי א וויזיט אָבצושטאטען דער גרעסטער שטאָט פון לאנד: ניו יאָרק; אסך מעשיות, אסך סודות זיינען פערבאָרגען ביי די ברעגעס פון הארסאָן. אז איהר לאָזט זיך זומער ארויף מיט'ן וואסער, קוקען צו אייך ארויס לעגענדעס פון אלע פערבאָרגענע ווינקעלאך. עפּעס דאכט זיך דיר, אז די וואָרצלען פון אמעריקאנער פאָלק פערלויפען אזש ביז צום הארסאָן, פון וואנען זיי ציהען זייער יניקה. זיצענדיג ביי די ברעגעס פון הארסאָן קענט איהר נים טראכטען קיין לייכטזיניגע מחשבות, ווי דאָרט ביי די ברעגעס פון דער מי—סי—סי—פּי...

א מייל זעקס פון הארסאָן, כמעט ביים צופוסענס פון די קעצקיל־בערג, איז פאראן אנ'אלט הויז, געמויערט פון רויהע שטיינער. עס איז געמויערט געוואָרען מיט אריבער צוויי הונדערט יאָהר צוריק. דער אלטער ו ו א ן ד ע י ז ע ן פּ א לאָ ץ אזוי הייסט דער בנין; האָט אמאָל גערינט פאר א פעסטונג אנטקעגען

ווייסער, וואָס טריקענט זיך אנטקעגען דער זון.

פאַראַן אין טעקסעס דער ר ו י ט ע ר ט י י ך. א שטראָמיגער טייך און די וואַסער איז טונקעל־רויט ווי ביער. א מאָרגעם איינדרוק האָט דער טייך אויף מיר געמאַכט ווען כ׳האָב איהם צום ערשטען מאָל בעגעגענט אין א גרינער געגענד, הורכשניי־דענדיג קאָרן און ווייץ־פעלדער אין פריהלינג. כ׳וואָלט קיינמאָל, דאכט זיך מיר נים געוואָלט זיך פערטרויען אָט דעם טונקעל־רויטען וואַסער, וואָס שטראָמט מיט אזא ערנסט און מיט אזא בייזער וויכ־טיגקייט. און איבערהויפּט האָט זיך מיר גאָר נים געוואָלט גלויבען, אז אזא טייך קען בעפרוכפּערען א געגענד און קען מאכען א גע־גענד חשוב׳ער. אָבער דאָך געהער ער אויך צו יענע טייכען ביי ווע־מען די פויערים באַרגען אסך וואַסער, גאָר אסך וואַסער זייערע פעלדער צו מאכען גרינער, צוזאָגענדיג איהם, אז אין ווינטער ווע־לען זיי גאָט בעטען, רעגענס זאָלען קומען און ממלא זיין איהם פאַר זיין חסד וואָס ער טהוט מיט די פויערים אין טרוקענעם זומער...

און דער ק א ל א ר א ד אָ, דער גרויסער קאָלאָראַדאָ, וואָס כ׳קען גאָרנים גלייכגילטיג טראכטען פון איהם ווען איך דער־מאָן מיר זיין וועג און דערמאָן מיר אָן די רגע׳ס וואָס כ׳בין געווען נאָהענט צו איהם. ער האָט אין זיך די אייביגע גרויסקייט און דער־הויבענקייט, וואָס די בערג דאָ אין לאַנד, יענע נאַקעטע פעלזענ־בערג, אָדער יענע מורא׳דיגע מדבריות דאָ אין לאַנד.

פאַראַנען גרינע און בלויע בעשיידענע טייכעלעך דאָ און דאָר־טען, אין די בערג צום מיינסטען. אָט ווי דער ג ר י נ ע ר ט י י ך אין קאָלאָראַדאָ און אין יוטא, וואָס פון איהם איז עס דער אָנהויב פון גרויסען קאָלאָראַדאָ.

אָבער ליעב און טייער איז מיר איין טייך דאָ אין לאַנד! ער איז צום נאָהענטסטען צו מיין הארצען:

דאָס איז דער שעהנער ה אָ ד ס אָ ן.

ניטאָ דאָ אין לאַנד קיין שעהנערער וואַסער. ניטאָ קיין שעה־נערער טייך. ער איז בלוי און טיעף און זיין וואַסער טראָגט זיך בע־

איך טראכט אז ביי ויינע ברעגעס ליגט די שטאט נ י ו־י א ר ק וואו אגרערהאלבען מיליאן פון די קינדער פון אונזער פאלק האבען וייער היים...

אויף די חורבות

קוקסט אויף די גרויסע וועלטען, וואס ווערען דא אין איילע־ניש אויפגעבויט, און די וועלטען, וואס ווערען אין נאך מעהר איי-לעניש חרוב און אבגעווישט פון לעבען; ווילסט אמאל זיך פער־טיפען אין לעבען פון אט די אלע וואס זיינען אהער אנגעקומען איינציגווייז אין פערשיידענע צייטען, פון פערשיידענע לענדער, פון פערשיידענע ראסען און וואס איצטער שטעלען זיי מיט זיך פאר — ס'א מ ע ר י ק א נ ע ר פ א ל ק — יעמאלט הויבט אן אלץ צו שווינדלען פאר די אויגען; די בילדער בייטען זיך ווי אין א קא-ליידיסקאפ. איין בילד בלויז זעהט זיך קלאר ארויס פון דעם כאאס:

— ווי דער ערשטער אריבערגעקומענער דור געהט פון דער וועלט אוועק. געהט אוועק און לאזט כמעט קיין שפור ניט הינטער זיך.

און דאס ל ע ב ע ד י גע פאלק איז קינדיש־סענטימענ־טאל, כאטש די גרעסטע בריקען פון דער וועלט האט מען דא אין לאנד געבויט: די שנעלסטע באהנען לויפען דא און עלעקטרי איז געוואָרען פאר'ן פאלק דאס אייגענע, וואס זאלץ און וואסער. די אלע גרויסע ערשיינונגען דא אין לאנד, אנהויבענדיג מיט די פופציג שטאָקיגע מויערען און ענדיגענדיג מיט'ן קלייבען א פרעזידענט — איז דערוייל בלויז א קינדערשער אזארט. אבער ניט קיין סימן פון א גרויס לעבען. דער גרעסטער וואונדער דא אין לאנד, די גרעסטע ערשיינונג דא אין לאנד איז פארלויפיג דאס, וואס:

— די פעאייניגטע שטאטען פון אמעריקא צעהלען שוין הונ-

די אינדיאַנער. ס'געהערט היינט צו א פאַרמער, וואָס האָט זיינע פעלדער אַרום הויז. מיר איז דאָרט אויסגעקומען צו וואוינען א זו־מער, אין א צימער אויפ'ן צווייטען שטאָק. יעדער מאָל, ליגענדיג אויף מיין געלעגער אין אָוונט, איידער כ'בין איינגעשלאָפען האָ־בען די בליקען ניט ווילענדיג פערבלאָנדזשעט צום פאַלאַפּ. צו די ניט געפּאַרבטע און ניט געקאַלכטע באַלקענס און ברעטער. כ'געדענק ניט, אז כ'זאָל האָבען ערגעץ וואו געזעהען אַזעלכע שווערע באַלקען אין א שטוב און אזעלכע ברייטע ברעטער. און וואָס ניט האָבען מיר יענע באַלקענס און יענע ברעטער דערצעהלט... אמע־ריקאַ'ס יוגענד האָט זיך מיר אָנגעהויבען אויסצומאָלען פאַר מיינע אויגען, און כ'האָב געזעהען די מלחמות וואָס האָבען זיך אַבגע־שפּילט אַרום און אַרום צווישען די ווייסע און אינדיאַנער. דאָס שלאַכט-פעלד ווערט אַלץ ברייטער און ברייטער, אזש ביז צום האָדסאָן דערגרייכט עס שוין. און צו מיר הויבט זיך אָן צו דער־טראָגען דער שטילער איינגעהאַלטענער געמורמעל פון האָדסאָן; איך זעה די אינדיאַנער אין זייערע פלינקע קאַנוס איילען אהער איילען אהין און פיילען פון בויגענס טראָגען זיך איבער דער ברייט פון האָדסאָן — — — — — — — — — — — — — — — — — —

און נאָך נעהענטער איז מיר דער האָדסאָן צום האַרצען ווייל קיין טייך אין לאַנד דאָ האָט ניט אויפגענומען אזוי פיעל געסט פון אַלע וועלטען אין דער אַלטער וועלט, וואָס זיינען אהער געקומען אין פערשיידענע צייטען צו ווערען אמעריקאַ'ס קינדער. שורות, שורות שיפען האָבען זיך געצויגען פון אַלע עקען וועלט צום בלויען האָדסאָן און פון די שיפען זיינען געסט אַרויסגעקומען ווער מיט פערוויינטע אויגען און ווער מיט מונטערע בליקען, אָבער ביי אַלע־מען האָט ס'האַרץ שטאַרק געקלאַפּט; שטאַרק ווי קיין מאָל, און דער בלויער האָדסאָן האָט דעם קלאַפּען פון די צושראָקענע הערצער פערנומען. און אפשר דעם האָדסאָנ'ס טיעפע, ערנסטע, רוהיגע בלויקייט האָט זייער געמיט בערוהיגט...

און נאָך נאָהענטער איז מיר דער האָדסאָן צום האַרצען, ווען

טארישקיים און ערלויבען דעם מאן צו האבען עטליכע ווייבער, ווער ווייסט — אפשר וואלט מען איהם מיט זיינע חסידים גיט גע־רודפט אזוי און ניט נאר יוטא וואלט געווען בעזעצט מיט מארמאָגען נאר אפילו דער שטאט אילינאָאיס וואלט מארמאָניש געווען. אָבער יוטא אליין איז נעגוג. געהט זעהט ווי דער מדבר דאָרט האָט אנגעהויבען צו גרינען דורך דעם נייעם גלויבען. אפילו דעם ירדן און ים המלח האט דער נביא דאָרט ענטדעקט. אפילו לוחות האָט ער דאָרט געפונען....

דאָס איז א קלייניגקייט, פאר יענע קליינע, קליינע צייטען.

איצטער בעדאַרף עפעס גרויסעס געשעהן. מיט א נאטירליכען אדער אוננאטירליכען וועג — אלץ איינס:

— א פאָלק בעדאַרף נאָך אמאָל געבוירען ווערען. געבוירען ווערען גרוים און ליכטיג, שעהן און עהרליך.

רעליגיאָן אין איהרע אלטע פאָרמען וועבט זיך אוים. פאראן דאָ אין לאנד קלויסטערס; פאראן אידישע טעמפלען, דער קלויס־טער ווערט פערוואנדעלט אין א פאָליטישען קלוב און דער טעמ־פעל אפילו דאָס אויך נים. קינדערלאָזע קהילות. די מאמעס קומען. די קינדער ניט. עס טרעפט, אז קריסטען קומען אין אידישע טעמ־פעל הערען דעם ראבייס א דרשה, און ווידער א איד געהט זונטאג אין קלויסטער צו הערען דעם פריסטערס א דרשה...

ס'הייסט נים חלילה, אז קריסטען ווערען שוין אידען און אי־דען — קריסטען.

רופט עס נים אָן קיין טאָלעראנץ. נימאָ קיין טאָלע־ראנץ צווישען רעליגיאָנען. פשוט: ס'האָרץ איז לעריג. די נשמה נאקעט. דער גרינגער אין זיינע יום-טוב־טעג, אויב דער בהלה-טייוועל האָט איהם אָבגעלאָזען, ווייסט נים וואָס צו טאָן מיט דער נשמה זיינער. ס'הארץ איז לעריג, אזוי לעריג, אז אפילו די בענקשאפט נאָך דער אלטער היים שפירט זיך דאָרט אונהיימליך.

"טיים איז מאָני". צייט איז געלט!

ס'איז דאָך די ארבייט פון טייוועל געווען דעם גרינגעם פאר

דערט מיליאָן מענשען!

און גרוים איז דער כּישוף פון לאנד, וואָס האָט די מחנות אהער געקענט אריבערברענגען פון דער פרעמד; קינדער מיט פער־שיידענע לשונות, פון זיי אראָבציהען זייערע היימישע קליידער און אויפ'ן נאקעטען לייב אויסברענען די חתימה א מ ע ר י ק א.

ווייל דער וואָס האָט איינמאָל געטרונקען וואסער פון אמע־ריקא'ס קוואל, דער וועט שוין דאָ פערבלייבען א אייביגער פרייער־קנעכט צום לאנד. און טאָמער וועט ער אמעריקא פערלאָזען, וועט איהם, וואו ער זאָל ניט זיין, א בענקעניש טאָטשען זיין הארץ זיין גאנצען לעבען.

קוקט אָן די מענשען, וואָס זיינען ביי זיך אין דער אלטער היים געוואוינט געווען, אז אפילו א טרונק וואסער זאָל מען זיי צום מיל דערלאנגען און דאָ שלעפען זיי שטיינער, ברעכען דעם רוקען פון פריה ביז נאכט אבי דאָ צו לעבען. אין די מאסען קומען זיי און מיט א טעמפּקייט, מיט א בלינדקייט זאָגען זיי זיך אָב פון אלץ וואָס ביי זיי איז געווען הייליג און טייער — פאר א פּשוט'ען שווע־רען, גרויען טאָג אין אמעריקא. בלינדערהייד ווירבלען זיך די ערש־טע אריבערגעקומענע אונטער די הינגע הימלען.

ביז נאָך אין מיטען פון לעצטען יאָהרהונדערט האָט זיך אויסגעוויזען, אז די ווייסע ראסע דאָ אין לאנד לעבט מיט די אויסגעבלייכטע טראַדיציעס אריבערגעבראכטע פון דער אלטער היים. ס'איז געלעגט געוואָרען א פונדאמענט פאר א ליטעראטור לויט די בעסטערע מוסטערען פון דער אייראָפּעאישער ליטעראטור: עס איז דער שפּיגעל פון דאָס לעבען אין יענע צייטען. כאָטש די נאקעטקייט פון דער נשמה הויבט זיך שוין אָן צו מערקען; איהר זעהט שוין א גאָט-זוכעניש און גאָרנים־זוכעניש. בלויז מיט ארי־בער אכציג יאָהר צוריק האָט זיך דאָך בעוויזען דאָ א מלאך צו א פּשוט'ען בשר-ודם מיט אזא ם י י נ ט י ג ע ן נאָמען ווי ד ז ש א ז ע ף ס מ י ד ט און איהם ענטפּלעקט די יסודות פון א נייער אמונה. וואָלט דער נביא סמידט ניט אָבגעטאָן אזא

גער מיט זיין ווילען מאַלט זיך אויס פאַר איך — יעמאָלט קומט דיר אויס'ן נעראַנג. או אפשר איז דאָס אויך א כשוף און ניט מעהר. אפשר גרינען גאַר דאָ קיין פעלדער ניט און הורך זיי שניי־דען זיך קיין טייכען ניט הורך; ניטאָ קיין ליכטינע הימלען און ני־טאָ קיין צובליהטע גערטנער — אמעריקאַס ערד גרינט ניט — זי איז מיט אספאַלט אריסגעפלאַסטערט!... א חלום — און ניט מעהר...

כ'בין אמאָל אין ניו יאָרק דורכגעגאַנגען נעבען א פערציג שטאָקיגען מויער און געזעהען ווי צווישען גואַנט פון וואָלקען־קראַצער און אספאַלט שפּראָצט א גרינער גראָז ארויס:

— צוויי קינדער אמעריקאַ'ס!

און אין לעבען ווי אין דער ליטעראַטור גשוועלטינט ס'ערשטע אָבער ניט דאָס צווייטע.

עמערסאָן מיט זיין גאַנצער פילאָזאָפיע און מיט זיין גרויס פּאָעטיש האַרץ, מיט זיין דערבליקען אין מענשען די גאַנצע ליכטי־גע וועלט וואָס איז אמעריקאַניש געווען אין זיינע טעג איז ה י י נ ט ניט מעהר אמעריקאַניש. לאָנגפעלאָו מיט זיין ליכטיג האַרץ און מיט זיין ליעבע צום קלענסטען פליגעלע און גראָזעלע, וועלדער און טייכען, מיט זיין בעוואונדערען יעדען פאַרנאַכט און זונאויפגאַנג — ער איז פאַר היינטיגען דור ווי אן אָפּקלאַנג פון אלטע צייטען. כאָטש ער ווערט פיעל געלעזען, אָבער ה י י א־ו ו א ט א'ס פּאַסטען, די וועלט און מענשען צו בעגליקען איז ניט דער אידעאַל פון דער ה י י נ ט י ג ע ר אמעריקא און ע ו ו א נ ז ש ע ל י נ ס גרויסע בענקשאַפט צום געליעבטען פון איהר האַרצען איז ניט דער אידעאַל פון דער היינטיגער יו־גענד. און ו ו אָ ל ט ו ו י ט מ א ן מיט זיין ברייט האַרץ, מיט זיין פלאַנצען חבר'שאַפט צווישען די בערג מיט די מענשען, צווישען מענש און מענש, מענש און גראָז — ס'איז ניט דער אי־דעאַל פון דעם ה י י נ ט. דער היינט פערנעהמט זיך מיט צו־שטערען און חרוב מאַכען. אין ג ע ל ט מאַכען האַלט זיך יע־

זיין לעבען אזא שילד ארויסהענגען. און — "אין גאָד ווי טראסט",
אויף גאָט פערטרויען מיר זיך — האָט מען אויף די גאָלדענע און
זילבערנע מטבעות אויסגעקריצט. אויף א מענשען פרעגט מען ניט:
ווער איז ער?
נאָר:
— וויפיעל איז ער ווערטה?
נ אָ ר נ י ט איז ער ווערטה מיט זיין לעבען, וואָס טראָגט
פאַר'ן טויער א שילד: ט י י ם א י ז מ אָ נ י!
אפשר נאָך דער צוואנציגסטער יאָהרהונדערט וועט זיין פאַר
אמעריקא די האָרנע וואו ס'פאָלק וועט אינאיינעם מיט זיין גאָלד
ווערען צושמאָלצען און איבערגעשמידט. גרויס וועט זיין דער פייער,
אזש דאָס גאָלד וועט אין פייער פון מענשענס אדערען ארויסרינען
און פערניכטעט ווערען, און בלויז דאָס, וואָס איז ווערט צו טראָגען
דעם נאָמען מענש וועט בלייבען.
וואָלטען די פעראייניגטע שטאטען פערבליבען מיט אזא קליי־
נער בעפעלקערונג ווי ארגענטינא, וואָלטען זיי האָבען אן אייגענעם
פנים. זיינען אָבער מיליאָנינע פערשידענפארביגע מחנות אָנגעקו־
מען און זייערע ביידלעך דאָ אויפגעשטעלט, א לאנגער געמאכט אויף
יענע טראדיציאָנעלע גערטנער און גרינע פעלדער פון די ערשטע.
אלץ איז צוטרעטעפעלט און צוטראָטען. אן אָבשפּיגלונג פון דעם
ל א נ ע ר איז די איצטיגע ליטעראטור פון אמעריקא, איהר מו־
זיק און אפילו אין איהרע טענץ.
אז מען פאָהרט דורך'ן לאנד לענג און ברייט. בעטראכסט דו
סטעפּעס, בערג און מדבריות, צובליהטע גערטנער און איבער זיי
ליכטיגע הימלען; בעטראכסט די טייכען, די אָזיערעס און די ים'ען
וואָס וואשען דאָס לאנד כמעט פון אלע זייטען; קוקסט צו דער
ליכטיגער גרויסער וועלט וואָס הויבט זיך אָן אהינטער דעם ל א־
נ ע ר, אהינטער דער גרויסער שטאָט, און שפּעטער קוקסטו אריין
אין דער פריש צאפּעלדיגער ליטעראטור, וואו דער מענש מיט זיין
לעבען געהט פערביי אייערע אויגען, וואו דער מענש דער היינטי־

וועלט; מאכען אויפלעבען גרויסע הארמאָנישע וועלטען פון וועל־כע אזוי פיעל דורות בליקען ארויס — דאָס געהער דעם אלטען דור. דאָס שעהנסטע וואָס דער אלטער דור, טאטע-מאמע האָ־בען בעשטעלט פאר זייער שטארבען. מיט דער גרויסער מוזיק פון דער אלטער וועלט בעגלייט מען דעם אלטען דור אויפ'ן עולם האמת... די יוגענד בעטייליגט זיך ניט אין יענער לויה. די יוגענד זינגט ניט אין יענעם גרויסען כאָר.

זאָגט ניט, אז דער יונגער דור איז נ י ט מוזיקאליש.

ווארום ווי איז עס נאָר מעגליך אזא זאך, אז קינדער געבוי־רענע פון אזעלכע מוזיקאלישע טאטע מאמע דאָ, ווי אידען און איטאליענער — דער ערשטער דור, וואָס עסט נאָך מיט טאטע־מאמע ביי איין טיש, לעבט אונטער איין דאך מיט זיין טאטע מאמע, אז אָט די קינדער זיינען נ י ט מוזיקאליש. ווי איז עס מעגליך?

איהר אָבער הערט זיך צו צו זייער געזאנג, צו זייער ליעד און איהר וועט דערקענען דעם אָבקלאנג פון דעם כאאָסדיגען לע־בען פון די גרויסע מאסען. ס'איז ניט קיין געזאנג, איהר הערט ווי די אלטע מוזיקאלישע פאָרמען, מעלאָדיען ווערען צוטרעטען. די גאַס זינגט ניט נאָר פילדערט, רייסט זיך פון האלז ארויס. הערט דער גאס זינגען דעם ר ע ג-ט י י ם, אידען און איטאליענער־יוגענד זינגט עס, און איהר הערט א וועלט-אונטערגאנג, א מוזי־קאלישע וועלט, אינאיינעם מיט א לעבען, וואָס שפיגעלט זיך אָב אין דער מוזיק.

די ליעד בעגלייט אמאָל דעם טאנץ, און צוזאמען קומט עס אויס אזוי אומגעלומפערט, אזוי אָהן טאקט, אָהן ריטם. דער יונגער דור טאנצט זיין כאאָס-טאנץ. און דער ריטם פון צושטערונג איז דער ריטם פון זיין ג ע ז א נ ג; דער טאקט פון זיינע טענץ...

דער ערשטער דור שטארבט מיטנעהמענדיג מיט זיך אין קבר אריין זיין איינגענע שפראך, ליעבע טראדיציעס. דער צווייטער דור

דער איינציגער אין זיין איינענעם ווינקעל, אליין בעזונדער, אָבער אלע אינאיינעם האלטען זיך האנט ביי האנט אין צושטערען, צו־טרעטען די אלטע וועלטען.

קענט איהר ניט אריינקוקען טיעף אין לעבען אריין טאָ קוקט אין דער ליטעראטור אריין וועט איהר די צושטערונגס־ארבייט דערזעהען. איז צו ווייט און צו ברייט די אלגעמיינע ליטעראטור, טאָ קוקט אריין אין דער אידישער ליטעראטור ט'איהר זעהן ווי בלויז גראָזען וואקסען אויף חורבות. אין חורבות זיינען פשרוואנ־דעלט געווארען בנינים פון דורות. איבער די חורבות שטופט א אידישער פעדלער זיין וועגעלע מיט פערפוילטע עפעל...

און אמעריקא'ס מוזיק פון ה י י נ ט י ג ע ן טאָג. אמעריקא'ס געזאנג פון היינטיגען טאָג. אמעריקא'ס טענץ אין דער איצטיגער צייט — דערמאָנט עס ניט אין א וועלט־אונטערגאנג?

מען זאָגט: דאָס אמעריקאנער פאָלק איז נ י ט מוזי־קאליש.

— ניט אמת!

דאָ איז אין דער מוזיק גלייך ווי אין דער ליטעראטור, א פונדאמענט געלעגט געווארען פאר א בעשיידענער קלאסישער מו־זיק, וואָס דעם אינדיאנערס ליעד איז פאר'ן גרונט טאָן גענומען געווארען. דעם נעגערס, און אפילו דעם האוויישעם מעלאנכאָלישע מעלאָדיע און האלבע מענער איז אריינגעפלאָכטען געווארען. אינ'ם טאנץ האָט מען דעם אינדיאנער'ס, נעגערס תנועה פאר א מוסטער גענומען...

אָבער די מיליאָנען־מאסען, וואָס האָבען אהער אריינגע־שטראָמט — וואָס האָבען זיי מיט דעם צו טאָן אין דער רגע ווען אין לעבען נעהט פאָן אזא צושטערונג? יעמאָלט ווען זיי טאנצען אויף זייערע אייגענע חורבות?

די שעהנע אפערא־הייזער אין ניו יאָרק צי אין שיקאגא, וואו די בעסטע זינגער פון דער וועלט און בעסטע מוזיקאנטען פון דער וועלט שפיעלען און זינגען די גרויסע מעלאָדיען פון דער אלטער

— ווער זיינען אַט די אלע, וואָס שטעהן פון ווייטען און קו־קען צו דער צושטערונג און דריקען אויס זייער טרויער? אַט טא-קי מיר אלע, וואָס ווילען דעם היימישען פּעקעל פון זיך ניט אראָבוואַרפען, שטעהענדיג שטענדיג ווי אויפ'ן וועג, גרייט צוריק אין דער אלטער וועלט זיך אומצוקערען, צוריק אין דער שטיל זיך אומקערען צו דער אלטער היים?...

— דאָס זיינען די, וואָס זיינען מיטגעפּאַהרען אין וועג אריין צו בעגלייטען די קינדער פון זייער פּאָלק, די מתנה פאר דער יונגער אמעריקא, בעגלייטען די וואָס וועלען שוין דאָ בלייבען. און צו שווער איז פון אייגען בלוט זיך צו שיידען.

און אזוי שטעהן מיר און קוקען ווי א ו נ ז ע ר ע שעה־נע וועלטען ווערען צובראכען, פּאָלקס־חלומות ווערען צוריסען...

צייטענווייז דאכט זיך אז אַט באלד ווערט ס'הארץ צוריסען פאר צער, און צייטענווייז שפּרינגט ס'הארץ פאר שמחה זעהענ-דיג ווי א גרויס פּאָלק ווערט בעשאפען, ווי א גרויס, ליכטיג לעבען קומט פון צווישען חורבות ארויס...

וואקסט אויס שטאַרק און געזונד און מיט פעסטע מוסקלען, גע־שפּייזטע פון טאַטע־מאַמע'ס אונטערגאַנג — אויך ער וועט אונ־טערגעהן. ער מיט זיינע טענץ און געפּילדער וועט אַבטרעטען דעם וועג פאַר יענעם דור וואָס וועט זיין גרויסע, ליכטיגע ליעד אויפ־זינגען, נאָך וועלכער ס'בענקען אַזוי אמעריקאַ'ס בערג, אמעריקאַ'ס טייכען, פעלדער און וועלדער.

אמעריקאַ וועט זיך שוין צום אַלטען ניט אומקערען. מיט דער שנעלקייט פון שטורם־ווינד געהט זי אַוועק פון אַלטען. גיכער צו גלויבען, אַז די ב ע נ י י ט ע אייראָפּאַ וועט זיך לאָזען אויף דעם וועג פון דער א י צ ט י ג ע ר אמעריקאַ; וועט אויך איהרע אָרדערען פאַר דעם גאָלד־שטראָם עפענען.

און זאָלען פעלקער און נאַציאָנען ניט האָפען, אַז אויף אמע־ריקאַ'ס ערד וועט נאָך יעדעס פאָלק אויפבליהען בעזונדער מיט זיין אייגענער שפּראַך. אפשר וועלען צייטען קומען ווען א גע־לייטערטעס יודענטום וועט בליהען אונטער אמעריקאַ'ס הימלען. זיינען נאָך ניט געבוירען געוואָרען די לייטערער. איצטער איז די ממשלה פון די צושטערער אין אונזער גאַס.

ס'האָט יעדעס פאָלק, יעדע ראַסע פון די אַלע אַלטע וועל־טען, א שטיק הארץ פון זיך אָבגעריסען, א שטיק לעבען פון זיך אָבגעריסען, טייערע, ליעבע קינדער פון זיך אָבגעריסען און א מתנה געשיקט דער יונגער, ליכטיגער אמעריקאַ צו בעשאַפען א פאָלק פאַר דער יונגער ליכטיגער אמעריקאַ. און אַזוי ווערט דאָס פאָלק בעשאַפען. רוי און אָהן פאָרמען זעהט עס אויס, אָבער ווער נאָך ווי מיר אידען ווייסען אַזוי גוט, א ז נ י ט א י ן א י י ן ט אָ ג ו ו ע ר ט א פ א ל ק ג ע ב ו י ר ע ן!

ווער נאָך ווי מיר אידען ווייסען אַזוי גוט, אַז הונדערטער יאָהרען אין לעבען פון א פאָלק איז אָפטמאָל צו איין נישטיגען טאָג פון איין מענשען ניט געגליכען; און אַז יעמאָלט ווען מען האָט שוין אידען פון שפּאַניען געטריבען האָט ערשט אמעריקאַ איהר נאָמען בעקומען....